

Doktori (PhD) értekezés

Németh Gergely

2017. június 9.

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Németh Gergely:

A védelmi szektor transzformációját befolyásoló tényezők

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Babos Tibor, Dr.

Aláírással ellátva.....

Budapest, 2017

Tartalomjegyzék

Előszó	- 6 -
Bevezetés.....	- 12 -
i. Az értekezés bemutatása	- 12 -
ii. Az értekezés célja.....	- 14 -
iii. Hipotézisek.....	- 16 -
iv. A kutatómunka igazolása	- 17 -
v. Az értekezés felépítése	- 19 -
vi. Magyar nyelvű források	- 22 -
vii. Angol nyelvű források.....	- 25 -
I. A védelmi szektor természettudományos eszközrendszerrel történő vizsgálatának lehetőségei ..	- 29 -
I. 1 Bevezető, az alkalmazott vizsgálati logika és keretrendszer.....	- 29 -
I. 2. A komplexitás természete és a komplex adaptív rendszerek	- 30 -
I. 3. Esettanulmány – A viseigrádi országok, mint komplex adaptív rendszer	- 36 -
I. 4. A természetes kiválasztódás alkalmazása a természettudományok keretein kívül	- 41 -
I. 5. Komplexitás, kiválasztódás és adaptáció a biztonságstudományban	- 45 -
I. 6. A védelmi tervezés és a komplexitás – bevezetés a vizsgálati modellbe.....	- 50 -
I. 7. Az intézmény és környezete értelmezése a darwinizmus keretrendszerében	- 58 -
I. 8. Következtetések	- 63 -
II. A védelmi szektor meghatározása és elemzése	- 65 -
II. 1. Bevezető, a védelmi szektor meghatározása.....	- 65 -
II. 2. A védelmi szektor piaci jellege és korlátai	- 68 -
II. 3. A védelmi szektor termelési tevékenységének karakterisztikája és hatékonysága.....	- 70 -
II. 4. A védelmi szektor karakterisztikája, a szelekciós teória alkalmazhatóságának vizsgálata ..	- 79 -
II. 5. A védelmi szektor teljesítményét befolyásoló tényezőkre vonatkozó tudományteóriák bemutatása.....	- 83 -
II. 6. védelmi szektorok transzformációját befolyásoló tényezők főbb tényezők meghatározása -	87 -
II. 7. Következtetések.....	- 94 -
III. A nemzetközi tér trendjei és az aktuális stratégiai környezet.....	- 96 -
III. 1. Bevezető, a nemzetközi tér folyamatainak evolúciója	- 96 -
III. 2. Az állami erőszak, meggyőzés, elrettentés, agresszió, védelem	- 100 -
III. 2.1. Az elrettentés filozófiája.....	- 102 -
III. 2. 2. Az elrettentést gyengítő stratégiák a 21. századi nemzetközi környezetben	- 105 -
III. 3. Globalizáció és diffúzió.....	- 109 -

III. 4. A konfliktusok megvívásának komplex eszközrendszere	- 113 -
III. 5. Következtetések.....	- 117 -
IV. Szövetségi rendszerek	- 119 -
IV.1. Bevezető, a szövetségi rendszerek kialakulásának eredete	- 119 -
IV. 2. A szövetségi rendszerek dinamikájának haszonelvű megközelítése.....	- 122 -
IV. 3. A szövetségi rendszerek teherviselési vitái.....	- 129 -
IV. 4. Következtetések	- 138 -
V. 21. század jellemző hadviselési formái	- 140 -
V. 1. Bevezetés, a 21. század háborúi	- 140 -
V. 2. Főbb trendek: az erőszak csökkenése és a „nagy háború” eltűnése	- 143 -
V.3. A hadviselés fejlődése	- 149 -
V. 3. 1. A fejlődési szakaszok klasszikus vizsgálata	- 149 -
V. 3. 2. A fejlődési szakaszok klasszikus vizsgálatának alternatívája.....	- 153 -
V. 4. Hadviselési formák a 21. században.....	- 156 -
V. 4. 1. A hibrid konfliktusok	- 156 -
V. 4. 2. A hagyományos konfliktusok.....	- 160 -
V. 5. A művelti környezet hatása a haderők transzformációjára	- 166 -
V. 6. Következtetések.....	- 170 -
VI. A politikai és katonai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója.....	- 172 -
VI. 1. Bevezető.....	- 172 -
VI. 2. A vizsgálati keretrendszer	- 173 -
VI. 3. A sajátos vagy szubjektív percepció és annak pszichológiai háttere	- 178 -
VI. 4. A társadalmi vélemény hatása a védelmi szektor teljesítményére	- 181 -
VI. 6. Exit, voice, loyalty – a társadalmi vélemény alternatív értékelése.....	- 190 -
VI. 7. Következtetések	- 193 -
VII. A védelmi szektor működése	- 195 -
VII. 1. Bevezetés, részleges elhatárolás	- 195 -
VII. 2. A védelmi szektorba irányuló erőforrások (input).....	- 196 -
VII. 3. A védelmi szektor termelési tevékenységének eredményei (output).....	- 198 -
VII. 4. A védelmi szféra metabolizmusának főbb szereplői, valamint jellemző interakcióik.....	- 200 -
VII. 5. A védelmi ipar teljesítményét és evolúcióját befolyásoló főbb trendek és tényezők.....	- 208 -
VII. 6. Következtetések	- 217 -
Befejezés	- 219 -
i. Epilógus A meghatározó környezeti tényezők és védelmi szektorok interakcióinak eredménye, az európai védelmi szektorok válsága és differenciálódása a 21. század elején.....	- 219 -

Ii. A kutatómunka összegzése	- 226 -
iii. Új tudományos eredmények.....	- 228 -
iv. Ajánlások.....	- 229 -
Felhasznált irodalom	- 231 -
Ábrajegyzék	- 246 -

Előszó

2007 augusztusában, amikor a Honvéd Vezérkar Haderőtervezési Főosztályán megkezdtem a munkát, a Magyar Honvédség aktuális, „2007–2016 közötti időszakra vonatkozó 10 éves terv” éppen a véglegesítés fázisában járt. A terv struktúrája, tartalmi és formai jellemzői és célrendszere tökéletesen megfelelt¹ a NATO védelmi tervezési rendszerében elvárt minőségnek. Kiemelten kezelte a NATO prágai csúcserkeztetésén (2002) tett vállalások maradéktalan teljesítését, valamint a NATO és EU reagáló erőcsoportosításokba ajánlott formációk prioritizált fejlesztését, tehát a nemzetközi kötelezettségeket, miközben a nemzeti haderőstruktúra fejlesztését is figyelembe vette.

A tervet készítő mechanizmus, az ún. Tárca Védelmi Tervező Rendszer egy olyan szabályzón alapult (113/2007. (HK 20.) HM utasítás, a védelmi képesség-fejlesztési feladatok programozott tervezéséről és végrehajtásáról), amely rendelkezéseivel a védelmi szektor teljes értékteremtési skáláját átfogta, az adminisztratív feladatoktól a hadfelszerelési programok kialakításáig. Ez a folyamat, amely brit és amerikai tanácsadó csoportok munkájának eredményeként született a 2000-es évek elején, megfelelt a kor és a NATO színvonalának egyaránt. A logikai sémája viszonylag egyszerűen leírható; a politikai szándékok alapján generált katonai követelmények pénzügyileg is megvalósítható végrehajtásaként.²³

2008 októberében, alig egy évvel az előző stratégiai terv kialakítását követően, meg kellett kezdeni az új terv előkészítését. Ez végül a 2009-2018-as „lajstromot” kapta, amelyet, legalábbis a stratégiai tervezésben eltöltött időszakom során, még egy, a 2013-2022-es terv követett. Ezeket a terveket végül egyetlen tulajdonság kötötte össze, mégpedig az, hogy Szenes Zoltán szavaival élve, a terveket megalapozó erőforrás-prognózisok „rende hamisnak bizonyultak”.⁴ Ez azt jelenti, hogy a tervekben foglalt ambíciók végrehajtásához szükséges erőforrások a tervezés során „elvileg” biztosításra kerültek, a végrehajtás során azonban a gyakorlatban mindig akadt olyan kényszer vagy esemény, amely a fejlesztési célokra történő felhasználásukat lehetetlenné tette. Ez a tervezést folyamatosan aláásó bizonytalanság, amely

¹ STICZ László: A program-alapú haderőfejlesztés tendenciái a Magyar Honvédségben. – In. Honvédségi Szemle, 2008/3. 19-27. – p. 19-21

² SPIEGELEIRE, Stephan De: Closing the Loop – towards Strategic Defence Management. HCCS Publications, 2009. Forrás: <http://www.hcss.nl/reports/closing-the-loop/62/> (Letöltve: 2011. március 22.)

³ RONKOVICS József: A védelmi tervezés napjainkban. Nemzet és Biztonság, 2008. július. Forrás: http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/ronkovics_jozsef-a_vedelmi_tervezes_napjainkban.pdf (Letöltve: 2016. december 14.) – p. 54-59

⁴ SZENES Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). – In. Honvédségi Szemle 2012/6. - p. 7.

nyilvánvalóan a terv hitelességét is aláásta és a haderőfejlesztés helyett, annak nem fejlesztését idézte elő. (Mint később látni fogjuk, ezt a számok is igazolják.)

2009-ben, ennek a felismerésnek engedelmessé, úgy éreztem, hogy tudományos igényű vizsgálatot kezdek a tervezés nyilvánvaló hatékonytalanságának eredői, gyökerei feltárása érdekében. Az már akkor tisztán látszott, hogy az aktuális tervstruktúrában a Magyar Honvédség fejlesztésének elmaradása hosszabb távon a haderő képességeinek súlyos és idővel tovább súlyosbodó erodálódásához vezet majd.

A védelmi szektor teljesítményét leíró adatok a fentieket alátámasztják. A Magyar Honvédség diszfunkcionális fejlesztési pályáját megfelelően mutatja be a SIPRI haditechnikai import adatbázisa, amely alapján Magyarország az 1996-2014-es időszakban 976 millió dollárt költött külföldről történő fegyvervásárlásra, miközben ugyanezen időszak védelmi költségvetése 25313 millió dollárt tett ki.⁵ Vagyis a haderő fejlesztése a teljes védelmi költségvetés 3,8%-át tette ki. (A NATO ajánlása egyébként 20%, mert körülbelül ez a szint, amely képes a haditechnikai eszközpark elavulásának ellentételezésére és a fegyverrendszerek egy részének korszerű színvonalon tartására.)

A Magyar Honvédség 2014-ben, a sorsfordító walesi NATO csúcsertekezletet megelőzően, egy olyan pályán volt, amely az abszolút számok alapján regresszióknak minősíthető. Magyarország védelmi célokra fordított kiadása 2014-re, nominálisan az 1990. évi kiadások⁶ 35%-ára esett vissza.⁷ A GDP részarányát tekintve a védelmi költségvetés az 1990. évi bázis 32%-ára zsugorodott. A védelemre fordított erőforrások durván kétharmados zsugorodását és e mellett az egy katonára jutó, növekvő költségeket jól tükrözte a hadsereg létszámának csökkenése 155 000 főről 29 000 főre (81%-os csökkenés).⁸

⁵ Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex> (Letöltve: 2017. március 5.)

⁶ 2011. évi dollárban nominált értékben.

⁷ SIPRI adatbázis. Adatforrás: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database (Letöltve: 2015. június 13.)

⁸ SZENES Zoltán: A magyar haderő-átalakítás a NATO tagság idején. Forrás: http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/szenes_zoltan-magyar_hader_atalakitas_a_nato_tagsag_idejen.pdf (Letöltve: 2015. június 13.) - p. 36.

1. ábra: A Magyar Honvédség hadfelszerelési importjának volumene 1996-2014⁹

A Honvédségben rendszeresített haditechnika életkora egyes esetekben ma is meghaladja a 40 évet, amelyek későbbi cseréjére a 3-4%-os fejlesztési szint folytatódása esetén nincs esély. Az utóbbi tizenöt évben a svéd Gripenen és az amerikai MaxxPro páncélvédett járműveken és a MISTRAL légvédelmi rakétakomplexumokon kívül a haderő nem szerzett be új, korszerű fegyverrendszert.¹⁰ A védelmi szféra vezetőinek nyilatkozatai alapján, általános volt az egyetértés abban, hogy sürgős cselekvésre van szükség. A Magyar Honvédség újrafegyverzése már hosszú idő óta halaszthatatlan¹¹- ezt sugallják a témában megszólaltatott szakértők,¹² továbbá így nyilatkozott Orbán Viktor miniszterelnök is.¹³

Új reményt adhat azonban a Simicskó István honvédelmi miniszter által meghirdetett, ún. „Zrínyi 2026” fejlesztési terv, amely a honvédelmi miniszter szerint az elmúlt huszonhat év legnagyobb haderőfejlesztési programját indítja el.¹⁴ A Zrínyi 2026 sikere érdekében rendkívül fontos lesz annak a felismerése, hogy mi romlott el, mi működött rosszul a védelmi tervezési rendszerben az előző két évtized folyamán. Ehhez, véleményem szerint a védelmi szektort maga teljességében, holisztikusan vizsgáló gondolkodási modellre van szükség. Ennek egyben reflektálnia kellene azokra a környezeti tényezőkre és kényszerekre, amelyek a Honvédség funkcionális fejlesztésének hatékonyságát korlátozzák.

A témára vonatkozó szakirodalom elsősorban alrendszerek szintjén vizsgálja a védelmi szektor problémáit, így fókuszát, többek között, a védelmi tervezési, védelmi költségvetés,

⁹ Saját ábra. Adatforrás: <http://www.sipri.org/databases/armstransfers> (Letöltve: 2017. március 5.)

¹⁰ Forrás: http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/trade_register.php (Letöltve: 2015. június 13.)

¹¹ Forrás: <http://mno.hu/belfold/halaszthatatlanna-valt-a-magyar-hadero-ujrafegyverzese-1068743> (Letöltve: 2015. június 13.), Forrás: http://hvg.hu/itthon/20130321_honvedseg_vezerkari_fonok_Benko (Letöltve: 2015. június 13.)

¹² Forrás: http://hvg.hu/itthon/20130222_honvedseg_Kovacs_Gyula_Hende. (Letöltve: 2015. június 13.)

¹³ „A Magyar Honvédség ma nincs abban az állapotban, hogy Magyarország biztonságához megfelelő mértékben hozzá tudjon járulni.” <https://www.youtube.com/watch?v=UWDKr2NYsiE>

¹⁴ Forrás: <http://www.honvedelem.hu/cikk/61339> (Letöltve: 2015. június 13.)

haderőstruktúra, haderőkéességek, vagy hadműveleti környezet elemzésére és annak védelmi szektorra gyakorolt hatásaira helyezi. Az elmúlt hét, kutatással töltött év arról győzött meg, hogy a védelmi szektor hatékonyságának vagy hatékonytalanságának okai nem tárhatóak fel a rendszer egyes elemeinek, részeinek vizsgálata eredményeként. Jóllehet az egyes ok-okozati viszonyok vizsgálata nélkülözhetetlen hozzájárulást jelent a kérdés feloldásához, a rendszer egészének viselkedése egyes elemek viselkedéséből nem vezethető le egyértelműen. A sikeresség és sikertelenség rendszerszintű jellemzők, amelyek a rendszer szintjén kialakult minták és mechanizmusok eredményeként értelmezhetők.

Feltevésém ezért, hogy a haderőfejlesztésben felvetett kérdések megoldása nem az alrendszer szintjén (tehát például a védelmi tervezési rendszer funkcionális hatékonyságában), hanem a rendszer szintjén keresendő. A védelmi szektort meghatározó mintázatok eredői a biztonsági környezetben található, a politikai elit céljaiban, a társadalmi megítélésben, a NATO tagságunkban és persze részben a védelmi szektorunk hatékonyságában, vagy annak hiányában. A védelmi tervezés csupán a „jéghegy csúcsa”, amely egy lokális reprezentációja a nagyobb halmaznak, azon folyamatok összességének, amelyek a társadalom erőforrásaiból katonai biztonságot nyújtó képességeket termelnek.

A kutatásom során meggyőződtem arról, hogy a megfigyelt minták és tulajdonságok (például a Honvédség alacsony fejlesztési üteme, a védelmi kiadások hatékonytalan felhasználása, a képességek elöregedése) mindegyike egy nagyobb, rendszerszintű dinamika lokális eredménye. Például, amennyiben az ország biztonsági foka optimális, vagy ahhoz közeli, különösen, ha a társadalom ezt érzékeli, akkor a védelmi szektornak juttatott erőforrások volumene alacsony marad, azok növelése érdekében nem alakul ki számottevő társadalmi, vagy politikai lobb. Amennyiben nincsen elegendő erőforrás, miközben a védelmi szektorban előállítható képességek költségei folyamatosan növekednek, akkor a képességstruktúra egyre hatékonytalanabbá válik, ami a biztonság szintjének további romlását idézi elő. Amennyiben az állampolgárok által érzékelt biztonság szintje mégsem romlik tovább, a drasztikusan csökkentett védelmi erőforrások eredményeként sem, akkor az adott ország valószínűleg a világ legnagyobb nukleáris és gazdasági hatalmának katonai szövetségében van. Ami paradox módon még rosszabb a védelmi szektornak, mert, ha a társadalom érzékeli, hogy a biztonsága szintje nem függ a védelmi kiadásoktól, akkor egyre csökkenő preferenciát fog mutatni az ilyen kiadásokra. Különösen, ha egy világgazdasági válság nyomán épp a korszak legnagyobb krízise van a küszöbön.

Ezek a folyamatok összegződtek 2008-09 folyamán és ez magyarázza a védelmi szektor további pályáját is, amely a biztonság fogyasztói igény és termelői kapacitás felborulásának a védelmi szektor szempontjából tragikus, a nemzetgazdaság szemszögéből üdvös eredménye. Amely nem is olyan ismeretlen, hiszen a Varsói Szerződés tagállamaként is épp ilyen védelmi kiadási politikát követett Magyarország. Vajon melyek azok a környezeti tényezők, azok a nagyobb társadalmi, gazdasági és politikai rendszerek és folyamatok, amelyek a magyar védelmi kiadást szinte mindig visszalökik ugyanabba a mederbe? Mi az oka ennek a ciklikusságnak?

Az érvelésem központi eleme és tézisem kulcskérdése, hogy melyek azok a befolyásoló tényezők, amelyek a védelmi szektor változásait kiváltják. Ehhez a vizsgálathoz a védelmi szektor és környezete általános, rendszerszemléletű elemzésére van szükség, amely ezeket az elemeket egymással folyamatos kölcsönhatásban lévő, egymást viselkedését folyamatosan befolyásoló rendszereknek tekinti. Az interakciók természete és következményei értelmezéséhez megfelelő keretrendszert biztosíthat a rendszerek komplexitását kutató tudományteóriák, valamint a darwinizmus általános alapelveinek védelmi szektorra történő alkalmazása. Ez a megközelítés, egy természettudományos megfigyelés alkalmazása a mesterséges szerveződések vizsgálatára újszerű, multidiszciplináris távlatokat nyithat a védelmi szektorok tanulmányozásában és természettudományos tézisekkel támasztja alá az alapvetően társadalomtudományi megállapításaimat.

Tekintettel arra, hogy aktív kormánytisztviselőként nem lehet és nem is céлом a mindennapi munkám irányaira vonatkozó alternatívák kialakítása a tudományos praxisomban, továbbá arra a szilárd meggyőződésemre, hogy a védelmi tervező rendszer minősége a védelmi szektort befolyásoló tényezők között egyik legkevésbé releváns, a továbbiakban a vizsgálatomat a védelmi szektorokat általánosságban (tehát nem országspecifikusan) befolyásoló körülményekre koncentrálok. Céлом egy olyan kutatási keretrendszer felállítása, amely a védelmi szektort a környezete részeként, kényszerek mentén „változó”, transzformálódó rendszerként szemlélteti.

Ez a szemlélet, meglátásom szerint, jelentős mértékben hozzájárulhat a Magyar Honvédség transzformációjával kapcsolatos gondolkodáshoz. Különösen úgy, hogy a kérdést a magyar védelmi szektor specifikus körülményei közül kiragadva, generalizálható, rendszerközpontú szemléletben közelíti meg.

A kutatás eredménye és hozzáadott értéke tehát elsősorban egy új szemléletmód, paradigma, amely kiegészítheti és reményeim szerint befolyásolhatja a védelmi szektor transzformációjáról szóló hadtudományi diskurzust. Ez utóbbi, egyre nagyobb figyelmet kap a magyar hadtudományban is,¹⁵ ahol kiemelt cél a „Stratégiakészítés és védelmi tervezés”, valamint a „Magyar Honvédség jövőképe”-vel kapcsolatos hadtudományi diskurzus elősegítése. Ez a felismerés reflektál a transzformáció helyes véghezvitelének egyre növekvő stratégiai szükségességére, amelyet, reményeim szerint, jelen értekezés is segíteni fog.

(Megjegyzés: a védelmi szektor megnevezése kapcsán fontosnak tartom megjegyezni, hogy a nemzetközi szakirodalomban a védelmi szférát/védelmi szektor leginkább használatos elnevezése, National Defence Organization, tehát nemzeti védelmi szervezet. Mivel ez a definíció bizonyos szervezetelméleti problémákba ütközik, nem beszélve arról, hogy szinte minden nemzet eltérően szervezi a saját védelmi szektorát, ezért egy egységes definíció eleve hiányos, amint egy kijelölt nemzet esetében alkalmazzuk, ezért a továbbiakban a jelenség megnevezésére a magyar szakirodalomban szélesebb körben használt „védelmi szektor” kifejezést fogom alkalmazni.)

¹⁵ BODA József, BOLDIZSÁR Gábor, KOVÁCS , OROSZ Zoltán, PADÁNYI József, RESPERGER István, SZENES Zoltán: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. Honvédségi Szemle, 2016. 144. évf. 3. szám. – p. 8-10.

Bevezetés

A tudomány fejlődése elsősorban nem fokozatos, hanem forradalmi folyamat. Néhány eleme masszív kihatással bír, mint például Kopernikusz, Newton vagy Darwin tanai, de a legtöbb inkább kisebb, lokális jelenség, mint például az oxigén felfedezése az Uránusz bolygón. A legtöbb ilyen felfedezést egy észlelési anomália előzi meg, amelyben az észlelt elemek, folyamatok nem illeszkednek a vonatkozó rendszerező elméletbe. Ezek az észlelések tehát olyan gondolkodást kényszerítenek ki, amely a korábbi szabályokkal szakítva új rendszerbe helyezi a megfigyelést, de ez az új rendszer cserében átalakítja az olyan, más jelenségekkel kapcsolatos gondolkodásunkat is, amelyeket korábban rendszerezettnek hittünk. — Thomas S. Kuhn

i. Az értekezés bemutatása

Személyes szakmai tapasztalataimból táplálkozó alapvető kérdésem, hogy hogyan lehetséges egy kis védelmi szektor transzformációjának tartós hatékonytalansága, a számtalan megújítási, hatékonyságnövelés próbálkozás ellenére is? A válasz megtalálására irányuló vizsgálat nélkülözi a historizáló kutatást, ahol lehetséges, az egyes védelmi szektorok (köztük a magyar) kórtörténetének tárgyalását és tudatosan kerüli egyes döntések vagy események személyi döntésekhez vagy kompetenciákhoz történő hozzákapcsolását. Ezek mellett, túlmutat a védelmi tervezés funkcionális keretein, feltételezve, hogy az egyébként is csupán a védelmi szektort mozgató kényszerek egyik reprezentációja. Alapvető vizsgálati kiinduló pont, hogy önmagában, kedvező környezeti feltételrendszer kialakulása hiányában, a védelmi tervezés megújítása nem vezet a haderőfejlesztés hatékonyságához

Feltevés, hogy a társadalmi erőforrások megfelelő becsatornázása a katonai képességekbe számos, a védelmi szektor szintjén, vagy hierarchikusan a fölött elhelyezkedő rendszer interakcióinak, valamint a környezeti tényezők együtt hatásának komplex eredménye. Ezek a paraméterek számtalan formában vizsgálhatók, ezen dolgozat keretében rendszernek és rendszer elemeknek tekintem őket, amelyek interakciója feltehetően vizsgálható a komplex rendszerelméletek tudományteóriájának hadtudományi alkalmazásával.

Amennyiben ezek a rendszerek és elemeik a komplexitás szabályainak engedelmeskedve működnek együtt, akkor tulajdonságaik, viselkedésük változása egyrészt folyamatosan visszahat a rendszer egészére, megváltoztatva annak tulajdonságait és viselkedését, másrészt

ez a változás állandó alkalmazkodást igényel a rendszerek elemeitől, hogy a megváltozott környezeti körülmények között is funkcionálisak maradhassanak. Ez a logika implikálja, hogy a darwini kiválasztódás szabályainak megfelelően, a rendszerek folyamatosan változnak, tulajdonságaik a rendszer egymást követő állapotaiba átöröklődnek és amennyiben a folyamat során aktuális környezetükkel való konformitásuk csökken, vagy elveszik, akkor kiválasztódás lép életbe, vagyis egyes elemek hatékonyabbaká, mások hatékonytalanabbakká válnak az aktuális helyzetben. A környezet változása így idővel, tehát a változás gyakoriságának növekedésével a populáció változását és a variációk növekedését eredményezi. Az aktuális környezeti feltételek között ezért mindig vannak olyan elemek, amelyek alkalmasabbak a feltételekhez való sikeres alkalmazkodáshoz, míg más elemek kevésbé. A védelmi szektorok és alrendszereik, feltételezésem szerint, mesterséges szerveződésként is megfeleltethetők ennek az elméletnek, tehát idővel változó tulajdonságokat és viselkedést mutatnak fel és eltérő mértékű adaptálódási képességet alakítanak ki. Ez a transzformáció folyamata, amelyben a védelmi szektorok minőségi tulajdonságaik mentén szétválnak jobb és rosszabb halmazokra. Ezek a kategóriák arra utalnak, hogy milyen hatékonysággal használja fel a védelmi szektor a rendelkezésére álló erőforrásokat és ennek eredményeként mennyire sikeresen adaptálódik környezete kényszereihez.

Amennyiben ezeket a feltevéseket megerősítem és példákon keresztül bizonyítom, akkor igazolom, hogy a védelmi tervezés és haderőfejlesztés kurrens problémáinak megoldása nem ezen díszciplinák keretein belül, hanem környezetükben keresendők.

Ez egy olyan szemléletmód tudományos megalapozását segítheti elő, amely elfogadja a védelmi szektor környezetének tudattalan, komplex kényszerek mentén történő formálódását és a hadtudományi vizsgálatot a rendszerek funkcionalitásáról a környezetük által kijelölt kényszerekre és az ezek közötti manőverezési lehetőségekre irányítja.

Feltevésém igazolása esetén a védelmi tervezési diszciplína funkcionális, tervközpontú megközelítése a tudományos gondolkodásban kiegészülhet a védelmi szektor saját környezete által meghatározott rendszerként történő értelmezésével és új eszközrendszert biztosíthat a védelmi szektor problémáinak politikai és szakmai megoldási kísérleteihez.

Azon felvetésem igazolása érdekében, amely szerint a védelmi szektor transzformációját a saját külső és belső környezetének elemei határozzák meg, azonosítom azokat az elemeket, amelyek feltevésém szerint jelentős befolyással vannak a szektor fejlődésére és

tulajdonságaik, viselkedésük elemzése által igazolom meghatározó jellegüket. Ezzel egyrészt példákat biztosítok a hipotézisem igazolására, másrészt átfogóan vizsgálom és mutatom be a védelmi szektor komplex dinamikáját. A védelmi szektor és környezet működésének átfogó bemutatása a hipotézis igazolásán túl, önálló vizsgálatként is értelmezhető, amely egy alapvetően természettudományos eszközrendszer alkalmazásával szemléli a védelmi tervezés mindenkori környezetét.

ii. Az értekezés célja

Az értekezés célja a védelmi szektor bemutatása olyan mesterséges szerveződésként, nyílt, komplex és adaptív rendszerként, amelynek változását saját belső és külső környezete befolyásolja. A szervezet és környezete viszonyrendszerének vizsgálatát nehezíti, hogy az olyan összetett, nyílt hálózatok, mint a védelmi szféra esetében, az ok és következmény korrelációja nem lineáris. Ezért a vizsgálat tudományos megalapozottságának biztosítása érdekében a természettudományban általánosan elfogadott darwini evolúciós elmélet egy generalizált változatát alkalmazva, építve a teória multidiszciplináris alkalmazhatóságát logikai úton bizonyító tudományteóriára (Hodgson és Knudsen 2015¹⁶) felteszem, majd a megerősítést követően elfogadom azt, hogy a védelmi szférára a saját környezete szelekciós erőként hat, olyan módon, hogy tudattalan alkalmazkodást (adaptálódást) és ennek következményeként átalakulást (transzformációt), vagyis a rendszer jellemzőinek és tulajdonságainak változását idézi elő. A környezeti tényezők szelekciós erőként felfogható értelmezését, az azt kiegészítő komplexitás teóriával együtt, a vizsgálat során alkalmazom.

A védelmi szektor környezetében azonosított, főbb befolyásoló tényezők (a stratégiai környezet, a szövetségi rendszerek, a politikai és a társadalmi elit percepciója, a kortárs hadszíntér, valamint a védelmi szektor működése) a fenti nézőpont alapján kerülnek részletes elemzésre.

A vizsgálat eredményeként igazolást nyer az a hipotézis, amely szerint a védelmi szektorok transzformációját a belső és külső környezeti tényezők határozzák meg. Következésképpen a tudatos irányítás, szakirányítás szerepe kevésbé jelentős (nyitott demokráciák esetében) a

¹⁶ HODGSON Geoffrey, KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. *Journal of Economic Behaviour and Organisations*. 2006. Vol. 61.

védelmi szektor rendszere egyfajta „kényszerpályán” mozog, amelyet a rendszer környezete jelöl ki.

A védelmi szektor decentralizált, öntudatlan, környezeti tényezőktől erősen függő transzformációjának elfogadása paradigma váltást jelenthet a magyar védelmi-stratégiai tervezési gondolkodásban és az elmúlt tíz-húsz év gyakorlatával szakítva, megkezdhető egy olyan hadtudományi párbeszéd, amelynek eredményeként egy kortárs, korszerű és komplex stratégiai tervezési rend alakítható ki.

Ennek kulcsa annak a felismerése, hogy a célok sikeres teljesülését a körülmények (vagyis a környezeti elemek) garantálják. Amennyiben egy stratégia ezek alakítására, formálására is kísérletet tesz, például a társadalmi percepció, a hadiipari kapacitások realisztikus fejlesztése, vagy az adott nemzet gazdaságának és védelmi iparának méreteiből és kapacitásaiból adódó előnyök és hátrányok formájában, akkor az erőfeszítések vélhetően a körülményekhez optimálisan alkalmazkodó védelmi szektort eredményeznek.

A vizsgálat során felhasznált, peer-reviewed szakirodalmi források különös gonddal kerültek kiválasztásra és a kortárs, védelmi szektorral kapcsolatos nemzetközi gondolkodás szempontjából reprezentatívnak tekinthetők. A kortárs magyar hadtudományi szakirodalomban ezen források feldolgozottsága és a téma magyar nyelvű irodalma korlátozott. (A komplexitás teóriák alkalmazása kapcsán kivételt jelent Jobbágy Zoltán hadtudományi munkássága, akinek kutatásai elsősorban a háború természetére és a műveletek dinamikájára koncentrálnak.¹⁷) Kiemelendő, hogy a védelmi szektor alrendszerének magyar nyelvű hadtudományi feldolgozottsága magasabb színvonalat mutat, amelyre a következő fejezetben részletesen kitérek, de az is megállapítható, hogy a védelmi szektor egészének, tudományos igényű, koherens vizsgálata viszonylag szűk forrásanyagot mutat fel és ezek sem kezelik nyílt, öntudatlanul fejlődő, komplex rendszerként a védelmi szektort.

A tézis általános igazolása során feltárt és elemzett szakirodalom, valamint a kialakított vizsgálati módszertan ezért önmagában tudományos értéket képvisel, amely hozzájárulhat a magyar és a kortárs európai hadtudományi gondolkodás további közeledéséhez.

További tudományos érték annak a hipotézisnek az igazolása, hogy a környezeti tényezők befolyása a védelmi szektor átalakulására nagyon jelentős. A legfontosabb tényezők

¹⁷ Többek között: JOBBÁGY Zoltán: On Adaptation in Military Operations: Tinkering and Bottom-Up Perspectives. AARMS. 2014, Vol. 13. No. 3. – p. 389-397., továbbá JOBBÁGY Zoltán: Effects-Based Operations and the Problem of Causality: Simple and Complex. In Joint Force Quarterly, 2007, Iss 46. – p. 90-95

vizsgálatán keresztül a védelmi szektor egészének működése és környezetével folytatott interakciói is elemzésre kerülnek, amely szintén önálló tudományos értéknek tekinthető.

Az azonosított környezeti tényezők viselkedésének elemzése során feltárt megfigyelések új tudományteóriákat csatornáznak a magyar hadtudományi gondolkodásba, különösen a szövetségi rendszerek, a társadalmi percepció egyes vonatkozásai és a védelmi ipar működésének metabolisztikus megközelítése kapcsán, továbbá növelik a felhalmazott, magyar nyelvű kutatásokat a stratégiai környezet, a 21. századi hadviselés területén.

Kutatásaimat 2017. május 25-én zártam. A tézisben feltüntetett adatsorok kialakítása során törekedtem arra, hogy a 2015. évnél későbbi adatokat csak kimondottan indokolt esetben használjak. Ennek oka, hogy a 2014. szeptember 4-én, a walesi NATO csúcsértekezleten elfogadott védelmi költségvetési kötelezettségvállalás hatására, 2015-2017 között meginduló európai, védelmi kiadásnövelés hatásai még nem egyértelműek, ezért ezek vizsgálata csak részleges következtetésekre lenne alkalmas. Ettől eltekintve a walesi kötelezettségvállalás is megerősíti azt a, magyar hadtudományos szakirodalomban tudományos igényességgel korábban nem szervesülő felvetést, hogy a szövetségi rendszer a nemzeti védelmi szektor transzformációjának egyik legjelentősebb tényezője.

iii. Hipotézisek

- 1.) A védelmi szféra értelmezhető természetes, komplex szerveződésként, amely folyamatos kölcsönhatásban van a környezetével.
- 2.) A védelmi szektor környezetével folytatott interakciói során azonosíthatók olyan tényezők, amelyek szignifikáns befolyással bírnak a szektor működésére, fejlődése irányára.
- 3.) Ezek a tényezők – a darwini kiválasztódás elvének megfelelően – más védelmi szektorokra is hatással vannak, vagyis hatásmechanizmusuk generalizálható.
- 4.) A számos tényező közül kiemelt jelentőségű a stratégiai környezet, a szövetségi rendszerek, a politikai elit és a társadalom biztonságpercepciója, a 21. századi hadviselés és a védelmi szektorok működéséből eredő további (belső) környezeti feltételek. Ezek vizsgálata a védelmi szektor nyílt, adaptív rendszerként történő viselkedését igazolja.

iv. A kutatómunka igazolása

A kutatómunka **aktualitása** és **fontossága** abban rejlik, hogy a 21. század biztonsági környezetének komplex, non-lineáris és rendkívül dinamikus változásai közepette a hagyományos, lineáris és leíró vizsgálati modellek (pl. a klasszikus stratégiai tervezés és gondolkodás) fokozatosan veszítenek alkalmazhatóságukból. A vizsgált rendszerek összetettségének növekedése innovatív vizsgálati eszközöket igényel. Erre az egyik lehetséges megoldás a természettudományban megfigyelt, de a társadalomtudományokban is alkalmazható darwini és komplexitás elméletek felhasználása a biztonság összetett és non-lineáris változásainak tanulmányozására. A stratégiai tervezés aktuális eszköztárára a 21. század változó körülményei között nem eléggé rugalmas. A környezet dinamikáinak védelmi szektorokra gyakorolt hatásának jobb megértése hozzájárulhat a környezetformáló stratégiák kialakulásához. Az értekezés tehát azért aktuális és fontos, mert abban az időszakban kínál alternatívát a a védelmi szektor elemzését és fejlesztését célzó hagyományos gondolkodási modelleknek, amikor erre egyre növekvő szükség van, az egyre komplexebbá váló és felgyorsuló valóság keretei között.

A kutatás **tárgyát** elsődlegesen a védelmi szektorok természetének vizsgálata és a védelmi szektorokra ható környezeti tényezők feltárása képezi. A vizsgálat során hozott gyakorlati példák elsősorban nyitott demokráciák védelmi szektorainak működését vizsgáló szakirodalmi forrásokból merítenek, így a vizsgálat - közvetve - az európai védelmi szektorok általános, rendszerszintű viselkedési mintáit is feltárja.

Az értekezés **célja** a védelmi szféra azonosítása mesterséges és komplex szerveződésként, amely engedelmeskedik az általános darwini alapelveknek (sokféleség, öröklődés, kiválasztódás, továbbá erőforrások felhasználása) és értelmezhető nyitott, adaptív rendszerként, amelynek fejlődését a rendszer egyéb elemei és környezet befolyásolják. Kiemelt cél e tényezők, rendszerelemek azonosítása is, továbbá, a kiválasztott tényezők vizsgálatán keresztül annak megerősítése, hogy ezek a leginkább fontos befolyásoló elemei a védelmi szektorok környezetének. Végül a tényezők vizsgálatán keresztül azok hatásainak feltárása, amely lehetőséget ad a kis, nyitott védelmi szektorok (köztük a magyar) fejlődési lehetőségeinek további vizsgálatára.

A kutatás elsősorban az európai és észak-amerikai védelmi szektorokat vizsgálja, ezért **térben transzatlanti kiterjedésű**. Ugyanakkor a 21. század védelmi szektorainak transzformációs

pályája szorosan összekapcsolódik a globalizáció láthatatlan és látható interakcióin keresztül. Különösen igaz ez egy olyan kutatás esetében, amely a védelmi szektort komplex, non-linearitás szerveződéseként, tehát köznevéen a „pillangó hatás” tárgyaként és eredőjeként kezeli. Következésképpen, bár az értekezésben feldolgozott anyag zömmel a transzatlanti közösség vizsgálatához kapcsolódik, számos esetben a földrajzi hatályt lényegesen kiterjesztő, globális értelmezési sávokkal is operál.

A dolgozat **időbeni korlátja** felöleli az emberi civilizáció által folytatott hadviselés teljes spektrumát, de leginkább a 20. és különösen a 21. századi eseményekre koncentrál.

Tekintettel arra, hogy az értekezés a védelmi szektorokat újszerű látásmódban vizsgálja, ezért **elméleti** beágyazása, a releváns határtudományok elméleteinek és gondolkodásmódjának bemutatása különös hangsúlyt kap a téma tárgyalása során. A meghatározó teóriák és a vizsgálati keretrendszer bemutatása, logikus felépítése ezért szokatlanul nagy terjedelmű. Ennek a megközelítésnek az előnye, hogy a védelmi szektorok komplex, non-lineáris rendszerekként történő vizsgálata az értekezés elfogadása esetén megalapozottnak tekinthető, további kifejtést csak újabb kutatások megindítása esetén igényel, többek között, újabb tényezők azonosításának igénye esetén. **Meghatározó módszertani alapelv** az elméleti következtetések rendszerének szilárd beágyazása a természettudományban elfogadott paradigmák alkalmazásával, majd ennek gyakorlati példákkal történő igazolása.

A dolgozatban alkalmazott **gyakorlati** tapasztalatok zömmel a releváns, peer-reviewed szakirodalmi forrásokon alapulnak. Ebben a tekintetben a dolgozat a kortárs kutatások egyfajta szemléjének is tekinthető a védelmi szektort befolyásoló tényezők vizsgálatának szempontjából.

A kutatómunka megalapozottságát a bevezetőben említett szakmai tapasztalataim, publikációim, valamint a felhasznált források tudományos hivatkozási jegyzéke igazolja. **Értekezésem kiindulópontja** és legfőbb támasza az a **személyes, empirikus következtetésem**, hogy a védelmi szektorok folyamatai – köztük a védelmi tervezés – problémáira a folyamatokon belül csak nagyon csekély feloldási lehetőség kínálkozik. A valódi, rendszerszintű megoldások a védelmi szektorok, vagy az ennél is magasabb rendszerek szintjén találhatóak.

A kutatómunka **hitelessége**, mélysége és objektivitása, különösen a téma érzékeny és újszerű jellegére kiemelt szempontot képeztek. Alapos kutatásaimat igazolja 631 hivatkozás, valamint

az irodalomjegyzékben feltüntetett 219 tétel. Kutatásaim során zömmel nemzetközi **forrásokra** támaszkodtam, de a releváns magyar forrásokat is figyelembe vettem.

Az értekezés összességében **egy vizsgálati szempontrendszert teremt** meg, amely további kutatásokat tesz lehetővé a védelmi szektorok transzformációjának elemzéséhez. Egyben vizsgálja a védelmi szektorokra leginkább meghatározó befolyást gyakorló tényezőket. Továbbá, ezek kapcsán összefoglalja a releváns kutatásokat. Másodsorban a dolgozat egy látásmódot, **egy paradigmaváltást alapozhat meg**, amely szakít a jellemző, iteratív, mechanisztikus problémaszemlélettel és hozzájárulhat a védelmi szektorok összetett értelmezési lehetőségeinek megteremtéséhez.

Végezetül a tézisek kialakítását segítő érdemi részek a védelmi szektorokat vizsgáló a kortárs európai és amerikai szakirodalom igen széles körű szintézisének eredménye. Ennek a nagy mennyiségű forrásanyagának egy része a magyar hadtudományi szakirodalomban nem szervesült, ezért annak bemutatását a dolgozat és a kutatómunka önálló eredménykének tekintem.

v. Az értekezés felépítése

Az értekezés a fentebb meghatározott kutatási célok vizsgálata és a hipotézisek bizonyítása érdekében az alábbi fejezetekre oszlik.

Az érdemi vizsgálatot az **első fejezetben** kezdem, amely a védelmi szektor természettudományos eszközrendszerrel történő vizsgálatára koncentrálok. Ezen eszközrendszer a darwini szelekciós teória mesterséges szerveződésekre történő alkalmazhatósága, valamint a védelmi szektor komplex, nyílt rendszerként történő értelmezését foglalja magában. A vizsgálati keretrendszer kifejtése során a védelmi szektor és környezete viszonyrendszere is bemutatásra kerül.

A **második fejezetben** a védelmi szektort az erőforrásokat képességekké, majd biztonsággá alakító metabolisztikus rendszerként definiálom, illetve vizsgálom az erőforrás átalakítás közgazdasági vetületeit is. Ennek keretében a védelmi szektor folyamatait tökéletlen piacként értelmezem, amelyben azonban a piaci kudarcától eltérően a politikai-társadalmi igény és a katonai képességek biztosítása között viszonyrendszer azonosítható. Az első két érdemi fejezet következtetéseivel igazolom az első hipotézist. Továbbá az uralkodó tudományteóriák és a releváns szakirodalmi források bemutatása útján, igazolom, hogy a védelmi szféra

változásai, transzformációja eredőjeként a tudományos irodalom számos okot azonosított, amelyeket a tézis vizsgálati keretrendszerén belül értelmezhetőek olyan környezeti tényezőként, amelyeknek a védelmi szektorral folytatott interakciója utóbbit szignifikáns mértékben befolyásolja. A vizsgálat során kiemelten fontos tényezőként kerül azonosításra a nemzetközi tér trendjei és az aktuális stratégiai környezet, a szövetségi rendszerek, a politikai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója, a 21. század jellemző hadviselési formái, valamint a védelmi szektor működése. Az említett tényezők kiválasztásával és karakterisztikájának, valamint a védelmi szektorra gyakorolt hatásának részletes ismertetésével igazolom a második és negyedik hipotézist. A nemzetközi példák feldolgozásán keresztül a fenti fejezetekben megadott példákon keresztül igazolom a választott tényezők fontosságának és hatásmechanizmusának generalizálhatóságát (harmadik hipotézis).

A harmadiktól a hetedik fejezetig terjedő részben, a védelmi szektor nyílt, adaptív rendszerként körülvevő környezeti tényezőket mutatom be és elemzem általános hatásait a védelmi szektorokra. Ennek az öt fejezetnek a célja annak a gyakorlati bizonyítása, hogy a védelmi szektor transzformációja milyen jelentős mértékben függvénye a saját környezetének.

Az **harmadik fejezetben** a nemzetközi tér trendjeit vizsgálom részleteiben. Ebben a fejezetben bemutatom, hogy a nemzetközi rendszerben az államok fejlődésénél tapasztalt erőszakmonopolizáció ment végbe az utóbbi évtizedekben, amely stabil globalizációt és a történelem folyamán nem látott fejlődést eredményezett. A globalizációval egyidejűleg ugyanakkor a technológia fejlődése megnöveli a katonai hegemon lehetséges riválisainak eszköztárát és mozgásterét egyaránt. A stratégiai eszközök növekedésével a katonai megoldásoknak számos alternatívája jelenik meg, mintegy olyan új rendszerminőségként, amely a nemzetközi rendszer korábbi állapotait nem jellemezte.

Az **negyedik fejezetben** a szövetségi rendszerek dinamikáját és azok védelmi szektorokra gyakorolt hatását elemzem. Ezen rendszerek a védelmi szektornál magasabb szintű szerveződésként értelmezendők, amelyek pozitív externáliaként a védelmi ipar magas kapacitás volumene által termelnek biztonságot a részes országok számára. Bemutatom, hogy a szövetségi rendszerekben való tagság egyfajta paradoxona, hogy míg a nemzetek szempontjából biztonságtermelő körülményként lépnek fel, addig a kisebb védelmi szektorokat a biztonság-túlkínálat útján lényegében elcsökevényesítik, mivel azok biztonságtermelésére a túlkínálat miatt (amennyiben az ország nincsen közvetlen veszélyben) csekély társadalmi igény mutatkozik. A tehermegosztási vita ezért politikai természetű,

racionális alapon a nagyobb szövetségeseknek mindig érdekükben áll majd a kisebb államok rendszeren belül tartása.

Az **ötödik fejezetben** a politikai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója által reprezentált környezeti kényszert elemzem. Ez az a faktor, amely döntően hozzájárul a védelmi szektor által kínált szolgáltatások társadalmi fogyasztási igényének meghatározásához. Bemutatom, hogy az uralkodó elméletek alapján, a társadalom a kapott információkkal arányosan képes jó pontossággal megítélni az ország helyzetét, biztonsági fenyegetettségét, adott esetben a védelmi kiadások arányos szintjét. A társadalom preferenciái nem csak direkt választáson keresztül manifesztálódnak, hanem az ún. exit-voice-loyalty választási lehetőségek mentén passzívan is akkumulálódhatnak. Ez utóbbi a védelmi szektorok túlélése számára különösen veszélyes tényezőt jelenthetnek, amennyiben egyszerre tagjai egy szövetségi rendszernek és értékelik alul a társadalmi visszacsatolás szükségességét és fontosságát.

A **hatodik fejezetben** a 21. század hadviselési formáinak vizsgálata során ismertetem, hogy nemzetközi rendszer növekvő komplexitásának eredményeként a stratégiai kalkulusz egyre növekvőbb bizonytalanságot eredményez. Ez a háború költségeinek növekedésével a saját beavatkozásainak spektrumát korlátozni nem képes katonai hegemon és a hegemon büntetésétől tartó riválisok nyílt kenyértörésének kerülését eredményezi. Ezt még tovább erősíti a stratégiai eszközként használható nyílt fegyveres konfliktus alternatíváinak növekedése. A klasszikus értelemben vett, globális kiterjedésű, 3. generációs fegyveres konfliktusok kialakulási esélye a fenti érvek és okok miatt, belátható időn belül valószínűtlen, amennyiben a hegemon által alakított szövetségi rendszer megőrzi a kohézióját.

A **hetedik fejezet** a védelmi szektorok működését vizsgálja a bemeneti tényezők (elsősorban erőforrások), a kimeneti tényezők (elsősorban képességek) és a szektor erőforrás-felhasználási (abszorpció) tulajdonságainak (elsősorban hatékonyság) viszonyrendszerében. Ebben a fejezetben a hozott, nemzetközi példákon keresztül egyrészt megerősítem, hogy bizonyos globális és regionális tényezők védelmi szektorokra gyakorolt hatása generalizálható, ugyanakkor megerősítem azt, a szövetséges rendszer tárgyalása során már reprezentált felismerést, hogy a védelmi szektorok mérete elsődleges tényező a hatékonyság során. Ez azt is jelenti, hogy a globalizáció által életre hívott változások, a biztonsági környezet, a társadalom biztonsági szemlélete, a technológia és a költségnövekedés a határokon túlnyúló együttműködés irányába szelektálja a védelmi szektorokat. A védelmi szektorok újrendeződését követően, - néhány kivételtől eltekintve - a 21. századra a nyugat-európai

védelmi iparok jóval hatékonyabbak, mint kelet-európai társaik. Ennek elsődleges oka a méretgazdaságosság (kisebb védelmi szektorok, kisebb védelmi kiadások, alacsonyabb hatékonyság).

A **nyolcadik fejezetben** összegzem a következtetéseimet, bemutatom tudományos eredményeimet, továbbá a 21. századi védelmi szektorokról nyújtott rövid áttekintéssel megalapozom ajánlásaimat.

vi. Magyar nyelvű források

A komplexitás és darwini szelekciós elméletek a védelmi szektor és környezete rendszerek interakciójaként történő értelmezése érdekében történő alkalmazása a magyar hadtudományi szakirodalomban korábban nem került publikálásra. Az egyes alrendszerek és környezetük viszonya kapcsán azonban számos szakirodalmi forrás áll rendelkezésre és a komplexitás hadtudományi felhasználása kapcsán is születtek tudományos értekezések.

A védelmi szektort kívülről és belülről határoló rendszerek tárgyalása során a védelmi szektor védelemgazdasági megközelítésében nagyban támaszkodtam Balla Attila PhD értekezésére¹⁸, amelyből számos ötletet merítettem és amely, véleményem szerint jócskán megelőzte korának általános magyar gondolkodását. A védelmi szektorral kapcsolatos társadalmi percepció evolúciójának sepcifikus magyar vonásai kapcsán Tóth Sándor¹⁹ PhD értekezését használtam fel.

A tervezési rendszerek és környezetük értelmezésének tárgyalása során a magyar tervezési rendszerek fejlődéstörténete során kiemelten merítettem a „sárga könyv”, vagyis a védelmi tervező rendszerről 2002. november 21-22-én megrendezett konferencián elhangzó előadások szerkesztett anyagából. A „sárga könyv”²⁰ értékei és következményei külön fejezetet érnének meg. Egyrészt bizonyítja, hogy a magyar védelmi tervezési és stratégiai elit gondolkodása nem sokkal a NATO csatlakozást követően a kor színvonalán állt, a vezetők hozzáértőn és lelkiismeretesen viszonyultak a védelmi szektor és a védelmi tervezés problémáihoz. Másrészt a tökéletes állatorvosi lova a magyar védelmi szektor két évtizede tartó válságának, amelynek problémáit annak ellenére sem sikerült megoldani, hogy azokat időben felismerték

¹⁸ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők: doktori (PhD) értekezés. 2003. – p. 6.

¹⁹ TÓTH Sándor: A Magyar Honvédség imázsának aktuális kondíciói és arculatának néhány stratégiai dimenziója Doktori (PhD) értekezés, 2002.

²⁰ HORVÁTH István (szerk): A Védelmi Tervező Rendszer. HM VTKI. 2002.

és kezelni próbálták. Többek között ez a könyv döbentett rá arra, hogy a magyar védelmi szektor problémáira nem azon belül kínálkozik megoldás, a belső állapotnál sokkal inkább meghatározóak a környezeti determinizmusok. A Tárva Védelmi Tervező Rendszer funkcionának és szerves fejlődésének értelmezésében felhasználtam Ronkovics József²¹ és Sticz László²² munkáját.

Az európai kontinens „kölsönös függőségeken és alárendeltségeken alapuló komplexitása”, vagyis az európai geostratégiai környezet interakcióinak feltárását célzó háttérmunkám során kiemelten támaszkodtam Babos Tibor európai politikai dinamizmusokat komplexen értelmező értekezésére.²³

A kortárs hadviselés karakterisztikájával foglalkozó magyar nyelvű irodalmat szintén áttekintettem és annak főbb gondolatait a saját logikám felépítése során felhasználtam. A témát elemző magyar nyelvű tudományos munkák száma kiemelkedő a tézisem egyéb fejezeteinek témáihoz képest. Ez nem is csoda, hiszen a hadviselés átalakulása közvetlenül is befolyással van a katonai vezetők által irányított szervezetekre és a feladatvégrehajtás módozataira.

Ezeket a tudományos munkákat szemléltem és különösen Jobbágy Zoltán: Clausewitz és a kaméleon színe²⁴; Porkoláb Imre: A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében²⁵; Takács Attila: A posztmodern háborúk jellemzői²⁶; Resperger István²⁷ valamint Szenes Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején²⁸ c. műveire alapoztam. Az említett cikkekben közös, hogy felismerik a hadviselés amorf és képlékeny jellegét, valamint a hadviselés környezetében végbemenő változások (kiemelten politikai, technológiai és doktrínális jellegű) és a hadviselés közötti interakciók kölcsönösségét és

²¹ RONKOVICS József: A védelmi tervezés napjainkban. Nemzet és Biztonság, 2008. július. – p. 54-59 Forrás: http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/ronkovics_jozsef-a_vedelmi_tervezes_napjainkban.pdf (Letöltve: 2016. december 14.)

²² STICZ László: A program-alapú haderőfejlesztés tendenciái a Magyar Honvédségben. – In: Honvédségi Szemle, 2008/3. – p. 19-27.

²³ BABOS, Tibor: Az európai biztonság öt központi pillére. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. ISBN 978-963-327-425-5

²⁴ JOBBÁGY Zoltán: Clausewitz és a kaméleon színe. Hadtudomány, 2015. E-szám. http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/1_JOBBAGY_ZOLTAN.pdf

²⁵ PORKOLÁB Imre: A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében. Honvédségi Szemle, 2014. 6. szám

²⁶ TAKÁCS Attila: A posztmodern háborúk jellemzői. Honvédségi Szemle 2016. 3. szám.

²⁷ RESPERGER István: Biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések 2030-ig, In: Szerk.: KOBOLKA István Nemzetbiztonsági alapismeretek. Budapest: Nemzeti Közszerződési és Tankönyv Kiadó Zrt., 2013. - p. 31-66.

²⁸ SZENES Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején. Hadtudomány, 2005. 4. szám

pozitív visszacsatolását. A komplex műveleti környezet haderőre gyakorolt tarnszformációjának elemzésében Boldizsár Gábor elemzését használtam fel.²⁹

A szövetségi rendszerek működése kapcsán magyar szakirodalmi forrásra nem támaszkodtam kiemelten, a társadalmi percepció kapcsán elsősorban Kiss Zoltán László (angol átiratú)³⁰, valamint Hajós Dezső³¹ munkái voltak mérvadók, jóllehet, ezek a specifikus magyar vonatkozások miatt nem kerültek hivatkozásra a törzsszövegben. Tekintettel arra, hogy jelen tézisem fókusza ennél tágabb, a védelmi szektor egészének rendszerszintű vizsgálatára törekszik, úgy gondolom, hogy saját vizsgálatom a fentebb bemutatott művek javaslatait kiegészítheti, azok egymással való koherenciáját növelheti.

A védelmi szektor szerves fejlődésének rendszerszintű vizsgálatára történő tudatos törekvést a Boldizsár Gábor által koordinált Átfogó Védelmi Index³², valamint Szenes Zoltán tudományos munkássága³³ keretében azonosítottam.

²⁹ BOLDIZSÁR Gábor: A komplex műveleti környezet, In: Szerk.: Boldizsár Gábor, Szerk.: Wagner Péter A Magyar Honvédség befejezett szárazföldi műveletei Afganisztánban: Tapasztalatgyűjtemény. Budapest: Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztkepző Kar, 2014. pp. 221-242.

³⁰ KISS, Zoltán László: Changes in Hungarian Public Opinion on Security In szerk. Maria Vlachová: Defence and the Military. Public Image of Security. 2003. https://www.researchgate.net/profile/Biljana_Vankovska/publication/240634397_Public_Image_of_Security_Defence_and_the_Military_in_Macedonia_In_a_Broken_Mirror/links/00b4953308e7c91e7b000000.pdf#page=126 (Letöltve: 2015. március 4.)

³¹ HAJÓS Dezső: A védelmi szektor kommunikációjának megváltozott kihívásai és lehetséges válaszai az önkéntes haderőre történő áttérés időszakában. PhD értekezés. 2005

³² <http://biztonsagpolitika.hu/cikkek/atfogo-vedelmi-index-konferencia> (Letöltve: 2017. március 4.)

³³ SZENES Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). – In. Honvédségi Szemle 2012/6.

vii. Angol nyelvű források

Az értekezés központi tézise, a védelmi szektor rendszerként, saját környezetével folytatott interakciói eredményeként fejlődő, mesterséges szerveződésként történő alapötletét Konrad Lorenz: *Behind the Mirror* (magyarul a „Tükör hátoldala”, eredeti német kiadásában „Die Rückseite des Spiegels”)³⁴ című műve, amely elsőként ébresztett rá arra, hogy mennyire megdöbbentően hasonlatos az a biológiai evolúcióban megfigyelt jelenség, miszerint a szerveződések mindenkori viselkedését a környezetükkel folytatott interakciókból nyert és feldolgozott információk és erőforrások mozgatják, az emberi elme alkotta szerveződésekre.

Ez a felismerés indította el vizsgálódásomat a természettudományok evolúciós irodalmának területén (Dawkins³⁵, Dennett³⁶, Ridley³⁷), valamint a komplexitás elméletek és azok evolúcióval történő kapcsolódása vonatkozásában (a teljesség igénye nélkül, Weaver³⁸, Beyerchen³⁹, Hunt⁴⁰, Silver⁴¹, Harford⁴²). A természettudományos alapokon nyugvó keretrendszer gerincét Hodgson és Knudsen teóriája biztosítja.⁴³

Ezen elméletek védelmi szektorra történő alkalmazása önmagában nem újdonság, számtalan mű született a szektor egyes alrendszerének vizsgálata kapcsán (például: Krulak, Jobbágy - hadviselés^{44,45}; Mazarr – védelmi tervezés⁴⁶; Stulberg és társai – haderőstruktúra,

³⁴ LORENZ, Konrad. *Behind the mirror: A search for a natural history of human knowledge*. London: Methuen, 1977. ISBN: 0416942806

³⁵ DAWKINS, Richard (1976): *The Selfish Gene*. Oxford University Press. Oxford. 2006. ISBN 0199291152

³⁶ DENNETT, Daniel C: *Darwin's dangerous idea*. The Sciences. 1995. Vol. 35. Iss. 3.

³⁷ RIDLEY Matt: *The evolution of everything: How new ideas emerge*. UK. Fourth Estate. 2015. ISBN: 978-0-06-229600-9

³⁸ WEAVER, Warren: *Science and complexity*. – In: KLIR, George: *Facets of Systems Science*. United States: Springer. 1991. – p. 449-456. ISBN: 978-0-306-46623-6

³⁹ BEYERCHEN, Alan: *Clausewitz, nonlinearity, and the unpredictability of war*. – In: *International Security*. 1992. Vol. 17. Iss. 3. - p. 59-90.

⁴⁰ HUNT, Charles: *UN Peace Operations and International Policing: negotiating complexity, assessing impact and learning to learn*. London. Routledge, 2014. ISBN-13: 978-0415742375

⁴¹ SILVER, Nate: *The signal and the noise: Why so many predictions fail-but some don't*. USA. Penguin, 2012. ISBN-13: 978-0143125082

⁴² HARFORD, Tim: *Adapt: Why Success Always Starts With Failure*. Farar, Straus and Giroux, 2011. ISBN: 978-0-374-10096-4

⁴³ HODGSON Geoffrey, M., KNUDSEN, Thorbjørn: *Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough*. – In: *Journal of Economic Behaviour and Organizations*. 2006.

⁴⁴ JOBBÁGY Zoltán: *Effects-Based Operations and the Problem of Causality: Simple and Complex*. In *Joint Force Quarterly*, 2007, Iss 46. – p. 90-95

⁴⁵ KRULAK, C. C. : *Warfighting*. Marine Corps Doctrinal Publication 1. 1997 Forrás: <http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/MCDP%201%20Warfighting.pdf> (Letöltve: 2017. január 4.)

⁴⁶ MAZARR, Michael J.: *The revolution in military affairs: A framework for defense planning*. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)

haderókultúra⁴⁷, Ramalingan - külpolitika⁴⁸; Hartley és mások – védelmi kiadások⁴⁹), ugyanakkor ezek egyike sem formált igényt és ambíciót a védelmi szektor teljes, rendszerszintű működésére.

A védelmi szektor metabolisztikus szerveződésként történő bemutatása átveszi Markowski és társai értelemezését⁵⁰, valamint nagyban támaszkodik Hartley^{51,52} elemzéseire. Ezt kiegészíti Sandler és Hartley munkássága.⁵³

A stratégiai környezet elemzése során kiemelten támaszkodtam a nemzetközi környezetet anarchikus rendszerként szemlélő neorealista, strukturális realista irányzatok képviselőire, mint Buzan⁵⁴, Jervis⁵⁵ és Waltz⁵⁶. Az államok szerveződése, fejlődése majd erőszakmonopolizációja elméletének ismertetése során Pinker⁵⁷ és Harari⁵⁸ téziseit vettem alapul. Az elrettentési teóriák ismertetése során Mearsheimer⁵⁹ és Morgan⁶⁰ megfigyeléseire építettem.

A szövetségi rendszerek tárgyalása során a célom a bevezető korábbi részeiben hangsúlyozott „rendszer és környezete” interakcióinak bemutatása volt. Ezért ezt a fejezetet elsősorban a szövetségek gazdasági, játékelméleti megközelítéseit vizsgáló forrásokra

⁴⁷ STULBERG, A. N., SALOMONE M. D., LONG A.G.: *Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change*. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567

⁴⁸ RAMALINGAM et al, “Exploring the Science of Complexity: Ideas and Implications for Development and Humanitarian Efforts (2008) <http://www.odi.org.uk/resources/download/583.pdf>

⁴⁹ HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: *The economics of defence spending*. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

⁵⁰ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: *Defence Procurement and Industry Policy*. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

⁵¹ HARTLEY, Keith: *The future of European defence policy: An economic perspective*. *Defence and Peace Economics*. Vol. 14. Iss 2. 2003.

⁵² HARTLEY, Keith: *The case for defence*. *Defence and Peace Economics*. 2010. Vol. 21 Iss 5-6. – p. 414

⁵³ HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: *The economics of defence spending*. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

⁵⁴ BUZAN, Barry: *Regional security complex theory in the post-Cold War world*. *Theories of new regionalism*. Palgrave Macmillan UK, 2003. ISBN: 978-1-349-50792-4

⁵⁵ JERVIS, Robert: *Complexity and the Analysis of Political and Social Life*. *Political Science Quarterly*, 1997. Vol. 112, No. 4.

⁵⁶ WALTZ, Kenneth N: *Theory of international politics*. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707 - p. 127

⁵⁷ PINKER, Steven: *The better angels of our nature: Why violence has declined*. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645

⁵⁸ HARARI, Yuval Noah. *Sapiens: A brief history of humankind*. Harper, UK. 2015. ISBN-13: 978-0062316097

⁵⁹ MEARSHEIMER John J.: *Conventional Deterrence*. 2010. US, Cornell University Press; 1st New edition. ISBN-13: 978-0801493461

⁶⁰ MORGAN, Patrick M.: *The State of Deterrence in International Politics Today*. *Contemporary Security Policy*. 2012. Vol. 33 Iss. 1.

alapozom. A témában meghatározó szakirodalmi források, Olson és Zeckhauser⁶¹, Sandler és Hartley⁶², valamint Becker⁶³.

A 21. század jellemző hadviselési formáinak tárgyalása során, tekintettel az elérhető források hatalmas mennyiségére, azok konvergáló következtetéseire és a téma viszonylagosan széles magyar nyelvű feldolgozottságára, azokat az elméleti irányokat szemléltem, amelyek előrevetítették az Amerikai Egyesült Államok, Kína és Oroszország viselkedését és a hadviselés változó értelmezési narratíváit. Ilyenek, amerikai részről Krepinevich⁶⁴, Hoffman⁶⁵ és a hadviselés jövőbeni formáit elemző Marston⁶⁶, Clark⁶⁷, valamint orosz részről Gerasimov⁶⁸, kínai részről pedig Liang és Xiangsui⁶⁹.

A politikai és társadalmi elit biztonságpercepciójával kapcsolatos megfontolásaimat minden más műnél inkább formálta Kahnemann és Tversky⁷⁰ kognitív értelmezési mechanizmusokkal

⁶¹ OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. *The Review of Economics and Statistics*. 1966 Vol. 48, No. 3.

⁶² SANDLER, Todd, HARTLEY Keith: Economics of alliances: The lessons for collective action. *Journal of economic literature*. 2001. Vol. 39. Iss. 3.

⁶³ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. *Defense & Security Analysis* 2017. Vol. 33. Iss. 2.

⁶⁴ KREPINEVICH, Andrew: The Military-Technical Revolution: A Preliminary Assessment. Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2002. Forrás: <http://csbaonline.org/uploads/documents/2002.10.02-Military-Technical-Revolution.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.), valamint KREPINEVICH, Andrew: Defense Investment strategies in an uncertain world. Center for Strategic and Budgetary Assessments. 2008. Forrás: <http://csbaonline.org/research/publications/defense-investment-strategies-in-an-uncertain-world/publication> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁶⁵ HOFFMAN, Frank G.: The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War. 2016 Index of US Military Strength. Forrás: <http://index.heritage.org/military/2016/essays/contemporary-spectrum-of-conflict/> (Letöltve: 2016. február 2.), valamint HOFFMAN, Frank: Hybrid warfare and challenges. National Defense Univ Washington Dc Inst For National Strategic Studies, 2009. Forrás: https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjK7Ir58ajUAhVimBoKHUDGC3kQFggoMAA&url=http%3A%2F%2Fsmallwarsjournal.com%2Fdocuments%2Fjfqhoffman.pdf&usq=AFQjCNGcQFhNuLAoKd3Hvk_2zv9uzNm8sQ&sig2=WMHx2PBFPLZnwrE6z4WNw

(Letöltve: 2017. január 4.) és HOFFMAN Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies. Arlington, Virginia., 2007. Forrás: http://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)

⁶⁶ MARSTON, Daniel: Force Structure for High- and Low-Intensity Warfare: The Anglo-American Experience and Lessons for the Future. Forrás: http://www.offnews.info/downloads/2020force_structure.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)

⁶⁷ CLARK, Sean: Wearing Away the Stone: Assessing Theories of Combat Attrition, Comparative Strategy, 2013. Vol. 32. Iss. 2 – p. 115-132.

⁶⁸ GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. *Military-Industrial Courier*, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

⁶⁹ LIANG Qiao, XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodaloop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)

⁷⁰ TVERSKY, Amos, KAHNEMAN Daniel: The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 1985. Vol. 211, Iss. 4481. - p. 453-458

kapcsolatos megfigyelése. A társadalom értelmezési és döntéshozatali képességei kapcsán Berinsky⁷¹ tudományos összegzéseiből és annak felhasznált irodalmának szemlélésével alakítottam ki vizsgálatomat, építve Mueller⁷², valamint Ringsmose és társai⁷³, továbbá Eiser⁷⁴ megfigyeléseire. Továbbá alkalmazom Hirschmann⁷⁵ exit-voice-loyalty elméletét.

A védelmi szektor működésének, ipari folyamatainak szakirodalma a dolgozat már említett forrásainak szintézisével kiegészített saját következtetéseimen alapszik, de meghatározóan befolyásolta Kiss Judit⁷⁶ nagyszerű monográfiája a kelet-közép európai védelmi szektorokról.

⁷¹ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. *The Journal of Politics*, 2007. Vol. 69, No. 4.

⁷² MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

⁷³ RINGSMOSE, Jens, BØRGESEN B.K.: Shaping public attitudes towards the deployment of military power: NATO, Afghanistan and the use of strategic narratives. *European Security* 2011. Vol. 20. Iss. 4, valamint JAKOBSEN P.V., RINGSMOSE J.: In Denmark, Afghanistan is worth dying for: How public support for the war was maintained in the face of mounting casualties and elusive success. *Cooperation and Conflict* 2015. Vol. 50. Iss. 2.

⁷⁴ EISER, J. Richard: Public perception of risk. Report prepared for Foresight Office of Science and Technology. 2004. Forrás: <http://www.griequity.com/resources/InvestmentIndustry/HowTo/riskbyforesight.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁷⁵ HIRSCHMAN, Albert O.: Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states. Harvard university press, 1970. ISBN: 0674276604

⁷⁶ KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3

I. A védelmi szektor természettudományos eszközrendszerrel történő vizsgálatának lehetőségei

“A boldog családok mind ugyanolyan boldogok. A boldogtalanok pedig mind máshogy szomorúak.” (A sikernek csak egy receptje van, a kudracnak száz.) – Tolsztoj, Anna Karenina

I. 1 Bevezető, az alkalmazott vizsgálati logika és keretrendszer

A fejezetben igazolom, hogy a védelmi szektor és környezete értelmezhető rendszerek és elemeik folyamatos intrakciói összességként. Bemutatom, hogy a darwini kiválasztódás elméletének általános, mesterséges szerveződések esetében is értelmezhető megfigyelései alkalmazhatók a védelmi szektor esetében. Ezzel megalapozom a védelmi szektor viselkedésének és transzformációjának későbbi fejezetekben folytatott rendszer-szemléletű vizsgálatát és igazolom, hogy a védelmi szektor változása jelentős mértékben tudattalan, decentralizált folyamatok összessége.

Alapvető feltevésem, hogy a védelmi szektor értelmezhető mesterséges szerveződésként, amely a belső- és külső környezeti tényezők változása és interakciói nyomán dinamikusan változik. Ezt a feltevést a témával foglalkozó nemzetközi szakirodalom implicit alkalmazza,⁷⁷⁷⁸⁷⁹⁸⁰ de önálló teóriaként nem tárgyalja.

A feltevés igazolása akkor lehetséges, ha azonosításra kerülnek a védelmi szektor fejlődését befolyásoló külső- és belső tényezők, amelyek igazolhatóan változást idéznek elő a védelmi szektorok viselkedésében és struktúrájában.

Ennek bizonyítása érdekében elengedhetetlenül szükséges a védelmi szektor rendszerszintű vizsgálata, elsősorban a szerveződés és környezete kontextusában. Ezen a téren kiemelten

⁷⁷ MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdf/files/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)

⁷⁸ STULBERG, A. N., SALOMONE M. D., LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567

⁷⁹ HODGSON Geoffrey, M., KNUDSEN, Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. – In: Journal of Economic Behaviour and Organizations. 2006.

⁸⁰ KRULAK, C. C. : Warfighting. Marine Corps Doctrinal Publication 1. 1997 Forrás: <http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/MCDP%201%20Warfighting.pdf> (Letöltve: 2017. január 4.)

támaszkodom a generáldarwinista alapvetésekre (öröklődés, variáció, szelekció, továbbá erőforrások), amelyek igazolása esetén a környezet és a szerveződés szelekciós viszonyrendszere fennáll (Darwin 1863).⁸¹

A vizsgálat optimális eszközeként határozom meg a biológiai evolúcióban megfigyelt adaptációs jelenséget a mesterséges szervezések szintjén vizsgáló, abba átültető komplex adaptív rendszerek tudományteóriáját. E szerint a vizsgált szerveződés egy nagyobb rendszer alrendszereként viselkedik (tehát nyitott), számtalan alrendszere aggregált tulajdonságait és azok egymással folytatott interakcióinak eredményeit fejezi ki (tehát komplex) továbbá a külső és belső környezetével folytatott interakciók és visszacsatolások eredményeként, legalábbis amíg erőforrás áll rendelkezésre, dinamikusan változik. Az elemek interakciója véletlenszerű, így azok eredménye legtöbbször nem-lineáris kimeneteket eredményez. Ez alatt azt értem, hogy a környezet aktuális egyensúlyában beálló, egyetlen apró változás, aránytalanul nagy hatással lehet a környezet egészének viselkedésére.

Az ilyen szerveződés külső és belső környezetével folytatott interakcióinak vizsgálata közben karakterizálhatók a markáns hatást kifejtő környezeti tényezők és jellemzően azok a vizsgált szerveződésre gyakorolt hatása is. Így a vizsgálatunk eredményeképpen egy olyan tényező- és hatás-együttest nyerünk, amely segít a védelmi szféra változásai mögött álló ok-okozati viszonyok feltérképezésében. Vizsgálatunk alapvető kiinduló pontja a szerveződés saját környezetében folytatott alkalmazkodási folyamata. Az adaptáció jelenségét létezőnek kezelem. A releváns szakirodalom a következőkben áttekintésre kerül.

I. 2. A komplexitás természete és a komplex adaptív rendszerek

A technológiai és társadalmi fejlődés nyomán egyre összetettebbé váló, emberi tevékenység nyomán kialakuló (tehát mesterséges) rendszerek vizsgálatának fontossága nem új felismerés. Már Clausewitz háborúról írt műve is kiterjedten foglalkozott a jelenséggel.⁸² A komplexitás, mint a rendszerek összetettségének tudománya azonban elsősorban a II. világháborút követően kezdett szervesülni. Abban az időszakban, amikor az Amerikai Egyesült Államok

⁸¹ HODGSON Geoffrey, M., KNUDSEN, Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. – In: Journal of Economic Behaviour and Organizations. 2006.

⁸² BEYERCHEN, Alan: Clausewitz, nonlinearity, and the unpredictability of war. – In: International Security. 1992. Vol 17. Iss. 3. - p. 59-90.

gazdasági fejlődése és a tudomány – nem utolsósorban katonai célú – fejlesztése olyan szintre ért, amelynek értelmezése és irányítása meghaladta az államok és stratégiai menedzsmentek rendelkezésére álló eszközszerkezetek kapacitásait és egyre növekvő számú, új kérdést és problémát vetett fel.

A komplexitás értelmezési kísérleteinek sorában úttörő fontosságú Warren Weaver „Science and complexity” c. műve (1948)⁸³, amelyben a tudomány előtt álló problémákat három csoportba osztotta. Az első az egyszerűségből fakadó problémák köre, amely kevés változó interakcióját vizsgálja. Ide sorolható például a malthusi népességtudomány, amely a lakosság változását (első változó) vizsgálta az idők folyamán (második változó). A második problémakör a szervezetlen komplexitás, amely már változók (populáció) trillióit is tartalmazhatja, tehát rendkívül nagyméretű populációt, de a rendszer viselkedése meghatározható az elemek viselkedésével kapcsolatos matematikai kalkulációk által. Ez azért lehetséges, mert a nagyszámú elemek interakciói nem mutatnak fel nagy variációt, tehát jellemzően nem vagy csak egyféleképpen lépnek interakcióiba (pl. a zárt térben lévő levegő molekulák és ezek hőmérsékletének mérése). Végül, jelen kutatás szempontjából leginkább releváns probléma a szervezett komplexitás, amely olyan jelenségeket vizsgál, amelyek közepes- vagy nagy számú változókat tartalmaznak, amelyek interakciói (a variáció nagy száma miatt) véletlenszerű mintázatokat mutatnak, miközben egy szerves egész részeként viselkednek. Az egész részeinek összege azonban, a magas variációs lehetőségek és az ebből következő non-linearitás miatt nem egyenlő az egészszel (vagyis non-additív). A szervezett komplexitás legfontosabb kérdései elsősorban a rendszerelemek viselkedésének vizsgálatára irányulnak (pl. mi dönti el egy mázsa gabona árát, vagy milyen tényezők határozzák meg egy haderő harckocsijainak számát) a rendszer egyéb elemeinek interakcióin keresztül.

A komplexitás pontos meghatározása, éppen a rendszerelemek és interakcióik nagy variációs lehetőségei miatt számos problémába ütközik, de amennyiben megfelelő általánossággal közelítünk a kérdéshez, akkor a jelenségeket rendszereknek, azok aleggységeit pedig rendszer elemeknek tekintve kialakítható egy általános definíció.

A komplex adaptív rendszereket Mitleton-Kelly⁸⁴ rendszerelemek interakcióinak eredményeként kialakuló tulajdonságok, struktúrák és viselkedési minták összességéként

⁸³ WEAVER, Warren: Science and complexity. – In: KLIR, George: Facets of Systems Science. United States: Springer. 1991. – p. 449-456. ISBN: 978-0-306-46623-6

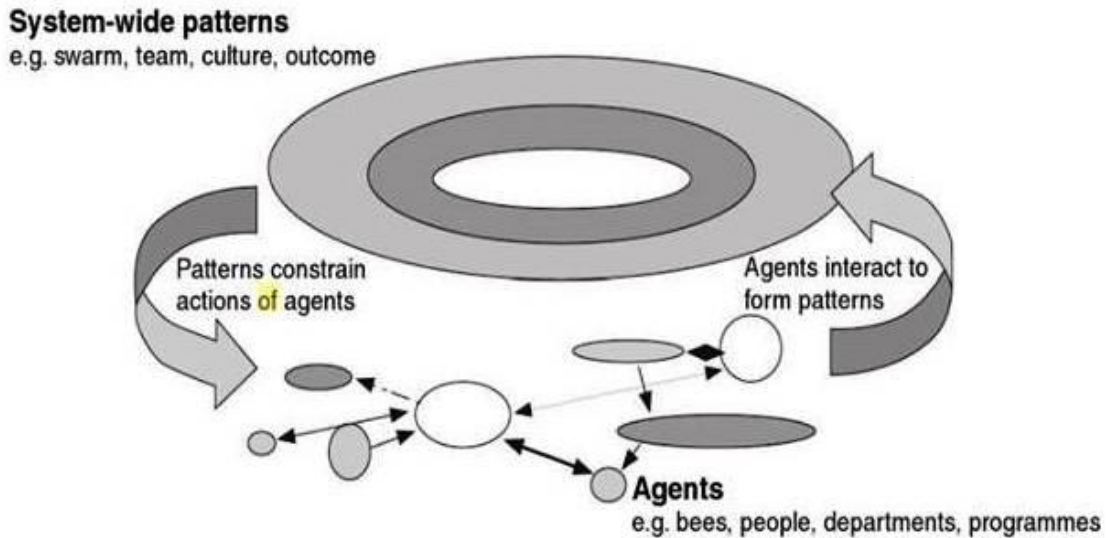
⁸⁴ MITLETON-KELLY, Eve: Complex Adaptive Systems in an Organisational Context: Organisations as Co-evolving Complex Adaptive Systems. ESRC Business Processes Resource Centre, University of Warwick, 1997.

azonosítja. A rendszerelemek egymással folytatott interakcióinak variációs lehetősége végtelen és potenciálisan mindegyik interakció befolyásolhatja a rendszer viselkedését új tulajdonságok, vagy viselkedési minták létrehozásával. Cserében a rendszer megváltozott viselkedése is folyamatosan visszahat a rendszerelemekre, újabb tulajdonságok, struktúrák és viselkedési minták létrehozását eredményezve.

A meghatározás alapvető feltétele, hogy a rendszerek határai másik rendszerekkel érintkeznek, jóllehet, jelen kutatás kialakítása során, ezek egy része figyelmen kívül hagyható (például az európai törvénykezés evolúciója valószínűleg rövid távon nem fejt ki közvetlen befolyást a védelmi szektorok fejlődésére). A vizsgálat ezért a nyitott, komplex rendszerekre terjed ki, amelyeket a szaknyelv komplex adaptív rendszereknek (Complex Adaptive System, vagy CAS) nevez. A védelmi szektor ilyen rendszernek tekinthető, mert alrendszerekkel és rendszerelemekkel rendelkezik, amelyek interakciói magas variációt és nem-lineáris karakterisztikát mutatnak fel, ahol a rendszerelemek viselkedése befolyása a védelmi szektor egészét és fordítva, a védelmi szektor új minősége is hatással van az elemek fejlődésére. Egyben a védelmi szektor saját környezetével is ugyanilyen dinamikus interakciókat folytat. A védelmi szektor komplex rendszerként történő vizsgálata a transzatlanti hadtudományi iskolák egyik dinamikus ágazata, nagyszámú kutatással és publikációval.⁸⁵

Idézve: HUNT, Charles: UN Peace Operations and International Policing: negotiating complexity, assessing impact and learning to learn. London. Routledge, 2014. ISBN-13: 978-0415742375 - p. 108

⁸⁵ Néhány példa: Bousquet, Antoine. "The scientific way of warfare." *Order and Chaos on the Battlefields of Modernity*, New York (2009). O'malley, Pat. "Resilient subjects: Uncertainty, warfare and liberalism." *Economy and Society* 39.4 (2010): 488-509. Schneider, James J. *Black lights: Chaos, complexity, and the promise of information warfare*. NATIONAL DEFENSE UNIV WASHINGTON DC, 1997. Dillon, Michael, and Julian Reid. "Global liberal governance: biopolitics, security and war." *Millennium* 30.1 (2001): 41-66. Cioppa, Thomas M., Thomas W. Lucas, and Susan M. Sanchez. "Military applications of agent-based simulations." *Proceedings of the 36th conference on Winter simulation*. Winter Simulation Conference, 2004. Cebrowski, Arthur K., and John J. Garstka. "Network-centric warfare: Its origin and future." *US Naval Institute Proceedings*. Vol. 124. No. 1. 1998. Dillon, Michael, and Julian Reid. "Global governance, liberal peace, and complex emergency." *Alternatives* 25.1 (2000): 117-143. Adams, Thomas K. "The real military revolution." *Parameters* 30.3 (2000): 54. Smith, Edward A. "Effects Based Operations." *Applying Network-centric Warfare in Peace* (2002). Bousquet, Antoine. "Chaoplexic warfare or the future of military organization." *International Affairs* 84.5 (2008): 915-929.; Lawson, Sean. "Cold War military systems science and the emergence of a nonlinear view of war in the US military." *Cold War History* 11.3 (2011): 421-440.; Gray, C. H. *Postmodern War: The New Politics of Conflict*. New York: Guilford Press, 1997. *Peace, War, and Computers*. New York: Routledge, 2005.; Hitch, Charles. 'An Appreciation of Systems Analysis'. *Journal of the Operations Research Society of America* 3, no. 4 (1955): 466-81.; Maxfield, Robert R. 'Complexity and Organization Management', in *Complexity, Global Politics, and National Security*, ed. David S. Alberts and Thomas J. Czerwinski. Washington, DC: National Defense University, 1997.

2. ábra: A komplex rendszerek viselkedésének mintázata⁸⁶

A CAS teóriák kiinduló pontja tehát, hogy a megismerési apparátus (új kutatási módszerek, technológiák, stb.) növekedésével szükségessé vált a felismert jelenségek modellezése és rendszerszintű vizsgálata. A komplex, rendszerszintű vizsgálat szükségességének felismerését a témát kutató Serena Chen ezt Edward Lorenz kísérletéhez kapcsolja.⁸⁷ Lorenz, meteorológusként, a csapadék vizsgálat szabályszerűségeinek vizsgálatára tett kísérletet, számítógépes szimuláció segítségével. A szimuláció eredményeként azt a felfedezést tette, hogy a vízrendszerben már a legkisebb mértékű változások is aránytalanul nagy mértékben befolyásolhatják a vízrendszer jövőbeni viselkedését. Következésképpen, tekintettel a változók szinte végtelen mennyiségére, az nem jósolható meg pontosan. Ebből alakult ki az a felismerés, hogy a természeti rendszerek komplexitása nem teszi lehetővé azok viselkedésének pontos előrejelzését. A Lorenz-féle kísérlet híressé vált kijelentése, mely szerint: egy pillangó szárnycsapása Brazíliában tornádót okozhat Texasban, valójában a rendszerek elemei közötti interakciókra egyik lehetséges, bár alacsony valószínűségű kimenetére utal, hogy egyes (esetenként marginális és egymástól távol eső) paraméterek változása akár aránytalanul nagy változást idézhet elő a rendszer szintjén. Lorenz alapján a „káosz elmélet” azon rendszerekre érvényes, amelyek dinamikusak, vagyis a rendszer adott

⁸⁶ HUNT, Charles: UN Peace Operations and International Policing: negotiating complexity, assessing impact and learning to learn. London. Routledge, 2014. ISBN-13: 978-0415742375 - p. 108.

⁸⁷ CHAN, Serena: Complex Adaptive Systems.

Forrás: <http://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/Complex%20Adaptive%20Systems.pdf> (Letöltve: 2017. február 1.)

pillanatban mutatott magatartása befolyásolja annak későbbi viselkedését; valamint nem-lineárisak, vagyis részeik jellemzően exponenciális és nem additív viszonyrendszert mutatnak (vagyis az egész nem a részek összessége).⁸⁸⁸⁹

Az ilyen rendszerek főbb sajátosságai a fentiek alapján igazolhatók. Kutatásunk szempontjából a nyitott, komplex és adaptív rendszerek további fontos tulajdonságai a decentralizált irányítás, az összekapcsolódottság és az együttfejlődés.⁹⁰

A decentralizált irányítás (distributed control) arra utal, hogy a sokféle elem sokféle interakciói között nincsen egyetlen olyan sem, amely a többi folyamattól teljes függetlenül képes a rendszer viselkedésének irányítására. Ez szöges ellentétben áll az emberiség korábbi történelem- és társadalomszemléletével, amelyet királyok és nemzeti hősök tetteiről szóló történetek formáltak, ugyanakkor egyre inkább szükségessé váló látásmód a globálissá növekedett és összekapcsolódott rendszerek korában, ahol bármilyen apró változás potenciálisan nagy rendszerszintű kihatással bírhat. Személyes véleményem, hogy a komplexitás véletlenszerű eseményei és a nyílt rendszerek környezeti kényszerei egyértelműen jóval nagyobb történelemformáló erővel léptek fel, mint egyes emberek személyes kvalitásai. Napóleon a jéna-auerstadti diadalmas ütközetben (1806), amelynek eredményeként alávetett státuszba kényszerítette a Porosz Birodalmat „elfelejtkezett két hadtestről, nem adott utasításokat a harmadiknak és valószínűleg egy negyediknek és meglepte az ötödik által végrehajtott manőver”.⁹¹ Moltke, akit a hadtörténelem a német újraegyesítési háborúk katonai géniuszaként tisztel, első jelentős hadi sikere során még saját beosztottjai előtt sem volt ismert, amely jól szemlélteti, hogy mennyire volt valójában jelen a csata forgatagában. Az egyik hadosztály parancsnok a köiniggratzi csata (1866) során, kézhez

⁸⁸ LORENZ, Edward N.: Deterministic Nonperiodic Flow. – In: Journal of the Atmospheric Sciences 1963. Vol 20. Iss. 2. – p. 130-141.

⁸⁹ SILVER, Nate: The signal and the noise: Why so many predictions fail-but some don't. USA. Penguin, 2012. ISBN-13: 978-0143125082

⁹⁰ CHAN, Serena: Complex Adaptive Systems. Forrás:

<http://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/Complex%20Adaptive%20Systems.pdf> (Letöltve: 2017. február 1.)

⁹¹ JOBBÁGY Zoltán: Analysing the Nature of War: Past, Present, and Future. PPT előadás. Forrás: https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj40PGB1IjUAhWhHpoKHVYFD0MOFggwMAI&url=http%3A%2F%2Fhhk.uni-ke.hu%2Fuploads%2Fmedia_items%2Fflt_-col_-dr_-zoltan-jobbagy-analysing-the-nature-of-war-past_-present_-and-future.original.ppt&usq=AFOjCNHdNXCRLdrBBhRqt6KPM-d5kGGs0Q&sig2=4eZm-xrugQZbsMw4ooiFBQ (Letöltve: 2017. március 1.)

kapva a parancsait így válaszolt segédjének: „Ez mind nagyon jó. De ki az a Moltke tábornok?”⁹²

A másik kiemelendő tulajdonság a kapcsolódás, vagy összekapcsolódottság (connectivity), amely a rendszereknek a saját külső környezetükkel (határoló és nagyobb rendszerekkel), valamint alrendszereikkel folytatott interakciónak összessége, amelynek eredményeként a relációk- és interakciók folyamatosan bővülnek és változnak. Az összekapcsolódott rendszerekre a legjobb példa a globalizáció, amely egyrészt az információ technológia fejlődésével, másrészt az utazási és szállítási költségek csökkenésével kapcsolt össze távoli kontinenseket (rendszereket), amelyek saját társadalmi, politikai és gazdasági rendszertulajdonságaikkal „csatlakoztak” a globális rendszerhez és fejtenek ki befolyást annak viselkedési mintázataira. Az összekapcsolódott hálózatok egyben rendkívüli mértékben felgyorsítják az új rendszerjellemzők létrejöttét. Erre jó példa, hogy az első kereszties hadjárat során az antiókhiai ütközetben (1098) a városból kitörő keresztény lovagok azért tudtak, a kor lovagi kultúrájában szinte ismeretlen összefegyvernemi taktikát alkalmazni és egy ötször nagyobb arab seregre pusztító vereséget mérni, mert Európa féltucat, ezer embernél nagyobb sereg vezetésére alkalmas katonai vezetője közül legalább egy a soraikban harcolt (Bohemund de Hautville).⁹³ A taktikai sikerhez szükséges tudás-transzferhez tehát majd’ ezer évvel ezelőtt a véletlenek sorozata és egy, a tudással rendelkező ember három és félezer kilométeres utazása kellett.

Ezzel éles ellentétben áll, hogy a 2011-ben kirobbanó líbiai polgárháború során a lázadókat amerikai egyetemisták a twitteren keresztül látták el az AK-47 használati utasításával, illetve rögtönözhető tüzérségi fegyverek összeszereléséhez szükséges tudással. A tudás transzfer átfutási ideje a kéréstől az adatszolgáltatásig max. egy órát vett igénybe, a távolság pedig semmilyen nehezítő tényezőt nem jelentett.⁹⁴

Végül az együttfejlődés (co-evolution) a rendszerek és elemeik folyamatos és kölcsönös egymásra hatását és fejlődését jelenti. Az együttfejlődésre jó példa a doktrína és a technológia viszonya. Amikor csak a technológia fejlődési ugrást hajtott végre, mint pl. a két világháború között egyre mozgékonyabbá váló harckocsik gyártása terén, vagy a 21. századból vett

⁹² PARET, Peter: *Makers of the Modern Strategy*. US. Princeton University Press 1986. ISBN: 9780691027647 – p. 286

⁹³ MARSHALL, Christopher. *Warfare in the Latin East, 1192-1291*. UK. Cambridge University Press, 1994. ISBN-13: 978-0521477420

⁹⁴ KILCULLEN, David. *The accidental guerrilla: Fighting small wars in the midst of a big one*. UK. Oxford University Press, 2011. ISBN-13: 978-0199754090 – p. 204-206

példával, a pilótanélküli automatizált repülőeszközök és egyéb járművek gyártási költségeinek csökkensését és elérhetőségének növelését eredményezve, akkor a haderők alkalmazását szervező doktrínáknak is fejlődni kellett, figyelembe véve a technológiai rendszerben történt változásokat. Ennek elmaradása súlyos következményekkel jár, amennyiben az adott fél egy olyan, ellenrédelt katonai erővel találkozik, ahol az együttfejlődés megvalósult. Ilyen a példát nyújt Franciaország súlyos katonai veresége 1940-ben,⁹⁵ vagy az ukrán haderő felkészületlensége az orosz és szeptatista drón-hadviselésre.⁹⁶

I. 3. Esettanulmány – A visegrádi országok, mint komplex adaptív rendszer

A regionális biztonsági komplexumok elmélete, amelyet Barry Buzan alapozott meg,⁹⁷ „a regionális biztonsági komplexumot (RSC) olyan államok csoportjának tekinti, amelyeknek a biztonsággal összefüggő problémáik annyira szorosan kötődnek egymáshoz, hogy azokat nem lehet egymástól függetlenül értelmezni.”⁹⁸ Az elmélet szerint, a regionális egységekbe tömörülő államok három fontos karakterisztika szerint szabályozzák kapcsolataikat, együttműködési szintjük, konfliktusosságuk, valamint a struktúrában belüli hatalommegosztás jellege. Vida a visegrádi országokat ugyanazon szubregionális komplexum részeként azonosítja.⁹⁹ Elfogadva azt a feltételezést, hogy ezen országok egymáshoz való kötődése erősebb, mint más országcsoportokhoz, valamint, hogy a kelet-közép európai szubkomplexum viselkedésében azonosítható rendszerszintű tulajdonság, a visegrádi országok vizsgálhatók egyazon rendszer részeként. A továbbiakban megvizsgálom, hogy megfelelnek-e a komplex adaptív rendszerek karakterisztikájának.

Rendszerként történő viselkedés

A visegrádi országok rendszerszintű, tehát komplexumként való viselkedését egységesen befolyásolta az európai és globális hatalmi központoktól való távolságuk. A II. világháborút

⁹⁵ POSEN, Barry: The sources of military doctrine: France, Britain, and Germany between the world wars. Ithaca, US. Cornell University Press, 1986. ISBN: 978-0-8014-9427-7

⁹⁶ KARBER, Philip A.: „Lessons Learned” from the Russo-Ukrainian War—Personal Observations.” Kézirat. Forrás: <https://prodev2go.files.wordpress.com/2015/10/rus-ukr-lessons-draft.pdf>. (Letöltve: 2017. január 3.)

⁹⁷ BUZAN, Barry: Regional security complex theory in the post-Cold War world. Theories of new regionalism. Palgrave Macmillan UK, 2003. ISBN: 978-1-349-50792-4 – p. 140-159.

⁹⁸ VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. Hadtudomány. 2007. XVII. évf. 1. szám. Forrás: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html (Letöltve: 2016. december 21.)

⁹⁹ i.m.

megelőző Európában a három ország (Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország) még eltérő környezeti kényszerek alapján cselekedett a rendkívül képlékeny és többpólusú nemzetközi rendben és komolyan fel sem merült régiós szintű együttműködésük. A világháborút követően beállt bipoláris világrendben – a függetlenségi törekvések fémjelezte átmeneti időszakról eltekintve – azonban politikájukat nagyban meghatározta a két hatalmi pólustól (Washington és Moszkva) való távolság, továbbá értelemszerűen a szovjet megszállás. Ezen országok közös jellemzője, és egyben a rendszerbe tömörülésük legfőbb kohéziós faktora, hogy egy érzékeny geostratégiai kereszteződésben fekszenek, így biztonsági problémáik inkább externális, mint internális jellegűek.¹⁰⁰ Ennek megfelelően, a hidegháború megszűnését követően szinte egyszerre deklarálták euróatlanti elkötelezettségüket, és szinte egyszerre lettek NATO tagok (1999-ben, Szlovákia 2002-ben). Biztonsági orientáció szempontjából tehát a régió jól azonosítható, a környezetében lévő országoktól világosan megkülönböztethető dinamikát mutatott.¹⁰¹

	1948-1989	1989-
Csehország (1989-ig) Csehszlovákia)	Integráció a VSZ védelmi rendszerébe	Integráció az Észak-Atlanti védelmi rendszerbe
Lengyelország	Integráció a VSZ védelmi rendszerébe	Integráció az Észak-Atlanti védelmi rendszerbe
Magyarország	Integráció a VSZ védelmi rendszerébe	Integráció az Észak-Atlanti védelmi rendszerbe
Szlovákia		Integráció az Észak-Atlanti védelmi rendszerbe
Rendszerszintű viselkedés	Integráció a VSZ védelmi rendszerébe	Integráció az Észak-Atlanti védelmi rendszerbe

3. ábra: A kelet-közép európai regionális szubkomplexum biztonságpolitikai orientációja¹⁰²

¹⁰⁰ COTTEY, Andrew: East-Central Europe After the Cold War: Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in Search of Security. Palgrave Macmillan UK. 1995. 978-0-230-37420-1 – p. 3-6.

¹⁰¹ i.m.

¹⁰² Saját ábra.

A rendszerelemek decentralizált viselkedése

Általános, geostratégiai helyzetük által determinált, orientációs irányaik ellenére, a visegrádi országok a környezeti tényezők (pl. társadalmi és politikai percepció) eltérő variációja miatt meglehetősen eltérő stratégiákat alkalmaztak a védelmi szektoraik kapcsán.

Lengyelország és – amíg egy ország volt – Csehszlovákia, egyrészt nagy védelmi iapri kapacitásaik, másrészt a lehetséges harmadik világháború fő hadszínterének kellős közepén történő elhelyezkedésük miatt a Varsói Szerződés katonailag legerősebb csatlósai voltak, az ún. „északi lépcső” részeként, amely egyben komoly társadalmi áldozattal is járt, az irreálisan magasan tartott védelmi kiadás miatt. Magyarország ezzel szemben, viszonylag félreeső geostratégiai helyzete fényében és a Kádár-rendszer jóléti illúziójának fenntartása (kádári konszenzus) érdekében tartósan diszpreferálta a védelmi kiadásokat.¹⁰³¹⁰⁴ Ez a stratégiai szemléletbeni különbség a rendszerváltást követően is megmaradt.¹⁰⁵ Magyarország, közvetlen fenyegetés híján, továbbra is a védelmi kiadásokat leginkább diszpreferáló országok közé tartozik, amelyhez a kádári konszenzus egyre „szépülő” öröksége is hozzájárulhat. Csehország a megváltozott geostratégiai helyzetéből fakadóan (nincs közös határ a volt FÁK térséggel) szintén csökkentette a védelmi preferenciáit, Szlovákia pedig, Magyarországhoz hasonlóan nem érez közvetlen és azonnali fenyegetést a saját környezetében.

Másrészt e két ország védelmi szektorának mérete sem biztosítja, hogy a védelmi kiadások a közvélemény által leginkább preferált belföldön történő elköltése, rövid távon számottevő biztonságnövekedést hozna (a hosszabb távú hatások más lapra tartoznak). Ikegami Maszako a védelmi ipar és a haderőfejlesztés relációjának jó áttekintését nyújtja, amely az előbbi kijelentést alátámasztja.¹⁰⁶

Ezzel szemben Lengyelország, az orosz fennhatóság alatt maradt, katonai enklávéval, Kalnyingráddal az oldalában, nagyméretű közös határszakaszt birtokol Belorussziával és Oroszországot egzisztenciális fenyegetésnek látja és így tovább növeli a védelmi kiadásait, amelyet kelet-európai szinten kimagasló védelmi ipar és stabil politikai és társadalmi konszenzus támogat. Ebből a szempontból egyébként Lengyelország fokozatosan migrál a

¹⁰³ HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

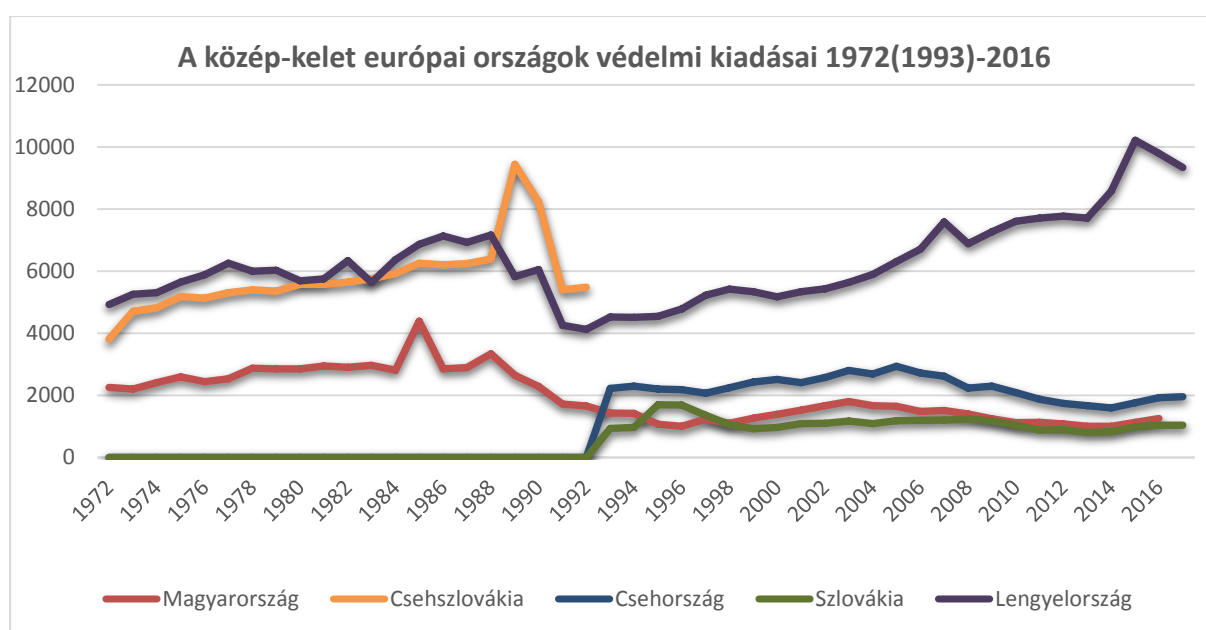
¹⁰⁴ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori (PhD) értekezés. 2003. – p. 54-55

¹⁰⁵ KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3

¹⁰⁶ IKEGAMI, Masako: The End of a ‘National’ Defence Industry?: Impacts of Globalization on the Swedish Defence Industry. – In: Scandinavian Journal of History, 2013. Vol. 38. Iss. 4. – p. 436-457.

balti térséggel közös biztonságpolitikai rendszerbe, amelyet az a közös percepció alapoz meg, hogy Oroszország súlyos fenyegetést jelent, amelynek ellenszere a hatékony katonai képességek és a transzatlanti kohézió kiépítése.¹⁰⁷¹⁰⁸

A rendszerelemek tehát egymástól eltérő és saját transzformációs pályájukon is változó viselkedést mutattak, amelynek egyik fő befolyásoló faktora a geostratégiai elhelyezkedés volt. A szemléltetett folyamatot a védelmi kiadások íve is alátámasztja, amelyből látható Magyarország tartósan alacsony és Lengyelország tartósan magas szinten lévő védelmi kiadása, valamint a csehszlovák védelmi kiadási szint „beszakadása” a bipoláris világrend felbomlását követően, amely a megváltozott geostratégiai pozícióból is következik (3. ábra).

4. ábra: A visegrádi országcsoport védelmi kiadásai (2015. évi US dollárban nominálva)¹⁰⁹

Összekapcsolódottság

A kelet-közép európai regionális rendszer hálózatként történő összekapcsolódását a fentiekben kifejtettek alapján, elsősorban a geostratégiai helyzet és az ebből következő formális orientáció vezette.

¹⁰⁷ LUCAS, Edward: The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West. US. Palgrave Macmillan, 2014. ISBN-10: 1137280034

¹⁰⁸ NOETZEL, Timo, SCHREER Benjamin: Does a multitier NATO matter? The Atlantic alliance and the process of strategic change. International affairs. 2009. Vol. 85. Iss. 2. – p. 211-226.

¹⁰⁹ Saját ábra. Forrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>

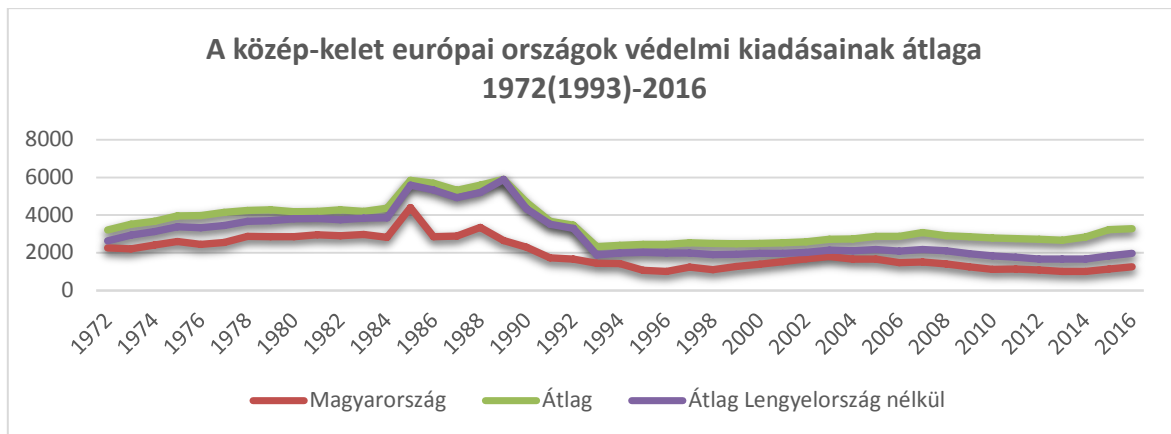
Megjegyzendő, hogy a régió országai, viszonylagos közelségük és a magyar, szláv és lengyel népek többszáz éves egymás mellett élése (sokszor államokba rendeződve, formális kapcsolatokon keresztül megerősítve) számára a globlizáció földrajzi távolságokat eltüntető eredménye nem jelentett lényeges változást az egymással folytatott kapcsolatokban. Ami mégis szembeötlő, hogy a nyugati, „angol-szász” katonai kultúrával szembeni különbségeken milyen jelentős hasonlóságot mutatnak ezek az országok. Thomas-Durell Young részletesen tárgyalja ezeket. Véleménye szerint a visegrádi országok védelmi szektorai számos hasonlóságot mutatnak a szovjet technikai eszközökkel kapcsolato tapasztalatokból eredő alacsony színvonalú üzemeltetési kultúra, a gyors hadműveleteket feltételező, központosított és hatékonytalan logisztikai rendszerek, az erősen hierarchizált és merev, tradicionális vezetés-irányítási rendszerek, továbbá a nyugati típusú stratégiai tervező és egyéb vállalatirányítási rendszerek, elgondolások adaptációjára való alkalmatlanságuk terén.¹¹⁰¹¹¹

A visegrádi védelmi szektorok ilyen fokú hasonlósága egyértelműen visszavezethető a szovjet-orosz védelmi szektorral történő hosszú összekapcsolódottság időszakára, amikor a nyugatitól eltérő vezetési, szervezeti és üzemeltetési normák átvételre, kialakításra kerültek.

Az összekapcsolódottság egy másik érdekes hatása, hogy, annak ellenére, hogy a visegrádi országok nem tekintik egymást fenyegetésnek (és nem is képeznének reális fenyegetést), a védelmi kiadásaik volatilitása azonos dinamikát mutat (jóllehet, abszolút értékben tisztes távolságot tartanak a lengyel védelmi kiadás volumenétől. Ez azt indikálja, hogy a szövetségi rendszerekben, az eltérő egyéni céljaik ellenére az exogén, tehát a szubrégió kívüli változásokra, ugyanúgy reagálnak. Nem lenne meglepő az sem, ha a NATO keretein tett védelmi költségvetési kötelezettségvállalás (DIP) részeként deklarált védelmi kiadásnövekedés Csehország, Magyarország és Szlovákia esetében hasonló pályát futna be.

¹¹⁰ YOUNG, Thomas-Durell: The Challenge of Reforming European Communist Legacy ‘Logistics’. The Journal of Slavic Military Studies. 2016. Vol. 29. Iss. 3. – p. 352-370.

¹¹¹ YOUNG, Thomas-Durell: The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions. Journal of Strategic Studies. 2017. – p. 1-27.

5. ábra: A visegrádi országcsoporthoz tartozó országok védelmi kiadásainak átlaga¹¹²

Ebben a fejezetben a kelet-közép európai védelmi szektorok példáján keresztül bemutattam, hogy a védelmi szektorok értelmezhetők és vizsgálhatók komplex adaptív rendszerként. A gyakorlati példa azt is megmutatta, hogy nyílt, komplex adaptív rendszerek érzékenyek az exogén hatásokra (pl. biztonsági környezet változása) és saját tulajdonságaik (pl. geostratégiai helyzet) fényében reagálnak rá. A rendszerszintű viselkedés nem egyenlő az alrendszerek viselkedésének összegével. A szubregionális szintet megfigyelt orientáció nem képeződik le lineárisan az alrendszerek szintjén. A továbbiakban a környezet és a rendszerelem (ágens) kapcsolatrendszerének egyik legfontosabb jellemzőjét a szelekciót vizsgáljuk.

I. 4. A természetes kiválasztódás alkalmazása a természettudományok keretein kívül

A természetes szelekció fogalmát először Charles Darwin írta le, világformáló fontosságú könyvében, a Fajok eredetében;¹¹³ „...igencsak furcsa lenne, ha egyes változatok nem bizonyulnának hasznosnak az egyes élőlények számára ugyanúgy, ahogyan a tenyésztett változatok hasznosnak bizonyultak az embernek. Ha valaha fellépnek az élőlények számára hasznos változások, akkor bizonyos, hogy az ezeket felmutató egyedeknek lesz a legjobb esélye a létért folyó küzdelemben való fennmaradásra, és az öröklődés elve alapján ezek általában magukhoz hasonló utódokat fognak létrehozni. A túlélés eme elvét, vagyis a legalkalmasabbak fennmaradását neveztem el természetes kiválasztásnak.”¹¹⁴

¹¹² Saját ábra. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>

¹¹³ DARWIN, Charles (1859): The Origin of Species. Barnes & Noble Classics. 2003. ISBN 1593080778

¹¹⁴ KAMPIS György: Előszó. – p. 17. In DARWIN, Charles: A fajok eredete. Természetes kiválasztás útján. Forrás: <http://mek.oszk.hu/05000/05011/05011.pdf>

Darwin természetes szelekcióra vonatkozó megállapítása, hogy az élőlények tulajdonságai változnak és ezek közül egyesek jobban, mások kevésbé támogatják az adott környezeti tényezők közötti túlélést. Ez megfelelő keretrendszert biztosít számunkra annak megértésére, hogy hogyan alakul ki a változatosság a szerveződések és a környezetük interakciói során. Ennek két fő eleme van. Egyrészt a környezeti tényezők valamennyi kombinációja preferál egy olyan tulajdonsághalmazt, amelynek birtokában a szerveződés optimális sikerességgel alkalmazkodik a környezetéhez. Az optimális alkalmazkodás „jutalma” rendkívül eltérő lehet, de jellemzően a korlátozott erőforrásokhoz történő növekvő hozzáférés az elsődleges eredménye. Másrészt, tekintettel arra, hogy a környezeti tényezők kombinációi és rekombinációi száma az idő előrehaladtával növekszik, a pillanatnyi helyzetben optimális tulajdonsághalmazok sokfélesége is növekedésnek indul. A környezethez történő alkalmazkodási „megoldások” sokfélesége tehát növekszik, legalábbis addig, ameddig az alkalmazkodó szervezetek rendelkeznek olyan erőforrásokkal, amelyek az adaptációs erőfeszítéseket „finanszírozzák”.

A darwini, elsősorban természettudományos keretrendszer társadalomtudományi adaptációja számtalan nehézségbe ütközik, elsősorban azért, mert az emberi tevékenység nyomán létrejövő rendszerek nagy változatosságot és varációt mutatnak, így a „legkisebb közös többszörös, a darwini, alapvető szelekciós egység” (amely a biológiában, jó közelítéssel a gén) megtalálása nem lehetséges. Ennek ellenére, növekvőben van azon tudományos munkák száma, amelyek a természetes kiválasztódás elméletét alkalmazzák az olyan szociális jelenségek kapcsán, mint például az intézmények, szervezetek, üzleti modellek, vagy épp a háború jelensége (Begun 2002, Boshma–Martin 2010, Dooley 1997, Foster 2006, Sittig and Singh 2007, Vas–Bajmócy 2012). A darwini modell szervezett, vagy szociális rendszerekre történő alkalmazásában meghatározó irányt jelent a komplexitás vizsgálata (Nicholls and Tagarev 1994, Kauffman 1996, James, 1996, Gell-Mann 1997, Moffat 2003).

A természettudományban megfigyelt rendszerekkel való hasonlóság alapja, hogy a környezeti tényezők formálta kényszerek között létező, cselekvő ágens folyamatos alkalmazkodási kényszernek van kitéve, amely alkalmazkodási megoldásokat szül. Ezek a környezeti feltételek további fejlődésével változó mértékű aktuális megfelelést alakítanak ki, egyszer jobban, másszor kevésbé sikeresen alkalmazkodva. Az alkalmazkodás folyamatában számtalan megoldás „marad hátra”, amelyek egy korábbi ponton hasznosak voltak, adaptációs értékük az új környezeti feltételek között azonban csökkenni kezd, de ettől függetlenül, környezetükkel és a nagyobb rendszerrel folytatott interakciójuk folytatódik.

Ezért a továbbiakban szükségesnek tartom megvizsgálni, hogy pontosan milyen körülmények szükségesek a kiválasztódás és az ebből következő sokféleség, majd komplexitás kialakulásához. Ehhez elsősorban a Hodgson és Knudsen (2006) által meghatározott elméleti keretrendszerre támaszkodom. Az említett szerzők tanulmánya meghatározta azokat az alapvető feltételeket, amelyek a darwini szelekciós elmélet természettudományokon kívüli alkalmazhatóságához szükségesek.

Hodgson és Knudsen szerint, amennyiben egy rendszer megfelel az evolúció alapvető elveinek, akkor a rendszeren belül kialakul a természetes szelekció, kiváltva a rendszer elemeinek alkalmazkodását és így evolúciós fejlődését. A darwini szelekciós modell alkalmazásához szükséges egy olyan populáció, amely képes energia felvételére és információ feldolgozására, miközben a populáció tagjai halandók, vagy bomlandók, mivel a létükhöz szükséges erőforrásokhoz szükséges hozzáférésük nem állandó. Ennek eredményeként a populáció tagjai szembesülnek „a lét állandó problémájával, az erőforrások lokális és azonnali szűkösségével”¹¹⁵. Mivel az erőforrások szűkössége állandóan magában hordozza a bomlás, elmúlás kockázatát, ezért a közegek folyamatosan újabb megoldásokat keresnek az erőforrásokhoz történő hatékonyabb hozzáférés és ezzel együtt a velük ugyanazokért az erőforrásokért versengő vetélytársaikkal szembeni előny kialakítása érdekében. Ez a „túlélésért folytatott verseny” néven elhíresült folyamat. Amennyiben az entitások képesek valamilyen formában tovább adni a megoldásaikat, akkor különféle stratégiák fejlődhetnek ki a populációban. Így a komplex környezet nem-eredeti, vagyis sokféle entitást alakít ki, amelyek mindegyik adott környezeti tényezőkomplexumban folytatják a túlélésért folytatott harcukat, vagyis a megoldások kialakítását és amennyiben képesek erre, örökítését.

A darwini evolúciós elmélet alkalmazásának előfeltételei tehát a sokféleség (amely a biológiában a genetikai állományok egyesülésével jön létre), az öröklődés (amely az alkalmazkodási megoldásokat adja tovább) és a kiválasztódás (vagyis az entitások eltérő sikeressége).

Amennyiben ezek a feltételek teljesülnek, vagyis megfigyelhető a sokféleség, öröklődés és kiválasztódás valamilyen kombinációja, akkor azt feltételezhetjük, hogy a vizsgált populáció vagy rendszer evolúción megy keresztül, a változó környezet függvényében.

¹¹⁵ HODGSON Geoffrey, KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. *Journal of Economic Behaviour and Organisms*. 2006. Vol. 61 - p. 4.

A fenti hipotézis elsősorban a természettudományok szélesebb körében (például pszichológia¹¹⁶) teszi lehetővé a darwini elvek alkalmazását. Tudománytani szempontból némileg problémásabb a komplex társadalmi rendszerek (tervezett vagy kvázi) vizsgálata, mint például egy nemzetközi szerződés, egy kórház, vagy a védelmi szektor. Míg a biológiában ugyanis némi bizonyossággal kijelenthető, hogy a kiválasztódás a gének szintjén folyik (amely nem zárja ki az ennél kisebb egységet, de ez egy másik vita), addig az élettelen rendszerek esetében ez sokkal nehezebb feladat. Például a nemzetközi szerződésekben a szavak és rövid kifejezések a szelekció legvalószínűbb tárgyai, az erőforrás pedig a rendelkezésre álló karakterszám, míg az öröklődést a kodifikációs folyamatok, például a joghagyomány biztosítja. Nagyon nehéz feladat lenne azonban ennek bizonyítása, elsősorban mérhetőségi kritériumok hiánya miatt, annak ellenére is, hogy a témában számos kutatás és nagyszerű könyv született.¹¹⁷¹¹⁸¹¹⁹

Ezért rendkívül fontos Geoffrey és Knudsen azon megállapítása, hogy az olyan rendszerekben, ahol megfigyelhető a darwini kiválasztódás és evolúció (vagyis a környezeti hatások által befolyásolt populáció variálódása és differenciálódása), ott nincsen közvetlen szükség a szelekció legkisebb egységének meghatározására. (Jóllehet Richard Dawkins mém hipotézise lehetséges megoldást jelent a legkisebb szelekciós egység problémájára.¹²⁰ Dawkins feltételezése szerint a mém az emberről emberre „terjedő” kulturális információ csere alapvető egysége, amely lehet ötlet, elv, szabály, rutin, norma, tabu; vagy bármilyen másik elem, amely megfelel a darwini evolúció alapelveinek, tehát reprodukálódik, variálódik, kiválasztódik és hozzáfér erőforrásokhoz. A mém elmélet nagyban hozzájárulhat annak megértéséhez, hogy hogyan maradnak fenn, vagy variálódnak ideológiák, vallások, elvek, paradigmák.)

Itt tehát eltérünk a szervezett komplexitás problémájának alapkérdésétől, amely a legkisebb közös többszöröst és az arra ható befolyásolási mintázatokat keresi és elfogadom, hogy a kérdésre adott válasz hiányában is folytatható a rendszerek viselkedésének kutatása, amennyiben azok viselkedése megfelel a fentebb megfogalmazott alapelveknek.

¹¹⁶ VAN BAALEN Minus, RAND David A.: The unit of selection in viscous populations and the evolution of altruism. *Journal of theoretical biology* 1998. Vol.193 Iss. 4. – p. 631-648.

¹¹⁷ RIDLEY Matt: *The evolution of everything: How new ideas emerge*. UK. Fourth Estate. 2015. ISBN: 978-0-06-229600-9

¹¹⁸ BEJAN, Adrian. *The physics of life: the evolution of everything*. St. Martin's Press, 2016. ISBN: 978-1250078827

¹¹⁹ LIGHTFOOT, David. *The development of language: Acquisition, change, and evolution*. Wiley-Blackwell, 1999. ISBN-13: 978-0631210603

¹²⁰ DAWKINS, Richard (1976): *The Selfish Gene*. Oxford University Press. Oxford. 2006. ISBN 0199291152

Hodgson és Knudsen szerint, a sokféleséget az evolúció általános elvei megfelelően magyarázzák, mivel valahányszor variációkat figyelünk meg, az minden esetben egy alkalmazkodási folyamat eredménye, amely az evolúciós kiválasztódás részeként jön létre, amennyiben azonosítható az erőforrás és a kialakult adaptációs megoldások továbbadása, örökítése.¹²¹ Ezen értelmezés szerint, az Alkotmány, tekintetbe véve, hogy megfelel a darwini kiválasztódás alapfeltételeinek, minden bizonnyal egyszerre tárgya és eredménye egy speciális evolúciónak.

Összegezve, amennyiben elfogadjuk az elemzett hipotézist, akkor a mesterséges szerveződések esetében is releváns a természetes kiválasztódás elve. Ennek alapfeltétele, hogy vizsgált rendszer elemzése során is megfigyelhető legyen a sokféleség, kiválasztódás és az öröklődés folyamata, továbbá a rendszer működése egyértelműen támaszkodjon erőforrások felhasználására.

I. 5. Komplexitás, kiválasztódás és adaptáció a biztonságtudományban

Ebben a fejezetben az előzőekben azonosított természettudományos megfigyelések hadtudományi jelenségekben történő szervesülését azonosítom. Az adaptáció jelensége a természettudományos gyökerei ellenére a biztonságtudományok területén is alkalmazás alatt áll. Mások mellett, Waltz is felismerte, a nemzetközi kapcsolatok rendszerét elemző, mára már klasszikussá vált művében, amelyben arra mutat rá, hogy az erőforrások azonos kombinációja katonai képességek azonos kombinációját alakítja ki, majd ennek differenciálódására, tehát a képességek sokféleségének növekedésére az idő múlásával változó biztonsági környezet által kikényszerített változásokkal kerül sor.¹²² Ezzel Waltz lényegében a darwini természetes kiválasztódás elméletének multidiszciplináris alkalmazását végzi, amikor úgy vélekedik, hogy az erőforrások és a környezeti tényezők viszonyrendszere tartalmazhat determináló folyamatokat, amelyek azonban a frekvencia (tehát az események gyakorisága) növekedésével megbomolhatnak, átalakulhatnak, esetleg helyreállhatnak,

¹²¹ HODGSON Geoffrey, KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. *Journal of Economic Behaviour and Organisms*. 2006. Vol. 61 - p. 5.

¹²² WALTZ, Kenneth N: *Theory of international politics*. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707 - p. 127

Könnyű a gyakorlatban is elképzelnünk, hogy az ugyanazon történelmi korszakban létező magyar és német-római csapatok hadfelszerelését, harcászati és stratégiai elgondolásait mennyire mélyen, alapjaiban határozta meg a környezet és társadalom, amelyekben ezek a hadi szervezetek kitermelődtek. A feudális rendszerek által képezett politikai, társadalmi és gazdasági tényezőrendszer a zárt rendben támadó páncélos lovasság és különböző gyalogos csapatnemek kombinációját alakította ki.¹²³ Ezzel szemben a sztyeppe környezeti viszonyai, a nagy távolság, alacsony népsűrűség, az állattartó-legeltető gazdálkodás kényszerei más hadviselési szervezet, hadfelszerelés és harceljárások kialakításának kedveztek.¹²⁴ Majd a következő háromszáz év alatt, a letelepedett magyarok megváltozott környezeti feltételei, szomszédsága, kultúrája, a gazdaság teljesítőképessége, a fellehető nyersanyagok olyannyira átformálták a kortárs magyar királyság „védelmi szektorát”, hogy a betörő mongol hordák elleni stratégia kiválasztásánál nem is gondolhattak másra, mint egy zárt csatarendben megívott, védekező ütközetre.¹²⁵ Vagyis egy olyan koncepcióra, amelyet háromszáz évvel korábban a német-római fél alkalmazott volna.

A környezeti tényezőkhöz történő alkalmazkodás tehát nem csupán a természettudományok területén figyelhető meg. A szerveződés - tekintet nélkül arra, hogy egy népcsoportról, egy multinacionális vállalatról vagy a védelmi szféráról beszélünk – minden esetben egy környezet része és minden esetben saját belső környezettel is bír.¹²⁶¹²⁷¹²⁸ Egy szerveződés a saját környezetétől függetlenített vizsgálata hibás következtetéseket, a stratégia alkotás folyamatában pedig a stratégia kudarcát eredményezi. Az Amerikai Egyesült Államok afganisztáni stratégiájának legnagyobb problémája az volt, hogy az afgán helyzetet a regionális kontextustól megfosztva, egy „mozdulatlan” Pakisztán feltételezésével modellezték. Ennek eredménye egyértelmű kudarchoz és a helyzet súlyos erodálódásához vezetett 2001-2009 között.¹²⁹

¹²³ SHOWALTER, Dennis E.: Caste, skill, and training: the evolution of cohesion in European armies from the Middle Ages to the sixteenth century. *The journal of military history*. 1993. Vol. 57. Iss. 3.

¹²⁴ HILDINGER, Erik: *Warriors of the Steppe: A Military History of Central Asia, 500 BC to 1700 AD*. Da Capo Press, 1997. ISBN-13: 978-0-306-81065-7

¹²⁵ SZABÓ, János B. *A tatárjárás: a mongol hódítás és Magyarország*. Corvina, 2007. SBN: 9789631363487

¹²⁶ RIDLEY Matt: *The evolution of everything: How new ideas emerge*. UK. Fourth Estate. 2015. ISBN: 978-0-06-229600-9

¹²⁷ DENETT, Daniel C: *Darwin's dangerous idea*. *The Sciences*. 1995. Vol. 35. Iss. 3.- p.34-40.

¹²⁸ DAWKINS, Richard. *The blind watchmaker: Why the evidence of evolution reveals a universe without design*. WW Norton & Company, 1986. ISBN: 9780393315707

¹²⁹ FREJ, WILLIAM, RAMALINGAM: *Foreign policy and complex adaptive systems: Exploring new paradigms for analysis and action*. Santa Fe Institute (SFI) Working Paper (2011) p. 3.

Ramalingam és társai szerint világunkat olyan komplex rendszerek alkotják, amelyek egymással összekapcsolódtak és kölcsönös függőségben vannak. Tekintettel a többszörös visszacsatolási folyamatokra, a részek interakciója a rendszer egészének viselkedését nem kiszámítható módon befolyásolja. Ezen komplex rendszerek folyamatai evolválódnak és dinamizmust mutatnak, tehát rendkívül érzékenyek a kezdeti környezeti feltételekre (amelyekhez adaptálódnak). Az emberiség tevékenységének eredményeként kialakult komplex humán rendszerek olyan adaptív elemekből állnak, amelyek a saját érdekeik szerint a saját helyzetük alapján cselekednek, és tevékenységük befolyásolja a környezetüket, más rendszerelemeket és a rendszerek egészét.¹³⁰

Jelen értekezés keretei között a védelmi szektorok rendszerszintű vizsgálatát is az a felismerés dominálja, hogy a rendszerként viselkedő szektor transzformációja elsősorban az elemeinek öntudatlan és sajátos alkalmazkodási erőfeszítéseinek eredménye, a környezet szelektáló körülményei között. Ennek az állításnak a tudományos szakirodalmi források alapján történő meghatározása nehézkes, mert a védelmi szektor rendszer szintű vizsgálata még nem szervesült önálló tudomány területként. Ezzel együtt egyre bővül azon kutatások száma, amelyek a biztonsági környezet komplexitásából és a tervezési sémák általános kudarcából levezetik a jelenlegi stratégiai keretrendszerek elégtelenségét. A hidegháború monolitikus, sematikus és sok esetben lineáris ok-okozati viszonyait követő időszak stratégiai kudarcai, kiemelten az iraki és afganisztáni háborúk, a megoldatlan balkáni etnikai konfliktusok, újabban a társadalmi perifériák radikalizálódása, az internet információs fegyverként történő alkalmazása és még számtalan tényező erősíti meg azt a véleményt, hogy a komplex és összekapcsolt hálózatokból álló biztonsági környezetben már nem lehetséges a korábbi

¹³⁰ RAMALINGAM et al, "Exploring the Science of Complexity: Ideas and Implications for Development and Humanitarian Efforts (2008) <http://www.odi.org.uk/resources/download/583.pdf>

elméleti sémák kritika nélküli folytatása.¹³¹¹³²¹³³¹³⁴¹³⁵ A megoldás tehát a környezet és benne a vizsgált szervezet növekvő komplexitásának elfogadása.¹³⁶

A vizsgálatot azonban nehezíti az egzakt, abszolút számokban történő leírhatóság hiánya. A tudományos probléma itt azon a felvetésen alapszik, hogy amennyiben a szerveződések külső és belső környezettel bírnak, ezek tényezői pedig egymásra hatnak, vagyis összetett (komplex) rendszerként funkcionálnak, akkor a szerveződés és környezete közötti komplex viszonyrendszerben a ki- és bemeneti mutatók (tehát az erőforrások és a teljesítmény), valamint maga a szerveződés és a környezet között is úgynevezett nem-lineáris viszonyrendszer alakul ki.

Jervis ezt felismerve fogadja el, hogy amennyiben olyan rendszereket vizsgálunk, amelyeknél megállapítható a rendszerelemek összekapcsolódása egy hálózatba, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy az egyes elemeknél bekövetkező változás a hálózat többi részét, tehát más elemeket is érint.¹³⁷ Ez a megállapítás az államot az anarchikus nemzetközi rendben adaptálódó szerveződésként is vizsgáló waltzi teóriát is árnyalja, hiszen a komplexitás eredményeként létrejövő nem-lineáris kapcsolási rend miatt lehetséges, hogy azonos környezeti tényezők ütközése egy adott mennyiségű erőforrással nagyon nagy számban közel azonos karakterisztikájú szerveződések eredményez, de nagyon kis számban egészen másokat (mert, tegyük fel, az egyik sztyeppi hordát Dzsingisz kán vezeti).

Ennek következményeként, mind környezeti, mind a bemeneti tényezők határfoka nem mérhető egyértelműen, vagyis a komplexitás eltorzítja a vizsgálatunk pontosságát. Ezért egyrészt szükséges a védelmi szférát és környezetét feltáró szakirodalom részletes vizsgálata, a kiválasztott környezeti tényezők elemzése és kölcsönös interakcióik feltérképezése.

¹³¹ MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)

¹³² VAN CREVELD Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present. Touchstone. US. 1991. ISBN 13: 9780029331538

¹³³ STRACHAN, Hew: The lost meaning of strategy. Survival, 2005. Vol. 47. Iss. 3.

¹³⁴ EDMUNDS, Timothy: Complexity, strategy and the national interest. International Affairs 2014. Vol. 90. Iss. 3. – p. 525-539

¹³⁵ PORTER Wayne, MYKLEBY Mark: A National Strategic Narrative. Woodrow Wilson International Center For Scholars. 2011- Forrás: <http://www.wilsoncenter.org/events/docs/A%20National%20Strategic%20Narrative.pdf> (Letöltve: 2017. január 6.)

¹³⁶ LANG K.: Military organizations. In: MARCH J. G.(ed): Handbook of organizations. London: Routledge, 2015 (1965) ISBN: 978-0-415-65793-8 – p. 839

¹³⁷ JERVIS, Robert: Complexity and the Analysis of Political and Social Life. Political Science Quarterly, 1997. Vol. 112, No. 4. - p. 569-593

Másrészt a vizsgálat során a védelmi szférát befolyásoló tényezők számszerűsítését csak erős megkötésekkel és fenntartásokkal végezhetjük el.

Erre jó példa, hogy a védelmi szféra esetében a szektor működésében erőforrásként (bemeneti értéként) jelentkező védelmi költségvetés kiválóan mérhető és viszonyítható más országokhoz, de az ennek egyik eredményeként létrejövő kiképzettségi szint (a haderő formációi esetében) nehezen vagy egyáltalán nem kvantifikálható és a védelmi szféra nem-lineáris folyamatai között a kettő közötti korreláció sem tárható fel abszolút számok formájában. Hartley is kiemelti, hogy a védelem biztosítási funkciója miatt, a befektetés (a védelmi szektornak juttatott erőforrások) és az eredmény (katonai győzelem) között időbeni és bizonytalansági faktorok eredményeként a bemeneti és kimeneti értékek között nincsen linearizálható viszonyrendszer.¹³⁸

A szerveződés és adaptációja természetének tárgyalását követően, részleteiben tárgyalom a környezeti tényezőket. Vizsgálati probléma, hogy a tényezők meghatározásához felhasznált szakirodalomban nincsen konszenzus arra, hogy melyek a védelmi szektort leginkább befolyásoló faktorok. Tekintettel arra, hogy biztonságpolitikai szakirodalomban a Barry Buzan által megalapozott multidimenzióális biztonságfelfogás dominál,¹³⁹ amely a biztonság politikai, gazdasági, társadalmi és katonai aspektusait emeli ki, a védelmi szektor vizsgálata során ezeket az elemeket egyaránt tárgyalni fogom. Ugyanakkor megjegyzem, hogy a politikai dimenziót nem vizsgálom önálló, exogén rendszerként, mert úgy vélem, hogy az is egy épp olyan komplex humán rendszer, mint a védelmi szféra. Meghatározóbbnak tartom a katonai, gazdasági és társadalmi dimenziók vizsgálatát, tekintettel arra, hogy mindegyik képes önálló szelekciós tényezőként fellépni a védelmi szektorok transzformációja során. Példákkal megvilágítva, lehetséges egy védelmi szektor katonai (tehát fizikai) megsemmisítése, gazdasági megsemmisítése (erőforrások megvonása útján), valamint társadalmi megsemmisítése (a legitimitás elvesztése útján), míg politikai megsemmisülés nem létezik, az csupán egy viszonyított fogalom. Ennek a felfogásnak a másik kulcsa, a darwini személelettel együtt elfogadja, hogy a rendszerelemek evolúciójának „üzemanyagra”, tehát erőforrásra, a sikeres megoldások átadásához pedig információra van szükség. Mint a későbbi fejezetben látni fogjuk, az erőforrások és az információk ütemének szabad áramlása nagyságrendnyi különbségeket tehet a védelmi szektorok között.

¹³⁸ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics. 2010. Vol. 21 Iss 5-6. – p. 414

¹³⁹ BUZAN, Barry: People States and Fear: An Agenda for International security Studies in the Post-Cold War Era (2. kiadás) CA. Lynne Rienner 1991. ISBN: 978-1-55587-282-3. A fenti kontextusban említi: KISS, J. L.: A nemzetközi rendszer modernizációja. Külpolitika. 1997. II évf. 4. szám

További megjegyzésem, egyben megfontolásaim fontos eleme, hogy a komplex rendszer természetéből következően, egyes, kevésbé szignifikáns elemek is meghatározó, aránytalanul nagy szerepet játszhatnak a rendszerszintű tulajdonságok változásában. Ezért az ismertetett esettanulmányokban a fentebb tárgyalt, főbb tényezőként meghatározott elemek mellett, kisebb mértékben más tényezők is helyet kaphatnak.

A komplexitás miatt a külső- és belső környezeti tényezők között állandó „fontossági sorrend” nem határozható meg, és ez egyébként is ellentmondana a rendszer non-lineáris természetének. „A fejlett demokráciák fegyveres erőinek igazodási kényszerei nem korlátozódnak csupán a (megváltozott) nemzetközi környezethez való alkalmazkodásra, mert a saját belső társadalmi és kulturális folyamataik fogalmazta kihívások sürgető szervezeti válaszokat követelnek a védelmi szektorok részéről is.”¹⁴⁰

Ezek a válaszok azonban nem képezik a vizsgálatom tárgyát, mint ahogy nem szándékozom behatóan foglalkozni a védelmi szektor által kialakított stratégiai dokumentumok tartalmával, rendszerével és összefüggéseivel sem, mivel úgy gondolom, hogy ezek fontossága másodlagos a védelmi szektor transzformációjában. Ezt az is igazolja, hogy a védelmi szektor, amennyiben nyílt, komplex és adaptív rendszerként kezeljük, ezeket a stratégiai dokumentumokat, terveket csupán termékként állítja elő, azok visszahatása a szektor valódi, környezeti kényszereitől vezérelt és ezért tudattalan transzformációjára egészen minimális. A védelmi tervezési rendszer és a védelmi stratégiák tehát a legtöbb esetben, megközelítésem szerint, csupán reprezentálják a védelmi szektor rendszerének aktuális helyzetét.

Ez alól kivételt képez az a komplex stratégiai környezet megismerésére és kényszerei tudatában végrehajtott rendszerfejlesztésre irányuló szándék, mint ahogy azt az I. 7. fejezetben Timothy Edmunds, brit stratégiai gondolkodó javaslatai nyomán részletesen is kifejttem.

I. 6. A védelmi tervezés és a komplexitás – bevezetés a vizsgálati modellbe

Bevezetőként le kell szögeznem, hogy a vizsgálat fókuszában lévő intézmény a továbbiakban a védelmi szektor, amelyet mesterségesen létrehozott, de szervesen fejlődő szervezetnek, szerveződésnek és intézménynek is tekintek. Elfogadom, hogy annak struktúrája magán viseli

¹⁴⁰ HORVÁTH István (szerk): A Védelmi Tervező Rendszer. HM VTKI. 13. p.

a tudatos tervezés jegyeit, ugyanakkor a továbbiakban bizonyítani fogom, hogy az eredeti struktúra a „valósággal” történő találkozástól fogva folyamatos átalakuláson megy át, a szerveződést kívülről és belülről határoló tényezők kényszerítő erejénél fogva.

A védelmi szektor ennek a disszertációnak a keretében; mindazon jogi és természeti aktusok és intézmények összessége, amelynek alaprendeltetése a kormány, vagy egyéb bi- és multilaterális egyezmények által biztosított erőforrások (pénzügyi, anyagi, humán és politikai) átalakítása katonai képességek egy olyan halmazává, amelyet a kormány, vagy egy vagy több bi- és multilaterális egyezmény igényel.¹⁴¹

A bevezető mottójaként szereplő Anna Karenina elv, amelyet Jared Diamond tett népszerűvé a fantasztikus „Guns, germs and steel”¹⁴² című könyvében, azt a felismerést tükrözi, hogy a siker érdekében minden kritériumnak meg kell felelni. Bármilyen apró megfelelési hiba a környezethez történő alkalmazkodás kudarcához és váltakozó nagyságrendű hatékonyságvesztéshez vezet. Példaként azt hozza fel, hogy az emberiség fejlődésének kései szakaszában domesztikált állatoknak egy sor speciális kritériumnak kellett megfelelnie ahhoz, hogy sikeresen és tartósan házasíthatók legyenek (táplálkozási igény, növekedés, szaporodási képesség fogságban, békés természet, pániktűrő képesség, társas struktúra). Mint a későbbiekben bemutatásra kerül, a sikeres és a sikertelen védelmi szektorok között is meghatározhatóak különbségek, amelyek elsősorban arra vezethetők vissza, hogy a változó környezeti feltételek aktuálisan kedveznek-e vagy sem az adott védelmi szektor megfelelő alkalmazkodása kialakulásához. A környezetnek való teljes megfelelés ezek alapján egy olyan tulajdonsághalmaz egyidejű fennállását feltételezi, amelynek minden egyes eleme és az elemek összessége hozzájárul az alkalmazkodáshoz szükséges rendszerszintű konformitás kialakulásához.

A bevezetőben bemutatott gondolatmenetet folytatva, a szervezet elé kitűzött célok, az azokat intézményesítő stratégiai tervek sikere vagy kudarca nem szükségszerűen a kivitelezés minőségével függ össze, hanem sokkal inkább az adott közegben releváns, befolyásoló tényezőkhöz viszonyított konformitásával. Amennyiben a terv és környezete összhangja hiányzik, vagyis a környezeti tényezők által képezett kényszerek nem kerülnek figyelembe vételre, akkor a terv eredménye egy hatékonytalan alkalmazkodás lesz.

¹⁴¹ Ez a meghatározás a szerző saját definíciója, de nagy részben merít MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446 p. 16-18 meghatározásaira.

¹⁴² DIAMOND, Jared M. Guns, germs and steel: a short history of everybody for the last 13,000 years. Vintage New Ed., 1998. ISBN-13: 978-0099302780

A terv tehát nem cél, hanem eszköz, amelynek sikeressége attól függ, hogy milyen mértékben képes a külső és belső tényezőkhöz szükséges konformitást, tulajdonság együttes adaptációt segítő befolyásolására. Egy elfogadott stratégiai terv (nem csak a védelem területén) optimális esetben a főbb döntéshozók közötti konszenzus fizikai és intézményi kifejeződése.¹⁴³ A különböző érdekeket és preferenciákat képviselő döntéshozók jelenléte, befolyása általában inkább előnyös, mint hátrányos, mivel ezek biztosítják azokat a diverz nézeteket, amelyek a különböző környezeti tényezőknek történő megfelelést elősegítik. Szuboptimális esetben azonban az érdekek és preferenciák konfliktusos viszonya károsan hathat a tervezés folyamatára és eredményére. A stratégiai tervvel kapcsolatos döntéshozatal során az egyes lobb- vagy döntéshozatali csoportok felfoghatók úgy, mint az egyik vagy másik specifikus kritériumnak történő megfelelést elősegítő intézményi jelenség, ugyanakkor a szűkös erőforrások miatt sohasem lehet minden lobbicsoport egyszerre elégedett (megfelelő erőforrásokkal ellátott).¹⁴⁴ Az elégedetlenség így konfliktust szülhet, amely tovább csökkentheti a terv azon képességét, hogy a kritériumoknak optimális mértékben megfeleljen. Mintzberg szavaival élve; „a formális tervezés, pusztán analitikus természeténél fogva, mindig is a túsza lesz a (jövőbeni) stratégia és annak termékei, valamint az aktuális struktúra között kialakult viszonyrendszernek”.¹⁴⁵ Cornish és Dorman a jelenséget „haderónemi sovinizmus”-ként¹⁴⁶ azonosítja, amelyet elsősorban az jellemez, hogy az érdekelt alrendszer a saját haszna maximalizálása érdekében zéró összegű játékot játszik az erőforrások elosztása kapcsán. Ennek eredménye, hogy a sikeresebb lobb- csoportok képesek az erőforrások áramlásának fenntartására vagy relatív növelésére az egyes haderónemek, fegyvernemek vagy haderő-alkalmazási koncepciók irányába, míg más csoportok (és az általuk képviselt haderónemek, fegyvernemek, vagy alkalmazási irányok) elveszítik az erőforrásaikat és visszafejlődnek. A védelmi szektor transzformációjának kudarcát a lobbitevékenység akkor segíti elő, amikor a „nyertes” érdekcsoportok erőforrás-maximalizálását a környezeti kényszerek egyébként nem indokolnák.

A tervezési folyamat belső, funkcionális logikája így eleve befolyásolja a tervezési termékek kialakulását. A meglévő és jövőbeni struktúrák közötti különbségből eredő feszültség

¹⁴³ SAVAGE, Grant T: Strategies for assessing and managing organizational stakeholders. *The Executive*, 1991. Vol. 5. Iss. 2. – p. 61-75.

¹⁴⁴ ROWLEY, Timothy J.: Moving beyond dyadic ties: A network theory of stakeholder influences. *Academy of management Review* 1997. Vol. 22. Iss. 4. - p. 887-910.

¹⁴⁵ MINTZBERG, Henry: The fall and rise of strategic planning. *Harvard business review* 1994. Vol. 72. Iss. 1. - p. 109.

¹⁴⁶ CORNISH Paul, DORMAN Andrew: National defence in the age of austerity. *International Affairs*, 2009. Vol. 85 Iss. 4 – p. 737-739

visszalökhetheti a tervezés intézményi résztvevőit a saját érdekkonfliktusaik által kikövezett realitásba, megfosztva a tervezést a valódi realitás érzékelésétől. Az ilyen, patológiás tüneteket felmutató eljárás nem ismeretlen a védelmi tervezést vizsgáló szakemberek előtt sem; Nelson például védelmi nem-tervezésnek hívja.¹⁴⁷ Elsődleges ismertetőjegye, hogy a tervezés eredménye, a terv, csak szemléltetésre alkalmas, a saját funkciója betöltésére nem. A védelmi nem-tervezésben a tervezés a saját irrealizmusában ragad, elszakítva a valóságtól, csupán a terv elkészítésére koncentrálva, amelynek adaptációt segítő értéke minimális. Csontos András ezredes szavaival élve, 2002-re „gyakorlatilag az amerikaiakat egy az egyben utol tudtuk érni abban, hogy legalább olyan bonyolult ábrát tudtunk végtermékként produkálni...”.¹⁴⁸ Ebben a helyzetben például a stratégiai tervek magas száma, gyakorisága önmagában jelentős tünete a stratégiai paralízisnek. A cseh védelmi elit például 1995 és 2012 között huszonnégy politikai-stratégiai iránymutatást adott ki.¹⁴⁹ Magyarországon pedig huszonnégy év alatt, nyolc átfogó haderőfejlesztési program, reform, vagy felülvizsgálat indult.¹⁵⁰ Ez egyrészt a már említett stratégiai tanácsalanságra utal, másrészt erőteljes belső lobbiharcra, amelyben az aktuálisan felülkerekedő fél igyekszik rögzíttetni a számára kedvező, preferált célrendszereket.

A védelmi nem-tervezés végtelen számú formában, kombinációban jelentkezhet, de mindegyik közül leginkább az a válfaja ássa alá a terv hatékonyságát, amikor a központi (politika-stratégiai) vízió, iránymutatás teljes hiánya mellett, körülbelül egyenlő erejű lobbicsoportok versengenek. Mint az a IV. fejezetben bemutatásra kerül, ehhez mérhető hatékonyságcsökkenést okozhat, ha egy szövetségi rendszeren belül az egyik részes ország stratégiai céljai eltérnek a szövetség céljaitól.¹⁵¹

A komplexitás szemszögéből vizsgálva, a lobbicsoportok rendszerét az eltérő érdekek hívják életre és ezek működése egyrészt új szervezeti tulajdonságokat (és célokat) hívhat életre, másrészt pedig komolyan aláássa a védelmi szektor egészének alkalmazását segítő, egységes célrendszer elérése irányuló erőfeszítéseket. Ez különösen igaz az olyan szervezetekre, ahol a társadalmi háttér is megkönnyíti a zárt érdekcsoportok kialakulását. Ezt a jelenségnek

¹⁴⁷ NELSON, Daniel N.: Beyond Defence Planning. Defence Studies 2001. Vol. 1. Iss. 3. – p. 28.

¹⁴⁸ CSONTOS András: A Védelmi Tervező Rendszer kidolgozásának tapasztalatai in Horváth István (szerk): A Védelmi Tervező Rendszer. HM VTKI. p. 48

¹⁴⁹ YOUNG, Thomas-Durell: The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions. Journal of Strategic Studies 2017. Vol. 1. Iss. 27. – p. 6-7.

¹⁵⁰ SZENES Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). Honvédségi Szemle 2012/6. 7. p.

¹⁵¹ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2.

Gismondi familizmusnak nevezi. A familizmus leginkább közvetlen hatékonyságromboló következménye a tervezés kohéziójának szétverésén túl, hogy a szorosan záró bizalmi csoportok határain túl, vagyis ezek között rendkívüli módon megnöveli az információ áramlás tranzakciós költségeit.¹⁵²

A patológiás védelmi tervezés (védelmi nem-tervezés) során kialakult helyzetet én védelmi tervezési anarchiának nevezem, hasonlóan a nemzetközi kapcsolatokban megfigyelt jelenséghez, súlyos recessziót, de minimálisan is tartós stagnálást eredményez az intézményi hatékonyságban és termelésben. Csontos András a magyar védelmi tervezési rendszerek kialakításához alapvetően hozzájáruló szakemberként átlátta, hogy: „...a védelmi tervezés harcot jelent. A védelmi tervezésben szervezetek vesznek részt. Ezek a szervezetek érdekeltek illetve ellenérdekeltek és gyakorlatilag – még ha nem érdekeltek, akkor is – egy-egy témában más-más megközelítést képviselnek.”¹⁵³

A védelmi tervezési anarchia tipikus kifejeződése egy olyan tervekstruktúra, amely termékeket ugyan eredményez (különböző tervek formájában) a lobbcsiportok ideiglenes „fegyverszünetei” során, de azok végrehajtására már nem kerül sor, mert a kimeneti termékek prioritási sorrendjének érvényesítése mögött már nincs elegendő intézményi hatalom. Young is ezt világítja meg a kelet-európai védelmi szektorok tervezési rendszereit vizsgáló tanulmányban. Érvelése szerint az amerikaiak által kifejlesztett és a nyugati NATO szövetségesek után Kelet-Európában is adoptált PPBS (Planning, Programming, Budgeting System) azért nem tudta növelni a kelet-európai rendszerek hatékonyságát, mert az egy fázisolt, együttműködésen és funkcionalitáson alapuló rendszer volt, amely nem volt konform a centralizált, bürokratikus és töredezett kelet-európai struktúrákkal.¹⁵⁴ Dandeker és Gow is megerősíti, hogy a szervezeti folyamatok adaptálása során a formális adaptáció általában jól működik, az informális szervezeti kultúra azonban rendkívül hosszan képes ellenállni a formális behatásoknak és ezzel képes azok hatékonyságnövelő implikációit aláásni.¹⁵⁵

A stratégiai tervezés hatékonyságának gátló tényezője még az emberi elme és az emberi eszközök értelmező kapacitásának korlátozottsága. Ennek eredményeként a vizsgált

¹⁵² GISMONDI, Mark: Familism and War: The Radius of Trust as an Element of National Power. *Security Studies*, 2015. Vol. 24. Iss. 4. – p. 631-661.

¹⁵³ CSONTOS András: A Védelmi Tervező Rendszer kidolgozásának tapasztalatai in Horváth István (szerk): *A Védelmi Tervező Rendszer*. HM VTKI. - p. 51.

¹⁵⁴ YOUNG, Thomas-Durell: The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions. *Journal of Strategic Studies* 2017. Vol. 1. Iss. 27. – p. 3.

¹⁵⁵ DANDEKER, Christopher, GOW, James: Military culture and strategic peacekeeping. *Small Wars & Insurgencies* 1999. Vol. 10. Iss. 2. – p. 58-79.

intézmény résztvevői nem képesek reálisan felmérni a stratégiai tervezést, továbbá az intézmény jövőbeni transzformációját befolyásoló tényezőket. Ebben az esetben nagy az esélye, hogy a változó környezethez történő alkalmazkodás során a rossz tanulságokat vonják le, és így tovább hátráltatják az adaptáció hatékonyságát.

Erre a klasszikus példa a két világháború között kialakuló francia elgondolás, amely statikus, kiépített védelmi rendszerekre alapozta a háborús elképzeléseit. Ennek alapja a verduni vérfürdő társadalmi sokkja volt, amely a vezérkarban is mélyen gyökerezett. Az elképzelések szerint a Maginot rendszer kiépítése megelőzne, vagy megakadályozna egy gyors győzelmet célzó német hadászati offenzívát, mivel azt egyrészt Belgium irányába térítené el, időt adva a francia mozgósításra, másrészt, esetlegesen el is rettentené a németeket a támadástól, annak várható veszteségei miatt.¹⁵⁶¹⁵⁷ A németek ugyanabban a környezeti feltételrendszerben (amelyből itt az I. világháború tapasztalatai és az azt követő időszak katonai és politikai realitásai a domináns befolyásoló tényezők) teljesen eltérő következtetésre jutottak. A franciákhoz hasonlóan ők is arra jutottak, hogy a Maginot vonal megtámadása egy olyan „verduni típusú” kifárasztó hadviselést eredményezne, amelynek sem politikai, sem emberi, sem anyagi költségeit nem vállalhatja fel a náci Németország, de ezek a környezeti feltételek őket a német haderő egyik rendszertulajdonságának további fejlesztése felé „kényszerítették”. Így alakult ki a mobilitásra helyezett rendszerszintű hangsúly, amelynek eredménye és eklatáns alkalmazási formája a Blitzkrieg, négy hét alatt legyőzte a környezeti feltételeket rosszul olvasó, ahhoz nem alkalmazkodó franciákat.¹⁵⁸

További alkalmazkodási kudarchoz vezethet, ha a valóság megértésére irányuló erőfeszítések a releváns helyett az irreleváns tényezők vizsgálatát preferálják. Vagyis nem megfelelő a tényezők az adott szervezet szempontjából érzékelhető fontosságának értelmezése. Magyarország esetében például, figyelembe véve a magyar külpolitikai célkitűzéseket,¹⁵⁹ az afrikai kontinensen vívott terrorista ellenes harcok katonai tapasztalatai túlnyomórészt sokkal kevésbé relevánsak, mint az ukrajnai konfliktus katonai tanulságai, amelyekkel a NATO is

¹⁵⁶ YOUNG, Robert J.: An Uncertain Idea of France: Essays and Reminiscence on the Third Republic. Peter Lang Pub Incorporated, 2005. ISBN: 0820474819

¹⁵⁷ PARET, Peter: Makers of the Modern Strategy. USA. Princeton University Press 1986. ISBN: 9780691027647 p. 326.

¹⁵⁸ STULBERG, A. N., SALOMONE M. D., LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567 p. 64-99.

¹⁵⁹ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. A dokumentumban Afrika kétszer, a SEFA régió egyszer sem kerül említésre.

Forrás: http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf

kiemelten foglalkozik.¹⁶⁰ Ezért a komplex környezetünk megismerésére irányuló erőfeszítéseket, különösen, ha azok szűkös erőforrásokból táplálkoznak, mint a legtöbb kis- és közepes méretű ország esetében, priorizálni kell. Ez a priorizáció akkor lehet sikeres, ha a kormány és lehetőség szerint a politikai elit konszenzusán alapuló, világos célokat megfogalmazó külpolitikai és védelmi célrendszer áll rendelkezésre.

A fenti példák természetesen nem extenzívek, csupán azt a célt szolgálják, hogy megfelelően megvilágítsuk, a környezethez történő alkalmazkodás a vizsgált intézmény transzformációja szempontjából kulcsfontosságú tényező. Egyben olyan jelenség, amelyet nem lehet szervezeti, vagy tudománytani határok közé szorítani, tekintve, hogy az intézményi élet, valamint a stratégiai tervezés minden szintjén és fázisában jelen van.

Így, az Anna Karenina-elv tanulsága számunkra az, hogy a szervezet és a környezet egymásra ható viszonya minden más jelenségnél meghatározóbb szerepet játszik a szervezet általános fejlődési irányának, transzformációjának meghatározásában.

Elengedhetetlen fontosságú tehát, hogy egy szervezet vizsgálata során, a szükséges stratégia meghatározása érdekében eltávolodjunk a mechanisztikus ends-ways-means sémától.¹⁶¹ (Amely ráadásul egy rendkívül elcsépett, Colin Gray szavaival élve „túlhasznált”¹⁶² fogalom, hiszen egyszerűsége megtévesztő és könnyen eladható, megvalósítása azonban a legtöbbször nem képes számba venni a komplexitásból eredő problémákat.)

A vizsgált szervezet tehát nem más, mint egy olyan komplex rendszer, amely a környezetével folytatott interakciók által fokozatosan alakul, adaptálódik.¹⁶³ Különösen indokolt ez a jelen vizsgálat tárgya a védelmi szféra esetében. Ahogy Lang is rámutat: „a modern katonai intézmények komplex jelenségnek tekintendők, tekintet nélkül méreteikre...Ennek következményeként a katonai intézmények a hasonló összetettségű szervezetek számos problémáját felmutatják.”¹⁶⁴

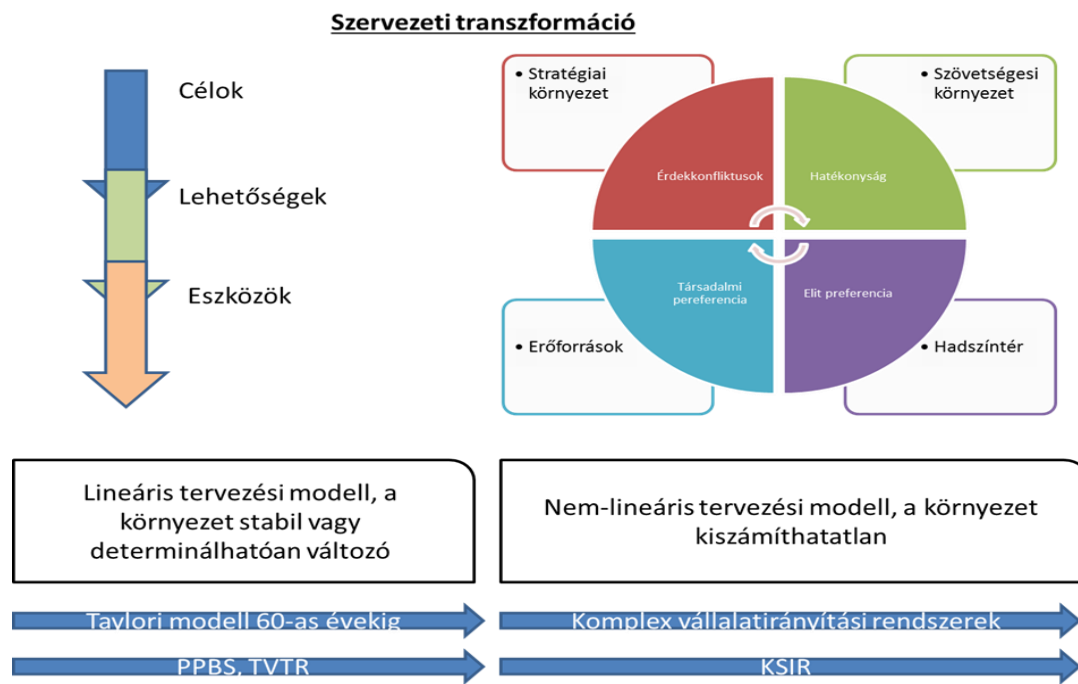
¹⁶⁰ Warsaw Summit Communiqué. Forrás: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm

¹⁶¹ GRAY Colin S.: Strategic Thoughts for Defence Planners, Survival: Global Politics and Strategy, 2010. Vol. 52 Iss. 3. - p 167.

¹⁶² GRAY Colin S.: Strategic Thoughts for Defence Planners, Survival: Global Politics and Strategy, 2010. Vol. 52 Iss. 3. - p 168.

¹⁶³ KREPINEVICH, Andrew F.: Cavalry to computer: The pattern of military revolutions. The National Interest 1994. Forrás: <http://users.clas.ufl.edu/zselden/Course%20Readings/Krepinevitch.pdf> (Letöltve: 2016. november 16)

¹⁶⁴ LANG K.: Military organizations. In: MARCH J. G.(ed): Handbook of organizations. London: Routledge, 2015 (1965) ISBN: 978-0-415-65793-8 – p. 839

6. ábra: A szervezeti transzformáció (stratégiai tervezési modellek) logikai sémáinak változása¹⁶⁵

A hagyományos, funkcionális tervezési megközelítéstől történő fokozatos elmozdulást szemlélteti a 6. számú ábra is. (Az ábrán használatos rövidítések: PPBS (Programming, Planning, Budgeting System), az amerikai védelmi tervezési rendszer, amelyet Magyarország is meghonosított, TVTR, vagyis Tárca Védelmi Tervező Rendszer néven. A KSIR a Kormányzati Stratégiai Irányítási Rend a Kormány által 2013-tól előírt tervezés-irányítási rendszer, amelynek már kiemelten fontos eleme a környezet vizsgálata, ugyanakkor nem része a környezet befolyásolása.)

A szervezet változásának, transzformációjának általános irányát tehát nem lineáris sémák, hanem a környezeti tényezők által kiváltott szükségszerűségek komplex természete határozza meg. Amennyiben a szervezet, esetünkben a védelmi szektor transzformációját központosított intézmény, esetünkben védelmi tervezés hivatott irányítani, akkor annak funkcionalitása csak akkor tartható fenn, ha a védelmi szektor belső és külső környezetében azonosítható, releváns rendszerek által reprezentált kényszerek megismerését, továbbá azokhoz történő adaptációját kiemelten kezeli. A szervezet belső dinamikái, az alrendszerek viselkedése és érdekkonfliktusai ezt legtöbbször nem támogatják.

¹⁶⁵ Saját ábra.

I. 7. Az intézmény és környezete értelmezése a darwinizmus keretrendszerében

Mint korábban már kifejtettem, az intézményi transzformációt és az ennek kapcsán kialakított stratégiai tervet a mainstream szakirodalomtól eltérően közelítem meg. Számos kiváló tudományos munka született a stratégiai tervezés és a védelmi szektor viszonyának kapcsán. Ezek a művek azonban zömmel a tervezés folyamatára koncentrálnak, tehát arra, hogy a célok, eszközök és a megvalósítás lehetőségei hogyan hozhatóak ideális szinkronba.¹⁶⁶ Bár több olyan értekezés született, amely előbbieket fókuszát tágitva, a környezeti tényezőket is számba veszi, adott esetben azok komplex természetét is felismeri, az általam szemlézett munkák túlnyomó része a tervezési rendszer és annak termékei minőségi fejlesztését anélkül célozza meg, hogy számbavenné a külső faktorok befolyásoló hatását.¹⁶⁷

A folyamatra fókuszáló szemlélet hátránya, kétségbevonhatatlan minőségfejlesztési jellegű előnyei mellett az, hogy egy olyan hipotetikus helyzetet feltételez, amelyben a tervezés vagy vákuumban, tehát a valóságtól elszigetelten, vagy ideális körülmények között történik.

Az általam is alkalmazott, a védelmi szektort környezete kontextusában, nyílt rendszerként kezelő vizsgálati logika realiztikusabb megközelítést biztosít azokra az ok-okozati összefüggésekre, amelyek a rendszer egy-egy reakcióját kiváltják. Ennek egyik tipikus példája a védelmi szektoron belüli erőforrások allokációja során nagy gyakorisággal előforduló érdekkonfliktus, az, hogy az erőforrások felett diszponáló szervezet általában nem kívánja megosztani az erőforrásokkal kapcsolatos részletes információkat az „igény” oldallal. Ezt a feltevést Young a kelet-európai védelmi szektorokat vizsgáló tanulmányában konkrét példákkal támasztja alá.¹⁶⁸ Erre a problémára az intézményi megoldás hatékonyabb tervstruktúrát javasolna, a valóságban azonban a pénzügyi szervezet viselkedését legtöbbször egy magasabb rendszer, ez esetben például az államháztartás szerkezetéből következő

¹⁶⁶ LARSON, Eric V., ORLETSKY, David T. és LEUSCHNER Kristin: Defense Planning in a Decade of Change: Lessons from the Base Force, Bottom-Up Review, and Quadrennial Defense Review. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2001. Forrás: http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1387.html. (Letöltve: 2015. május 3.), továbbá SPIEGELEIRE, Stephan De: Closing the Loop – towards Strategic Defence Management. HCCS Publications, 2009. Forrás: <http://www.hcss.nl/reports/closing-the-loop/62/> (Letöltve: 2011. március 22.)

¹⁶⁷ ALBERTS, David S., and HAYES R. E.: Planning: complex endeavours. DoD Command and Control Research Program, Washington, DC. 2007. Forrás: http://www.dodccrp.org/files/Alberts_Planning.pdf (Letöltve: 2015. május 3.)

¹⁶⁸ YOUNG, Thomas-Durell: The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions. Journal of Strategic Studies 2017. Vol. 1. Iss. 27.

kényszerek befolyásolják. Az okozati jelenségek kulcsa ezért a vizsgált intézmény és környezete viszonyában keresendő, amelynek megértése kulcsfontosságú.

Jóllehet, mint arra fentebb is utaltam, a stratégiai tervek is számba veszik a környezet bizonyos kényszerítő tényezőit, ezek általában egy aktuális, vagy előrejelzésben rögzített helyzetet vizsgálnak. Így bár a mechanisztikus stratégiai tervek is képesek lehetnek egy-egy alkalmazkodási irány meghatározására, megcélozására, hatékonyságuk lecsökken a környezet változásának felgyorsulásával. Egyáltalán nem véletlen, hogy a gyorsuló üzleti környezetben a vállalkozások száma, sikerességi ideje, egymáshoz viszonyított pozíciója, egyre növekvő ütemben változik.¹⁶⁹ Tekintettel arra, hogy az azonos üzleti szegmensben lévő vállalatok ugyanazokért az erőforrásokért és intenzíven versenyeznek, az adaptáció hiánya a vállalati szektorban nagyon rövid idő alatt vezet a szervezet alkalmazkodási kudarcához, az erőforrásokhoz történő hozzáférésnek csökkenéséhez és végül csődjéhez.¹⁷⁰

A védelmi szektorok esete az előbbi példától annyiban eltérő (és ezt később részletesen tárgyaljuk, de itt is szükségesnek tartok megemlíteni), hogy a védelmi szektorok alkalmazkodási kudarcra nem szükségszerűen válik gyorsan nyilvánvalóvá és nem is vezet feltétlenül „csődhöz” vagy bármilyen egzisztenciálisan súlyos kudarchoz. Ennek oka, hogy a védelmi szektorok számára biztosított erőforrások szintje nem kizárólag a szektorok hatékonyságának függvénye.¹⁷¹ Egy védelmi szektor mindaddig képes „túlélni” a környezetében, amíg az állam, amellyel egyfajta szimbiotikus viszonyban van, létezik és képes erőforrásokkal ellátni.

Ezzel együtt, az egyre komplexebbé váló és felgyorsuló környezet egyre növekvő alkalmazkodási kényszert fejt ki a védelmi szektorra. Azokban a társadalmakban, ahol a védelem kiemelt jelentőségű ügy, a védelmi szektorok tevékenységét pedig megkülönböztetett szakmai figyelem övezi, jól dokumentálható, ahogy a felgyorsuló, összetettebbé váló stratégiai környezet stratégiai hatékonytalanságba, majd stratégiai tanácstalanságba taszítja a védelmi szegmens transzformációját irányító politikai-stratégiai elitet és kereteket. Ez elsősorban annak tulajdonítható, hogy a védelmi szektorok

¹⁶⁹ HARFORD, Tim: *Adapt: Why Success Always Starts With Failure*. Farar, Straus and Giroux, 2011. ISBN: 978-0-374-10096-4

¹⁷⁰ BOWER, Joseph L., CHRISTENSEN, Clayton M.: *Disruptive technologies: catching the wave*. Harvard Business Review, 1995. Január-Február. – p. 43-53.

¹⁷¹ HARTLEY, Keith: *The case for defence*. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

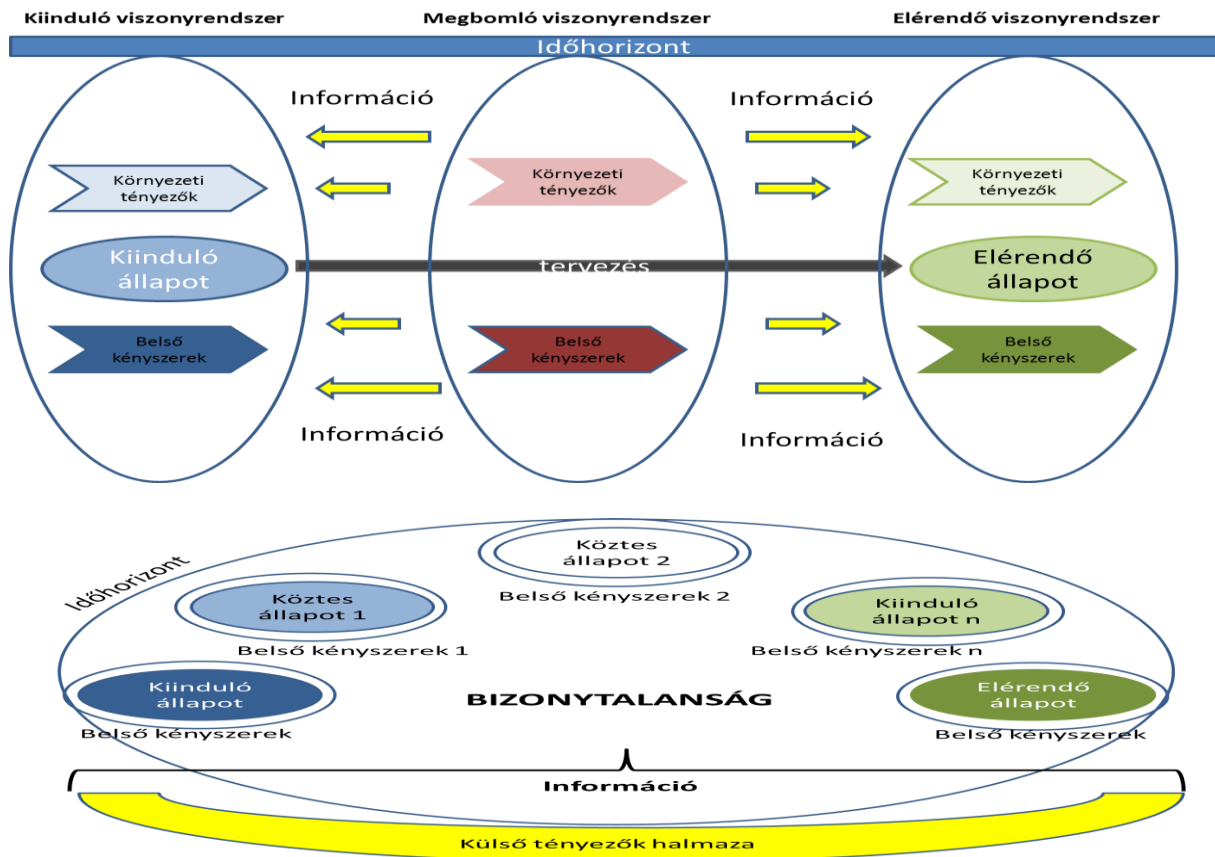
tevékenységét alapvetően meghatározó biztonsági környezet gyorsabban változik, mint ahogy környezetből érkező információk feldolgozásán alapuló adaptáció végbemenne.

Edmunds részletesen bemutatja azt a stratégiai vitát, amely az Egyesült Királyság iraki és afganisztáni beavatkozását követően, annak politikai eredménytelenségét és társadalmi, anyagi és katonai költségeit látva bontakozott ki. A stratégiai paralízist Edmund szerint az a felismerés oldotta fel, amely egyértelműsítette a stratégiai környezet feltételeinek történő megfelelés elsődlegességét és ezért a szervezeti erőforrások koncentrációját a környezet gyorsabb és hatékonyabb megértése érdekében.¹⁷²

A környezet szünet nélküli változásának elsődleges következménye, hogy az intézménytől is állandó alkalmazkodást igényel, hogy sikerességét, hatékonyságát a megújuló környezeti tényezők között is fenntartsa. Ugyanakkor az alkalmazkodás inherens és örökérvényű problémája, hogy míg a környezeti tényezők változásának lehetősége minden esetben végtelen marad, addig a szervezet alkalmazkodási képessége korlátos.¹⁷³ Ez utóbbi oka, hogy az alkalmazkodás költségei (szervezeti, emberi és anyagi értelemben egyaránt) minden olyan környezetben korlátozó tényezőként lépnek fel, ahol az erőforrások végesek. A rendelkezésre álló erőforrások szűkössége és általános mennyisége tehát determinálja az adaptációs lehetőségek spektrumát. Ez egyben azt is inszinuálja ugyanakkor, hogy az alkalmazkodás és a méretgazdaságosság között lehet összefüggés. Vagyis nagyobb erőforrásokból (minden más tényező megfelelése esetén) lehetséges több alkalmazkodási kísérletet finanszírozni és ezzel együtt több kudarcot abszorbeálni, mint a kisebbekből, többek között például azért is, mert a kudarc relatív költsége alacsonyabb.

¹⁷² EDMUNDS, Timothy: Complexity, strategy and the national interest. *International Affairs* 2014. Vol. 90. Iss. 3. - p. 525-539

¹⁷³ HUNT, Charles: *UN Peace Operations and International Policing: negotiating complexity, assessing impact and learning to learn*. London. Routledge, 2014. ISBN-13: 978-0415742375 – p. 107

7. ábra: A nem lineáris stratégiai tervezés lehetséges sémái¹⁷⁴

Vizsgálatunk szempontjából azonban a kiemelten fontos megállapítás itt az, hogy változási lehetőségek korlátlan száma mellett az alkalmazkodási lehetőségeké korlátozott, így az alkalmazkodás magas esetszám során matematikailag, alacsony esetszám esetén pedig véletlenszerűen vall kudarcot. Ez megágyaz a rendszerek és alrendszerek szelekciójának.

A kulcsfontosságú megállapítás ehelyütt a környezet változásának elkerülhetetlensége és ebből következően a legalkalmasabb „fennmaradása” (itt elsősorban a környezethez történő hatékonyságra gondolunk, nem pedig, közvetlen és azonnali elpusztulásra).

Erre kiváló esettanulmány a – Tim Harford által is publikált¹⁷⁵ – Hannah-féle tanulmány¹⁷⁶, amelyben a szerző összehasonlította a legnagyobb vállalatok 1912-es és 1995-ös sorrendjét. Az 1912. évi tiz legnagyobb amerikai vállalatból csak három maradt a tiz legjobb között

¹⁷⁴ Saját ábra.

¹⁷⁵ HARFORD, Tim: Adapt: Why Success Always Starts With Failure. Farar, Straus and Giroux, 2011. ISBN: 978-0-374-10096-4

¹⁷⁶ HANNAH, Leslie. The rise of the corporate economy. Routledge, 2013. ISBN: 9781135032500

1995-ben (az Exxon, a General Electric és a Shell), míg a többi hét az 1995-ös lista első száz helyére sem fért fel, vagy teljesen egészében megszűnt.

Könnyű belátni, hogy a vállalatok környezetében elhelyezkedő rendszerek folyamatos és változó alkalmazkodási kényszereket szültek. Az eltelt, közel száz év alatt az alkalmazkodási kísérletek száma egyre nőtt és ez a növekvő gyakoriság egyre nagyobb mértékű kiválasztódást eredményezett. Ezek a cégek sikeresen tudtak adaptálni a két világháború felfutó termelési igényeihez, a kettő közötti recesszióhoz, két olajválsághoz, a pénzügyi-gazdasági válsághoz, valamint a harmadik és negyedik ipari forradalomhoz, továbbá a diszruptív technológiai változásokhoz, hogy csak a legfontosabb, leginkább látható, vagy leggyakrabban dokumentált környezeti dinamizmusokat említsük. Mindezek mellett számtalan kisebb, alrendszer vagy alegységek szintjén végbemenő adaptációra került sor, amelyben egyes szervezeti elemek megerősödtek, meggyengültek, vagy elpusztultak. Ez azt feltételezi, hogy a korlátos számú alkalmazkodási erőfeszítések kielégítően sikerültek a környezet végtelen számú változása ellenére. Ezzel együtt, komoly annak a valószínűsége, hogy ha száz év múlva ismét ránéznénk a listára, akkor már ezt a három vállalatot sem találnánk.

A szervezet és a környezete találkozásának sűrűsége, gyakorisága valószínűleg olyan gyakorissággal igényel adaptációt, amely a „nagy számok törvénye” alapján (azaz növekvő statisztikai valószínűséggel), előbb-utóbb kudarchoz vezet. Arra, hogy miért ezek a vállalatok maradtak elsősorban az a válasz, hogy a növekvő gyakoriságú alkalmazkodási kísérletek során többször és sikerebben adaptálódtak a környezetükhöz, mint azok, amelyek nem maradtak fenn. Vagyis „a sikernek egy receptje van, a kudarcnak száz”.

Összegezve tehát, az alkalmazkodási kísérletek gyakorisága folyamatosan növekszik, amennyiben a környezethez történő alkalmazkodáshoz van erőforrás. Ennek következményeként a lehetséges alkalmazkodási megoldások száma, következésképpen variációja nő, így növekszik a szervezetek sokfélesége, valamint összetettsége is. Hosszabb távon azonban az alkalmazkodás kudarcra van ítélve, mivel az azt finanszírozó erőforrások nem végtelenek, míg a környezet kombinációs lehetőségei azok.

I. 8. Következtetések

Ebben a fejezetben megmutattam, hogy a védelmi szektorok transzformációjának megértése lehetséges a kezdetben természettudományban alkalmazott tudományteóriák és vizsgálati rendszereik alkalmazásával (komplexitás, darwini szelekció). Ezen elméletek kulcseleme, hogy a vizsgált jelenséget alrendszerek alkotta rendszerként és egy nagyobb egész részeként értelmezik, amely a rendszerelemek kölcsönös és non-lineáris interakciói folytán dinamikusan változik. A változások a környezeti tényezők között előnyösek vagy előnytelenek lehetnek, de eredményüktől függetlenül, alkalmazkodási kísérletként értelmezhetők.

A vizsgált elméletekben a rendszer tulajdonságainak, viselkedésének változása tehát, leegyszerűsítve a külső és belső környezetével folytatott dinamikus viszonyának függvénye. Ezt a feltételezést gyakorlati példán, a visegrádi országok regionális alrendszerként és egyenként, rendszerelemként folytatott viselkedésének vizsgálatán keresztül mutattam be.

A védelmi szektorok és környezeti tényezőik interakcióinak vizsgálata céljából Hodgson és Knudsen (2015) tanulmánya alapján azonosítottam azt a keretrendszert, amely a rendszerek alapvető sajátosságait vizsgálva, képes viselkedési és tulajdonság mintázatok feltárására. A szabályok minden olyan rendszer esetében fennállnak, amelyek alrendszerei sokfélék és az interakciók gyakoriságával növekvő mértékben variálódnak; a populáció alkalmazkodási megoldásai örökithetők; és a rendszerek a létükhöz erőforrásokat használnak fel; így a populációk változását, vagyis azok egy részének kiválasztódását idézik elő. Bizonyítottam, hogy a természetes kiválasztódási folyamat által implikált változások megfigyelhetőek a védelmi szférák elemzése során is.

Az európai védelmi szektorok változásai mögött meghatározó fontossággal áll az erőforrások hozzáférhetősége. Az erőforrások növekedése és csökkenése (de jellemzően az utóbbi) a szektorokat változásra kényszeríti, engedelmeskedve Hodgson és Knudsen tételének, vagyis a szektorok fő kihívása „a lét állandó problémájával, az erőforrások lokális és azonnali szűkösségével”¹⁷⁷ történő szembenézés.

Az erőforrások elérhetőségének változása az a faktor, amely az alkalmazkodást és annak kudarca esetén a szelekciót kiváltja. Tekintettel azonban a védelmi szektorok azon, sajátosságos jellegére, hogy hozzáadott hatásuk nehezen mérhető, létük az állam lététől függ és nem a saját

¹⁷⁷ HODGSON Geoffrey, KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. *Journal of Economic Behaviour and Organisations*. 2006. Vol. 61. - p. 4.

hatékonyságuktól, így a kiválasztódás nem a védelmi szektorok között, hanem elsősorban az alrendszerek, például a fegyvernemek, harcképességek szintjén jön létre.

A kiválasztódás egyben érinti a védelmi szektorok körül létrejövő rendszereket, így pl. a hadviselést, doktrínát is. Ennek következményei természetesen visszahatnak a védelmi szektorra. Ez a példa jól szemlélteti vizsgálatunk tárgyának komplex természetét.

A vizsgálat eredményeként igazoltam tehát, hogy a védelmi szektor értelmezhető természetes, komplex szerveződésként, amely folyamatos kölcsönhatásban van a környezetével. Az interakciók eredményeként komplexitás és a darwini alapelveknek megfelelő kiválasztódás jön létre. A darwini keretrendszer alkalmazásához szükséges jelenségek igazolása érdekében azonban szükséges a védelmi szektor, valamint környezete átfogó tanulmányozása és ezek kölcsönhatásai rendszerének vizsgálata. Ezen vizsgálat eredményeként következtetések vonhatók le a védelmi szektor transzformációjának természetéről.

II. A védelmi szektor meghatározása és elemzése

„Minden komplex problémára van olyan válasz, amely egyszerű, világos...és téves.” - H. L. Mencken

II. 1. Bevezető, a védelmi szektor meghatározása

Ebben a fejezetben bemutatom a védelmi szektor kialakulásának okait, védelmi piac jellegét, az erőforrásokat katonai képességeken keresztül biztonsággá történő alakításának mechanizmusát. Az erőforrások metabolisztikus rendszerként történő átalakítása egyrészt a védelmi jóságok hasznosságának problémáját (ágyú vagy vaj), másrészt az erőforrások átalakításának hatékonyságát, vagyis az erőforrások és a haderőképességek viszonyát befolyásolja. Az erőforrások és képességek egységes folyamatban történő szervesülése, a bemeneti és kimeneti értékek viszonya alkalmassá teszi a rendszert a szelekciós teóriákon keresztül történő vizsgálatra és ezzel együtt, a rendszer környezetében jelen lévő, meghatározó befolyásoló tényezők feltárására.

A szervezett államok – államformájukra való tekintet nélkül – a kezdetektől fogva törekedtek a saját biztonságuk kialakítására. Ez eleinte egy olyan nagyságú és összetételű fegyveres csoportot jelentett, amely képes volt a megfelelő védelem biztosítására, más csoportok agressziójának elrettentésére vagy akár stratégiai célok elérésére, agresszió alkalmazásán keresztül. Ezek rendelkezésre állása azonban ad hoc módon történt. Az államok megszilárdulásával és az erőforrások központosításával párhuzamosan azonban szervesülni kezdett egy olyan állami alrendszer, amely képes volt az állam stratégiai céljaihoz és lehetőségeihez mért fegyveres képességek kiállítására. Az állandó, önálló logisztikai bázissal, fegyvergyártó képességgel rendelkező védelmi szektorok a 18. század második felében alakultak ki, és nagyjából a porosz-francia háborúig állandósult szerkezetük is. Ezen később változtatnak az első világháború tapasztalatai, a háború ezt követő fejlődése, majd az ipari termelékenység robbanása, végül a technológiai forradalom, de az állam, társadalom és

védelmi szektor közötti alapvető kapcsolatrendszer a 19. század második felében egyértelműen szervesül.¹⁷⁸¹⁷⁹¹⁸⁰

A kialakult interakciók alapja az állam és a társadalom biztonság iránti kényszere és igénye, amely létrehozza az igény kielégítését szolgáló hivatott védelmi szektort. A védelmi szektor feladata, egyszerűsítve biztonság termelése, olyan módon, hogy az állam által biztosított erőforrások a termelő kapacitáson keresztül alkalmazható képességekké transzformálódjanak, amelyek aztán egyrészt elrettentést fejtenek ki, másrészt stratégiai eszközként támogatják az állam stratégiai céljainak elérését.

Markowski, Hall és Wylie meghatározása a saját definícióját támogatja (2010). E szerint a védelmi szektor a nemzet védelmének biztosítása érdekében, a kormányzati rendszer alrendszereként létrejövő szervezet, amely egyrészt biztonságot termel, másrészt a termelés folyamata során a védelmi szférának biztosított erőforrásokat (tőke és munkaerő) a védelmi ipar és szervezetek katonai képességekké transzformálja.¹⁸¹ (Megjegyzendő, hogy a „védelmi ipar”, nem szükségszerűen belső, nemzeti védelmi ipar.)

A katonai vagy védelmi képesség egy olyan rendszertulajdonság, amelyet alapvetően egy fegyverrendszer hatékonysága, továbbá a kezelést végző emberanyag kiképzettsége és a megfelelő szervezeti háttér integrációjának sikeressége határoz meg.¹⁸² Hartley a katonai képesség gyártását egy olyan folyamatként határozza meg, amely a technológia, eszköz, személyi állomány és katonai szakmai szakismeret összeszerelésén keresztül valósul meg.¹⁸³

A katonai képességek biztonságot termelő tevékenységének hatékonysága Hartley értelmezésében az állam érdekei és az állampolgárok védelmének sikeressége mentén határozható meg. Egyben a biztonság egy befektetési, biztosítási sémaként is felfogható, amelynek keretében az állam és a társadalom a környezet várható változásainak figyelembe vételével „fogad” a következő 5-10 (Hartley szerint 25-50) év eseményeire és az azok

¹⁷⁸ GAT, Azar. War in human civilization. Oxford University Press, 2008. ISBN-13: 978-0199236633

¹⁷⁹ PARET, Peter: Makers of the Modern Strategy. USA. Princeton University Press 1986. ISBN: 9780691027647

¹⁸⁰ KEEGAN, John. A history of warfare. Pimlico, UK 2004. ISBN-13: 978-1844137497

¹⁸¹ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

¹⁸² MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 (Megjegyzés, a tézisben szereplő definíció annyiban eltér a hivatkozotttól, hogy az eredeti meghatározáshoz képest az általam alkalmazott a rendszerintegrációt kritikus tényezőnek tekinti.)

¹⁸³ HARTLEY, Keith: The future of European defence policy: An economic perspective. Defence and Peace Economics. Vol. 14. Iss 2. 2003. – p. 110

elhárításához szükséges védelmi képességek értékét e szerint mérlegeli.¹⁸⁴A Hartley által alkalmazott „biztosítási logika” egyébként összefüggést határoz meg a megrendelői igény és a biztonsági környezet között. Hartley is rámutat azonban, hogy az erőforrások felhasználása és a védelmi képességek effektív használata közötti időszak torzítja az be- és kimeneti értékek közötti összefüggések mérhetőségét.¹⁸⁵

A védelmi szektor tehát egy olyan rendszer, amely az erőforrások biztonsággá alakítása érdekében jön létre. Az átalakítást a védelmi szektor intézményei végzik, amelyek a szakosított védelmi szervek (minisztérium, ügynökségek, hivatalok) adminisztratív és a képességek kialakítását, fejlesztését végző szervezetek (katonai formációk, védelmi ipar) termelő tevékenységéből tevődik össze. A katonai biztonság közjóságnak minősül, mivel fogyasztásából egyetlen piaci szereplő (ez esetben állampolgár) sem zárható ki és egy csoport által történő felhasználása nem eredményezi a mások rendelkezésére álló mennyiségi csökkenését.¹⁸⁶Pozitív hatásai alacsony vagy zéró marginális költséggel kiterjeszthetők és hatása nem korlátozza azok általános szokásait.¹⁸⁷ Míg az egyes államok esetében a közjóság haszonélvezője az állampolgárok közössége, egy államközi biztonsági együttműködés (pl. NATO) esetén a haszonélvezők a részes államok.¹⁸⁸

A társadalom által élvezett előnyök (haszon) összessége túlmutat a katonai biztonságon, ugyanis olyan előnyöket is tartalmaz (ipari termelés növekedése, technológiai fejlődés, munkahely-teremtés), amelyek védelem dimenzióján kívül is értelmezhetők. Ezért, egyes vélemények szerint, egy termék felé támasztott igény során a közvetlen, katonai biztonságon túlmutató előnyöket és hátrányokat is mérlegelni kell (Nordhaus 1975,¹⁸⁹ Russett: 1990¹⁹⁰, Hartley: 2010¹⁹¹).

¹⁸⁴ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

¹⁸⁵ I. m. 414.

¹⁸⁶ SAMUELSON P.A.: The Pure Theory of Public Expenditure. Review of Economics and Statistics, 1954. Vol. 36 – p. 387-389.

¹⁸⁷ MARKOWSKI, Stefan; Hall, Peter; Wylie, Robert (2010). Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge pp. 14-18. ISBN: 978-0-415-32688-7

¹⁸⁸ OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3. – p. 269.

¹⁸⁹ NORDHAUS, W.D.: The political business cycle. The Review of Economic Studies, 1975. Vol. 42. No. 2.

¹⁹⁰ RUSSETT, Bruce: Doves, hawks, and US public opinion. Political Science Quarterly 1990. Vol. 105. Iss. 4. – p. 515-538.

¹⁹¹ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6.

II. 2. A védelmi szektor piaci jellege és korlátai

A katonai képességek termelése és fenntartása felfogható olyan piaci tevékenységként is, amelyben a kereslet és a kínálat szintje határozza meg a katonai képességek szükségességét vagy számosságát, továbbá milyenségét. A keresletet ebben a relációban maga az állam támasztja – a katonai biztonságot generáló igényével –, míg a kínálatot a védelmi szféra biztosítja, „irányítási”¹⁹² (adminisztratív, végrehajtó és tervezési), valamint „termelési”¹⁹³ (gyártási) tevékenységgel.¹⁹⁴

Ideális esetben az állam végrehajtó ága, a kormány és annak szakosított szerve, a védelmi minisztérium határozza meg a katonai képességekből alkotott nemzeti haderő struktúráját és – nevezzük így – végrehajtási portfólióját. Az állam a katonai biztonsági javak iránti igényét a (külső és belső) biztonsági környezetben érzékelt fenyegetések alapján határozza meg. Ezek a fenyegetések, kockázatok és kihívások modellezésre, az elhárításukhoz szükséges intézkedések rendszere és képességek halmaza pedig azonosításra kerülnek. A folyamat terméke az eshetőségi terv, vagy forgatókönyv, amely egy-egy specifikus kihívást modellezi és egyben azonosítja az elhárításhoz szükséges képességek halmazát.

Kaldor, valamint Graham és társai is egyetértenek abban, hogy a biztonság előállításának a folyamatában a kormányzat a megrendelő (elméletileg tükrözve a társadalom prioritásait), a védelem pedig a termék (a katonai biztonságot szolgáltató katonai képességek) előállítója.¹⁹⁵¹⁹⁶

A kormányzat, vagy specifikus állami szervezetek megrendelőként történő ábrázolását árnyalják a társadalmi vélemény, közvélemény védelmi kiadásokra gyakorolt hatásaival kapcsolatos újabb kutatások. Ezek alapján a társadalmi vélemény és bizalom viszonylag következetes meghatározója a védelmi szektor működésének és jelentős szerepe van abban, hogy a védelem milyen mértékű erőforrásokban részesül.¹⁹⁷¹⁹⁸

¹⁹² Downstream.

¹⁹³ Upstream.

¹⁹⁴ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

¹⁹⁵ KALDOR, Mary: Technical change in the defence industry. Technical innovation and British economic performance. Palgrave Macmillan UK, 1980. eBook ISBN: 978-1-349-04561-7 - p. 100-121.

¹⁹⁶ GRAHAM, Gary, HARDAKER Glenn: Defence sector procurement and supply chain relationships. Supply Chain Management: An International Journal 1998. Vol. 3. Iss. 3 – p. 142-148.

¹⁹⁷ SOROKA, Stuart N., WLEZIEN Christopher: Opinion–policy dynamics: public preferences and public expenditure in the United Kingdom. British Journal of Political Science 2005. Vol. 35. Iss. 4 – p. 665-689.

A társadalmi véleményalkotással kapcsolatos elméletek abban is növekvő mértékű konszenzust mutatnak, hogy az információ bővülésével a védelem társadalmi véleményalkotása informáltabb, a valóságot jobban tükröző jelleget mutat.¹⁹⁹²⁰⁰

A védelmi szektorok működését piaci tevékenységként felfogó teóriák hatókörét korlátozza, hogy az, az alapvető közgazdasági értelmezés jelentette „hatékonyságnak” nem felel meg., mivel a kínálat által megtermelt biztonság fogyasztása nem korlátozható, így a piaci optimum nem érhető el a kereslet és a kínálat viszonya alapján.²⁰¹ Ez azt jelenti, hogy a védelem pozitív külgazdasági hatásaiból azok is részesednek, akik nem fizettek érte. Így a védelem piaci árát nem a kereslet és a kínálat egyensúlya határozza meg.

Ez a kitétel egyébként igaz a kollektív védelmi szövetségi rendszerekre is (Észak-Atlanti Szerződés Szövetsége, Varsói Szerződés) ahol az erőforrásokat legnagyobb mértékben védelmi képességekké alakító tagállamok azoknak a tagállamoknak is növelik a biztonságát, akik egyébként saját biztonságuk növelésére csak szuboptimális erőfeszítéseket tesznek.²⁰²

A folyamat egésze az élő szervezetek anyagcseréjéhez hasonlítható. Leegyszerűsítve, a metabolizmus során a bevitt táplálék energiává alakul. Az energia kielégíti a cselekvéshez szükséges erőforrásigényt, ahol a cselekvés alapja az érzékelt környezetben megfogalmazott cél (evés, ivás, mozgás, stb.). A védelmi szféra tehát működése során az anyagcseréhez hasonlatos módon a társadalom erőforrásait alakítja katonai képességekké, amelyek az ország biztonságpolitikai környezetét fenyegető kihívások elhárításához, enyhítéséhez vagy megelőzéséhez szükségesek. A folyamat eredménye a katonai biztonság, mint közjószág előállítása.

A védelmi szektor, jelen értekezés keretei között, a védelmi koncepcióktól a kialakított védelmi képességeken át, a termelési értékskála (value-chain) egészét lefedi. A tézis a szektort egységes mesterséges szerveződésként vizsgálja, amelynek részeként, alrendszereként kezeli a védelmi ipart, a haderőt (katonai erőt), az erőforrások rendszerét és valamennyi olyan up- és downstream tevékenységet, amelyek az erőforrás-metabolizmusban

¹⁹⁸ HIGGS és KILDUFF: Public Opinion: A Powerful Predictor of US Defence Spending. Defense Economics, 1993. Vol 4.

¹⁹⁹ COTICCHIA, DE SIMONE: The War That Wasn't There? Italy's "Peace Mission" in Afghanistan, Strategic Narratives and Public Opinion. Foreign Policy Analysis 2016. Vol. 12.

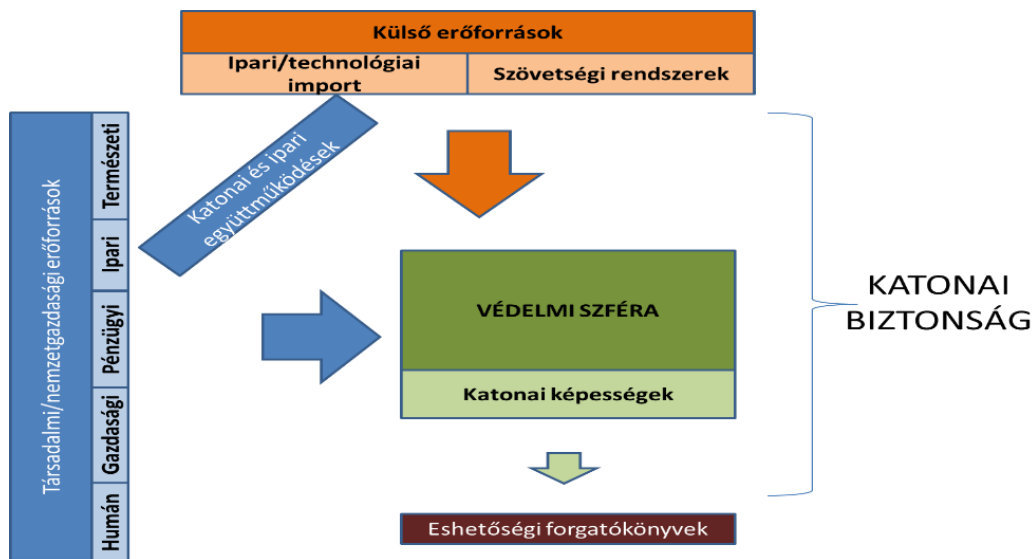
²⁰⁰ MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

²⁰¹ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori (PhD) értekezés. 2003. – p. 5.

²⁰² OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3.

közvetve, vagy közvetlenül a védelm szektor rendszerén belül, részt vesznek. A szektort fizikailag határoló állam vizsgálata e tézisnek nem célja és közvetlenül nem is releváns. Sokkal fontosabb azon, külső- és belső környezeti tényezők vizsgálata, amelyek az erőforrások áramlására hatással vannak.

A védelmi szektor röviden összefoglalva tehát, a rendelkezésre álló erőforrások alapján katonai képességeket és ezek alkalmazási körülményei függvényében, biztonságot²⁰³ termel és működését – jelen dolgozat keretei között – elsősorban a környezete kontextusában vizsgálom.

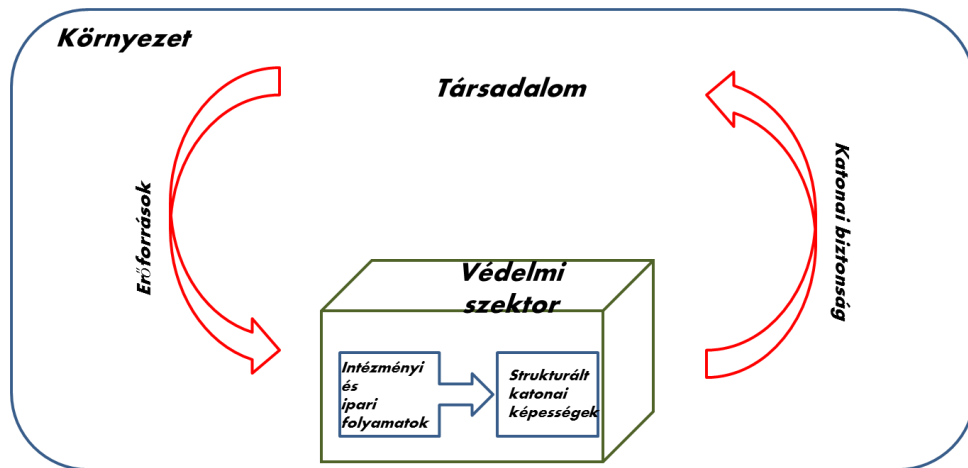
8. ábra: Erőforrásokból katonai biztonság, a védelmi szféra metabolizmusa²⁰⁴

II. 3. A védelmi szektor termelési tevékenységének karakterisztikája és hatékonysága

A legtöbb mesterséges rendszerhez hasonlóan, a védelmi szféra anyagcseréjének szemléltetéséhez is lehetséges egy természeti példa megragadása. A védelem intézménye hasonlítható egy fához, amely növekedése az erőforrások rendelkezésre állásának és megfelelő áramlásának függvénye. Az erőforrások biztosítottága, vagy annak növekedése a fa teljes méretének növekedését eredményezi, míg azok csökkenése szükségszerűen kihat a fa méretére vagyis a növekedés ütemére, sebességére.

²⁰³ A biztonság persze relatív kifejezés, hiszen ha a náci Németországot vesszük alapul, akkor ennek az agresszívan fegyverkező országnak a védelmi szektora nem termelt biztonságot sem önmaga (és még nyilvánvalóbb módon) sem mások számára. A védelmi szektorban megtermelt katonai képességek végső soron Európa számottevő részének elpusztítását és a Harmadik Birodalom bukását eredményezték.

²⁰⁴ Saját ábra.

9. ábra: A védelmi szektor működésének sematikus szemléltetése²⁰⁵

A védelmi szektor, jelen értekezés keretei között, mint azt korábban is hangsúlyoztam, a termelés értéklánc egészét lefedi. A tézis a szektort egységes mesterséges szerveződésként vizsgálja, amelynek elemei a bemeneti erőforrások és kimeneti termékek, valamint az erőforrások biztonsággá történő átalakításának folyamat, és ahol mérhető, hatékonysága. A védelmi ipar ebben a kontextusban az erőforrás transzformációjának központi eleme.

Ennek a folyamatnak az elsődlegesen azonosítható tényezői az erőforrások szintje, a katonai képességek volumene és a biztonság mértéke. Ehhez járul hozzá, hogy a védelmi szektor, mint az állam egyik alrendszere, az állam érdekeit szolgálja, tehát végső soron azokat a stratégiai célokat, amelyeket az országot vezető érdekcsoport preferál. Demokratikus rendszerek esetében a társadalom egyes rétegei formálhatnak preferenciát, és ezt a demokratikus népképviselői intézményeken keresztül kifejezésre juttatják.

Fontos ismételt hangsúlyoznunk, hogy az erőforrások szintje, a katonai képességek nagyságrendje és a biztonság mértéke a komplex védelmi szektor alrendszereiként, non-lineáris csatolási rendszerben működve, egymás működését aránytalan mértékben befolyásolja. A több erőforrás tehát nem szükségszerűen termel nagyobb biztonságot, ugyanakkor- mint látni fogjuk – több erőforrás termelhet több és hatékonyabb katonai képességet.

Elsődlegesen a nemzetgazdaság mindenkori állapota befolyásolja az erőforrások maximálisan elérhető mennyiségét. A védelmi szolgáltatások termelése csak olyan ipari és gazdasági

²⁰⁵ Saját ábra.

bázison lehetséges, amely ezeket fenntartható módon tudja támogatni. A nemzetgazdaságnak azonban a védelmi célú termékek mellett számtalan más produktumot is elő kell állítania, sőt azt is kijelenthetjük, hogy az előbbi portfólió inkább kivétel, mint szabály.

Egy másik korlátozó tényező a termelékenységi lehetőségek határossága. Az „ágyú vagy vaj” dilemmájaként is ismert jelenség középpontjában az a felismerés áll, hogy egy termék (ágyú) termelékenységének növelése, korlátos kapacitások megléte esetén, mennyiségileg korlátozza egy másik termék (vaj) előállítását.²⁰⁶

A napjainkban megszokott társadalmi keretek között (központosított állam, amely adó formájában vonja el az állampolgárok jövedelmének egy részét, majd azt újraosztva preferál termelési ágakat) egyértelmű, hogy a termelékenységet a társadalom mindenkori preferenciája is befolyásolja.

Az erőforrás megfelelő áramlása nélkül a védelem nem építhető ki, vagy tartható fenn, túlzott áramlása pedig más, az állam által biztosított közszolgáltatások (egészségügy, oktatás) hatékonyságának csökkenéséhez, végső soron az állami szerep meggyengüléséhez vezethet.

Ez jelenik meg az „ágyú vagy vaj dilemma formájában”.²⁰⁷ Az ágyú vs. vaj spektrum egyik, extrém végletét jól példázzák a diktatórikus rendszerek túlfejlesztett védelmi alrendszerei, amelyek méretük és erőforrásigényük miatt hátráltatja a piacgazdaság és az egészséges társadalom szerkezet kialakulását (pl. az 1944-63 közötti Szovjetunió, vagy az 1933-45 közötti Németország). Mind Németország, mind a Szovjetunió esetében tartós és súlyos gazdasági krízist okozott a védelmi kiadások irreálisan magas szinten tartása. Ez a szovjetek esetében a hidegháború végén tapasztalt gazdasági és társadalmi összeomlást eredményezte.

Az 1928-as évet 10 milliárd márkás állami bevétel mellett 12 milliárd kiadással záró Németország a II. világháborút 40 milliárd márka adóssággal kezdte, amely a GDP nagyjából 130%-át jelentette. Így, a magas védelmi kiadásokból eredő, torz nemzetgazdasági szerkezet agresszív és konfliktusos pályára kényszerítette a III. Birodalmat, amely csak az európai, majd a szovjet nemzetgazdasági források totális megszerzése esetén remélhette fenntartani működőképességét.²⁰⁸²⁰⁹ Az eredmény ismert.

²⁰⁶ MINTZ, Alex, CHI Huang: Guns versus butter: The indirect link. *American Journal of Political Science*, 1991. Vol. 35 (3). - p. 738-757.

²⁰⁷ SAMUELSON P.A.: The Pure Theory of Public Expenditure. *Review of Economics and Statistics*, 1954. Vol. 36.

²⁰⁸ OVERY, Richard: The Nazi Economic Recovery 1932-1938. *New Studies in Economic and Social History*. Cambridge University Press. 2003. ISBN 13: 978052155767

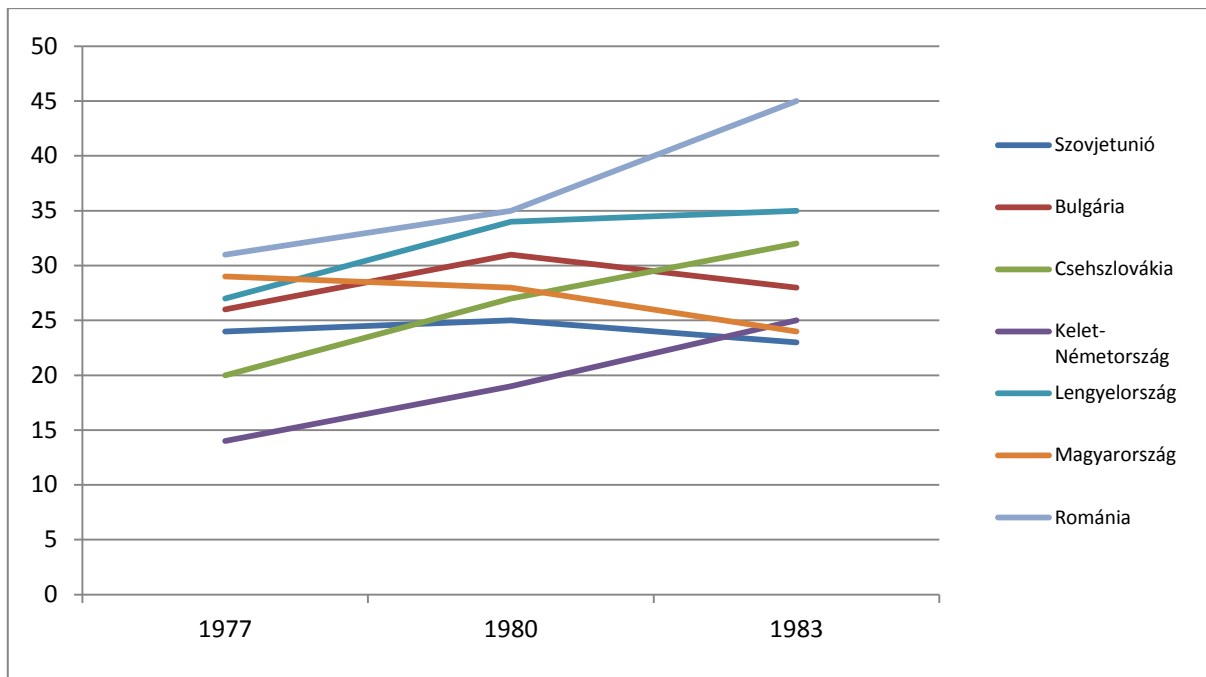
A termelékenységi lehetőségek határossága a témával foglalkozó források szerint kritikus tényezője volt a Varsói Szerződés országainak társadalmi-gazdasági összeomlásának. Itt a védelmi szektor rendelkezésére bocsátott erőforrások három évtized alatt versenyképtelenné és hatékonytalanná tették a kelet-európai országok iparait, tekintet nélkül a kutatás-fejlesztésre fordított forrásokra. Ennek elsődleges oka, hogy a védelem számára aránytalanul nagy mennyiségben rendelkezésre bocsátott erőforrások miatt a védelmi ipar képes volt elvonni a polgári ipartól a legfejlettebb technológiákat, a képzett munkaerőt és a fiskális erőforrásokat, összességében pedig folyamatosan növelni tudta kapacitásait, míg a polgári ipari háttér zsugorodásnak indult. Ez kikezdte a népesség jólétét, következésképp az elit és a társadalom közötti konfliktus és a Szovjetunió szétesésével párhuzamosan, a kommunista rendszerek felbomlásához vezetett.²¹⁰²¹¹

Ezt bizonyítja a Varsói Szerződés országainak fokozatos visszacsúszása a gazdasági fejlettségi rangsorban, amely alól csak a Magyarország (a „kádári konszenzus”) és a Szovjetunió képez kivételt. Előbbi a védelmi kiadások tartós diszpreferálása, utóbbi a gazdaság nagyságrendje, tehát a méretgazdaságossági okok miatt javított helyzetén (öt illetve egy helyet).

²⁰⁹ TOOZE, Adam: The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy. Viking Adult 2007. ISBN-13: 978-0143113201

²¹⁰ HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

²¹¹ KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3

10. ábra: A Varsói Szerződés országainak helyezése a világ gazdasági fejlettségi rangsorában.²¹²

A védelmi kiadások relatíve erős pozíciója azonban nem rombolja szükségszerűen a nemzetgazdasági hosszú távú fenntarthatóságát, ahogy ezt az Egyesült Államok példája is mutatja. A spektrum másik végén pedig napjainkban azok az európai országok helyezkednek el, amelyek társadalmi, politikai elitje, az országok által elfoglalt előnyös geostratégiai pozíció miatt jobban preferálja az egyéb állami jószágkosarakat (szociális, egészségügyi, stb.) a katonai biztonságnál. Ezen országok jóléte, a védelmi kiadásoktól általában függetlenül, tartós növekedést mutat, lényegében 1938 óta.

A védelmi szektor számára biztosított erőforrások tehát rendkívül kritikus tényezői a rendszerszempontrú vizsgálatnak. Ezek volumenét mindenkor befolyásolják szektor elé kitűzött célok, amelyek figyelembe veszik a védelmi szférán kívül álló külső és belső tényezőket. Az erőforrások biztosítása és a célokhoz mért arányossága kulcskérdés. Ezt garantálja a megfelelő politikai és katonai ambíciók meghatározása, amelyek – ideális esetben – pontosan olyan tulajdonságokkal és mérettel rendelkező védelmi rendszer kialakítását célozzák meg, amely a szűkös erőforrásokból a lehető leghatékonyabban tartható fenn. Amennyiben ez az előfeltétel nem teljesül, az manifesztálja az ún. erőforrás-ambíció

²¹² Saját ábra. Adatforrás: NELSON, Daniel: The Political economy of military effort in the Warsaw Treaty Organization. HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617– p. 55

problémát, amelynek praktikus következménye a kitűzött ambíciók inherens teljesíthetlensége.

Ezen tényezők változó mértékben és változó irányban befolyásolják a védelmi szféra fejlődését. Például egy olyan tényező együttes, amely egyszerre tartalmazza a biztonsági környezet nagymértékű javulását, ettől nem függetlenül a társadalom csökkenő katonai biztonsági preferenciáját és az államháztartási kiadások általános szűkülését, a legtöbb esetben a védelmi kiadások szűkülését fogja eredményezni, ahogy azt a világgazdasági válság után a legtöbb európai országban megfigyelhettük.²¹³

Ezt a koncepciót mutatja be nagyszerűen a möllingi Bonsai-modell²¹⁴, amely szerint az európai védelmi kiadások hosszú távú csökkenése a haderők miniatürizálódását eredményezi. A kiszáradó, zsugorodó „fák”, a hadseregek, egy ideig még ugyan meg tudják tartani a képességek teljes spektrumát (a korábbi alakjukat), de ezek hatékonysága – a méret csökkenésével – egyre inkább marginalizálódik majd. Mölling megállapítása elsősorban a fejlettebb nyugat-európai haderők vonatkozásában releváns és egyaránt eredménye a külső (geostratégiai, biztonsági környezeti), valamint a belső (kormányzati és társadalmi prioritások, gazdasági lehetőségek, ipari kapacitások) tényezőknek.

A „fa hasonlat” azért is helytálló lehet, mert természetes szerveződésenként a fának is alkalmazkodnia kell a saját környezetéhez, ahol bármelyik környezeti tényező megbomlásának, vagy másik tényezőkkel folytatott non-lineáris interakciójának eredménye megváltozott alkalmazkodási sajátosságokhoz és ezzel együtt jobban vagy kevésbé sikeresebb alkalmazkodáshoz vezethet.

Geoffrey és Knudsen által lefektetett elveket elfogadva, a védelmi szektorok mesterséges szerveződésenként is képesek a természetes organizmusoknál megfigyelt alkalmazkodásra, saját környezetük tekintetében.²¹⁵

Ilyen többek között az a jelenség, hogy a kevésbé fejlett haderők a hidegháborúban fennálló tényezőrendszer megbomlását követve, ahhoz adaptálva, már korábban (nem deklaráltan, de

²¹³ NÉMETH Gergely: A globális pénzügyi-gazdasági válság hatása az európai régió fegyverkezési volumenére és biztonságára. Hadtudomány, 2012. 22. évf. 1-2. sz.

Forrás: http://www.mhtt.eu/hadtudomany/2012/1_2/HT_2012_1-2_8.pdf Letöltve: 2015. június 13.

²¹⁴ Christian Mölling: Europe without Defence. SWP Comments. Forrás: http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf

²¹⁵ HODGSON Geoffrey, KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. Journal of Economic Behaviour and Organisms. 2006. Vol. 61. p. 4.

gyakorlatban) feladták a teljes spektrumú képességstruktúra ambícióját. Ez az egyébként a fenntarthatóságot elősegítő, racionális döntés azonban egyrészt egy zsugorodó, másrészt egy aránytalan képességfához vezetett, amelynek asszimetriája az idő előrehaladtával tovább növekszik, mivel a bementi értékekből fakadó deficit általában aránytalanul érinti a struktúra egészét, egyes helyeken jelentősebb regressziót eredményezve, mint más területek esetében.

Ez az aszimmetrikus dinamika a képességkoncentráció jelenségét idézi elő. E szerint a korlátos erőforrások miatt a szűkülő haderőstruktúra egésze stagnál, vagy hanyatlik, miközben egyes elemei növelik képességeiket. Ezek az elemek (alkalmasságuk folytán) egyre intenzívebben vesznek részt azokban a nemzetközi műveletekben, ahova más nemzetek is a kiválóbb alegységeiket küldik.²¹⁶ Ennek a szelektív mechanizmusnak köszönhetően például fokozatosan kialakul a transznacionalizálódó védelem, az elit NATO-európai haderő, amely műveleti felülreprezentáltsága miatt megőrzi az egyéb szegmensek számára korlátozottan rendelkezésre álló erőforrásokhoz történő kiváltságos hozzáférését. Ez egyben az egyéb, a politikai célrendszerben vagy a műveletekben alulreprezentált képességek degradálódását is eredményezi.

Ami a szektor által termelt javakat illeti, a védelmi szféra kimeneti terméke, a haderőstruktúra funkcionalitás szempontjából két fő csoportba sorolható, a „műveletben alkalmazható” és az országvédelemre, vagy speciális feladatokra rendelkezésre álló, „eshetőségi” kapacitások képében.

A konvencionális elrettentés határfokát nagyban meghatározzák a teljes haderőstruktúra képességei, tehát az alkalmazott (műveleti) és eshetőségi képességek együttesen. Feltehető azonban, hogy az elrettentés határfokának egyik meghatározó faktora a haderő egészének mérete. Tehát a méretgazdaságosság és az elrettentés foka között arányosság áll fenn. További feltevés, hogy a haderőstruktúra valószínű forgatókönyvek szerinti alkalmazásra nem tervezett elemeinek „elrettentési potenciálja” rendkívül vegyes képet mutat, mert összemosódnak azok a képességelemek, amelyeket szuverenitási okból tart vissza egy ország, azokkal az elavuló képességekkel, amelyek erőforrás-hiány miatt nem fejleszthetők műveletileg alkalmazható képességgé.

A fentiekből következően, a haderő eshetőségi képességeket tartalmazó struktúrájának elrettentő potenciálját valószínűleg befolyásolja a haderő mérete és a haderőfejlesztésre szánt

²¹⁶ KING, Anthony: Towards a Transnational Europe, The Case of the Armed Forces. European Journal of Social Theory, 2005. Vol. 8. Iss. 3.

erőforrásai. Ebből következik, hogy a kisméretű védelmi szektorok akkor tekinthetők az erőforrásokat hatékonyan felhasználó intézménynek, ha a termelt képességeik nagyobb része műveletben is alkalmazható.

Rob De Wijk szerint a NATO haderőstruktúrájának 238 dandárjából összesen mintegy 80 volt műveletbe telepíthető és – háromszoros, A-B-C rotációval számolva – 13-15 fenntartható. Ez alapján a teljes NATO haderőstruktúra alkalmazható része az alegységek kb. 30%-át tette ki. A Szövetség így kb. a teljes ereje 6%-át tudta egyidejűleg műveletben tartani, vagyis alkalmazni.²¹⁷

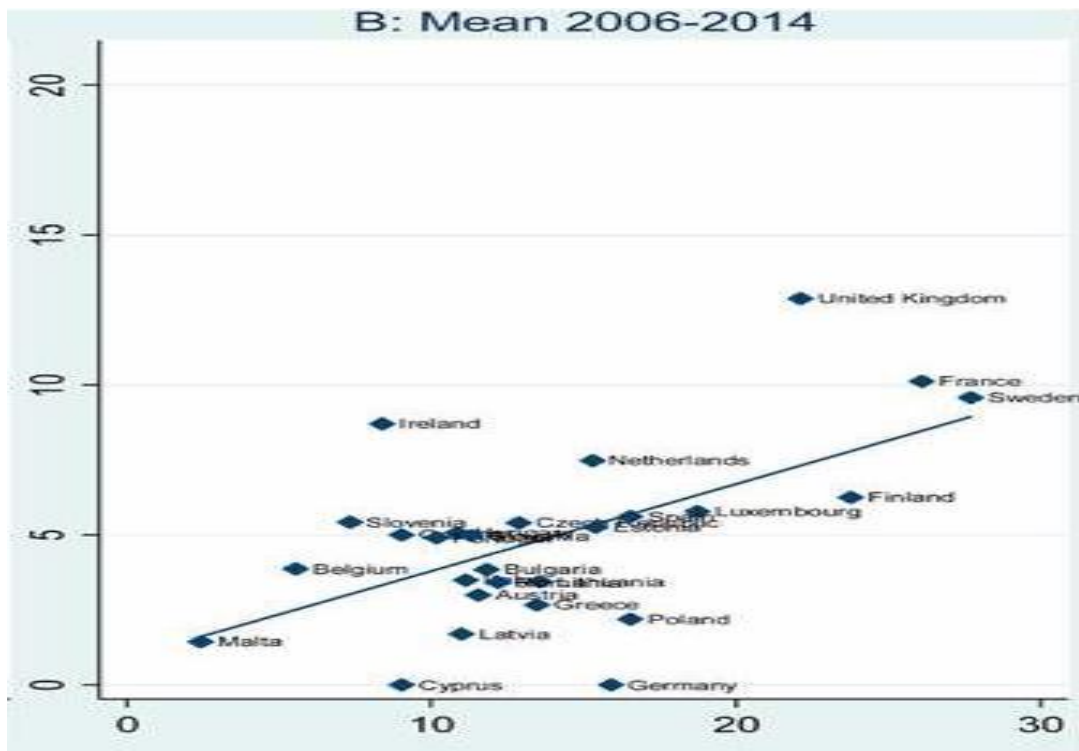
Ezt alátámasztják Becker (2017) kutatásai is, amelyek az EDA statisztikáin alapulnak. E szerint az Európai Unió legtöbb tagállama 10-20%-os fejlesztési kiadások mellett a haderőstruktúra 3-6%-át volt képes műveletben tartani. Becker azt is kimutatta, hogy a GDP 2%-os részaránya alatti, aggregált védelmi kiadások esetében a tagállamok legtöbbször 10-20% körüli telepíthetőségi szintet tud kimutatni, vagyis a haderőstruktúra maximum egyötöde esik az alkalmazható képességek kategóriájába, míg négyötöde „eshetőségi” képesség.²¹⁸

Tekintettel arra, hogy Becker megerősít egyfajta összefüggést az erők alkalmazhatósága és a beármaló erőforrások között, ezért feltételezhetjük, hogy a védelemre szánt erőforrások növelése az alkalmazható erők méretét növeli, az eshetőségi erők méretét csökkenti.

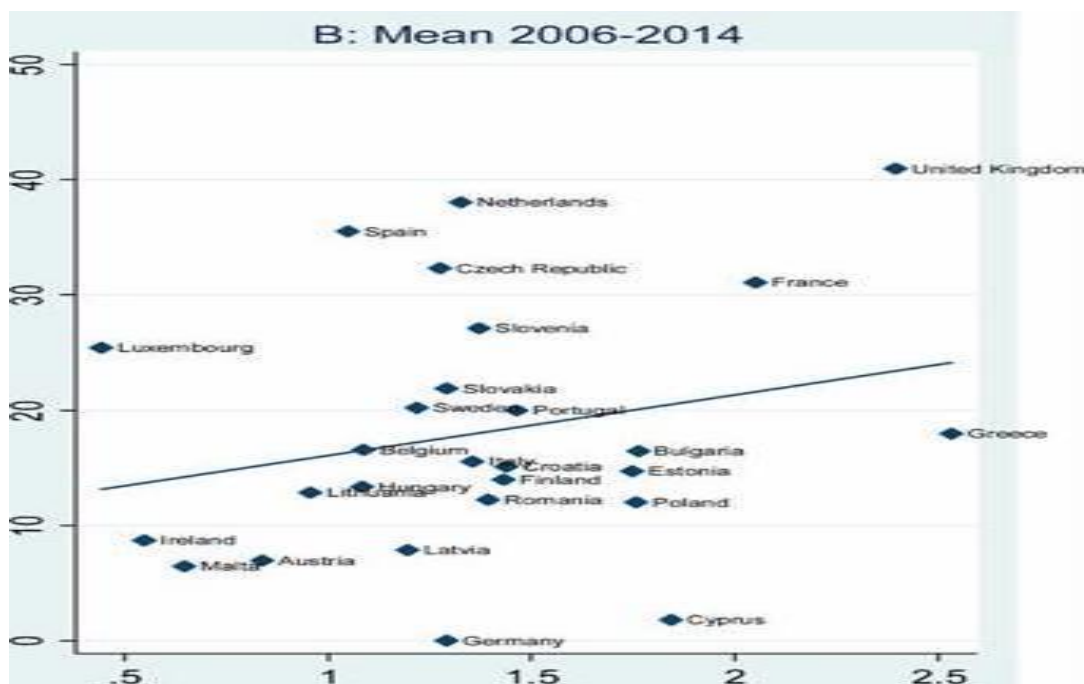
Ezek alapján kijelenthető a haderők struktúrájának túlnyomó része nem alkalmazható elemekből áll. A transzformáció iránya elsősorban ezen elemek csökkentésére és a műveletben alkalmazható erők növelésére kell, hogy irányuljon.

²¹⁷ DE WIJK, Rob: The Implications for Force Transformation: The Small Country Perspective. *Transatlantic Transformations–Equipping NATO for the 21st Century*, 2004. p. 115-144. Forrás: https://www.files.ethz.ch/isn/47041/2004_transatlantic_transformations.pdf (Letöltés: 2015. március 13.)

²¹⁸ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. *Defense & Security Analysis* 2017. Vol. 33. Iss. 2.

11. ábra: A védelmi kiadások fejlesztési részarányának és a haderő műveletben alkalmazható részei fenntarthatóságának viszonya (2006-2014)²¹⁹

12. ábra: A GDP arányában mért védelmi kiadás és a telepíthetőség viszonya (2006-2014)²²⁰

²¹⁹ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2. – p. 137

²²⁰ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2. – p. 136.

II. 4. A védelmi szektor karakterisztikája, a szelekciós teória alkalmazhatóságának vizsgálata

Mint azt a korábbi fejezetekben is hangsúlyoztam, a védelem általános kérdéseinek megértése és vizsgálata nem képzelhető el a jelenség szisztematikus vizsgálata nélkül.

A védelem nem egy önmagáért létező, a valóságtól szeparált fogalom, hanem olyan, politikai és katonai célokra alapuló folyamatok összessége, amelyek erőforrást (emberi, anyagi és pénzügyi) csatornáznak a védelem intézményébe²²¹²²², és amely rendszerként működve az erőforrások felhasználásával valamilyen teljesítményt hoz létre. A védelem tehát egy folyamat és egy rendszer, amelynek elemei, alrendszerei egymás között információt cserélnek és erőforrás alapú tranzakciókat folytatnak.

A védelem intézménye az emberiség fejlődésének egyik szerves eleme, azzal együtt fejlődött (koevolválódott) a történelem folyamán. A Geoffrey és Knudsen²²³ által meghatározott elvek alapján a feltehető, hogy a védelmi szektor rendelkezik a szelekciós teóriák alkalmazásához szükséges rendszerszintű sajátosságokkal, amelyek a sokféleség, öröklődés, kiválasztódás és erőforrások.

A kiindulási pontunk Kenneth Waltz neorealista elmélete, amely posztulálja, hogy az anarchikus nemzetközi környezetben az államok reagálnak a nemzetközi szintér kihívásaira és céljaiknak megfelelő intézkedéseket tesznek a változásokhoz történő optimális alkalmazkodás érdekében.²²⁴ Morgenthau is megerősíti, hogy az államok az anarchikus nemzetközi környezetben saját erőforrásaikra szorulnak a túlélés elérése, (a negatív környezeti szelekció elkerülése) érdekében. Ebben a tekintetben a katonai erő kiemelten fontos erőforrás.²²⁵ A waltzi és morgenthau keretrendszerben egyaránt megjelenik a környezet változása által kifejtett hatás, amelyre az érintett szervezetnek reagálnia, alkalmazkodnia kell. Az

²²¹ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446 – p. 14-18

²²² HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

²²³ HODGSON Geoffrey, KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. Journal of Economic Behaviour and Organisms. 2006. Vol. 61. p. 4.

²²⁴ WALTZ, Kenneth N: Theory of international politics. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707. – p. 193-260.

²²⁵ MORGENTHAU Hans J.: Politics among nations: the struggle for power and peace. New York: Alfred A. Knoff, 1973, 2nd ed.. ISBN 13: 9780075544692. – p. 126–130.

alkalmazkodás mindenkori költsége az erőforrás. Ennek felhasználásával adaptálja a védelmi szektor, irányítási és gyártási képességeit egyaránt.

Az államok komplex eszközrendszerének része a katonai erő, amelyet erőforrásaik egy részének átalakításával állítanak elő.²²⁶ Az erőforrások átalakítása nem önmagától valósul meg, hanem a védelmi szektor rendszerének, folyamatainak kereteiben áll elő. Az erőforrások transzformációja tehát olyan környezeti tényező, szükséglet, amely védelmi szektort evolvál, fejleszt ki. Mivel manapság a legtöbb állam rendelkezik védelmi szektorral,²²⁷ feltehetjük, hogy azok, amelyek ezt nem tették meg, már elpusztultak.

A waltzi neorealista elmélet nyomán feltehetjük, hogy az állami eszközrendszer részeként a védelmi szektorok is folyamatos alkalmazkodási kényszerben vannak, amint a nemzetközi környezet anarchikus viszonyai változnak. Erre jó példa a hidegháborús időszakot jellemző nehéz-gépesített haderőstruktúra és célrendszer, majd ennek átalakulása a 90-es évektől a telepíthető, expedíciós irányba, amelyet 2014-től bizonyos mértékű visszarendeződés követ. A védelmi szektorok alapvető céljait mindenkor meghatározó nemzetközi környezet szelekciós nyomásának praktikus kihatása tehát a katonai struktúrák, doktrínák és célrendszerek átalakulása. Ez az átalakulás azonban nem uniform, a legtöbb tagállam eltérő megoldásokat alkalmaz, saját belső és külső kényszerei alapján eltérő mértékben szelektálja a haderő struktúrát (a „bonsai” koncepciónak megfelelően).²²⁸

Ennek eredményeként a hidegháború monolitikus biztonsági környezetének meglehetősen egységes haderőinek (mind NATO, mind Varsói Szerződés viszonylatban) azonossága növekvő erjedésnek indul, növekvő sokféleséget eredményezve. Ezt a szakirodalmi kutatások is megerősítik.²²⁹²³⁰²³¹²³²²³³²³⁴²³⁵

²²⁶ FARRELL, Theo: World culture and military power. Security Studies, 2005. Vol. 14. Iss. 3 – p. 448-488.

²²⁷ A transzatlanti térségben Izland nem rendelkezik önálló védelmi szektorral, de a szövetségi teóriák eredményeire alapozva feltehetjük, hogy Izland nem megszüntette, hanem „kiszervezte” védelmi szektorát. Az állam biztonságát így a NATO katonai ereje és az ország területén települő „katonai lábnyom” (a Keflavik légbázis) garantálja.

²²⁸ MÖLLING, Christian: Europe without defence. SWP Comments, 2011. Vol. 38. Iss. 3-4. Forrás: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf (Letöltve: 2014. május 5.)

²²⁹ FARRELL, T. és RYNNING, S.: NATO's transformation gaps: transatlantic differences and the war in Afghanistan. Journal of strategic studies, 2010. Vol. 33. Iss. 5. - p. 673–699.

²³⁰ SHEEHAN, J.: Where have all the soldiers gone? The transformation of modern Europe. New York: Mariner Books, 2009. ISBN-13: 978-0547086330

²³¹ GALBREATH, David J. : Western European Armed Forces and the Modernisation Agenda: Following or Falling Behind?, Defence Studies, 2014. Vol. 14. Iss. 4. - p. 394-413.

²³² ALEXANDER Michael, GARDNER Timothy: The Arithmetic of Defence Policy. International Affairs, 2001. Vol. 77. Iss. 3 – p. 509-529

A megoldások öröklődése, amely további alapvető feltétel a szelekciós megközelítés alkalmazásához, alapvetően és meghatározóan, de nem kizárólagosan a katonai és intézményi kultúra,²³⁶²³⁷ az államszervező ideológiák,²³⁸ a történelmi élmények által formált állami identitás,²³⁹ a szövetségi rendszerek eljárásai²⁴⁰ és a politikai elit és a társadalom véleménye,²⁴¹²⁴² valamint a korszerű hadszíntér tapasztalatainak közvetítésével²⁴³ valósul meg. Ezek azok a folyamatok, amelyek alkalmasak szervezési, szervezeti, hadviselési elvek és viselkedési normák közvetítésére és egyben mediálnak a környezeti kényszerek és a szervezeti változások között.

A jelen fejezetben meghatározott, vagy feltárt befolyásoló faktorok száma szinte végtelen. A vizsgálatot tovább nehezíti ezek komplex természete és interakcióik növekvő nagyságrendje. A III. fejezetben a védelmi szektor működése kapcsán érintett tényezők és legjellemzőbb interakcióinak irányát az alábbi ábra szemlélteti. Az – egyébként nem extenzív – ábra célja továbbá annak a szemléltetése, hogy mennyivel összetettebbé teszi a stratégiai tervezést, ha az ends, ways, means sémától eltérve, komplex tervezési horizontot létesítünk, vagyis számbavesszük az összes lehetséges tényezőt és azok interakcióit is.

Az ábra egyben azt is szemlélteti, hogy a lehetséges befolyásoló tényezők közötti – tudatos vagy tudattalan - információ áramlás folyamatos és ezért bármelyik tényező viselkedésében, karakterisztikájában történő változás óhatatlanul is informálni fogja a hálózat egészét, jóllehet

²³³ KING, Anthony: Towards a Transnational Europe, The Case of the Armed Forces. *European Journal of Social Theory*, 2005. Vol. 8. Iss. 3. – p. 321–340.

²³⁴ RICKLI, Jean-Marc: European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies. *Cambridge Review of International Affairs*, 2008. Vol. 21. Iss. 3. – p. 307-325.

²³⁵ DE WIJK, Rob: The Implications for Force Transformation: The Small Country Perspective. *Transatlantic Transformations—Equipping NATO for the 21st Century*, 2004. p. 115-144. Forrás: https://www.files.ethz.ch/isn/47041/2004_transatlantic_transformations.pdf (Letöltés: 2015. március 13.)

²³⁶ BOËNE, Bernard: The Military as a Tribe among Tribes. *Postmodern Armed Forces and Civil-Military Relations?* In: Caforio, Giuseppe (ed.): *Handbook of the Sociology of the Military*. US, NY, Kluwer Academic/Plenum Publ. 2003. ISBN: 978-0-306-47295-4 – p. 167-185.

²³⁷ MOSKOS Charles C., WILLIAMS John Allen, SEGAL David R., szerk *The postmodern military: armed forces after the Cold War*. UK, Oxford University Press, 2000. ISBN: 9780195133295 - p. 19–25.

²³⁸ BIDDLE S., LONG S.: Democracy and Military Effectiveness: A Deeper Look?, *Journal of Conflict Resolution*, 2004. Vol. 48. Iss. 4. – p. 525–546.

²³⁹ WENDT, Alexander: Identity and structural change in international politics. in szerk. LAPID, Yosef és KRATOCHWIL Friedrich: *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Lynne Rienner 1995. ISBN: 978-1-55587-727-9. – p. 47-64.

²⁴⁰ GALBREATH, David J. : *Western European Armed Forces and the Modernisation Agenda: Following or Falling Behind?*, *Defence Studies*, 2014. Vol. 14. Iss. 4. - p. 394-413.

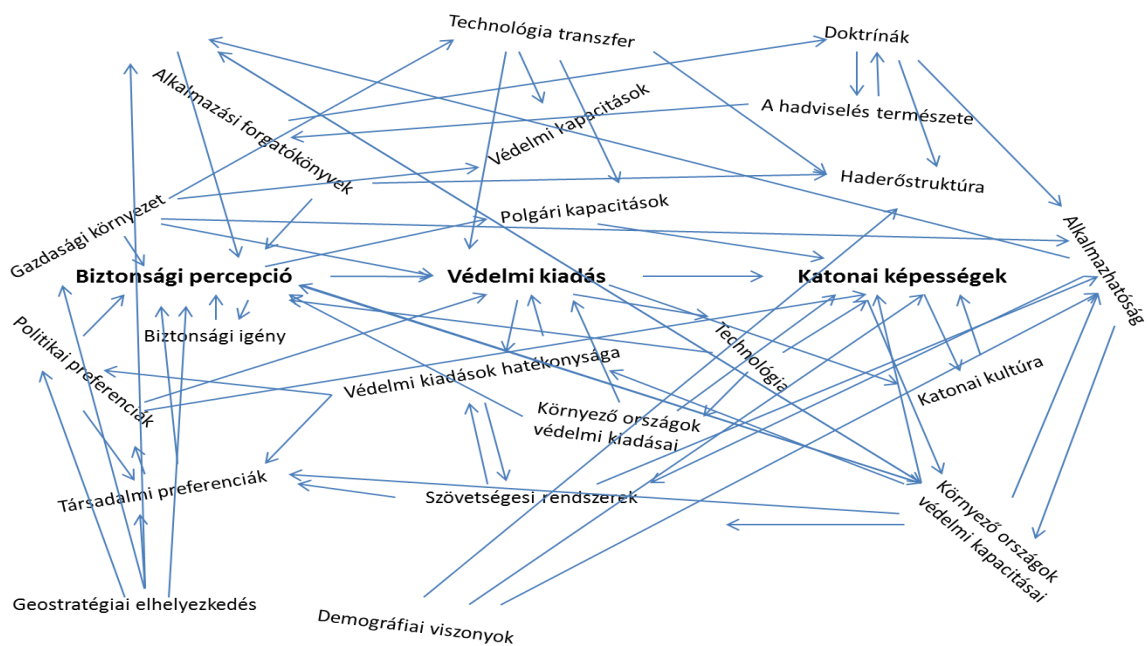
²⁴¹ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. *The Journal of Politics*, 2007. Vol. 69, No. 4. – p 977.

²⁴² HARTLEY, Keith: The case for defence. *Defence and Peace Economics* 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

²⁴³ SMITH, Rupert. *The utility of force: the art of war in the modern world*. Vintage Books USA, 2008. ISBN: 9780307278111

egyres elemeket közvetlenül és meghatározó mértékben, másokat közvetve. Arra is rávilágít, hogy bármilyen változás, esetlegesen új tényezők felemelkedése, vagy új kapcsolatok létrejötte egyre növekvő mértékű komplexitást és változó magatartást kényszerít a hálózatra.

Ebben a helyzetben, a lineáris tervezési séma ends, ways, means struktúrája állandó nyomás alatt van a folyamatosan változó környezetrendszerben. Nem nehéz belátni, hogy az idővel növekvő számban bekövetkező interakciók által kiváltott változások száma követhetetlenül gyorsan képes megváltoztatni a stratégiai környezet feltételrendszerét.

13. ábra: A védelmi szektor interakcióinak komplex hálózata²⁴⁴

²⁴⁴ Saját ábra.

II. 5. A védelmi szektor teljesítményét befolyásoló tényezőkre vonatkozó tudományteóriák bemutatása

A védelmi szektort kívülről és belülről határoló környezetben számos olyan „trigger”, kiváltó tényező van jelen, amelyek megjelenése, eltűnése vagy változása alapjaiban, sokszor a védelmi elit döntési potenciáljától és stratégiai céljaitól függetlenül változtat a szektor működésén, hatékonyságán, finanszírozottságán. Le Roux (Le Roux 2003) szerint például ilyen az aktuális stratégiai környezet és ebből következően az ország fenyegetettség érzékelése; a kormány és társadalom stratégiai prioritásai, amelyek történelmi, kulturális és stratégiai megfontolásokra vezethetők vissza; a védelmi kiadások költség-haszonelemzése (a védelmi költségvetés prioritásának kérdése az államháztartás egyéb kiadásaival szemben); a katonai erő alkalmazásának mértéke a kül- és belpolitikai célok támogatása érdekében; az államháztartás mérete; valamint a védelmi kiadások pozitív hatásai (spin off).

A legtöbb tudományteória egy-egy mesterségesen elkülönített területet helyez a vizsgálatának fókuszába. Ezen relációk vizsgálata nélkülözhetetlenül szükséges a rendszer egészére vonatkozó következtetésekhez, ugyanakkor következtetéseik lokálisak és funkcionálisak. A rendszer egészét befolyásoló tényezőhalmazhoz való viszonyuk sok esetben tisztázatlan. Erre jó példa, hogy a korrelációanalízis nem mutatja ki egyértelműen, hogy a vizsgált katonai összecsapások nagy mintáján, azok nagyobb hányadát megnyerő országok esetében a demokratikus berendezkedés és az ennek következményeként kialakuló strukturális, társadalomszervezési és egyéni képességekre alapozott fölény, vagy a magas társadalmi hatékonyság (gazdasági fejlettség) a meghatározó.²⁴⁵

A vizsgálatok jelentős része a védelmi szektor valamely alrendszerére, vagy a ki- és bemeneti értékek egyikére koncentrál. Ilyen például a védelmi szektor termékeként előálló „katonai erő”, amelyet extenzív szakirodalom vizsgál. A védelmi szektor esetében azonban nem csupán a „katonai erő” releváns, amely annak csupán egyetlen (kimeneti) alrendszere, terméke, hanem az katonai erő kialakításának gazdaságossága is.

²⁴⁵ DESCH, Michael C.: Power and Military Effectiveness: The Fallacy of Democratic Triumphalism. JHU Press, 2008. ISBN: 9780801888014

A szemlézett szakirodalomban az ún. „kvalitivisták iskola”²⁴⁶ képviseli a rendszerszintű vizsgálat igényét, mivel felteszi, hogy az anyagi természetű indikátorok a védelmi szektor adott alrendszeire gyakorolt hatása nem elegendő, azt minőségi elemekkel is ki kell egészíteni. A befolyásoló tényezők feltárását tehát nem lehet funkcionális keretek közé szorítani.

Ezért fontos, hogy a védelmi szektorok rendszerként történő vizsgálatának, különösen pedig a holisztikus, az erőforrások metabolizmusán alapuló biztonság-előállítói folyamatként történő értelmezése, továbbá a vizsgált rendszer környezetével folytatott non-lineáris interakcióinak figyelembe vétele lehetővé teszi a védelmi szektor teljesítményét befolyásoló tényezőkre vonatkozó tudományteóriák széles vizsgálatát.

A szemlézett munkák közül, holisztikus perspektívájuk miatt Balla (2004), Beckley (2010), Gray (2013), Le Roux (2003), valamint Sandler és Hartley (1990) munkássága kiemelendő. Ezek a szerzők elsősorban a szektoron belül zajló folyamatokat vizsgálták a stratégia alkotás (Gray), valamint a védelmi kiadásokra ható tényezők (Le Roux, valamint Looney és Mehay) szempontjából. Közös ezekben a munkákban, hogy figyelembe veszik a rendszerszintű befolyásoló tényezők és a befolyásolt alrendszer viszonyát és mintázatokat mutatnak ki a környezet és az objektum változásának viszonyában.

Colin Gray a védelmi tervezést befolyásoló faktorokról beszél. Véleménye szerint ezek; a kül- és belpolitika, az adott ország stratégiája és geostratégiai körülményei, a történelem, az intézmények, a kultúra, a körülmények és az ezek összességével készített védelmi tanulmány.²⁴⁷

Balla Attila a védelmi kiadásokat meghatározó tényezők vizsgálata során arra következtetésre jutott, hogy az „legalább két tényező függvénye: mennyire érzi magát a társadalom (a kormány) fenyegetett helyzetben, illetve mekkora összeg védelemre fordítását tudja a társadalom megengedni magának”²⁴⁸. A kutatási fókuszából kilépve azonban ő is megállapítja, hogy „a védelmi kiadásokat meghatározó tényezők köre alapvetően az ország biztonságpolitikájától... a pénzügypolitika... témakörébe tartozó döntésekig terjed”²⁴⁹.

²⁴⁶ BECKLEY, Michael: Economic Development and Military Effectiveness, Journal of Strategic Studies, 2010. Vol. 33. Iss. 1. – p. 43-79

²⁴⁷ GRAY, Colin: Strategy and Defence Planning. Oxford University Press. 2014. ISBN: 9780198701842 - p. 178-179.

²⁴⁸ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők: doktori (PhD) értekezés. 2003. – p. 6.

²⁴⁹ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők: doktori (PhD) értekezés. 2003. – p. 6.

Szintén erőforrás-központú megközelítést alkalmaz Le Roux, aki a védelmi kiadások kapcsán azonosít alapvetően befolyásoló tényezőket. Szerinte a védelmi kiadásokat az alábbi tényezők határozzák meg²⁵⁰:

- A stratégiai környezet és ebből következően az ország fenyegetettség érzékelése;
- A kormány és társadalom stratégiai prioritásai, amelyek történelmi, kulturális és stratégiai megfontolásokra vezethetők vissza;
- A védelmi kiadások költség-haszonelemzése (a védelmi költségvetés prioritásának kérdése az államháztartás egyéb kiadásaival szemben)
- A katonai erő alkalmazásának mértéke a kül- és belpolitikai célok támogatása érdekében;
- Az államháztartás mérete;
- A védelmi kiadások pozitív hatásai (spin off).

Sandler, Hartley és társaik (Sandler, Hartley et al 1990) szintén vizsgálták a védelmi kiadásokat befolyásoló tényezőket és arra jutottak, hogy ezen elemek elsősorban a gazdasági erő, a fenyegetettség mértéke, gazdasági változók, politikai változók, valamint a véletlenszerű változók együtthatásából tevődik össze.²⁵¹ Nelson további – bár kisebb mértékű – befolyásoló tényezőként vizsgálja a szövetségesek védelmi kiadásait, a szövetségesi rendszer tehermegosztását és a makrogazdasági stabilizációval kapcsolatos megfontolásokat.²⁵²

Beckley (2010) a védelmi szektorok termékére, a katonai erőre helyezi a hangsúlyt. Véleménye szerint a védelmi szervezetek által termelt katonai erő minősége és mennyisége a rendelkezésre álló erőforrások, az erőforrások felhasználási hatékonysága szintje, valamint az alkalmazás minőségének függvénye.²⁵³ A kimeneti értékekre helyezett vizsgálat során Beckley két iskolát azonosít, a materialistákat és a kvalitivistákat.

A materialisták a katonai erőt alapvetően meghatározó tényezőként azonosítják a bruttó nemzeti összterméket, a védelmi kiadásokat, az ipari bázist és a lakosság számot. Úgy

²⁵⁰ LEROUX: The Defence Sector And The Defence Budget: Minimising Costs And Maximising Benefits. Forrás: <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/CIVILLEROUX.PDF> (Letöltve: 2015. szeptember 6.) – p. 60-61.

²⁵¹ HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617- p. 7.

²⁵² NELSON Daniel: The Political economy of military effort int he Warsaw Treaty Organization. in HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

²⁵³ BECKLEY, Michael: Economic Development and Military Effectiveness, Journal of Strategic Studies, 2010. Vol. 33. Iss. 1. – p. 44

vélekednek, hogy ezen változók ismerete alapján következtetni lehet a katonai erőre és megbecsülni a felek katonai erejének arányát, következésképpen egy konfliktus kimenetelét.²⁵⁴

A „kvalitivisták” értelemszerűen az anyagi jellegű indikátorok, faktorok mellett más elemekkel is kiegészítik a katonai erő becslésére vonatkozó kalkulációkat. Ezek tényezők elsősorban társadalmi, kulturális és szervezeti tulajdonságokat hangsúlyoznak. Szervezeti tényezőnek tekinthető például a katonák morálja, kiképzettsége, vezetettsége, koherenciája, a háborús stratégiák, koncepciók, haditervek, valamint az effektív hadviselés minősége.²⁵⁵

Kulturális tényezőként kezelhető a védelmi szektorokat kialakító társadalom kulturális háttere, amely egyes vélekedések szerint jelentős befolyással bír a védelmi szektor által megtermelt kapacitások kihasználásának hatékonyságára. Ezen a területen elsősorban azon védelmi szektorok tapasztalatai a meghatározók, amelyek elsősorban a képességek integrációját végzik.

Az olyan képességelemek, mint például haditechnikai felszerelés, doktrína, szervezetigazgatás általában importált elemek, a hazai védelmi szektor csupán az emberi erőforrást biztosítja azokhoz, továbbá a rendszerintegrációt végzi el. Az ilyen esetekben jellemző, hogy az importált képességelemeket befogadó szektort körülvevő ország eltérő kulturális háttere befolyásolja – a legtöbb esetben aláássa - a hatékonyságot.

Rosen megállapítja, hogy a társadalmi struktúrák a kultúra részeként befolyásolják a katonai hatékonyságot.²⁵⁶ Eisenstadt és Pollack a szovjet rendszereket importáló arab országok esetében mutatták ki a kultúra jelentős befolyásoló hatását.²⁵⁷ Gismondi szerint pedig a

²⁵⁴ Beckley (BECKLEY, Michael: *Economic Development and Military Effectiveness*, Journal of Strategic Studies, 2010. Vol. 33. Iss. 1.) alapján MEARSHEIMER John J.: *Conventional Deterrence*. 2010. US, Cornell University Press; 1st New edition. ISBN-13: 978-0801493461

²⁵⁵ Beckley alapján (i. m.): BIDDLE, Stephen: *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton UP 2004. ISBN: 9780691128023. Továbbá: YOUNG, Thomas-Durell: *The Challenge of Reforming European Communist Legacy ‘Logistics’*. The Journal of Slavic Military Studies. 2016. Vol. 29. Iss. 3. – p. 352-370.

²⁵⁶ ROSEN, Stephen: *Societies and Military Power: India and Its Armies*. Ithaca, NY, Cornell University Press, 1996. ISBN-13: 978-0801432101 – p. 26.

²⁵⁷ EISENSTADT, Michael J., POLLACK Kenneth M.: *Armies of Snow and Armies of Sand: The Impact of Soviet Military Doctrine on Arab Militaries*. In *The Diffusion of Military Technology and Ideas*, szerk. GOLDMAN Emily O., ELIASONS Leslie C. Stanford, CA: Stanford University Press, 2003. ISBN 13: 9780804745352 – p. 63–92.

familizmus („családi”, szűk, informális kapcsolatok rendszere) csökkenti a védelmi szektor azon képességét, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat hatékonyan metabolizálja.²⁵⁸

A szemlézett munkák következtetései, véleményem szerint alkalmazhatók a védelmi szektor evolúcióját kikényszerítő, határoló körülmények azonosítása során.

II. 6. védelmi szektorok transzformációját befolyásoló tényezők főbb tényezők meghatározása

A védelmi szektorok állandó változáson, transzformáción mennek keresztül. A szervezett emberi élet minden más területéhez hasonlóan itt is a rendszerek fokozott összekapcsolódása és az információ mennyiségének az áramlás sebességének drasztikus növekedése a jellemző. A védelmi szektorok teljesítménye, kimeneti eredménye (termékei) és a kapcsolódó politikai célok is állandó változásban vannak. Jellemző, hogy az összekapcsolódott körülményrendszerben a katonai ügyek forradalma (revolution of military affairs) csak egészen kismértékben katonai jellegű. A környezeti változások által kiváltott hatások nem lineárisak, ezért a jövőben mind a hadműveletek, mind a képességek spektruma rendezetlen és átláthatlan változásokon megy majd át.²⁵⁹

A katonai erő alkalmazásának költséghaszon-áldozata a globalizáció térnyerésével és ennek pozitív következményeként a globális gazdaság növekedésével a jóléti, oktatási és írástudási színvonal növekedésével, egyre növekszik.²⁶⁰ A háború jelentette pusztítással szemben lényegesen elfogadhatóbb társadalmi alternatíva az együttműködés.²⁶¹ Ehhez hozzájárul, hogy a kis háborúk tapasztalatai megmutatták, hogy a legerősebb katonai hatalommal rendelkező országokra is növekvő mértékben aránytalan megterhelést ró még egy korlátozott konfliktus megnyerése is.²⁶²²⁶³

²⁵⁸ GISMONDI, Mark: Familism and War: The Radius of Trust as an Element of National Power. Security Studies, 2015. Vol. 24. Iss. 4. – p. 631-661.

²⁵⁹ MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)

²⁶⁰ The world as 100 people, glimpsed over 200 years of history. https://www.weforum.org/agenda/2017/01/ricardo-hausmann-why-governments-act-on-their-lies?utm_content=buffer1c278&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer

²⁶¹ OYE, Kenneth A.: Explaining cooperation under anarchy: Hypotheses and strategies. World politics, 1985. Vol. 38. Iss. 1. – p. 1-24.

²⁶² STRACHAN Hew: Strategy and the Limitation of War. Survival, 2008. Vol. 50. Iss. 1 – p. 31-54.

Megállapítható az a – kortárs nemzetközi tanulmányokban már trivialisaként kezelt – dinamika, mely szerint a biztonsági, politikai és gazdasági dimenziók, valamint a béke és háborúk²⁶⁴ közötti határok elmosódása a hagyományos kikényszerítési eszközrendszert (puszta erő, vagy az azzal történő fenyegetés) avíttá teszi.²⁶⁵ Egy csatamezőn aratott nagymérvű katonai győzelem egyáltalán nem determinálja a konfliktus stratégiai kimenetelét. Ez utóbbi ugyanis lényegesen számosabb és összetettebb tényezők függvénye.

De nem csak a katonai konfliktus és annak kihatásai válik egyre komplexebbé. A katonai képességek terén is megfigyelhető az összetettség növekedése. Ennek „felszíni” oka, a haderő alkalmazási spektrumának drasztikus növekedése, a feladatok megsokszorozódása és a magas variációja, amely kikényszeríti a képességtípusok variációjának és összetettségének növekedését. A felderítő „képesség”, amely például Napóleon korában egy lovas svadront jelentett, napjainkban többféle csapatnem, fegyvernem, fegyverrendszer, polgári- és katonai technológia eszköz szinte végtelen kombinációjában értelmezhető, a moszuli harcokban megfigyelt kézi irányítású drónóktól az afgán hírvívő gyerekeken át, a műholdas megfigyelő rendszerekig.

A komplexitás növekedésének mélyebb oka, a hadviselést övező, vagy azzal egybenőtt rendszerek, a technológia, a humán környezet, az infrastruktúra és a politikai dimenziók folyamatos változása, amely exponenciálisan növeli a hadviselésben tapasztalt megoldások számát.²⁶⁶ Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a természetben megfigyelt dinamikához hasonlóan, a növekvő variáció növekvő specializációt is eredményez, így az új megoldások optimális alkalmazási környezete igen speciális, térben, időben korlátozott, tényezők meghatározó csoportja megjelenésének függvénye. Az optimális hatékonyság speciális környezeti viszonyok közötti elérésére jó példa az iraki városi harcokban az amerikai haderő által extenzíven alkalmazott vasbeton elemekből történő kordonépítés, amely a Szadr város feletti uralomért vívott harcokban döntő stratégiai előnyt biztosított az amerikai félnek.²⁶⁷ A vasbeton falakból álló műszaki zárrendszer városias környezetben kívüli használata viszont a

²⁶³ PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.

²⁶⁴ RONKOVICS József: A 21. század hadviselésének néhány főbb jellemzője, Hadtudomány 2009. 1-2. szám. Forrás: http://mhht.eu/hadtudomany/2009/1_2/057-062.pdf. (Letöltve: 2017. január 4.)

²⁶⁵ NYE, Joseph S.: The paradox of American power: Why the world's only superpower can't go it alone. Oxford University Press, USA, 2003. ISBN 9780198034360

²⁶⁶ VAN CREVELD, Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present. Simon and Schuster, 2010. ISBN: 9781439143971

²⁶⁷ The Most Effective Weapon On The Modern Battlefield Is Concrete Forrás: <https://mwi.usma.edu/effective-weapon-modern-battlefield-concrete/> (Letöltve: 2017. január 2.)

kurrens tapasztalataink alapján semmilyen számottevő előnyt nem hozott a védekező félnek.²⁶⁸ A növekvő specializáció eredményeként kialakuló korlátozott alkalmazhatóság ellenpéldája a harckocsi, amely megfelelő doktrína és kiképzett, szervezett támogató erők mellett, manapság lényegében minden hadszíntéren univerzálisan alkalmazható eszközzé vált, holott alapvető műszaki koncepciójában nem sokban különbözik hatvan évvel ezelőtti társaitól.

A komplexitás növekedését pozitívan serkentő jelenség, hogy az ún. „magas gyakoriságú, alacsony kockázatú” műveletek típusa a békefenntartástól a korlátozott konfliktusig terjed (pl. ilyen a NATO a líbiai beavatkozása 2011-ben) és a képességek igen széles spektrumát igényli, de korlátozott mennyiségben és minőségben.

Ezzel szemben az ún. „alacsony gyakoriságú, magas kockázatú” műveletek pontosan a nevükben szereplő alacsony eshetőség és az ehhez járuló nagy politikai kockázat miatt nem „népszerűek” a közvetlen katonai fenyegetést nem érzékelő társadalmakban.²⁶⁹ Ilyen módon a biztonsági környezet és annak társadalmi érzékelése szelekciós nyomás alá helyezi a képességspektrum azon elemeit, amelyek nem közvetlenül szükségesek az adott biztonsági környezetben potenciálisan bekövetkező eshetőségek túlnyomó részéhez. Értelemszerűen ugyanez a környezet preferálni fogja a műveletekben aktuálisan alkalmazott képességek további bővítését, mélységben és mennyiségben egyaránt.

Ennek bizonyítéka, hogy az iraki és afganisztáni konfliktusok 2001-2014 között egy békés európai biztonsági környezet mellett olyan műveleti környezetet generáltak, amelyben a páncélozott harcjárművek és harckocsik száma csökken vagy stagnál,²⁷⁰ míg az olyan kiegészítő, vagy részképességek, mint pl. a tűzszerészeti mentesítés minősége és száma fokozatosan növekedett.

A biztonsági környezet leképeződése az elit- vagy szélesebb társadalmi percepcióban a transzformáció meghatározó tényezőjének tekinthető. A korábbi fejezetekben már tárgyaltuk

²⁶⁸ KNIGHTS, Michael, MELLO, Alexander: Defeat by Annihilation. Forrás: <https://www.ctc.usma.edu/posts/defeat-by-annihilation-mobility-and-attribution-in-the-islamic-states-defense-of-mosul> (Letöltve: 2017. március 1.)

²⁶⁹ FEAVAR, Peter D., and GELPI Christopher: Choosing your battles: American civil-military relations and the use of force. Princeton University Press, 2005. ISBN: 9780691124278

²⁷⁰ <http://securityobserver.org/the-decline-of-armoured-assets-in-western-europe/>

a védelem közjósággként történő értelmezését és azt a folyamatot, amelynek sorána társadalom preferálja és priorizálja (akár negatív irányban is) a védelmi termékeket.²⁷¹

A társadalom azonban a biztonságpercepciója által meghatározott preferenciái kifejtésén (szélsőséges esetben; érvényesítésén) túl pusztán kohéziójával, innovációs tartalékaival, jólétével is befolyásolja a védelmi szektort. Stulberg, Salomon és Long a két világháború közötti időszakot elemző kutatásában megállapítják, hogy az összemérhető környezeti tényezők (pl. csökkenő haderő, védelmi kiadások, gazdasági depresszió, fragmentálódó társadalom, polarizálódó politika) között, a katonai innováció hatékonysága és irányai eltérőek voltak a meghatározó katonai hatalmak esetében.²⁷² A társadalmak kohéziója Rosen kutatásai szerint meghatározó fontosságú, mivel a koherens nemzet hatékony és egységes védelmi struktúrát alakít ki, míg a megosztott társadalmak által generált védelmi képességek törékenyek épp ezért sebezhetőek.²⁷³ Megfelelő társadalmi háttér nélkül, bármilyen külső sokk aránytalanul nagy károkat okozhat.

Stulberg, Salomon és Long azt is felismerték – és ez is egyezik a generáldarwinista felfogással -, hogy a védelmi szektoron belül is fokozatosan differenciálódik a teljesítmény és az innováció, amelyet az egyes fegyveremek saját környezeti feltételei, valamint belső menedzsmentjének kvalitásai határoznak meg.

A védelmi szektorok esetében a szervezeten belülről keletkező innováció sikerét például komolyan akadályozza az a belső „reflex”, amelyet a számtalan eshetőségi faktor (konfliktus típusa, lehetséges ellenségek harcmodora, képességei, a haderőfejlesztés hosszú távú finanszírozhatósága, toborzás), által jelentett bizonytalanságra adott reakció, a „biztonsági játék” öl el. A folyton változó alkalmazási környezet és a hadviselési képességek spektrumának volatilitása állandó fenyegetést jelent a fennálló hadviselési paradigmákra, amelyeket a katonai vezetés hagyományosan képvisel (hiszen ebbe „nőttek bele”).²⁷⁴

Tekintettel arra, hogy a haderő teljes egészének alkalmazása egy egzisztenciális háborúban manapság rendkívül alacsony, ezért a katonai vezetés számára optimális stratégia a fennálló paradigmák védelme és az innováció előlése, hiszen csak ebben az esetben garantálható a

²⁷¹ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

²⁷² STULBERG, A. N., SALOMONE M. D., LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567

²⁷³ ROSEN, Stephen: Societies and Military Power: India and Its Armies. Ithaca, NY, Cornell University Press, 1996. ISBN-13: 978-0801432101 – p. 26.

²⁷⁴ STULBERG, A. N., SALOMONE M. D., LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567. – p. 5., 13-14.

fennálló (elit számára kedvező) hatalmi viszonyok hosszú távú rögzítése, miközben a növekvő hatékonyságból eredő politikai-katonai kockázat minimális marad. A környezet változása azonban sohasem áll meg, az elmaradó transzformációnak így növekvő költsége lesz, amely egy valódi katonai megmérettetés esetén aránytalan katonai-politikai veszteséget okoz a „biztonsági játékot” játszó félnek.

A tanulási görbe megnyúlása miatt a hadviselő felek közötti különbség kiegyenlítése iszonyatos emberi, anyagi, társadalmi és politikai áldozatokkal járhat. Jó példa Napóleon porosz hadjárata (1806), amely az önálló porosz állam időleges megszűnését eredményezte. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1914. évi szerbiai hadjárata, ahol a balkáni háborúk tapasztalatait alábecsülő agresszorok aránytalan veszteségeket szenvedtek, vagy az 1937. évi tisztogatást eredményeképpen paralizált Vörös Hadsereg védelmi műveletei 1941-42 folyamán.

A környezeti tényezők komplex együtthatása tehát transzformációs kényszerbe hozza a védelmi szektort, a szervezett létezés minden dimenziójában. A kényszer ugyanakkor csak akkor válik realitássá, ha a meghatározó szereplők, a társadalom, valamint a politikai és katonai elit is felismerik és intézkedéseket foganatosítanak a környezethez történő optimálisabb alkalmazkodás érdekében.

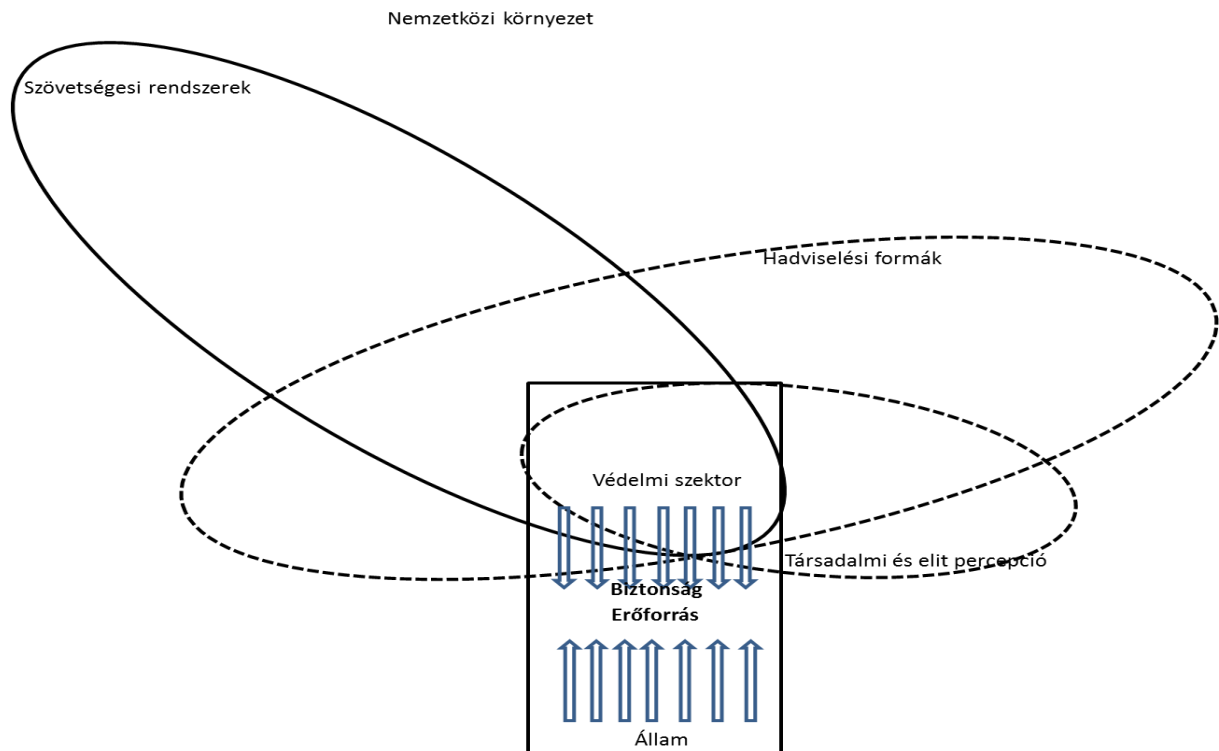
Ennek elmaradása nem minden esetben eredményez azonnali és látható kudarcot, hatékonyságvesztést, de folyamatosan és biztosan aláássa a védelmi szektor hatékonyságát, amely a kritikus pillanatban tragikus károkat okozhat a szektort tápláló, abban bízó társadalomnak.

A továbbiakban részletesen elemezzük azokat a főbb környezeti tényezőket, amelyek változása bizonyíthatóan jelentős hatással van a védelmi szektorok hatékonyságára, közvetlenül vagy közvetve formálja annak szerkezetét, minőségét. A lista bevallottan nem kimerítő, tekintettel arra, hogy a végtelen számú tényező bármelyike képes lehet potenciálisan döntő változást triggerelni a szektor egészében. Ugyanakkor az általam felsorolt elemek saját jogukon és a védelmi szektorral fenntartott relációjukban egyaránt, önálló kutatási területet képeznek, megfelelő szakirodalmi forrásanyaggal és meghatározó jelentőségük elméleti háttérrel és gyakorlati példákon keresztül is megfelelően indokolható. A tényezők és a befolyásolt rendszer viszonya elősegíti a védelmi szféra folyamatos transzformációja természetének, fő karakterisztikájának megértését.

Tényezők, vagy tényezők egy csoportjának további vizsgálat céljából történő kiemelése természetesen mindig vonzani fogja a további tudományos diskurzust, adott esetben az ellenérveket is. Ezért fontos kijelentnem, hogy az általam kiválasztott tényezők a saját percepciómat és az elmúlt tíz évben megszerzett szakmai tapasztalataimat és tudományos kutatásaimat tükrözik.

Ezzel együtt, triviálisnak tűnik, hogy a védelmi szektorok transzformációját meghatározó két fő tényező a szektort körülvevő legnagyobb rendű rendszer, a globális biztonsági architektúra, vagy más néven a nemzetközi tér, valamint a védelmi szektor – többek között az előbbi változásainak következtében variálódó – belső működése. Véleményem szerint, kiemelten fontos környezeti tényezőt jelent a nemzetközi térben a nemzeti védelmi szektorok alternatívájaként megjelenő szövetségi rendszerek, továbbá a védelmi szektor működésének társadalmi és politikai reprezentációja, mivel ezen elemek egy fajta „igényformáló” tényezőként lépnek fel. Ezen túlmenően kiemelten fontosak a technológia fejlődése és a stratégiai lehetőségek által formált hadviselési vonatkozások, amelyek, elvileg, a védelmi szektor termékeként létrejövő képességeket formálják, egyrészt a termelési folyamat, másrészt az effektív alkalmazás során.

Az említett, általam kiemelt figyelemmel vizsgált környezeti tényezők egymást határoló rendszerekként befolyásolják a védelmi szektor fejlődésének és alkalmazkodásának általános irányát. A rendszerek és alrendszerek közötti visszacsatolás, a darwini szelekciós tézisnek megfelelően, erőforrások és információ áramlásával jön létre. Az erőforrások különösen a védelmi szektorok kapacitásait és a stratégiai térben cselekvő szereplők költségvetéseit befolyásolják, míg az egyéb környezeti tényezők között az alapvető visszacsatolási mechanizmus az információ. A védelmi szektort fizikailag is határoló „állam” vizsgálatát, a korábban megfogalmazott elhatárolódással összhangban, nem tartom kiemelten fontosnak, mert annak védelem szempontjából releváns aspektusait, vélemény szerint, az általam kiemelt tényezők vizsgálata kimerítően lefedi.

14. ábra: A védelmi szektor és a fontosabb környezeti tényezők összefüggései²⁷⁵

Ezért, tekintetbe véve és ismét hangsúlyozva a vizsgált alrendszerek komplex és non-lineáris kapcsolásokkal töltött hálózatát, az alábbi tényezőket ítélem döntő fontosságúnak a védelmi szektorok transzformációjának szempontjából és vizsgálom meg a továbbiakban:

1. A nemzetközi tér trendjei és az aktuális stratégiai környezet.
2. Szövetségi rendszerek
3. A politikai és katonai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója
4. 21. század jellemző hadviselési formái.
5. A védelmi szektor működése

²⁷⁵ Saját ábra.

II. 7. Következtetések

Ebben a fejezetben ismertettem a védelmi szektor működését, amelyet az erőforrásokat metabolizmus útján biztonsággá transzformáló rendszerként értelmeztem. A védelmi szektort egy olyan folyamatként határoztam meg, amely a biztonsági igények és erőforrások virtuális piactereként köti össze a biztonságot termelő kapacitásokat a társadalmi erőforrásokkal.

Bemutattam, mind a bemeneti értékek, mind a kimeneti eredmények legfőbb jellemzőit, valamint a védelmi szektor teljesítményét integráló, vezetési-adminisztratív és termelési-gyártási folyamatokat.

Konkrét példákon keresztül vizsgáltam meg a bemeneti és kimeneti értékek viszonyát, elfogadva, hogy a spektrum két széle, a biztonság növelése érdekében elköltött erőforrások és a rendszerszintű biztonság között nincsen lineáris kapcsolatrendszer. Ugyanakkor olyan példákat is ismertettem, amelyek megmutatják, hogy a védelmi szektor elemei között felfedhető olyan viszonyrendszer, amelyben az egyik elem változása a másik elemben is változást idéz elő (például a védelmi kiadások és a haderőstruktúra telepíthetőségének és fenntarthatóságának viszonya).

Végül a védelmi szektor transzformációjával foglalkozó forrásanyag rövid összefoglalásával (amelyet bővebb kifejtés követ majd) igazoltam, hogy a védelmi szektor, mint egy, a környezete által befolyásolt mesterséges és az anarchikus környezeti viszonyokhoz állandóan alkalmazkodni kényszerülő mesterséges szervezet a korábbi tudományteóriák látásmódjának is egy fontos eleme volt.

A védelmi szektor elemeinek kölcsönös interakciói és az ennek nyomán növekvő komplexitás kölcsönhatások olyan hálózatát hozza létre a védelmi szektoron belül és azon kívül, amely lehetetlenné teszi annak lineáris sémák alapján történő ellenőrzését. Kialakítható viszont a védelmi szektor vizsgálatának egy olyan látásmódja, amely a szektort annak saját környezetével folytatott folyamatos interakciók, vagyis jórészt tudattalan folyamatok eredményeként szemléli.

Ebben a fejezetben megvizsgáltam, hogy a korábban meghatározott védelmi szektor környezetében milyen, jelentősebb környezeti tényezők vannak jelen, amelyek befolyásolják a védelmi szektorok transzformációját. Az áttekintett szakirodalmi források alapján szintetizáltam a témában született tudományos publikációk megállapításait, amelyek elsősorban a védelmi szektor alrendszereinek és azok környezetének kapcsolatrendszerét

vizsgálták. Meghatároztam azokat a tényezőket, amelyek véleményem szerint jelentős befolyással bírnak. A védelmi szektor transzformációja szempontjából meghatározó tényezőket az alábbiak szerint csoportosítottam:

1. A nemzetközi tér trendjei és az aktuális stratégiai környezet.
2. Szövetségi rendszerek
3. A politikai és katonai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója
4. A 21. századi csatatér és a jellemző hadviselési formák.
5. A védelmi szektor működése

A további fejezetben ezen tényezőhalmazok mélyebb vizsgálatát folytatom le, amelynek eredményeképpen ismételten megvilágítom a mesterséges szerveződés és környezete dinamikáját és igazolom a kiválasztott tényezők meghatározó befolyását.

III. A nemzetközi tér trendjei és az aktuális stratégiai környezet

„Tekintet nélkül az ellenfél erőinek képességeire és felkészültségére, mindig lesznek olyan megoldások, amelyekkel a szembenálló erők legyőzhetők. A rendszerek sérülékenysége állandó és ezért a leküzdésükhöz is mindig kínálkozik megfelelő megoldás.” – Valerij Geraszimov²⁷⁶

III. 1. Bevezető, a nemzetközi tér folyamatainak evolúciója

A védelmi szektor működését befolyásoló tényezők között kiemelkedő fontosságú a nemzetközi környezet, amelynek változása meghatározza a védelem iránti igény minőségét és formáját, elsősorban az államok stratégiai eszközrendszerét formáló hatásain keresztül. A katonai dimenzió a biztonságdimenziók között elfoglalt relatív helyzete, együtt alkalmazásának várható költségeivel és az egyéb alternatívák rendelkezésre állásának függvényében alapvetően meghatározza, hogy a védelmi szektor által kínált katonai biztonságra milyen mértékben támaszkodik a stratégiai érdekeit elérni igyekvő állam. Ebben a fejezetben a katonai dimenzió, az erőszak és az elrettentés kortárs változásainak dinamikáját vizsgálom meg.

A stratégiai környezet vagy nemzetközi tér az a földrajzilag meghatározható térség, amelyben a komplex politikai, társadalmi és gazdasági folyamatok hatással vannak a térségen belül elhelyezkedő szereplők (rendszerek, pl. államok) karakterisztikájára, céljaira, viselkedésére. A stratégiai környezet komplex és nyitott rendszert alkot, ahol érvényesíthetők a komplexitás elméletek, tehát meghatározó az interakciók non-linearitása és az additivitás hiánya. A környezet része (egy alrendszere) az állam és annak egy további alrendszere a védelmi szektor.

²⁷⁶ GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

A stratégiai környezet alapvető karakterisztikája, hogy egyszerre jelent kihívást és lehetőséget, attól függően, hogy az adott csoport hogyan látja saját magát, határozza meg identitását, értékeit és hogy az aktuális környezete ezek érvényesítésének, védelmének vagy kiterjesztésének kedvező-e.

A vadászó-gyűjtögető társadalmak kialakulása óta meghatározó evolúciós reflex a csoportazonosság szerepe. E szerint az értékek, normák és más szellemi konstrukciók azonossága esetén az együttműködés költsége alacsonyabb, míg a potenciálisan várható nyereség magasabb.²⁷⁷

A közösségek ezért jellemzően a hasonlóakkal kezdenek kooperálni, amelynek részeként a konform normarendszerek is megosztásra és követésre, majd a csoportok növekedésével terjesztésre kerülnek. A növekvő csoportok a klasszikus államfejlődési szakaszokon keresztül (törzsek és bandák, korai államok, modern államok),²⁷⁸ a kisebb közösségekből nagyobbak lesznek, amelyek szervezett államként intézményesülnek. A 21. században a szervezett, modern állam az emberiség legjellemzőbb csoportszervezési formája, amelynek területe, státusza, intézményei és kényszerítő hatalma van. Az állam legfőbb elemei; az irányító funkciót betöltő kormány, a szervezett- és érdekcsoportokból álló társadalom és a nemzetgazdaság.

Egy ország stratégiai környezetének felmérése, a fenyegetések érzékelése a saját identitás, értékek és célok ismeretében lehetséges, mert ezek közössége vagy különbsége esetén feltételezhető a másik hosszú távú magatartása. Az Európai Unió például olyan fokú értékalapú egységet alakított ki, amelynek hatására az unió tagjai között a háború esélye elhanyagolhatóra csökkent. Ugyanez igaz arra a kanti (örök béke) és wilsoni célokra, amelyek azt feltételezik, hogy a liberális demokráciák (tehát a közös intézmények és értékek) elterjedésével arányosan növekedni fog a globális béke és biztonság is.²⁷⁹ Copeland kutatásai alapján ez kiegészíthető azzal, hogy a hosszú távon pozitív kereskedelmi kilátások valószínűleg értékkülönbség esetén is növelik a béke hasznosságát és ezzel együtt a háború

²⁷⁷ HARARI, Yuval Noah. Sapiens: A brief history of humankind. Harper, UK. 2015. ISBN-13: 978-0062316097

²⁷⁸ MANN, Michael: The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results. European journal of sociology, 1984. Vol. 25. Iss. 2 – p. 185-213.

²⁷⁹ PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.

potenciális költségeit (ez érvényesíthető pl. Kína és az Egyesült Államok viszonyában).²⁸⁰ Vagyis a tartósan jó kereskedelmi kilátások is növelik a biztonságot.

Amennyiben azonban a kooperáció tartós lehetősége nem áll fenn, előtérbe kerülnek az alternatív eszközök, a passzív védelmi és az aktív támadó potenciál kiépítése.

A védelem szükséglete és az ezt kielégíteni hivatott intézmény szinte egészen biztosan egyidős a szervezett emberi közösségekkel. A civilizáció e két alapvető fundamentuma, a társadalom és a haderő azóta is szüntelenül formálja egymást. Thomas Hobbes már a „Leviatán” című művében felismerte, hogy az emberi civilizáció természetes fejlődési pályája mentén a szervezett közösségi formák egyre intenzívebben monopolizálják az erőszak intézményét.

Ez egyébként az emberi fajnak egyértelmű evolúciós előnyt biztosít, mivel csökkenti a belső konfliktusokat és szükségszerűen csökkenti azok erőforrás-igényét is. Egyben az erőszak szintjének fokozatos csökkenése megteremti az alapjait a prosperitásnak. A legújabb kutatások alátámasztják, hogy egyének szintjén dúló erőszak lényegesen nagyobb nagyságrendű és pusztítóbb, mint az állam által kisajátított, szervezett, szabályok keretei között alkalmazott erőszak.²⁸¹

Erről akkor is meggyőződhetünk, ha összehasonlítjuk az elmúlt évtizedek polgárháborúit azokkal a háborúkkal, amelyeket egymással hadiállapotban lévő államok vívtak. Az utóbbi öt évtizedben nagyságrenddel több áldozata volt azon háborúknak, amelyekben az állam nem rendelkezett az erőszak monopóliumával.²⁸² Az erőszak-alkalmazási képesség kisajátítása tehát a logikus, evolúciós kényszer a közösség szempontjából, amely a háború mind standardizáltabb, mind alacsonyabb járulékos veszteségeket okozó formáiban érdekelt.²⁸³ Az erőszak monopolizációjának általánosan kedvező hatásait a történelmi tapasztalatok is igazolják. Az erőszak alkalmazásának jogát a nemzetközi kapcsolatokban is kisajátítani képes államok, birodalmak létezésének túlnyomó részében a befolyásuk alá tartozó területeken az államok, közösségek vagy ideológiák közötti erőszak szintje nagyban lecsökkent.²⁸⁴

²⁸⁰ COPELAND, Dale C.: Economic Interdependence and War. Princeton University Press, 2014. ISBN: 9780691161594

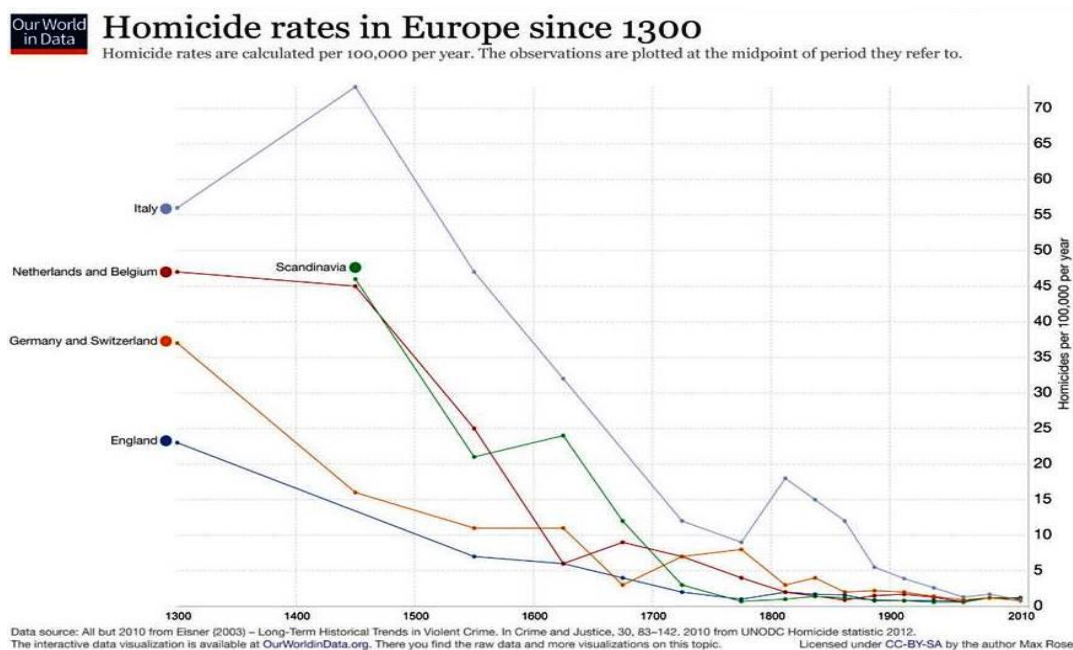
²⁸¹ GAT, Azar. War in human civilization. Oxford University Press, 2008. ISBN-13: 978-0199236633

²⁸² PINKER, Steven: The better angels of our nature: Why violence has declined. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645

²⁸³ A formalizálódó hadviselési szokások kapcsán releváns irodalom: KEEGAN, John. A history of warfare. Pimlico, UK 2004. ISBN-13: 978-1844137497

²⁸⁴ PINKER, Steven: The better angels of our nature: Why violence has declined. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645

A Pax Romana, Pax Britannica és Pax America mellett²⁸⁵ elég, ha arra gondolunk, hogy a Habsburg Birodalom fennállása milyen jelentős mértékben csökkentette a befolyása alá tartozó népelemek etnikai konfliktusait, különösen annak fényében, ami a birodalom felbomlását követte.

15. ábra: Az emberölések számának csökkenése néhány európai országban 1300 óta²⁸⁶

Az állami erőszakmonopólium tehát nagymértékben hozzájárult az államon belüli erőszak csökkenéséhez és ez a dinamika, az erőszak alkalmazásának kisajátítása és egy szabály-alapú rendszer kialakítása, a magasabb, nemzetközi környezetben is működőképesnek tűnik (az eddigi tapasztalatok alapján). A nemzetközi erőszakmonopóliumnak azonban alapvető feltétele, hogy az erőszakot kisajátító fél hegemón pozícióban legyen. Amennyiben ez nincs így, vagy nem egyértelmű, akkor mások ezt a pozíciót megkérdőjelezhetik.

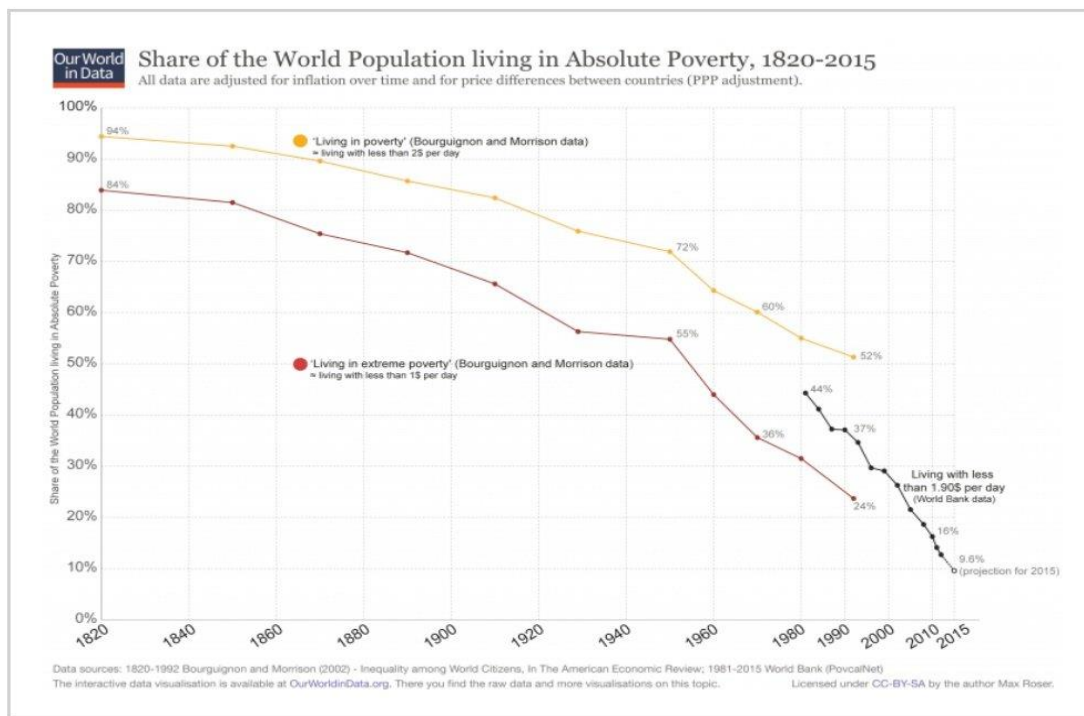
Egyelőre azonban a világ úgy néz ki, hogy a „produktív” vagyis hosszabb távon és általánosságban a jólét általános színvonalát növelő háborúk (de kiemelten a két világháború, valamint a második (1991) Öböl-háború) után az Egyesült Államok katonai hatalmánál fogva megkérdőjelezhetetlen hegemón és egyben első számú szavatolója a jószágok szabad áramlásának.²⁸⁷ Ez a globális folyamat pedig, az eddigi statisztikáink alapján, együtt a pénz

²⁸⁵ MORRIS, Ian: War! What is It good for?: Conflict and the progress of civilization from primates to robots. Macmillan, 2014. ISBN13: 9781250062505

²⁸⁶ Max Roser grafikája. „Our World in Data” Forrás: <https://twitter.com/MaxCRoser/status/864054006586507264/photo/1>

²⁸⁷ COPELAND, Dale C.: Economic interdependence and war: A theory of trade expectations. *International Security*, 1996. Vol. 20. Iss. 4. – p. 5-41.

szabad áramlásával, nagyon pozitív hatással volt az emberiség életszínvonalára (megjegyezve, hogy a méretgazdaságosság miatt a nagyobb és hatékonyabb államok lényegesen pozitívabban részesültek a globális kereskedelem előnyös következményeiből.)

16. ábra: A világ lakosságának abszolút létminimum alatt élő aránya²⁸⁸

III. 2. Az állami erőszak, meggyőzés, elrettentés, agresszió, védelem

Az állami erőszak monopólium általában externális és internális irányú (néhány esetben mindkettő). Amennyiben externális, akkor nyilvánvalóan egy másik állam által birtokolt képességek alkalmazásának elhárítására, elrettentésére, vagy megelőzésére kell irányulnia. Ebben az esetben hon- vagy nemzetvédelemről beszélhetünk.

A nemzetvédelem képessége elsősorban a fegyveres konfliktus megvívására irányul és akkor lehet sikeresnek nevezni, ha képes a konfliktust egyedül, vagy koalícióban megvívni és megnyerni, vagy képes a konfliktus bekövetkeztét megelőzni, vagy elrettenteni. Értelemszerűen a nemzetvédelem akkor képtelen a feladata ellátására, ha egy másik állam által elkövetett fegyveres agresszió eléri az eredetileg tervezett célját.

²⁸⁸ <https://ourworldindata.org/extreme-poverty/>

A nemzetvédelem alapvető feladata az állami erőszak sikeres érvényesítése másik állam ellenében, vagy egy ilyen lehetőség hiteles kommunikálásán keresztül a másik fél meggyőzése arról, hogy egy konfliktus túlságosan költséges lenne a várható nyereséghez képest. Utóbbi esetben elrettentésről beszélünk.²⁸⁹

A stratégiai környezetben az állam rendelkezésére álló katonai eszközrendszer (a védelmi szektor és az általa előállított fegyveres erők) tehát alapvetően az állam által képezett identitás, értékek és érdekek halmazának védelmét szolgálja és maga is az állami stratégiai egyik erőforrása.²⁹⁰

A védelmi szektor képességei változó mértékű elrettentő erőt fejeznek ki, bármilyen lehetséges ellentevékenységgel, agresszióval szemben. Egyik esetben passzív eszközként, növelve egy, az adott ország elleni agresszió potenciális költségeit, a katonai eszközrendszer elsődleges feladata a védelem, minden külső fenyegetés ellenében. A másik esetben aktív eszközként, az ország stratégiai céljainak támogatása érdekében, akár a politikai folytatásaként, aktív eszközként alkalmazva.²⁹¹

A védelmi szektorok tudatos transzformációját (tehát a képességek fejlesztésének irányát) alapvetően meghatározza, hogy az adott állam hogyan azonosítja saját érdekeit és a releváns fenyegetéseket a nemzetközi környezetben melyik irányban kívánja fejleszteni a saját katonai képességeit.

Meng (2015) remek közgazdassági modellt állított fel annak a modellezésére, hogy a nemzetközi környezetben az államok között folyó „alkufolyamatban” milyen szerephez jut az államok azon döntése, hogy elsősorban katonai vagy elsősorban gazdasági potenciáljukat fejlesztik.²⁹² Meng úgy véli, hogy a nemzetközi környezetben a tulajdonjogok tökéletlenül vannak szabályozva és tökéletlenül kikényszerítve, így az ezekkel kapcsolatos ígérvények sem tekinthetők ténylegesnek (tehát nem felételezhető, hogy az ígéretet tevő fél megtartja és/vagy kikényszeríti ígérete teljesülését). Ennek az a következménye, hogy más

²⁸⁹ SCHELLING, Thomas C.: *Arms and Influence*. New Haven: Yale University Press, 1966. ISBN: 9780300002218.

²⁹⁰ MORGENTHAU Hans J.: *Politics among nations: the struggle for power and peace*. New York: Alfred A. Knoff, 1973, 2nd ed.. ISBN 13: 9780075544692. pp. 126–30.

²⁹¹ EDMONDS Martin: *Armed services and society*. Leicester: Leicester University Press, 1988. SBN 13: 9780718512668. - p. 29.

²⁹² MENG, Binbin: *Why nations fail: defense spending, fighting commitment and, inter-nations-prosperity-poverty-gap*. *Defence and Peace Economics* 2015. Vol. 26. Iss. 4. – p. 357-382.

kikényszerítő eszköz híján a katonai erő, illetve az annak alkalmazására mutatott eltökéltség az a tényező, amely kikényszerítheti a megegyezések betartását.²⁹³

Ezért egy egyszerűsített modellben az államoknak alapvetően két opciójuk van; 1.) a katonai erőfeszítéseik prioritizálása vagy 2.) a gazdasági erőfeszítéseik prioritizálása. Meng hipotetikus modelljének szimulációi alapján egy olyan környezetben, ahol a katonai erő alkalmazása nagyjából meghatározó a gazdasági javak újraelosztására (ilyen volt például a hidegháború szabály-alapú, viszonylag stabil környezete), a szegényebb országok általában a katonai erőfeszítéseket prioritizálják. Anarchikusabb körülmények között, amikor a katonai erőfeszítések nagyobb hatással vannak a gazdasági javak újraelosztására (tehát könnyebb „elvenni”), akkor a gazdagabb országok is elkezdik preferálni a katonai erőfeszítéseket és ennek eredményeként felsőbbrendű katonai képességeket kialakítva, számukra kedvezően befolyásolják a javak újraelosztását és végül még gazdagabbak lesznek.²⁹⁴

III. 2.1. Az elrettentés filozófiája

Az elrettentés lényege annak bizonyítása, hogy amennyiben az egyik felet sérelem éri, még akkor is megkísérli megtorolni ezt a cselekedetet, ha ennek a viselkedésnek semmilyen közvetlen előnyét nem látja. Az elrettentés a nemzetközi politika állandó eleme, de alkalmazása a biztonsági környezet elemeinek változásával együtt formálódik, adaptálódik. A történelem folyamán számtalan nemzetközi rendszer, hegemon birodalom, vagy kollektív szövetség alapult azon a felismerésen, hogy a szövetkező felek az együttműködés útján megsokszorozzák a saját erejüket és potenciálisan megnövelik egy harmadik fél ellenük irányuló cselekedeteinek költségét. Az elrettentés központjában tehát a másik cselekedeteinek befolyásolása áll, erőszak potenciális alkalmazásával fenyegetve.²⁹⁵ Schelling meghatározásában az elrettentés „a fájdalomkórosítás hatalma”.²⁹⁶

²⁹³ I. m. – p. 360.

²⁹⁴ MENG, Binbin: Why nations fail: defense spending, fighting commitment and, inter-nations-prosperity-poverty-gap. Defence and Peace Economics 2015. Vol. 26. Iss. 4. – p. 371, 377-378.

²⁹⁵ MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. Contemporary Security Policy. 2012. Vol. 33 Iss. 1. – p. 85-107

²⁹⁶ SCHELLING, Thomas C.: Arms and Influence. New Haven: Yale University Press, 1966. ISBN: 9780300002218. – p. 2.

Az elrettentés alapvető elemei; a megfelelő mértékű megtorlást biztosító katonai erők rendelkezésre állása, a megtorlási szándék hitelessége, valamint a képességek és az akarat megfelelő kommunikálása.²⁹⁷

Mivel az elrettentési stratégiák központi eleme a pusztítóképesség, ezért nem csoda, hogy a vonatkozó teóriák népszerűsége a háború pusztítóerejével együtt kezdett növekedni. Különösen komoly hatást gyakorolt a gondolkodásra az I. világháború által okozott borzalmas pusztítás. Sajnálatos módon, az elrettentés teljességéhez még közel harminc évig hiányzott a nukleáris fegyver, annak híján pedig a koncepció ismét kudarcot vallott a II. világháború, kiemelten Pearl Harbor és Franciaország német offenzívája során. Mindkét esetben a támadó állam egzisztenciális érdeke volt a célpont megsemmisítése, vagy kiütése a háborúból, így a várható megtorlás ellenére is végrehajtották a támadásukat.

A nukleáris fegyverek megjelenése jelentősen megváltoztatta a katonai akciókkal kapcsolatos költség-haszonelemzést. Egy atomhatalom elleni támadás ugyanis borítékolhatóan, a támadó egzisztenciális megsemmisülését vonta maga után. Ez egyrészt elfogadhatatlanul magasra tette az agresszív akció „bekerülési költségét”, de egyben annullálta a várható hasznot is. Az atomhatalmak lényegében a nemzetközi szintér „megtámadhatatlan” szereplőivé váltak és csakhamar nekiláttak a saját pozíciójukból fakadó előnyeik, lényegében az egzisztenciális fizikai biztonság exportálásához, a kiterjesztett elrettentés alkalmazásával.²⁹⁸

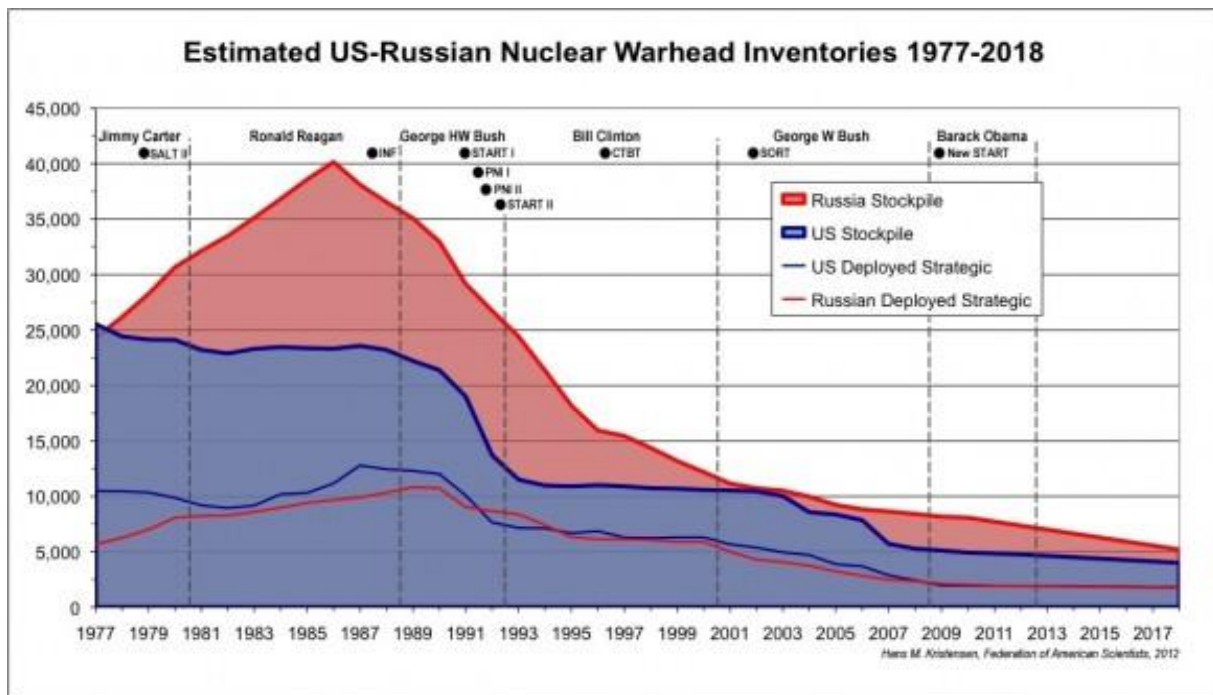
Ezek olyan formális és informális szövetségek létrehozását jelentették, amelyek keretein belül az atomhatalmak saját megtámadhatatlanságuk exportjáért cserében leginkább előnyösebb geostratégiai pozíciót nyertek a támadó és védelmi képességeik még hatékonyabb alkalmazásához (és ezzel egyidőben, az elrettentés fokozásához). „Az elrettentés kiterjesztése a nemzetközi politikai szintér egészét átfogta, beleértve a szövetségek létrehozását, az intervenciókat, a fegyverkereskedelmet, az erőket, a katonai kiképző programokat és a non-prolifációs erőfeszítéseket.”²⁹⁹

A hidegháborút követően, a nukleáris hatalmak közötti viszonyok javulásával együtt, az elrettentés, különösen a nukleáris elrettentés ha hangsúlya csökkent. Ezzel párhuzamosan a hagyományos elrettentési potenciál is szűkült, a konvencionális képességek részleges felszámolásával és jelentős csökkentésével.

²⁹⁷ I. m. - p. 36-43.

²⁹⁸ MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. Contemporary Security Policy. 2012. Vol. 33 Iss. 1. – p. 87

²⁹⁹ I. m. – p. 87.

17. ábra: Az amerikai és orosz nukleáris potenciál csökkenése³⁰⁰

Ma a nagyhatalmak közül egyedül az Amerikai Egyesült Államok gyakorolja a kiterjesztett (globális) elrettentést. Ennek elsődleges oka valószínűleg az, hogy a világon egyedül az Egyesült Államok engedheti meg magának a kiterjesztett elrettentés fenntartását, amelyet egyébként a nemzetközi stabilitás „sarokkövének” tekint.³⁰¹ Figyelemreméltó Morgan azon megfigyelése, amely szerint a hidegháborús fenyegetések olyan gyorsan szűntek meg, hogy az Egyesült Államok kiterjesztett elrettentési hálóját viszonylag intakt vészelte át, még úgy is, hogy a létrehozását szükségessé tevő tényezők időközben eltűntek. Az Egyesült Államok birtokában maradt katonai képesség elegendő arra, hogy a világ bármely részén hatékony büntetést alkalmazzon. Ez az unilaterális státusz elegendő volt ahhoz, hogy a közép-európai országok anélkül csatlakozzanak a Szövetséghez, hogy más alternatívákat megvizsgáltak volna.³⁰²

³⁰⁰ https://www.allmystery.de/i/tc6dd1a_krepon-580x344.jpg Eredetileg Federation of American Scientist, 2012. Eredeti adatbázis nem elérhető.

³⁰¹ MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. Contemporary Security Policy. 2012. Vol. 33 Iss. 1. – p. 88

³⁰² I. m. – p. 89.

III. 2. 2. Az elrettentést gyengítő stratégiák a 21. századi nemzetközi környezetben

A hagyományos elrettentés problematikája, hogy a technológiai fejlődés és a katonai projekció növekvő költségei miatt a földrajzi távolság növekedésével nő a hitelesség fenntartásának költsége. Ennek két lehetséges feloldása van. Egyrészt állandó bázisok, állandó, előretolt jelenlét létrehozása az érintett régiókban, vagy olyan technológiai eszköz alkalmazása, amely annullálja a földrajzi távolság által jelentett nehézségeket.³⁰³ Az állandó bázisok hátránya, hogy a befogadásuk érdekében az elrettentés által termelt biztonság kiterjesztése válik szükségessé. Ez pedig csak egy határig optimális, azt követően a biztonsági dilemma áldozatává válhat és fegyveres konfliktussá fajulhat. (A biztonságtermelő kapacitások megosztásának kérdését a „Szövetségesi rendszerek...” fejezetben vizsgálom.)

Másrészt a haditechnikai eszközökre alapozott elrettentési stratégiai elsődlegessége egy időleges jelenség, amelyet a diszruptív technológiai változások állandóan fenyegetnek. A technológia és a háború viszonyát Crevelde összetett kapcsolatok olyan rendszerként határozza meg, amelynek visszacsatolásai gyakran véletlenszerűek és megjósolhatatlanok.³⁰⁴ Robert Scales azt valószínűsíti, hogy a technológia fejlődése és terjedése elsősorban a gyengébb félnek fog kedvezni, mert a fegyverrendszerek pusztítási képességének növekedése és az ellentevékenységek lehetőségeinek bővülése elsősorban a támadó stratégiák költségeit fogják növelni.³⁰⁵

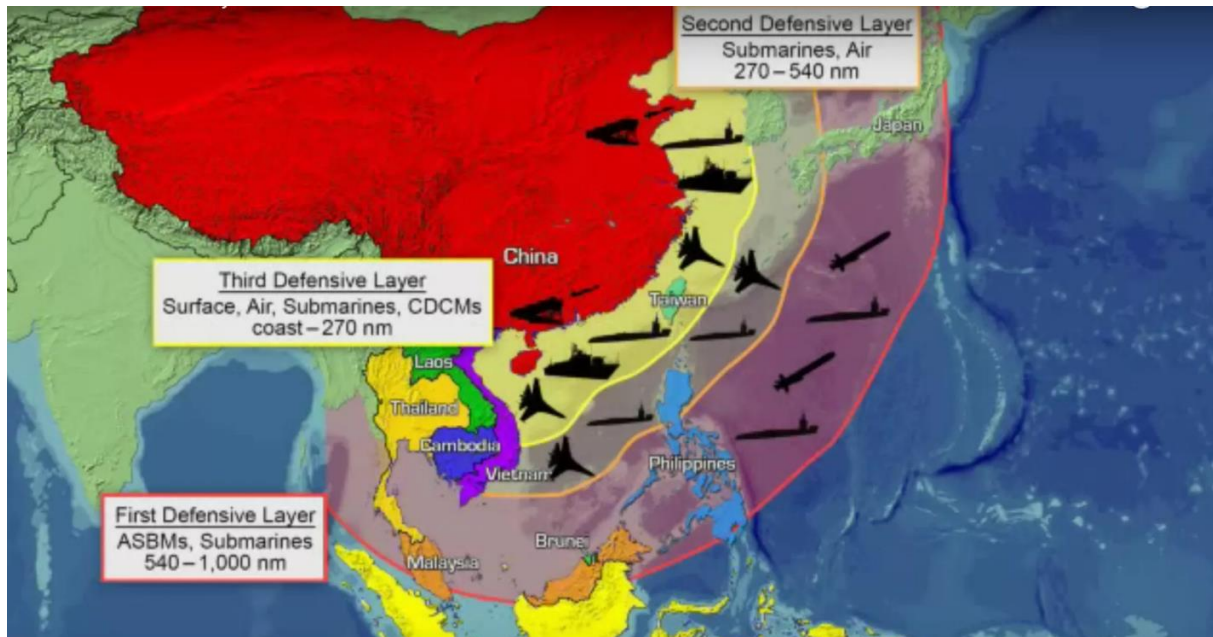
Erre egy tipikus példa az Egyesült Államok globális politikai és katonai doktrínájában központi elemet elfoglaló repülőgéphordozó-csoport. Ez egy olyan politikai-katonai eszköz, amely képes olyan mennyiségű csapásmérő képesség kivetítésére egy távoli hadszíntéren, amely másképp csak egy állandó bázis segítségével lenne lehetséges. A II. világháború óta, az USA minden háborújában kiemelt szerep jutott a hordozócsoportoknak. A hordozócsoportoknak egyértelműen nélkülözhetetlen szerepük van abban, hogy az Egyesült Államok képes a világ bármely pontján felmerülő krízis-helyzetre azonnali, vagy nagyon

³⁰³ LEAH, Christine M.: Deterrence and Arms Control in a Second Conventional Age, *Comparative Strategy*, 2015. Vol. 34. Iss. 5. – p. 401-421

³⁰⁴ VAN CREVELD, Martin: *Technology and war: From 2000 BC to the present*. Simon and Schuster, 2010. ISBN: 9781439143971

³⁰⁵ SCALES, Robert: *A Sword With Two Edges: Maneuver in 21st Century Warfare*. – p. 57-79. In HAWKINS, William R.: *Iraq: heavy forces and decisive warfare*. *Parameters*, 2003. Vol. 33. Iss. 3. p. 69-70

gyors választ adni.³⁰⁶ Ilyen módon ezek az eszközök a globális elrettentési fölényen alapuló amerikai hegemonia sarokköveinek tekinthetők.

18. ábra: Kína stratégiai visszatartó képességei³⁰⁷

Ezért is érthető az a kiemelt figyelem, amellyel az Egyesült Államok a hordozó-csoportok hatékonyságát fenyegető, egyre hatékonyabbá váló kínai rakétaképességeket figyeli. Az A2/AD rendszerek célja elsősorban a csatadöntő technológiai eszközök távoltartása a hadszíntérről, valamint az ellenséges erők felfejlődésének megakadályozása, vagy zavarása, összességében a támadás várható költségeinek megnövelése.³⁰⁸ (Az Anti-Access Area-Denial szó szerinti fordításban hadszíntér-hozzáférést korlátozó képességek rendszere. Lengyel János mk. alezredes által kialakított meghatározás szerint: „stratégiai visszatartás” vagy „stratégiai visszatartó rendszerek”)

Mivel az erő kivetítésének alapvető természeti hordozóeszköze a tenger, ezért a kivetítés megakadályozásának a leginkább kézenfekvő közege a két óceán. De míg az orosz képességek egyelőre nem elég fejlettek ahhoz, hogy a 80-as években tapasztalt hatékonyággal

³⁰⁶ HENDRIX, Jerry: Retreat from Range. The Rise and Fall of Carrier Aviation. Center for New American Security. October 2015. Forrás: <https://www.files.ethz.ch/isn/194448/CNASReport-CarrierAirWing-151016.pdf> (Letöltve: 2016. január 6.)

³⁰⁷ Forrás: <http://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/china-anti-access-area-denial-coming-soon/> (Letöltve: 2016. január 6.)

³⁰⁸ MCCARTHY, Christopher J.: Anti-access/area denial: The evolution of modern warfare. 2010. Forrás: <https://www.usnwc.edu/Lucent/OpenPdf.aspx?id=95> (Letöltve: 2017. március 3.)

zárják az Atlanti Óceánt, addig a kínai képességek³⁰⁹ számottevően nagyobb okot adnak az amerikai aggodalomra. (Például a tengeri hadviselésben, a védekező fél bázisaihoz közeledve, az nagyobb mennyiségű rövid hatótávolságú rakétát tud alkalmazni, mint amennyi ellenrakétával a támadó csoportosítás rendelkezik, így képes lehet felőrölni a támadó hajók tartalékait és maximális siker esetén kilőni a csoportosítás legfontosabb felszíni hajóit, de minimálisan is eléri az ellenfél logisztikai hálójának túlfeszítését (amíg a saját, szárazföldről indított rakétái olcsóbbak és számosabbak, mint a hajók által alkalmazott eszközök).

A II. világháborúban a japán doktrínát ugyanezek a felismerések vezették, azzal a különbséggel, hogy a rendelkezésre álló technológia és az erőforrások szűkössége kkor még alacsonyabb hatékonyságú hadászati védelmet eredményezett, mint azt eredetileg vizionálták.

A támadás politikai és anyagi költségei valószínűleg az ellenfél belső vonalaihoz közeledve növekedni fognak, míg attól távolodva csökkenek. Ez a támadót arra kényszeríti, hogy a saját mélységében vonjon össze olyan képességeket, amelyekkel semlegesíteni tudja a védekező fél A2/AD képességeit. Ezek olyan eszközök lehetnek, amelyek a távolságot rövid idő alatt küzdik le, tehát légierő és rakétacsapatok.

További problematikája az elrettentésnek, hogy kevésbé képes eltántorítani a támadót, ha annak reális esélye van egy konfliktus gyors megnyerésére és a szembenálló szövetséget „kész helyzet” („fait accompli”) elé állítani.³¹⁰ Ebben az esetben az új (a támadó által kialakított) status quo ismételt megbontásának költségei már az eredetileg védekező felet érintenék.³¹¹

A 21. századi Európa katona-politikai megfontolásait egyik leginkább motiváló tényező a Baltikum szomszédságában kiépített orosz légvédelmi- és szárazföldi csapásmérő rakétákból és repülőerőkből álló stratégiai visszatartó rendszer, amely képes lehet a Baltikum területének pusztítóképeséggel történő lefedésére és ilyen módon a NATO szövetséges tagállami hadszíntérhez történő hozzáféréseinek korlátozására. Ez alapvetően megnövelné a szövetséges

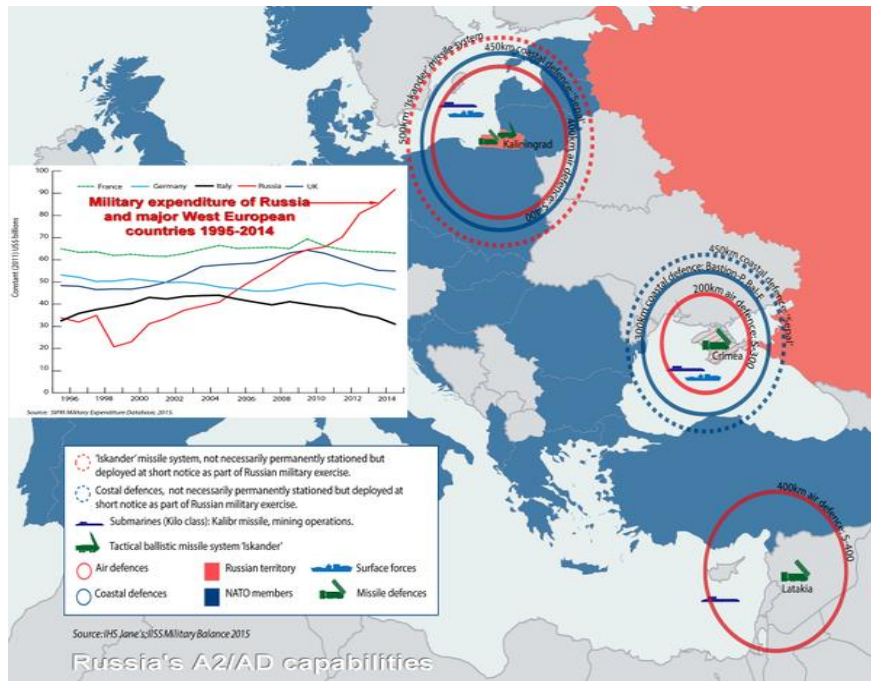
³⁰⁹ A kínai stratégiai visszatartó képességek egy jó összegzését nyújtja FUKUDA, Junichi: Counteracting China's Anti-Access/Area Denial Capabilities. IIPS Quarterly, Vol. 6 No. 1. Forrás: <http://www.iips.org/en/research/data/fukuda01.pdf> (Letöltve: 2017. március 4.)

³¹⁰ MEARSHEIMER John J.: Conventional Deterrence. 2010. US, Cornell University Press; 1st New edition. ISBN-13: 978-0801493461

³¹¹ SHLAPAK, David A., JOHNSON, Michael: Reinforcing deterrence on Nato's eastern flank. Wargaming the Defense of the Baltics, RAND Corporation, 2016.

Forrás: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf (Letöltve: 2017. február 5.)

erők, kiemelten a légi- és szárazföldi erők alkalmazásának költségeit és ezzel együtt a beavatkozás politikai kalkuluszát is megváltoztathatja.³¹²

19. ábra: Oroszország stratégiai visszatartó képességei³¹³

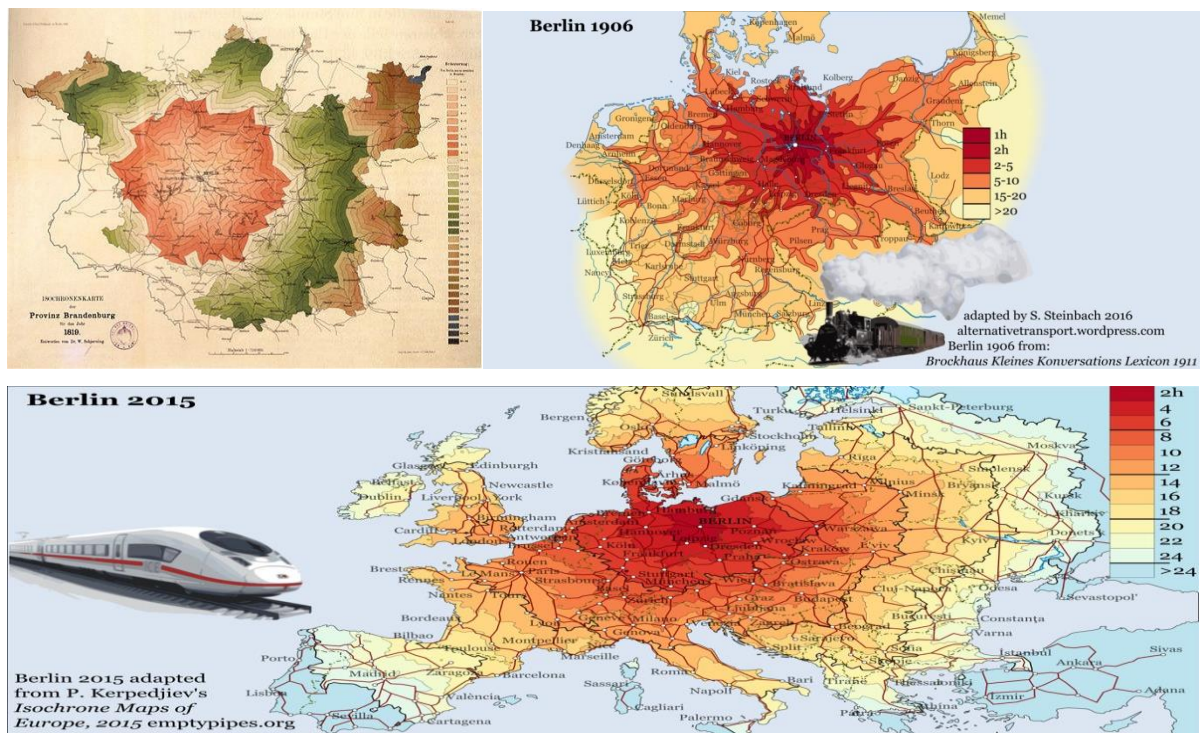
A 21. század államközi viszonyaiban az erjedő amerikai hegemóniát alapvetően a kiterjesztett elrettentés hatékonyságát csökkentő orosz és kínai stratégia fenyegeti. Ezek egyrészt a stratégiai visszatartást lehetővé tevő technológiai innovációkkal fokozatosan képesek lesznek korlátozni az amerikai hagyományos elrettentés hatósugarát. Másrészt a stratégiai céljaik villámgyors elérését lehetővé tevő katonai- és nem katonai eszközrendszerek kialakításával reális stratégiaként tekinthetnek egy villámgyors agresszióra, kolrátozott háború, vagy nem katonai támadás formájában, amely kész helyzet elé állítaná az Egyesült Államokat vagy szövetségeseiket és aláásná az elrettentés hatékonyságát, valamint a szövetségi rendszerek kohézióját.

³¹² CLARK, Wesley et al.: Closing NATO's Baltic Gap. Tallinn: International Centre for Defence and Security, 2016. Forrás: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/ICDS_Report-Closing_NATO_s_Baltic_Gap.pdf (Letöltve: 2017. március 2.)

³¹³ Forrás: <https://twitter.com/specghost/status/697606855225376768>

III. 3. Globalizáció és diffúzió

A környezet másik jelentős dinamikája, a szervezett emberi élet különböző dimenzióinak – már sokszor említett – összemosódása és a biztonság globalizálódása. A globalizáció alaptézise, hogy a technológia fejlődése materiális, míg az egymással interoperábilis liberális demokráciák elvi alapjain állva a földrajzi és eszmei távolságok leszűkülnek a föld közösségei között és az emberfaj egésze egy globális faluban találja magát.³¹⁴ Mint az alábbi képen is látható, Berlinből egy nap alatt 1819-ben az Északi-tengerig, 1906 a francia határig, 2015-ben pedig Moszkváig lehet eljutni.³¹⁵

20. ábra: A földrajzi távolságok csökkenése³¹⁶

³¹⁴ PORTER, Patrick: *The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power*. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.

³¹⁵ <https://alternativetransport.wordpress.com/2016/12/20/isochrone-map-of-berlin-1819-1906-and-2015/>

³¹⁶ <https://alternativetransport.wordpress.com/2016/12/20/isochrone-map-of-berlin-1819-1906-and-2015/>

A globalizáció folyamatai a nemzetállamok és régiók között zajló korábbi folyamatokból méretükben, kiterjedésükben és intenzitásukban is eltérnek, így szükségessé teszik az erőforrások globális szabályozását, amely új normáknak és szabályoknak ad keretet.³¹⁷

Amennyiben olyan rendszereket vizsgálunk, amelyeknél megállapítható a rendszerelemek összekapcsolódása egy (globális) hálózatba, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy az egyes elemeknél bekövetkező változás a hálózat többi részét, tehát más elemeket is érint.³¹⁸ Ez azt is jelenti, hogy a buzani biztonságdimenziók (katonai, társadalmi, gazdasági, politikai és környezeti)³¹⁹ nem csupán globális kiterjedésűek és hatásaik, relációik is globálisak, hanem a komplex hálózat részeként össze is mosódnak.

Ennek következtében egy társadalmi változás a globális biztonsági háló bármely területén, tegyük fel, hogy ez egy helyi választás eredményeként destabilizálódó, harmadik világbeli ország, potenciális gazdasági és akár katonai következményekkel jár a világ számos pontján. Egy technológiai változás, például a rakétatechnológia költségének, kialakítási igényének és ezzel hozzáférhetőségének csökkenése legalább ilyen erővel képes a fennálló rend destabilizációjára.

Rosenau már az 1990-es években leírta a globális rendben felbukkanó új hatások, jelenségek egyre növekvő összekapcsolódásának és ebből eredően új fenyegetések megjelenésének problémáját. Amely lényegében egy rendezett stabil biztonsági rend (hálózat) fokozatos és folyamatos térvesztése egy emergens, instabil, rendezetlen és aszimmetrikus hálózattal szemben.³²⁰

Elég arra gondolnunk, hogy a rendszer egyetlen pontjának diszfunkciója (az afgán állammal parazitikus viszonyban álló, rendszer (globalizáció) ellenes Al-Kaida támadása a rendszert fenntartó USA ellenében) jelentős, aszimmetrikus károkat képes okozni a rendszer egészének (az afgán háborúk és helyreállítás globális költségei formájában).

A rendszerek stabilitása, így a globális biztonsági komplexum is, a katasztrófa-elmélet törvényeinek engedelmessé válva növekvő mértékben mutatnak rendezetlenséget a paraméterek

³¹⁷ ROSENAU, James N.: Governance in the twenty-first century. In Global governance. 1995. Vol. 1. Iss. – p. 13-43.

³¹⁸ JERVIS, Robert: Complexity and the Analysis of Political and Social Life. Political Science Quarterly, 1997. Vol. 112, No. 4.

³¹⁹ BUZAN, Barry: People States and Fear: An Agenda for International security Studies in the Post-Cold War Era (2. kiadás) CA. Lynne Rienner 1991. ISBN: 978-1-55587-282-3.

³²⁰ ROSENAU, James N.: Turbulence in world politics: a theory of change and continuity. Princeton, NJ. Princeton University Press, 1990. ISBN: 9780691023083

változásával. Mivel azonban a globális összekapcsolódás számos olyan paramétert köt össze a világ távoli pontjain, amelyek így képesek egymásra hatva, új kölcsönhatásokat kialakítva fokozni a rendszer összetettségét és az interakciók gyakoriságának növekedésével, annak rendezetlenségét. Ennek az elvnek a gyakorlati kifejezése, hogy a fennálló viszonyrendszerből következő állapotok (mint például a stabilitás), sokkal törékenyebbek, mint a rossz dolgok. A „jó” helyzetek előállításának ugyanis számtalan előfeltétele van, míg azok „rosszabbodásához” egyetlen új változó is elegendő.³²¹

Tekintettel arra, hogy a komplex hálózatok az összetettség és rendezetlenség irányába haladnak és a transzformációjuk sebessége általában tovább növekszik a részt vevő populáció és annak interakciói növekedésével, a biztonsági struktúra a roseanui régi (stabil, de instabilizálódó) és új rend (instabil) mentén bomlik fel. Ezt a megfigyelést erősíti Mary Kaldor régi- és új típusú háborúkat tárgyaló analízise,³²² továbbá a háború változó paramétereit vizsgáló Rupert Smith is.³²³

A globalizáció diszruptív és ezért destabilizáló hatásait alátámasztja egy másik jelenség is. A technológiai fejlődés következtében szűkülő világban ugyanis csökken a katonai erő kivetítésének költsége. Ennek következményeként, megnő azon földrajzi térségek kiterjedése, ahol egy állam képes az érdekei érvényesítésére. A technológia és az állami érdekérvényesítési akcióradiusz egy olyan spirálhoz vezet, amelynek következtében egyre több ország képes a saját határain túl erőt projektálni és egyre több térség válik az ellentétes irányú erők ütközőpontjává, ütközőzónává.³²⁴³²⁵

Logikus tehát, hogy az ütközőzónákban kitörő konfliktusok száma ne csökkenjen, sőt növekedjen a technológia fejlődésével. Ugyanakkor, tekintettel arra, hogy a nemzetközi szinten az erőszak monopóliuma és a szabály-alapú világrend az Egyesült Államok vállain nyugszik, a növekvő számú ütközőzónákban kialakuló konfliktusok csak akkor szolgálják az érdekelt államok céljait, ha azok szintje nem éri el azt az intenzitást és nem veszélyezteti

³²¹ ARNOLD, V.I.: *Catastrophe Theory* (3rd Rev Exp ed.). Berlin: Springer-Verlag, 1992. ISBN 3-540-54811-4 - p. 31–32.

³²² KALDOR, Mary. *New and old wars: Organised violence in a global era*. John Wiley & Sons, 2013. ISBN: 978-0-7456-5563-5

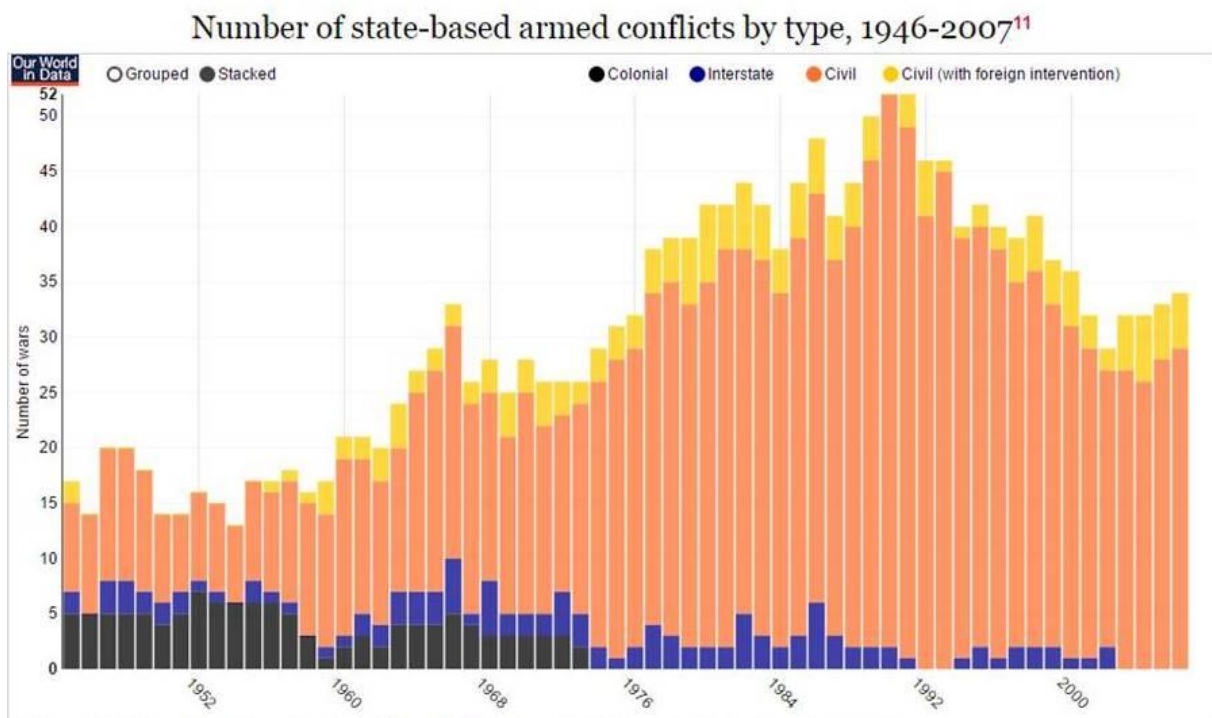
³²³ SMITH, Rupert. *The utility of force: the art of war in the modern world*. Vintage Books USA, 2008. ISBN: 9780307278111

³²⁴ POSEN, Barry R.: *Command of the commons: the military foundation of US hegemony*. *International Security*, 2003. Vol. 28. Iss. 1. – p. 5-46.

³²⁵ Markowitz, Jonathan N., and Christopher J. Fariss. "Going the Distance: The Price of Projecting Power." *International Interactions* 39.2 (2013): 119-143.

olyan mértékben a globális javak áramlását, amelyet az Egyesült Államok már várható veszteségei ellenére is megbüntethetne.

Ennek eredménye a 21. században a háború államközi jellegének fokozatos kifakulása, de emellett a kisebb konfliktusok számának növekedése, az államok növekvő mértékű beavatkozása más, megosztott országok életébe. Ez növekvő variációjú és karakterisztikával bíró, „amerikai megtorlási küszöb” alatt maradó konfliktust fog eredményezni, amelyben a háború és a béke hatérai egyre inkább elmosódnak majd.

21. ábra: Az államok közötti konfliktusok számának csökkenése³²⁶

³²⁶ <https://ourworldindata.org/war-and-peace/#ongoing-wars>

III. 4. A konfliktusok megvívásának komplex eszközrendszere

A ún. 4. generációs hadviselés meghatározó környezete és egyben kialakulásának elsődleges oka a globalizáció és a biztonság dimenzióinak összemosódása. Az ilyen hadviselési forma a 21. században létező, komplex, politikai, gazdasági, társadalmi és katonai hálózatokra építve, azok felhasználásával törekszik az ellenfél döntéshozatalának befolyásolására. A maximális cél már nem az ellenfél fizikai megsemmisítése, hanem annak meggyőzése arról, hogy az előre kialakított stratégiája végrehajthatatlan, vagy túl költséges a várható haszonhoz képest. T.X. Hammes szerint a 4. generációs hadviselési formák alapja az a meggyőződés, hogy a politikailag, ideológiailag eltökéltebb fél (értsd: amely érzéketlenebb vagy ellenállóbb a veszteségekre a célok elérése érdekében), képes diadalt aratni a katonai és gazdasági fölényben lévő ellenfelekkel szemben is.³²⁷

Az ilyen hadviselési formák alapvető jellemzője, hogy azokat a hátrányban lévő fél gyakorolja, amely a katonai stratégia sikere szempontjából meghatározó hálózatokban (haderő, ipar és gazdaság) ellenfelénél lényegesen gyengébb. Következésképpen esélytelen a hagyományos elvek (lásd 2. és 3. generációs hadviselés) mentén vívott háború megnyerésére. A 4. generációs hadviselésben ezért a stratégia nem arra irányul, hogy az ellenfelet megfossza erőtől és eszközeitől és végül a háború folytatásának képességétől, hanem közvetlenül a háború megvívására, vagy folytatására irányuló politikai akaratot célozza. Az ilyen, új hadviselési stratégiák középpontjában ezért kulcsszerepet kap a szándék és a képesség. A stratégia központi eleme a hosszú és költséges háború fenntartására való politikai szándék kommunikálása az ellenfél felé, valamint a háború elnyújtását és az áldozatok növelését lehetővé tevő képesség bizonyítása.³²⁸

A stratégiai környezet összetettségének növekedése, logikusan, inkább az emergens, új szereplőknek (mondhatjuk, a „káosz angyalainak”) kedvez, akik az aktuális, már megváltozott környezethez adaptálva formálják és hajtják végre stratégiáikat. Egyáltalán nem véletlen, hogy a nem-konvencionális hadviselési formákat a tradicionális analízisben gyengébbnek értékelt

³²⁷ HAMMES, Thomas X.: War evolves into the fourth generation. Contemporary Security Policy 2005. Vol. 26. Iss. 2 – p.189-221.

³²⁸ I. m. .

szereplők alkalmazzák (Mao³²⁹ és Giap³³⁰ aszimmetrikus-, valamint Liang és Xiangsui³³¹, valamint Geraszimov³³² non-lineáris hadviselési elvei).

A konvencionális hadviselés hagyományosab az erősebb fél eszközszerkezere, nem is véletlenül, hiszen az olyan összcsapásokat általában az erősebb fél nyeri.³³³ Az ilyen nyugati típusú hadviselés³³⁴ egyik alapköve azonban az a stabilitás, amely a globális stratégiai környezetet egyre kevésbé jellemzi. A szervezett emberi társadalom körül kialakuló, bővülő és nem-lineárisan változó hálózatok egyre kiszámíthatatlanabbá teszik a stratégiai eszközszerkezetek és a vonatkozó erőparitások kalkulációit. A görög poliszok peloponnészoszi háborút megelőző ütközeteinek egyik fő jellemzője volt, hogy a polgárok otthonuk hűvösében felvértezték magukat a szükséges felszereléssel, majd kigyalogoltak egy közeli-távoli mezőre, formációba rendeződtek és nagyjából két-három óra alatt letudták a véres erőfeszítést, amelynek eredménye függvényében valamilyen kereskedelmi jogról, vagy más státuszról döntöttek egy másik állam ellenében. Ezt követően pedig hazamentek, folytatni az adminisztratív-termelő tevékenységet.

A világháborúk totális körülményei között született és az arab-izraeli háborúk, majd Irak inváziói kapcsán erőre kapó konvencionális háború kialakulásához és fennmaradásához is épp olyan körülmények szükségesek, mint a poliszok háborúihoz. A hadviselő felek kölcsönös megegyezése abban, hogy az államok közötti vita megoldására az erre a célra fejlesztett, szervezett eszközt, a fegyveres erőket alkalmazzák. A konvencionális hadviselés felételeit leíró van creveld-i definíció ebből a szempontból „örök” legalábbis, ameddig a definíció feltételei fennállnak. Van Creveld az alábbiakat határozza meg: szervezett katonai formációk szembenállása; centralizált vezetés-irányítási és hírszerző rendszerek, továbbá az erőforrások tudatos, tervezett alkalmazása az ellenség súlypontjának szétverése érdekében, valamint az a

³²⁹ ZEDONG, Mao: On guerrilla warfare. University of Illinois Press, 1961. ISBN: 0252068920

³³⁰ GIAP, Vo Nguyen: People's war, people's army; the Viet Cong insurrection manual for underdeveloped countries. Pickle Partners Publishing, 2015. ISBN: 9781786254931

³³¹ LIANG Qiao, XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodalooop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)

³³² GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

³³³ BIDDLE, Stephen: Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle. Princeton UP 2004. ISBN: 9780691128023

³³⁴ Victor Davis Hansen megfogalmazásában, „The Western Way of War” in HANSON, Victor Davis: The western way of war. Australian Army Journal, 2004. Vol. 2. Iss. 1 – p. 157.

kölcsönösen elfogadott felismerés, hogy a katonai erő a háború legfőbb eszköze és ennek szétverése vagy gyengítése a stratégiai siker elsődleges kulcsa.³³⁵

Az újabb korszak kihívásainak elsődleges problematikája, hogy az összecsapó ellenfelek ritkán mérhetőek egymáshoz, ezért a gyengébb fél „erőparitáson” alapuló számvetések alapján általában lényegesen gyengébb (amely egy újabb nem-lienáris reláció, a számtalan egyéb között).

A „gyengébb fél” ezért egyáltalán nem érdekelt a háború formális, tradicionális megvívásában, amely csak nagyon alacsony eséllyel generálna számára előnyös kiemendet. Alapvető eszköze ezért a katonai eszközrendszer nem tradicionális, az egyéb társadalmi dimenziókkal összemosódó hibrid hadviselés alkalmazása, vagyis a tradicionális hadviselési szint „beomlasztása”. Az „erősebb fél” által preferált, tradicionális, konvencionális hadviselés a statisztikák szerint az aktuális stratégiai környezetünkben kihalóban van. A komplexitás növekedése nem kedvez az olyan nagy, merev, formális és elképesztően erőforrásigényes tevékenységnek, mint a III. világháború.

E helyett, várhatóan tovább növekszik az olyan, háborús agresszió küszöbét el nem érő cselekmények száma, amelyek eszközrendszere átfogja a diplomácia, jog, média és stratégiai kommunikáció és gazdaság különböző területeit, valamint felhasználhatja a szervezett társas élet bármelyik elemét (például a halászhajók kiküldését egy vitatott hovatartozású területre).³³⁶ Az ilyen konfliktusok során a kezdeményező fél hangsúlyos célja, hogy cselekedetei a háborút a békétől elválasztó térben maradjanak, jogi, kommunikációs és stratégiai szempontból egyaránt.

A komplex, háborús karakterisztikákat is magukon viselő stratégiák nem új elemei a nemzetközi rivalizálás rendszerének. A jelenséget, politikai hadviselés³³⁷ néven már George Kennan, az Egyesült Államok moszkvai követségének elsőtitkára is azonosította a híres „hosszú táviratában”. E szerint a politikai hadviselés a clausewitzi értelemben vett hadviselés alkalmazása békeidőben, az állam rendelkezésére álló valamennyi eszköz bevetésével, a

³³⁵ VAN CREVELD, Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present. Simon and Schuster, 2010. ISBN: 9781439143971

³³⁶ HOFFMAN, Frank G.: The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War. 2016 Index of US Military Strength. Forrás: <http://index.heritage.org/military/2016/essays/contemporary-spectrum-of-conflict/> (Letöltve: 2016. február 2.)

³³⁷ Én magam ezt a kifejezést preferálom, mert véleményem szerint az elnevezés magában hordozza a „politikai” minőség miatt felmerülő szubjektivitást. Egy szóval, minden „politikai”, amit csak annak hívunk: Ezen logika következményeként egy-egy jelenség csoportosítását nem a jellege, hanem felhasználásának végcélja határozza meg.

nemzeti célok elérése érdekében. Az eszközök lehetnek nyíltak és titkosak egyaránt, és magukban foglalják a politikai szövetségeket, a gazdasági intézkedéseket, propagandát, pszichológiai hadviselést és a megcélzott ország belső ellenzékének erősítését.³³⁸

A globalizáció és a technológia fejlődése nyomán egyre intenzívebb és sűrűbb interakciókat folytató nemzetközi környezet rendszerében újabb és újabb eszközök tűnnek fel az államok eszköztárában, amelyekkel képesek lehetnek ellenfeleik befolyásolására. Különösen súlyos fenyegetéseket okozhatnak például a kritikus infrastruktúrák elleni cyber támadások. Ezek egy válsághelyzet paramétereinek között, adott esetben súlyosan korlátozhatják egy nemzet hadviselő képességét,³³⁹ anélkül, hogy a támadó félnek ez jelentős költségbe vagy kockázatába kerülne.

Nem tartom szükségesnek a szervezett emberi élet valamennyi elemének stratégiai támadás érdekében történő alkalmazhatóságának vizsgálatát (mint. pl az ivóvíz, GMO termékek, hitelek, etnikai-társadalmi törésvonalak, stb.), mivel a tézis keretei között posztulált keretrendszerben a konfliktusok megvívásának komplex eszközrendszerét csak a mindenkori környezettel való relációban elemezzük. Így elégségesnek tartom a komplex hadviselés azon jellegét hangsúlyozni, hogy annak célja elsősorban az állam stratégiájának támogatása, minden lehetséges eszközzel.

A politikai hadviselés eszközrendszerének diverzifikációja egyben megerősíti Geoffrey és Knudsen megfigyelését és a komplex rendszerek karakterisztikáját, miszerint az erőforrások növekedésével a rendszerelemek száma és sokfélesége növekszik. A növekvő mértékben változó eszközrendszer aggregált, valamint elemeinek egyéni hatása a biztonsági környezetre nem-lineáris, így megjósolhatatlan. Az mégis levonható következtetésként, hogy az állami érdekérvényesítés eszköztárában a katonai dimenzió relatív fontossága csökkenőben van és a pusztítás, valamint megfélemlítés fizikai. pusztító erővel történő végrehajtásának egyre bővülő alternatívái fejlődnek ki.

³³⁸ <http://nsarchive.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm>

³³⁹ Egy lehetséges példaként lásd: KOVÁCS László és KRASZNAY Csaba: A Digital Mohács: A Cyber Attack Scenario against Hungary." NEMZET ÉS BIZTONSÁG III: (Spec. Issue, 2011) – p. 49-59.

III. 5. Következtetések

A nemzetközi környezet dinamikáját, a védelmi szektort befolyásoló egyik jelentős tényezőhalmazként vizsgáltam. Ennek során röviden áttekintettem az államok nemzetközi környezetben történő megjelenésének és fejlődésének folyamatát. Bemutattam, hogy az állam megjelenésével és az erőszak állami monopolizálása útján az erőszak általános szintje csökkenni a társadalom általános prosperitása pedig nőni kezdett.

Teoretizáltam, hogy a nemzetközi szinten hasonló folyamatok zajlanak, vagyis az erőszak alkalmazásának monopóliuma a globális elrettentési képességgel bíró szereplő kezében van, amelyet a nemzetközi rendszerszer más szereplői az elrettentést gyengítő stratégiai megoldásokkal erodálnak.

A szabályalapú, hegemon erőszakérvényesítésen és erős, hiteles büntetésen alapuló nemzetközi rendszerben az utolsó két évtizedben a convenciónális katonai konfliktusok szinte „kihaltak”. A legerősebb környezeti szelekciós tényező az Amerikai Egyesült Államok hiteles megtorlási képessége, amelynek leglátványosabb formája egy convenciónális háború gyors és sikeres végrhajtása (pl. Irak esetében 1991, 2003).

A nemzetközi rend azonban az utóbbi években erjedésnek indult, mert – többek között és kutatásom szempontjából kiemelten fontos elemként – az amerikai hegemoniát kihívó, vagy egyszerűen csak attól eltérő érdekek alapján mozgó tagállamok a háborús küszöb alatti konfliktusokat preferálják.

Ezek kialakulását nem csak tudatos stratégia segíti, hanem a globális környezet változása is, amelyben a technológia lecsökkenti az erőketítés költségeit és ezért egyre nő azon térségek mérete, ahol ütközőzónák alakulnak ki. Ezek állandó, de a szabályos háború karakterisztikáit jellemzően nélkülöző konfliktusok helyszínei. A globalizáció és a technológiai fejlődése, valamint ennek központi elemeként az erőketítés költségeinek csökkenése olyan nemzetközi szereplőket hoz egymással kinetikus távolságba, amelyek egymás földrajzi közelségében szervesen más fejlődési utat jártak volna be, de ennek híján, egymáshoz való relációjuk nélküli a linearitást és ezért fokozza a nemzetközi kapcsolatok és konfliktusok komplexitását.

A kiterjesztett katonai elrettentés gyengítésére az Egyesült Államok mindegyik katonai riválisa hasonló megoldást talál, amelyet stratégiai visszatartásnak neveznek és a katonai hegemon stratégiai kalkuluszát úgy befolyásolja, hogy növeli az erőketítés költségeit.

A védelmi szektorok számára releváns dinamika, hogy a katonai erő alkalmazásának a katonai hegemónia által teremtett szabályrendszere és az elrettentés jelensége által megteremtett stabilitás valószínűleg erodálódik. Ugyanakkor a stabilitás alternatívája valószínűleg nem egy rendszerszintű, hagyományos katonai konfliktus lesz, hanem számos, olyan stratégiai eszköz alkalmazásán keresztül megvalósuló „politikai hadviselés”, amelyekben a katonai dimenzió súlya az alternatív eszközrendszerek csökkenő bekerülési költsége és költség-haszonáldozata miatt csökkenni fog. Ez a védelmi szektorok biztonságtermelő kapacitásai szempontjából a következő évek során jelentős változásokat idézhet elő.

IV. Szövetségi rendszerek

„A NATO céljai a 21. században sem változnak. A transzatlanti térség erejével egyesíteni a földrajzilag törékeny európai félszigetet, kezelni a geopolitikai veszélyeket és eurázsiai hatalomként olyan mértékű befolyást kialakítani a mega-kontinensen, amely megkerülhetetlen tényezővé teszi. Aki Euráziát ellenőrzi, a világot ellenőrzi. A Szövetségnek „ott kell lenni” Euráziában, ha releváns akar maradni.”³⁴⁰

Alexandros Petersen

IV.1. Bevezető, a szövetségi rendszerek kialakulásának eredete

A szövetségi rendszerek a védelmi szektorok környezetének olyan tényezői, amelyek egyszerre biztosítanak védelmet a kisebb és további biztonságfogyasztói piacot a nagyobb védelmi szektorok számára. Ez a kölcsönösen haszonelvű szimbiózis a szövetségek kialakulásának eredője, amely egyben, folyamatos kölcsönhatást generál a nemzeti védelmi szektor és a védelmi szövetség között, amelynek tagja. A védelmi szektor egyik legjelentősebb befolyásoló tényezője a szövetségi rendszer, amely azonban, paradox módon a védelmi szektor képességeinek konzerválásához éppúgy hozzájárulhat, mint azok fejlesztéséhez. A IV. fejezetben elsősorban ezt a dinamikát mutatom be.

A szövetségi rendszerek a Cambridge Dictionary meghatározása szerint „országok, politikai pártok vagy emberek olyan csoportja, akik megállapodtak az együttműködésben, közös célok elérésére érdekében”³⁴¹. A nemzetközi térből induló megközelítésünk alapján tehát az anarchikus nemzetközi rendszer olyan tagjainak együttműködéséről beszélünk, amelyek közös érdekeket (értékeket) azonosítanak. A szerveződés iránya ilyen módon hasonló az előző fejezetben bemutatott nemzetállami fejlődéssel. A különbség elsősorban a permanens struktúrák létrehozásában mutatkozik meg.

³⁴⁰ PETERSEN, Alexandros: Balancing power in Eurasia. Guardian. 19 February 2009. Forrás: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/feb/18/russia-us-foreign-policy> (Letöltve: 2016. június 1.)

³⁴¹ <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/alliance>

A szövetségek kialakulását ez alapján magyarázhatják a nemzetközi térben a környezeti tényezők által kifejtett szelektív nyomás elsődlegességét propagáló, ún. „kemény determinista”³⁴² teóriák (például; Diamond³⁴³, Gat³⁴⁴, Pinker³⁴⁵ és Hariri³⁴⁶) logikája.

E szerint, az erőszak monopolizációja a biztonság növelésének leghatékonyabb módja (Pinker 2011), amelyhez azonban olyan kapacitások szükségesek, amelyek képesek a monopolizáció folyamatát biztosítani, vagyis az erőszak alkalmazásának lehetőségéből más közösségeket erőszakkal - háborúval - kizárni (Gat 2008).

Tekintettel az erőszak monopolizáció progresszív természetére, annak nagyságrendje fokozatosan növekszik. Ez koalíciók kialakulását teszi szükségessé a monopolizálást megkísérlő fél támogatása érdekében vagy annak ellenében. A koalíciók szervező elve igen változatos lehet, a geostratégiai fekvéstől a közös biztonságpercepción át, a közös érdekekig, de a legnagyobb kohéziót adó karakterisztika minden bizonnyal a normák, szabályok és struktúrák közössége, vagyis az ideológiák (pl. kereszténység, liberalizmus, kommunizmus, stb. – Hariri 2014³⁴⁷). Az erőszak monopolizációját célzó ideológiai közösségekre kiváló példa a hidegháború időszakának két tömbje, a kommunista országok és a másik oldalon a szabad demokráciák közössége.

A nemzetközi kapcsolatok vonatkozó tudományelméletei elsősorban két nagy csoportba, a strukturális realista és a liberális institucionalista iskolákba sorolható.

A katonai szövetségek létének egyik leginkább elfogadott, strukturális realista irányzatának kiinduló pontja a biztonsági dilemma. E szerint Amennyiben „A” fenyegetőnek értékeli „B” katonai képességeit, akkor erőfeszítéseket tesz a saját képességei kialakítására, amelyekkel reálisan elrettentheti, vagy annak kudarca esetén, elháríthatja „B” agresszióját. „B” ezt a trendet látva tovább erősíti képességeit, hogy megőrizze, vagy növelje meglévő potenciálját. A katonai képességek ilyen koevolúciója az államok szándékaitól függetlenül a biztonság

³⁴² PORTER, Patrick: *The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power*. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931. – p. 26

³⁴³ DIAMOND, Jared M. *Guns, germs and steel: a short history of everybody for the last 13,000 years*. Vintage New Ed., 1998. ISBN-13: 978-0099302780

³⁴⁴ GAT, Azar. *War in human civilization*. Oxford University Press, 2008. ISBN-13: 978-0199236633

³⁴⁵ PINKER, Steven: *The better angels of our nature: Why violence has declined*. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645.

³⁴⁶ HARARI, Yuval Noah. *Sapiens: A brief history of humankind*. Harper, UK. 2015. ISBN-13: 978-0062316097

³⁴⁷ HARARI, Yuval Noah. *Sapiens: A brief history of humankind*. Harper, UK. 2015. ISBN-13: 978-0062316097

szintjét általánosan csökkentő fegyverkezési spirált eredményez és végül a katonai jószágok határhasznosságának, vagyis a védelmi erőfeszítések fenntarthatóságának kérdéshez vezet.³⁴⁸

Az anarchikus nemzetközi környezetben tehát az egyes államok a saját biztonságuk fokozása közben a biztonsági dilemma áldozatává válnak, melynek eredményeként hosszabb távon csökkenhet a biztonságuk. A probléma logikus megoldása a koalícióba tömörülés, amely lehetőséget nyújt a tagállamoknak az erőforrásaik ideiglenes csoportosítására, mely által elkerülhetik a biztonsági dilemma csapdáját.³⁴⁹

A liberális institucionalista megközelítés szerint a szövetségek növelik a tagállamok együttműködéséből várható relatív nyereséget és csökkentik a nemzetközi szinten folyó általános anarchiát. Ezért az abban résztvevő tagállamok az anarchia univerzális megszüntetésében és nem a saját nyereségük maximalizálásban érdekeltek, egyben azonban „közjószágként” részesülnek a szövetség kollektív előnyeiből. Ennek érdekében akár szuverenitásuk, nemzeti céljaik egy részét is hajlandóak feladni.³⁵⁰

A bemutatott elméletek közös elemei, hogy a szövetségekbe tömörülés a nemzetközi szintén változásaira adott reakció eredményeként jön létre (tehát van oka, célja, iránya), másrészt, hogy a koalíció eredményeként egyfajta közös externália, a koalíció tagjainak biztonságát növelő jószág kezd termelődni (hasonló logika mentén, mint a védelmi szektor nemzeti biztonságot termelő funkciója Markowski et al.³⁵¹ megközelítésében).

Az említett teóriákat tehát alapvetően összeköti az együttműködés eredményeként létrejövő közjószág elve, ebben az esetben a védelem vagy biztonság, amelyből részesedni a racionálisan cselekvő államok alapvető érdeke, különösen, ha önállóan nem lenne esélyük hasonló mértékű védelemre, biztonságra.

A szövetségi szinten termelt biztonság így része annak a termelési folyamatnak, amely a nemzetközi környezet szereplőinek katonai és nem katonai kapacitásait termelő szektorok erőforrásokon alapuló metabolizmusa eredményeként jön létre. Ezért a továbbiakban a

³⁴⁸ HERZ, John: *Political Realism and Political Idealism*. Chicago: University of Chicago Press, 1951. ISBN: 9780598205599.

³⁴⁹ HERZ, John: *Political Realism and Political Idealism*. Chicago: University of Chicago Press, 1951. ISBN: 9780598205599

³⁵⁰ HELLMANN, Gunter: *Neorealism, Neoliberal Institutionalism, and the Future of NATO*. *Security Studies*. 1993. Vol 3. Iss. 1 – p. 3–43.

³⁵¹ MARKOWSKI, HALL: *Challenges of Defence Procurement*. *Defence and Peace Economics*. 1997. Vol. 9. – p. 3.

szövetségi rendszereket transznanacionális szinten „virtuálisan létrejövő” védelmi szektorként vizsgálom, összhangban a tanulmányomban eddig tett megállapításokkal.

Ezek közül kiemelést érdemel, hogy a védelmi szektor működésének alapja az erőforrás, eredménye a katonai képesség, majd ennek rendelkezésre állása függvényében a biztonság. Továbbá, hogy a folyamat egésze külső és belső környezeti hatások nyomán formálódik.

Megjegyzést érdemel, hogy a nemzetközi rend anarchikus viszonyai között érzékelt szignifikáns fenyegetés a II. világháborút követően két jelentős szövetséget hozott létre Európában. 1949-ben a szovjetek által a kelet-európai országokban véghezvitt kommunista hatalomátvételre, közvetlenül pedig a Szovjetunió geostratégiai térnyerésére reagálva jött létre az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete (NATO).³⁵² Majd 1955-ben, Nyugat-Németország NATO-ba történő felvételére és közvetlenül a közép-európai hadszíntér felboruló erőviszonyaira válaszul jött létre a Varsói Szövetség.³⁵³

Érdekes és a környezeti viszonyok meghatározó szerepére utal, hogy a közel azonos körülmények között született szövetséges közel azonos alapító szerződéssel bírtak. Mindkét szövetség esetében meghatározó volt a fegyveres erő elsődlegességének feladása, a konzultáció fontosságának hangsúlyozása, az ENSZ Alapokmányára történő hivatkozás, valamint a legfontosabb elem, a kollektív védelem intézménye. (Apró különbség, hogy míg a NATO alapokmánya az értékek és értékközösség fontosságát és védelmét is kiemelten kezeli, addog a Varsói Szerződés jóval funkcionálisabban fogalmaz.)³⁵⁴ Ez egyben azonban arra is utal, hogy az 1949-1955 közötti időszakban a két legnagyobb méretű védelmi ipar az egymás ellen játszott biztonsági dilemma eredményeként olyan biztonsági túlkapacitást termelt, amely elegendő volt a hiteles elrettentés egy-egy nagyobb régióba történő kiterjesztéséhez.

IV. 2. A szövetségi rendszerek dinamikájának haszonelvű megközelítése

Az előző fejezetben tett megállapítások alátámasztják, hogy az egyes államok a szövetséges rendszereket elsősorban a saját hasznuk fokozása, vagy az őket érő fenyegetések elkerülése érdekében választják. Választásuk sohasem önzetlen tehát és mindenkor a saját

³⁵² http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf

³⁵³ <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20219/volume-219-I-2962-Other.pdf>

³⁵⁴ MASTNY, Vojtech: A Cardboard Castle?: An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991. Central European University Press, 2006. ISBN-13: 978-9637326073 - p. 4.

környezetükben történő folyamatok, továbbá saját érdekeik és követett értékeik függvénye. Ez megfelel a Waltz³⁵⁵ és Jervis³⁵⁶ által racionalizált, anarchikus körülmények közötti állami viselkedés teóriáinak.

Hangsúlyoznom kell, hogy a nemzetközi környezet „anarchikus” viszonyai között egyértelműen nem az altruizmus, vagy humanisztikus ideák hajtják a szövetségek kialakulásának folyamatát, hanem az egyes államok racionális, vagy annak vélt döntései. A szövetségek megalakulása és transzformációja egy állandó alkudozási folyamatként fogható fel, ahol a vita tartalma a nemzetközi környezetben történt változások értelmezése, célja pedig a megfelelő válasz (adaptáció) kiválasztása. (Ez a folyamat nagyon hasonlóan zajlik ahhoz, amelyet a stratégiai tervezés és komplex környezete viszonyának elemzése során már vizsgáltam – lsd. a védelmi szektor transzformációjáról írt fejezeteket).

A szövetségek teremtésében tehát a nagyobb államokat érdekszférájuk kiterjesztése, a kisebbeket a biztonságuk költséghatékony fokozása motiválja. A szövetségek hatékonyságát nagyban meghatározza a biztonságot termelő nagyobb tagállamok hitelessége, amelynek része az erőkitétési szándékuk és képességük demonstrálása (az ún. NATO előretolt jelenlét léteztetése a Baltikumban egy ilyen tevékenység³⁵⁷). A szövetség kohéziójának központi eleme ezért az a stratégiai képesség, amellyel a szövetség egyik vagy több tagja képes a másik tag elleni agresszió hiteles megtorlására.³⁵⁸

Így, a nemzetközi környezet elemzése során már kialakított megállapítások nyomán, kijelenthető, hogy a szövetségek működésének központi eleme a nagyobb tagállamok magas minőségű (nukleáris, vagy konvencionális) elrettentő képességének kiterjesztése a földrajzilag, technológiailag lehetséges távolságokba³⁵⁹³⁶⁰ és ezen a határon belül érdek- és értékközösség alapú szövetségi rendszer kialakítása.

Ebből a megállapításból egyébként az is következik, hogy a szövetségek létrehozásának abszolút költségeinek túlnyomó részét a nagyobb tagállamok képviselik, de ezen költségek

³⁵⁵ WALTZ, Kenneth N: Theory of international politics. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707 – p. 127

³⁵⁶ JERVIS, Robert: Complexity and the Analysis of Political and Social Life. Political Science Quarterly, 1997. Vol. 112, No. 4.

³⁵⁷ DENI, John R.: Enhancing NATO's Forward Presence.

Forrás: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/68792> (Letöltve: 2017. február 3.)

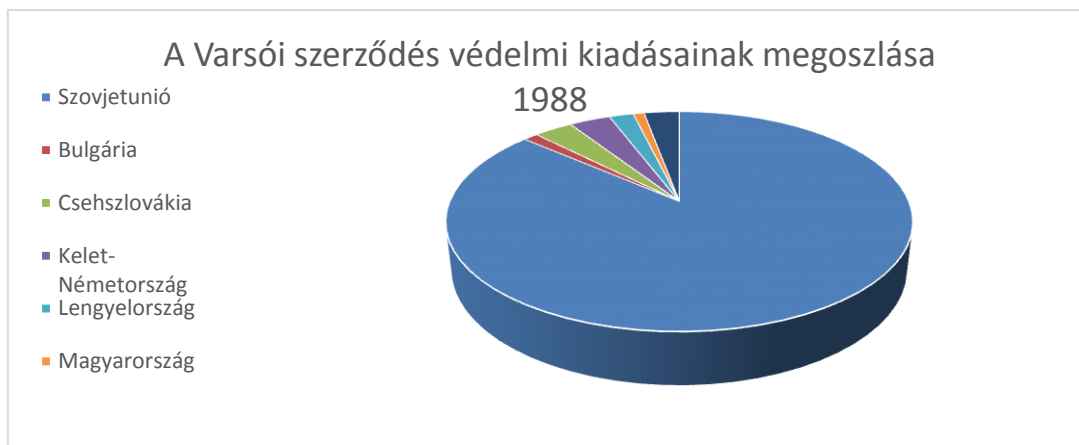
³⁵⁸ SCHELLING, Thomas C.: Arms and Influence. New Haven: Yale University Press, 1966. ISBN: 9780300002218. – p. 36-43.

³⁵⁹ MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. Contemporary Security Policy. 2012. Vol. 33 Iss. 1. – p. 87

³⁶⁰ LEAH, Christine M.: Deterrence and Arms Control in a Second Conventional Age, Comparative Strategy, 2015. Vol. 34. Iss. 5. – p. 401-421

az ilyen tagállamok részéről amúgy is felhasználásra kerülnének a saját biztonságuk kilakítása és védelmük kiterjesztése érdekében, összhangban a Posen által meghatározott teoretikus keretekkel (az amerikai hegemonia kiterjesztésének kapcsán).³⁶¹

A szövetségek egyik elsődleges dinamikája ezért a méret szabatoság, vagyis a méretnövekedés miatt emelkedő termelékenység, amely egyben csökkenti az egy megtermelt egységre jutó költségeket, így további hatékonyságot biztosít. A méretszabatoság törvénye, amennyiben abszolút értékben mérhető javakról beszélünk, például harckocsik, tüzérségi ágyúk, vagy repülőgépek, mindig a nagyobb volumennel rendelkező országnak kedvez. Bár a biztonság abszolút értékekben nem kifejezhető, a biztonság alapját szolgáltató haderő igen. Ez a haderő biztosítja a megfelelő információt a kisebb szövetségeseknek ahhoz, hogy felmérjék a hegemon által alapított katonai szövetséghez történő csatlakozás, vagy kimaradás hasznosságát és költségeit. A méretgazdaságosságnak engedelmessé válva, egy katonai szövetségben általában egyetlen katonai szuperhatalom van.

22. ábra: A VSZ védelmi kiadásainak megoszlása (1988)³⁶²

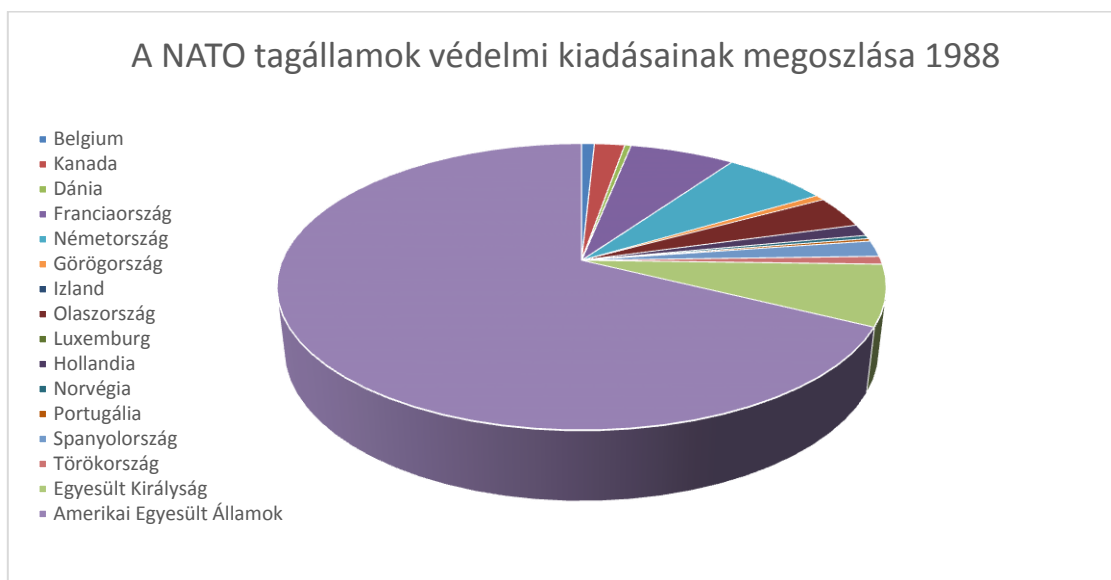
A méret szabatoság és az ebből következő biztonság-termelési túlkínálat szépen kimutatható a Varsói Szerződés esetében is. Az 1988. évi védelmi kiadási statisztikák alapján, a VSZ tagállamok összesített, éves kiadási szintjének 86,1%-át a Szovjetunió biztosította. Kelet-Németország 3,4%-ot, Csehszlovákia 3,2%-ot, Románia 2,9%-ot, Lengyelország 2%-ot, Bulgária 1,2%-ot, Magyarország 0,9%-ot biztosított. Az összköltségvetés 290,2 milliárd

³⁶¹ POSEN, Barry R.: Command of the commons: the military foundation of US hegemony. International Security, 2003. Vol. 28. Iss. 1. – p. 5-46

³⁶² Saját ábra. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>. 1988. évi adatok, 2015. évi konstans dollárban nominálva.

dollárra rúgott, amelyből a Szovejtunió 250 milliárd dollárt fedezett, kelet-európai szövetségei pedig 40,2 milliárdot.³⁶³

Ugyanilyen méret szabotosság figyelhető meg a NATO tagállamoknál is, ahol azonban a résztvevők nagy száma miatt, az Egyesült Államok relatív költségei valamivel alacsonyabbak (a teljes kiadás 67%-a). Ehhez az is hozzájárulhat, hogy az Észak-Atlanti Szövetségnek tagja három olyan ország is (Egyesült Királyság, Franciaország és Németország), amelyek önálló közgazdasági tényezőként jelennek meg, 50 milliárd dollárt meghaladó kiadási szinttel. Ez azt jelenti, hogy bármelyikük védelmi kiadásai nagyobb, mint az összes kelet-európai országé együttvéve. A NATO teljes védelmi kiadási szintje 1988-ban 871,8 milliárd dollárra rúgott, amelyből US 587,4 milliárd dollárt biztosított, Európa pedig 284,4 milliárdot, amely kis híján eléri a teljes Varósi szerződés védelmi költségvetését.³⁶⁴

23. ábra: A NATO védelmi kiadásainak megoszlása (1988)³⁶⁵

A két szövetség egymáshoz mért méretgazdaságossága a földrajzi kiterjedésével is arányosságot mutat. Washington és Berlin távolsága 6717 km, míg Moszkva és Berlin távolsága 1610 km. Tekintve, hogy a NATO költségvetése kb. háromszor nagyobb, mint a Varsói Szerződésé, figyelembe véve, hogy a 80-as évek elejétől az előbbi abszolút technológiai fölényt élvezett, valamint, hogy a Wahsington-Liverpool távolság (5658 km)

³⁶³ Saját számítások. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>. 1988. évi adatok, 2015. évi konstans dollárban nominálva.

³⁶⁴ Saját számítások. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>. 1988. évi adatok, 2015. évi konstans dollárban nominálva.

³⁶⁵ Saját ábra. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>. 1988. évi adatok, 2015. évi konstans dollárban nominálva.

ócanon történő erőkitetésnek minősül, amely az Egyesült Államok tengeri hegemóniája és a 80-as évektől csökkenő hajózási tarifák miatt lényegesen „költséghatékonyabb”, igazolható, hogy a NATO akciórádiusza egy létező földrajzi determináns. (Még akkor is, ha a Szövetség határait egyébként a „történelmi események” alakították ki.) Valójában a védelmi kiadás és az erőkitetés arányossága lényegesen nagyobb akciórádiuszt igazolna a NATO javára, mint a két szövetség 1988-as határai. Ebben a tekiintetben azonban a hagyományos fegyverrendszereken alapuló erőparitási számvetések csak egy részét képezik annak az egyenletnek, amelyben a felek a lehetőségeiket mérlegelik. A másik, nukleáris elrettentési elem legalább ilyen, ha nem jelentősebb súllyal esik latba

A hagyományos képességeken alapuló, magas transzatlanti akciórádiusról szóló feltételezésemet igazolta a NATO afganisztáni művelet is, ahol a várakozások és pesszimista előrejelzések ellenére a Szövetség képes volt 60 000 ember³⁶⁶ folyamatos műveletben tartására. Ezzel együtt a kisebb, nemzeti védelmi szektorok számára a NATO egyfajta képességszorzóként is működött, hiszen szállítási és ellátási képességeinek biztosításával lehetővé tette, hogy több ezer kilométerre vetítsenek ki képességeket, miközben ez a saját erejüket meghaladta volna.³⁶⁷³⁶⁸³⁶⁹

Következtetésként az is levonható, hogy a hatékony erő kifejtés akciórádiusza befolyásolja egy tagállam szövetségi rendszerben történő viselkedését és megfordítva is, valószínűleg a legerősebb szövetséges tagállam részes tagállamok felé mutatott preferencia sorrendje valószínűleg arányos a földrajzi távolsággal. Ezt a felvetésemet igazolja a Pew Research Center felmérése, amely a NATO szövetséges országok lakosságának azon meggyőződését vizsgálta, hogy egy orosz agresszió esetén segítségükre sietne-e az Egyesült Államok. Az eredmény csodálatos módon korrelál az adott ország Washingtontól mért távolságával, egyben pedig pozitívan utal a lakosság megfelelő helyzetfelismerő képességére (vagyis, hogy kognitíven tisztában vannak a földrajzi determináló tényezők és az erőkitetés viszonyával). Minél közelebb van ugyanis egy ország az Egyesült Államokhoz (és távolabb Oroszországtól), annál nagyobb mértékben bízik abban, hogy az USA a segítségére sietne.

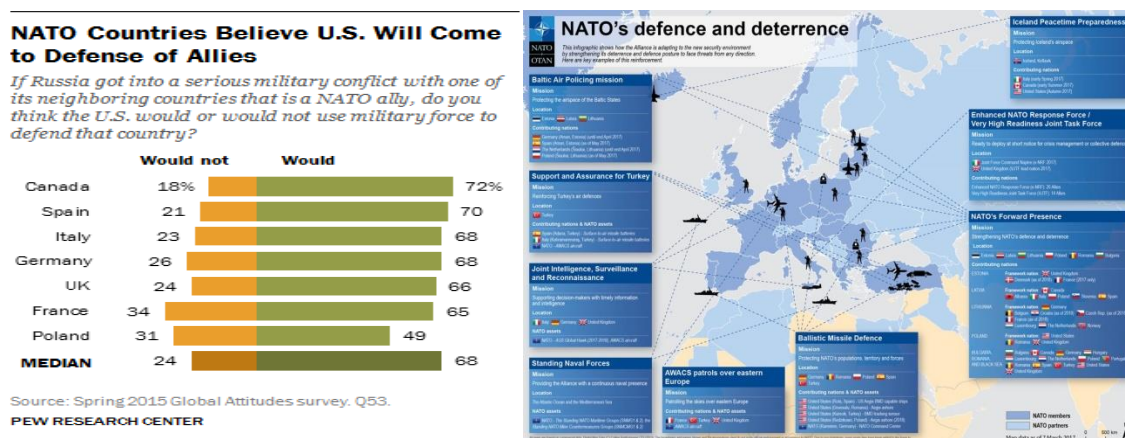
³⁶⁶ RINGSMOSE, Jens: NATO burden-sharing redux: continuity and change after the Cold War. Contemporary Security Policy, 2010. Vol. 31. Iss. 2. – p. 319-338.

³⁶⁷ A magyar tapasztalatokról lásd: https://mno.hu/migr/hianyos_ellatas_az_afganisztani_misszioban-241940; http://magyarnarancs.hu/belpol/magyarorszag_az_afganisztani_haboruban_-_nem_a_meret_a_lenyeg-68871

³⁶⁸ YOUNG, Thomas-Durell: The Challenge of Reforming European Communist Legacy ‘Logistics’. The Journal of Slavic Military Studies. 2016. Vol. 29. Iss. 3. – p. 353

³⁶⁹ KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3 – p. 61.

A 18. ábra, a NATO „védelem és elrettentési” stratégiájának földrajzi kiterjedését szemlélteti és megfelelően reflektál arra, hogy a katonai szövetségnek a hitelessége megőrzése érdekében épp a perifériáján kell megerősíteni az elrettentési képességét és elkötelezettségét.

24. ábra: A NATO tagországok lakosságának véleménye arról, hogy az USA felmentené-e őket egy orosz támadás esetén?³⁷⁰

25. ábra: A NATO erőiképviseletének az "Elrettentés és Védelem" koncepciójának keretében³⁷¹

Egyben a periférián fellobanó válság az, amely a leginkább alááshatja egy masszív biztonságtermelő ország hitelességét. Ez utóbbit igazolja, hogy amikor Oroszország valószínűségnek érezte Ukrajna kiszakadását a saját érdekszférájából, akkor a nemzetközi szabályok megszegésétől sem riadt vissza, a vélt és valóságban bekövetkező büntetések ellenére sem (szankciók, izoláció, megerősített NATO elrettentés a Baltikumban).³⁷²³⁷³

A periféria és a méretarányosság előnyeit élvező középpont között épp a fenyegetettség eltérő közelsége és a hirtelen romló helyzet bekövetkezése esetén nyújtható biztonságnövelés (ez esetben katonai felmentés) földrajzi térben csökkenő kilátásai generálnak érdek-eltérést és adott esetben eltérő biztonsági percepciót. A Pew már idézet felmérésének egy másik eleme (19. ábra), Németország és US lakosságának eltérő percepciója Ukrajna kapcsán, ami az itt bemutatott centrum-periféria különbségek kapcsán tett megállapításaimat támasztja alá. Ez alól, mint a tézisem során többször is megjegyzem, kivételt képez, ha egy ország azonnali és egzisztenciális veszélyben érzi magát egy szomszédja által. Ebben az esetben az ország saját

³⁷⁰ <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/06/10/key-findings-from-our-poll-on-the-russia-ukraine-conflict/>

³⁷¹ <https://twitter.com/dpjankowski/status/856024957687648256>

³⁷² FREEDMAN, Lawrence: Ukraine and the art of limited war. Survival, 2014. Vol. 56.Iss. 6 – p. 7-38.

³⁷³ SHLAPAK, David A., JOHNSON, Michael: Reinforcing deterrence on Nato's eastern flank. Wargaming the Defense of the Baltics, RAND Corporation, 2016.

Forrás: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf (Letöltve: 2017. február 5.)

magát biztonságfogyasztónak tekintve igyekszik megfelelni a szövetségi hegemón igényeinek, miközben a periférikus helyzete (és kiszolgáltatottsága) ellenére a fenyegetést ellenségesen szemléli. Ezt támasztja alá a 20. ábra.

U.S.-German Divide Over Ukraine				Poland Takes a Tougher Line on Russia			
<i>Support for ___ in response to the situation involving Russia and Ukraine</i>					Poland	Other NATO countries*	Diff
	U.S.	Germany	Diff		%	%	
	%	%			%	%	
NATO sending arms to Ukraine	46	19	-27	Russia is a major military threat to neighboring countries	70	49	-21
Ukraine joining NATO	62	36	-26	Russia is to blame for violence in eastern Ukraine	57	37	-20
Use military force to defend NATO ally	56	38	-18	Unfavorable view of Russia	80	67	-13
Decreased sanctions on Russia	10	29	+19	Increase economic sanctions on Russia	49	25	-24
Western countries sending economic aid to Ukraine	62	71	+9	Support for NATO sending arms to the Ukrainian gov't	50	40	-10
				Support for Ukraine becoming a NATO member	59	57	-2
				Support for Western countries providing economic aid to Ukraine	77	68	-9

Source: Spring 2015 Global Attitudes survey. Q48a-b, d, Q50 & Q52.

PEW RESEARCH CENTER

* Median includes Canada, France, Germany, Italy, Spain, the UK and the U.S.

Source: Spring 2015 Global Attitudes survey. Q12d, Q27, Q47, Q48a-b, d & Q50.

PEW RESEARCH CENTER

26. ábra: A német és amerikai társadalom eltérő stratégiai preferenciái Ukrajna kapcsán³⁷⁴

27. ábra: A lengyel biztonsági percepció Oroszország kapcsán³⁷⁵

Ezek a példák arra utalnak, hogy a kollektív védelmi fórumok működése állandó alkufolyamat, ahol minden szereplő a saját percepciójának megfelelő érdeke és célok érvényesítésére törekszik.

A szövetségi diskurzus előnye ugyanakkor, hogy a biztonság externáliaként történő megjelenése olyan „olcsó” a fogadó társadalmaknak, hogy még akkor is megéri a katonai hegemónnal folytatott szimbiózis, amikor az más kisebb áldozatokat követel (pl. az afganisztáni beavatkozás, vagy a védelmi kiadások növelése).

A szereplők tehát nem adják fel a saját hasznuk maximalizálására vonatkozó céljaikat, de hajlandók szuverenitásuk egy részéről lemondva, szabályozott keretek között megvitatni a saját és ellentétes érdekeket. A célok kialakítását illető konszenzus legfontosabb – vizsgálatunk szempontjából kevésbé releváns - intézményi eredményei a stratégiai

³⁷⁴ <http://www.pewglobal.org/2015/06/10/nato-publics-blame-russia-for-ukrainian-crisis-but-reluctant-to-provide-military-aid/>

³⁷⁵ <http://www.pewglobal.org/2015/06/10/nato-publics-blame-russia-for-ukrainian-crisis-but-reluctant-to-provide-military-aid/>

dokumentumok. A NATO esetében ilyen pl. a Stratégiai Koncepció³⁷⁶ és a Politikai Irányelvek³⁷⁷.

A célok meghatározása tehát folyamatos egyeztetések eredményeként jön létre, amely azonban a formális tevékenység árnyékában a tagállamok szövetségi súlyáról, jogosultságairól és kötelezettségeiről is szól. Ennek egyik legjelentősebb eleme, különösen transzatlanti viszonylatban, a terhek arányos megosztásának kérdése, vagyis az, hogy a szövetség által termelt biztonságból pozitívan (pozitív externáliaként) részesülő államoktól mekkora erőfeszítés várható el a biztonságért cserében?

IV. 3. A szövetségi rendszerek teherviselési vitái

Becker tanulmánya megfelelő kereteket ad a szövetségek dinamikáját, és annak középpontjában a teherviselés kérdéseit elemző vizsgálatomhoz.

A szerző szerint terhek viseléséről szóló transzatlanti vita a NATO tagországok között négy szinten valósul meg. Az első a nemzetközi környezetben észlelt fenyegetések észlelése és súlyozása. A második a szövetségen belüli vita a válaszlépés intézményesítésének módozatairól (ahol a választott megoldás nem egyenlő mértékben érinti a tagállamokat, ezért lehet a tehermegosztási vita tárgya). A harmadik a tagállamok nemzeti szintjén zajló alkufolyamat a politikai prioritásokról és ennek következményeként a védelemre szánt erőforrások szintjének megállapításáról. Köztes folyamatként fogható fel, hogy a NATO teherviselési vitáját befolyásolja egy intézményen kívüli jelenség is, mégpedig az Európai Unió gazdaságpolitikai folyamatai, kiemelten a maastrichti kritériumok a túlzott-deficit eljárás.³⁷⁸

Ennek kiegészítéseként meg kell jegyezni, hogy a védelmi szektor az államháztartás külön alrendszereként egyben tárgya a pénzügyi-költségvetési megfontolásoknak is, így a szövetségi

³⁷⁶ NATO's Strategic Concept. Letöltve: http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf

³⁷⁷ Nem nyilvános dokumentum. A NATO intézményi rendszerében betöltött szerepéről lásd: A NATO védelmi tervezési rendszere a stratégiai tervezés kontextusában. 2012. szeptember 1. Letöltve: http://old.biztonsagpolitika.hu/index.php?&&id=16&aid=1225&title=a-nato-vedelmi-tervezesi-rendszere-a-strategiai-tervezes-kontextusaban&load=8_GOS1iflwz, továbbá MATTELAER, Alexander: Preparing NATO for the Next Defence-Planning Cycle. The RUSI Journal, 2014. Vol. 159. Iss. 3. – p. 30-35.

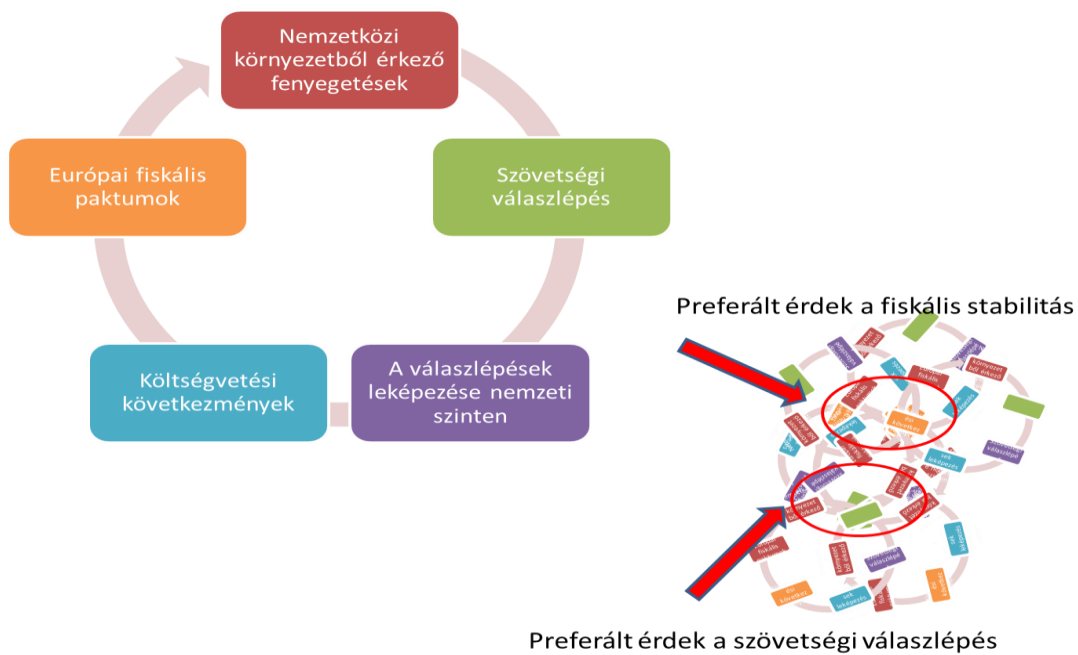
³⁷⁸ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2. – p. 149

kérdések megvitatásának létezik még egy szintje, a védelmi szektor és az erőforrásokat felügyelő szektor (tehát a Honvédelmi Minisztérium és a Nemzetgazdasági Minisztérium).

Így a beckeri modell kiegészül a „kötségvetési következmények” vagyis a védelemre költött erőforrások és a minden másra költött erőforrások relációja és annak politikai, gazdasági, társadalmi és katonai hatásai kapcsán kialakuló alkufolyamattal.

A fentiek alapján igazolható, hogy az alkufolyamatok öt lépcsője (természetesen, mivel nem-lineáris rendszerről beszélünk, az öt lépcső nem feltétlenül szekvenciális, arányos és konzekvens) határozza meg tehát a szövetségi rendszerekben a tagállamok biztonság növelésért folytatott erőfeszítéseit.

Alkufolyamatok az Észak-Atlanti Szerződés Szövetségében (Becker 2017 alapján)

28. ábra: A beckeri modell és egy hipotetikus vita seamtikus ábrázolása³⁷⁹

Az alkufolyamat során a tagállamok a saját preferenciáikra koncentrálnak és ezen preferenciák mentén alakul ki a tagállamok együttműködése is. Például azon tagállamoknak, amelyeknek a fiskális stabilitás kiemelt célja, mint egy adott, szövetségi szinten azonosított fenyegetés elleni válaszlépés (például mert az adott ország békéje szempontjából ez másodlagos), elsősorban pénzügyi kérdésnek tekintik a szövetségi hozzájárulást. Azon

³⁷⁹ Saját ábra.

tagállamok, amelyek közvetlen fenyegetést éreznek, vagy túlságosan nagyok ahhoz, hogy a biztonság-termelő erőfeszítésüket az elrettentés hitelességének veszélyeztetése nélkül visszavegyék, a hozzájárulást katonai és politikai kérdésnek tekintik majd. A kettő nézőpont közötti egyeztetés a teherviselésről szóló vita.³⁸⁰

A teherviselési vitát, Olson és Zeckhasuer máig meghatározó hatású művükben a szövetségi rendszerek kollektív biztonságot előállító tevékenységének és a biztonságért tett erőfeszítések arányos megosztásának (tehermegosztás) aspektusainak kapcsán kibontakozó alkufolyamatként azonosították.³⁸¹

Olson és Zeckhauser szerint a szövetségi rendszerekhez való csatlakozás szempontjából meghatározó az ország elhelyezkedése – riválisához, vagy potenciális agresszorához képest –, amely egyébként is nagyban meghatározza a védelmi kiadások preferenciáját. A nagy kiterjedésű, fenyegetett határával rendelkező országok a szövetségen belül a a konvencionális védelem szerepének hangsúlyozására fognak törekedni, míg azon államok esetében, amelyek távolabb vannak a veszélyzónától, inkább a nagy hatótávolságú csapásmérési képességek elleni védekezés válik fontossá (légierő).³⁸²

Két egyenlő lehetőségekkel rendelkező szövetségi tagállam közül az fogja nagyobb mértékben növelni a közös védelemhez történő hozzájárulását, amelyik nagyobb mértékben érzi magát fenyegetve. Ezt Posen is megerősíti.³⁸³³⁸⁴ A kiadás szintjét ugyanakkor meghatározza az is, hogy a társadalmi, vagy politikai elit által optimálisnak vélt biztonsági szint érzékelhető-e vagy sem. Amennyiben a biztonsági környezet stabil, akkor, minden más tényező egyenlősége esetén a méretgazdaságosság, vagyis az aktuális védelmi ipari kapacitások és védelmi kiadási szint nagyságrendje határozza meg a védelmi kiadások trendjét. Vagyis a nagyobb többet fog költeni, mint a kisebbek. Ez az alábbi ábra szemlélteti.

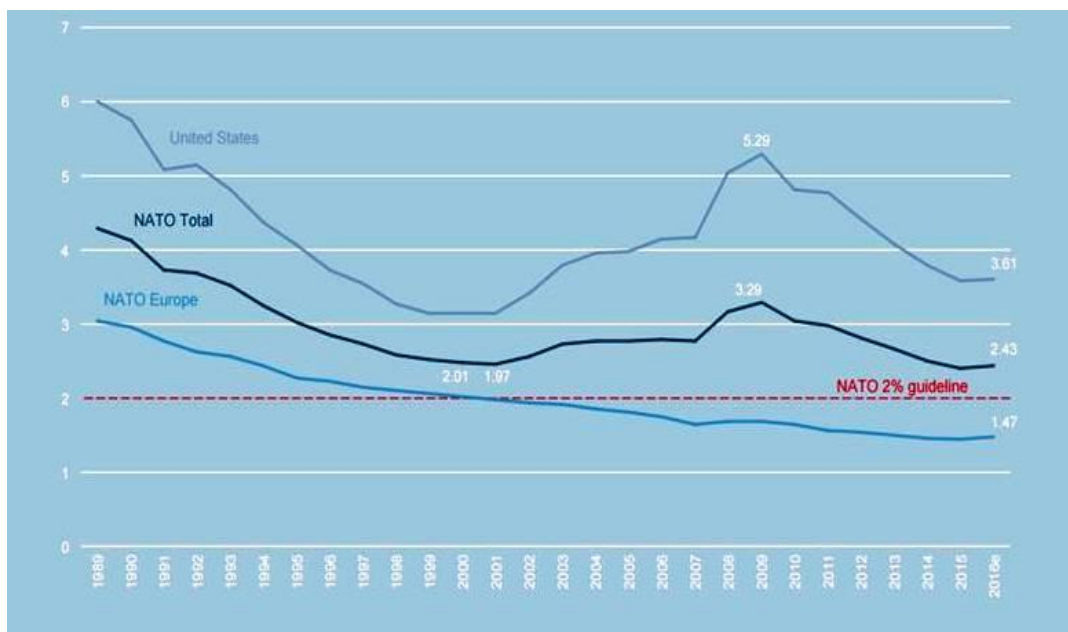
³⁸⁰ A teherviselési vita jó történelmi áttekintését adja RINGSMOSE, Jens: NATO burden-sharing redux: continuity and change after the Cold War. Contemporary Security Policy, 2010. Vol. 31. Iss. 2.

³⁸¹ OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics, 1966. Vol. 48. No. 3.

³⁸² i. m.

³⁸³ i. m.

³⁸⁴ POSEN, Barry R.: The security dilemma and ethnic conflict. Survival, 1993. Vol. 35. Iss. 1. – p. 27-47.

29. ábra: US, a NATO és az európai szövetségek védelmi kiadásainak változása³⁸⁵

A kiadást feltehetően meghatározza az is, hogy a szövetség célrendszere milyen mértékben egyezik meg a tagállamok célrendszerével. Olson és Zeckhauser megállapítja, hogy egy adott nemzet által egy szövetségi rendszer erősítése érdekében áldozott erőforrás megegyezik a vizsgált nemzet kormánya által reálisnak tartott erőforrás mértékével. Valószínű, hogy minél jelentősebb a kettő rendszer közötti megfelelés, annál hasznosabb a tagállamok számára a közös védelemhez történő hozzájárulás.³⁸⁶

Jelentős tényezőként jelenik meg a fenti folyamat inverze, a nemzeti (vagy nem-kollektív) célok relatív súlyának növekedése a kollektív célokhoz viszonyítva. Ezek akkor következnek be, ha egy tagállam olyan politikai-katonai célt akar teljesíteni, amely nem közösségi cél. Ennek oka lehet bizalmatlanság (Törökország és Görögország), vagy a tagállami szerződésen túlmutató célok (a katonai erő nemzeti érdekből történő alkalmazása – pl. Franciaország afrikai missziói esetében). A jelenség logikai paradoxona, hogy egy szövetség kohéziójának gyengülése a nemzeti védelmi képességek erősödését, végső soron pedig a kollektív védelmi képességek fejlődését segíti elő.³⁸⁷

³⁸⁵ The Secretary General's Annual Report 2016. 31. p. Letöltve: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170313_SG_AnnualReport_2016_en.pdf#page=29

³⁸⁶ OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3. – p. 278

³⁸⁷ I. m. 20. p.

További megállapítás, hogy amennyiben a szövetségi rendszerben a résztvevő nemzetek saját érdekeiknek megfelelően cselekedhetnek, akkor valószínű, hogy a nagyobb tagállamok aránytalan (aránytalanul nagy) terhet fognak vállalni. Ez annak is köszönhető, hogy a tagországok gazdasági teljesítőképessége és katonai ereje közötti korreláció³⁸⁸ következményeként a tehetősebb tagállamok védelmi szektorai hatékonyabb katonai képességekkel rendelkeznek, nagyobb erőkitetési potenciállal bírnak és így nagyobb mérvű biztonsgelőállítók, mint a kevésbé fejlett tagállamok.³⁸⁹(Ez egy másik megközelítése az előző oldalon kifejtett, méretgazdaságosságon alapuló dinamikának.)

A szövetséges államok eltérő védelmi (biztonsg-előállító) kapacitása hosszabb távon felveti a „kihasználás”, vagy potyautazás problémáját. Egyrészt, a szövetséghez való csatlakozást követően a nemzetek katonai biztonsága nő, miközben a védelmi kiadásai csökkennek,³⁹⁰ tehát növekvő mértékben válnak haszonélvezővé és csökkenő mértékben hozzájárulóvá.

Olson és Zeckhauser szerint, mivel a katonai biztonság szövetségi szinten is ugyanolyan közjószágnak számít, mint a nemzetállamok szintjén, ezért annak jellemzői továbbra is érvényesek. Ezek szerint egy közös cél elérése (esetünkben például egy vetélytárs elrettentése) minden szereplőnek hasznára válik, tehát egy szereplő sem zárható ki a cél teljesülésének pozitív hatásaiból. Másrészt, amennyiben a közös jószág valamennyi (pl. európai) szereplő rendelkezésre áll (például katonai agresszió elrettentése az Európai kontinensen), akkor annak pozitív hatásaiból nem zárható ki a fogyasztók egyetlen csoportja sem, különösen azért, mert a közjószág elérésének költsége marginális, vagy zéró.³⁹¹

Ennek a logikának a folytatása ugyanakkor az, hogy egyetlen közösségi tag sem érdekelt a közjószághoz történő optimális hozzájárulásban, mivel azzal mások biztonságát is növeli. Mivel a közjószág előállítása költséges, az általa hajtott haszon viszont (az egyén szintjén) alacsony, ezért egyetlen szereplő sem érdekelt közvetlenül a közjószág előállítására a saját egyéni erőforrásai költségén.

A kevés szereplős szövetségi rendszerekben az egyéni tagok – bár esetenként képesek lesznek szélsőségesen nagy áldozatokra - általában szuboptimális mértékben igyekeznek hozzájárulni

³⁸⁸ BIDDLE, Stephen: *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton UP 2004. ISBN: 9780691128023

³⁸⁹ OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: *An Economic Theory of Alliances*. *The Review of Economics and Statistics*. 1966 Vol. 48, No. 3. – p. 278.

³⁹⁰ OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: *An Economic Theory of Alliances*. *The Review of Economics and Statistics*. 1966 Vol. 48, No. 3. – p. 276-279

³⁹¹ I. m.

a közjóság előállításához, miközben a szövetség nagyobb tagjaira aránytalan teher jut. Ezt az elméletet nevezik „exploitation theory”-nak, vagyis potyautazásnak.³⁹²

A potyautazási teória tehát az alábbiak szerint összegezhető. A szövetségi rendszerekben a nagyobb tagállamok inkább érdekeltek a rendszer kapacitásainak fenntartásában, következésképpen hajlandóak több erőforrást áldozni a védelem, mint közjóság biztosítására. E közben a kisebb tagállamok, elsősorban a szuboptimális mértékű hozzájárulásban érdekeltek, egyrészt, mivel szerény képességeik egészen minimális emelése is relatív magas költséghaszon-áldozattal járna, másrészt pedig azért, mert a szövetség katonai erejét a „nagyok” adják, így az akkor is hatékony közjóság marad, ha a kicsi nem tesz semmit.

Sandler és Hartley úgy vélekednek, hogy Olson és Zeckhauser megállapításainak érvényessége csak a NATO nukleáris elrettentésének időszakára érvényesíthető, amikor az kevés, szövetséges atomhatalom nukleáris arzenálja az elrettentés stabilizáló hatásán keresztül biztonságot teremtett. Úgy érvelnek, hogy a „potyautazási stratégia” csak a hidegháború monolitikus tömbjeinek szembenállása esetén lehetett kedvező a kisebb tagállamoknak. A hidegháborút követő multipoláris világrend már a korábbiaknál sokrétűbb veszélyeket és fenyegetéseket jelenít meg az egyes tagállamok számára, amelyek kezelésére állami szinten is legalább korlátozott képességeket kell fenntartani. Így a „potyautazás” a 21. században már nem feltétlenül gyengíti a szövetséget, de mindenképp gyengíti a saját reagáló képességüket.³⁹³

Hozzáteszik, mivel a szövetségi rendszerek olyan nagyságrendű védelmi közjóságot állítanak elő, amelyben a kisebb tagállamok része szinte irreleváns, ezért a piaci viszonyokkal ellentétben (ahol a „nagyok” kizárnák a „kicsiket”), a szövetségek elsősorban a bővülésre törekednek, hiszen így képesek a leghatékonyabban hasznát venni a meglévő közjóságnak (a fogyasztás kiterjesztésével). Másképpen szólva, mivel az elrettentés nem rivalizáló közjóság (tehát fogyasztása nem csökkenti a hatásfokát), ezért a szövetségnek előnyös, ha további államokra is kiterjed (bővül).³⁹⁴

³⁹² OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3.

³⁹³ HARTLEY, Keith. The economics of defence policy: a new perspective. Routledge, 2012. ISBN: 9781136879975

³⁹⁴ SANDLER, Todd, HARTLEY Keith: Economics of alliances: The lessons for collective action. Journal of economic literature. 2001. Vol. 39. Iss. 3.

Ehhez adódik, hogy a nagyobb tagállamoknak kevésbé érdeke a szövetségből való kivonulás, mint a kisebbeknek, mert a nagyoknak eleve jelentősebb költségekbe került a szövetség kialakítása és fenntartása, így számukra annak egzisztenciája értékesebb, mint a kisebbeknek. Ez hosszú távon csökkenti a nagyobbak alkupozícióját.

Ezzel szemben a kisebb országok általában érdekeltőbbek pacifista, vagy semleges ideológia fenntartásában, mivel reálisan felméri, hogy egy nagyobb országgal való konfliktus esetén – aránytalan áldozatok nélkül - nincsen számottevő esélyük a győzelemre.

Következésképpen, amennyiben az ilyen országok egy nagyobb katonai szövetség részei, akkor abban érdekeltek, hogy a Szövetség teljes védelmi teljesítményéhez a saját arányukhoz képest alacsonyabb, szub-optimális mértékben járuljanak hozzá. Ettől eltérő módon viselkedhetnek, amennyiben közvetlenül fenyegetve vannak egy külső hatalom által, mivel így érdekükben áll a kollektív védelmi képességek fokozása és a védelmet kiemelt közjósággént kezelik.

A fentiekből következik, hogy a szövetségeknek mindaddig alapvető érdeke a bővülés, ameddig a nagyobb védelmi szektorok által megtermelt biztonság-előállító kapacitás felesleg képes gazdaságosan biztonságot nyújtani más régióknak. A bővítés határait feltehetően egy olyan állam felvétele jelenti, amelynek biztonságát egy másik szövetség kapacitás-feleslege is lehetséges „keresleti piacként” értelmezi. Az ukrajnai konfliktus kirobbanásában feltehetően komoly szerepet játszott egy ilyen bővítési dinamika vélt vagy valós megjelenése.

Egy tagállam szövetségben és a szövetségi teherviselésben betöltött szerepét befolyásolja a nemzeti célok és a szövetségi célok viszonya, az ország relatív gazdasági teljesítőképessége, ezzel együtt a védelmi szektorának mérete és fejlettsége, a védelmi kiadások politikai elit és társadalom által reálisnak tartott szintje továbbá az ország a (társadalom iránt is érzékelt) fenyegetésektől való távolsága és a fenyegető országgal közös határszakasz hossza.

A fentieket árnyalja ugyanakkor, hogy Ringmose (2010) és Thies (2003) megerősítik Sandler és Hartley véleményét a szövetségben termelt biztonság közjóság jellegére vonatkozóan, úgy érvelve, hogy az amerikai védelmi kapacitás kiterjesztésének irányának és volumenének variálásával (fegyverexport, külső katonai segély, bázisok telepítése) lehetségessé válik a részes tagállamoknak jutó biztonság termelés szintjének befolyásolása. Ez egyben reakció

lehet az adott tagállam potyautazási stratégiájára.³⁹⁵³⁹⁶ Az így megtermelt jószágból már kizárhatóak bizonyos szereplők, így azok a továbbiakban klubjóságnak minősülnek.³⁹⁷

Ezek alapján Olson és Zeckhasuser érve, mely szerint a szövetségi rendszerekben termelt biztonság közjószág jellegűt, mivel annak fogyasztásából egyetlen fél sem zárható ki, megkérdőjeleződik a 21. század gyorsuló körülményei között, mivel a fenyegetettség variálódásával, variálódik a tagállamok relatív biztonsága is. Így, míg a „jó öreg” hidegháborús szembenállás során az országokat egzisztenciálisan fenyegető szovjet nukleáris és konvencionális képességek kezelése lehetséges volt egységes és hiteles amerikai haderőképességek kialakításával, a „korszerű” biztonsági kihívások relációjában (pl. a migráció, terrorizmus) a szövetségi rendszerekben termelt kapacitások egyrészt nem egyértelműen termelnek biztonságot (hiszen a kapacitás katonai, a fenyegetés nem), másrészt a termelt biztonság szintjét az azt előállító tagállam képes meghatározni, érdekei és a részesülő tagállam erőfeszítései alapján.

A klubjószág teóriát alátámaszthatja, hogy egy korlátozott konfliktus bekövetkezési esélyének növekedése, mint amilyen egy esetleges orosz agresszió a balti tagállamok szuverenitása ellen,³⁹⁸ lehetővé teszi a fő biztonságtermelőknek, hogy célzottan, régióra szabva növeljék a biztonság szintjét. Ennek lehet egy eszköze a NATO parancsnoki elemek és csapatok jelenlétének növelése a Balti régióban. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy nagyon nehéz, ha nem egyenesen lehetetlen szétválasztani a szövetség hitelessége megerősítése érdekében hozott, szövetségeseket megnyugtató, megerősítő intézkedéseket a biztonságot célzottan és tranzakcionális okokból növelő biztonságnövelő intézkedésektől. Míg az első eredője a vélt vagy valós fenyegetettség földrajzi és időbeni közelsége, addig a másik eredője a részes állam relatíve magas védelmi kiadásaira adott „jutalom”. Ezt a problémát jól szemlélteti a következő ábra.

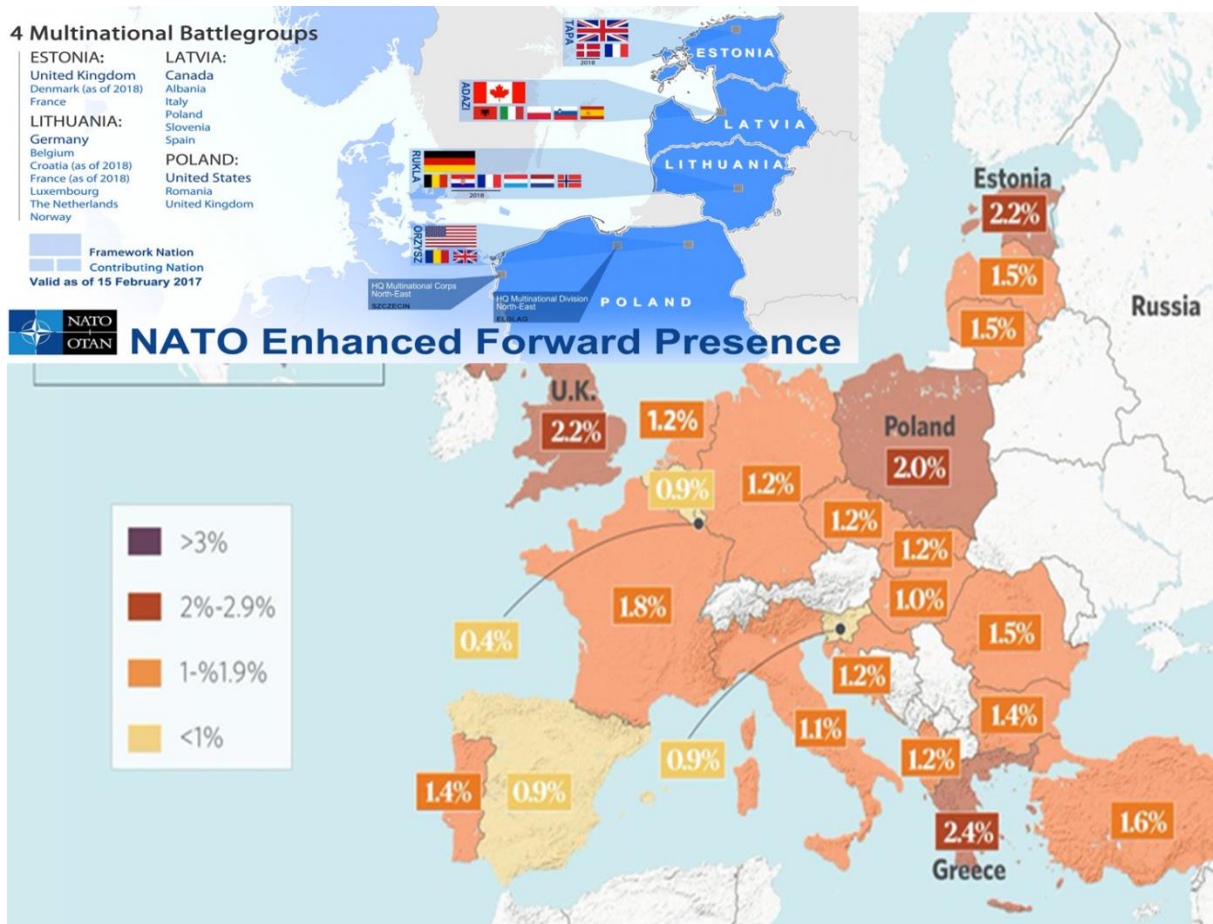
³⁹⁵ RINGSMOSE, Jens: NATO burden-sharing redux: continuity and change after the Cold War. Contemporary Security Policy, 2010. Vol. 31. Iss. 2. - p .319-338.

³⁹⁶ Thies, Wallace J. Friendly rivals: bargaining and burden-shifting in NATO. ME Sharpe, 2003.

³⁹⁷ CORNES, Richard, SANDLER Todd: The theory of externalities, public goods, and club goods. Cambridge University Press, 1996. ISBN: 9780521477185

³⁹⁸ SHLAPAK, David A., JOHNSON, Michael: Reinforcing deterrence on Nato's eastern flank. Wargaming the Defense of the Baltics, RAND Corporation, 2016.

Forrás: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf (Letöltve: 2017. február 5.)

30. ábra: A NATO előretolt jelenléte a balti országokban. Elrettentés, közjóság vagy klubjóság?³⁹⁹

Én úgy vélem, hogy a szövetségi biztonság közjóság jellegének legerősebb garanciája továbbra is az 5. cikkely, amely az Amerikai Egyesült Államok globális katonai hegemóniáján alapszik. Ez, meglátásom szerint egyértelműen katonai biztonságot termel, közjóságként. Ugyanakkor az is valószínűsíthető, hogy az egyre diverzebbé váló kihívások egyre sokfélettebb és az aktuális helyzetre adott válaszadást fog generálni. Ez, nem feltétlenül tudatos döntés útján, hanem egyes régiók, országok diverzifikálódó és egymástól távolodó biztonsági igényei miatt, szelektíven növelheti vagy csökkentheti a legnagyobb szövetségesek által termelt biztonság elosztását, így az elvesztheti közjóság jellegét. Ez hosszabb távon mind a teherviselési vitára, mind a szövetség célrendszerére és kohéziójára hatással lehet majd.

³⁹⁹ Saját ábra. A képek forrása: 1.) <http://www.defence24.pl/563200.brytyjski-pancerz-rusza-do-estonii> 2.) <https://www.stratfor.com/image/us-calculates-costs-nato>

Ennek első példái már megjelennek a Szövetség úgynevezett 360 fokos megközelítésében, amely azt hivatott kifejezni, hogy minden irányból, minden fenyegetés ellen biztonságot nyújt a tagállamainak.⁴⁰⁰Ez azonban a jelenleginél lényegesen eltérőbb, alkalmazkodóképesebb struktúrát igényelne, éppen azért mert a teljes biztonsági környezetben potenciálisan felmerülő problémák variációinak száma nagyon magas, ezért a diverz kihívásokra válaszoló biztonsági struktúra nem lehet túl specializált. Tekintettel azonban arra, hogy a NATO fő profilja és hitelességének alapja, továbbra is a világosan megkülönböztethető külső fenyegetés elleni védekezés, vagyis a Szövetség jól láthatóan specializál, a kihívások sokféleségének növekedése potenciálisan gyngetheti a NATO hitelességét és kapacitárait.

IV. 4. Következtetések

Az ebben a fejezetben lefolytatott vizsgálat igazolta, hogy a szövetségi rendszerek biztonságot befolyásoló hatásait és a védelmi szektorok transzformációjára gyakorolt befolyását egyértelműen be lehet sorolni a legfontosabb környezeti tényezők közé, amelyek egyben külső gazdasági jószágként – változó mértékű – biztonságot termelnek.

A szövetségi rendszerek dinamikáit vizsgáló teóriákat összeköti az együttműködés eredményeként létrejövő közjószág elve, ebben az esetben a védelem, amelyből részesedni a racionálisan cselekvő államok alapvető érdeke, különösen ha önállóan nem lenne esélyük hasonló mértékű védelemre, biztonságra.

Azt is bemutattam, hogy a szövetségi rendszerek hatásai nem egyértelműen pozitívak a nemzeti védelmi szektorok szempontjából, amennyiben a kisebb termelési kapacitással rendelkező védelmi intézmények által termelhető szolgáltatások iránti igényt csökkentik, azoknál jobb minőségű kapacitások, akár externália formájában történő biztosítása útján.

A szövetségi rendszerek dinamikájának egy fontos következménye, hogy a kisebb tagállamok hozzáadott értéke szinte a nagyobbakhoz mérten közel irreleváns, ezért a piaci viszonyokkal ellentétben (ahol a nagyok kizárnák a kicsiket a szövetségből), a nagyobb szövetségek célja elsősorban a saját kapacitásaik „eladása”, vagyis biztonság termelése. Míg ez a társadalmaknak kedvez, a védelmi szektoroknak nem feltétlenül. Az új csatlakozók ezért –

⁴⁰⁰ Warsaw Summit Communiqué: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm. 38., 81. paragrafus

minden más körülményt változatlanok feltételezve - előbb-utóbb potyautasokká válnak.⁴⁰¹ Másképpen szólva, mivel az elrettentés nem rivalizáló közjóság (tehát fogyasztása nem csökkenti a hatásfokát), ezért a szövetségnek előnyös, ha további államokra is kiterjed (bővül).⁴⁰²

A fentiek alól kivételt képez, ha az államot körülvevő nemzetközi környezet olyan dinamikákat generál (földrajzilag közeli fenyegetettség, annak kollektív érzékelése, az adott tagállam politikai céljainak koherencia a szövetségével), amelyek eredményeképpen politikai és társadalmi konszenzus, igény segíti a nemzeti védelmi szféra teljesítményének növelését.

A nagyobb tagállamoknak kevésbé érdeke a szövetségből való kivonulás, mint a kisebbeknek, mert a nagyoknak eleve jelentősebb költségekbe került a szövetség kialakítása és fenntartása, így számukra annak egzisztenciája értékesebb, mint a kisebbeknek. Ez hosszú távon csökkenti a nagyobbak alkupozícióját.⁴⁰³

A szövetségi rendszerek dinamikáját legalapvetőbben kifejező jelenség a tehermegosztási vita, amely azonban nehezen kvantifikálható, abszolút számokban kifejezett értékei csak részleges információt adnak. A tehermegosztási vita egyik lehetséges kimenete lehet a biztonság szelektív, tranzakcionista, közjóságként történő biztosítása specifikus régiók számára. Egyáltalán nem véletlen, hogy a nemzetközi kapcsolatokat tranzakcionista megközelítésben szemlélő Trump adminisztráció beiktatását követően száz napon belül a NATO központi kérdésévé tette a tehermegosztási vitát. Ettől függetlenül azonban a tehermegosztást meghatározó alapvető tényezők, a méretarányosság, a szövetségi és nemzeti célok koherenciája, a fenyegetéstől mért távolság és közös felület továbbra is meg fogják határozni az egyes tagállamok védelmi kiadásainak szintjét.

⁴⁰¹ SANDLER, Todd, HARTLEY Keith: Economics of alliances: The lessons for collective action. Journal of economic literature. 2001. Vol. 39. Iss. 3. – p. 21.

⁴⁰² I. m.

⁴⁰³ I. m.

V. 21. század jellemző hadviselési formái

*„A háború, amely megváltoztatta a világot,
végül magát a háborút is megváltoztatta.”*

Qiao Liang, Wang Xiangsui: Unrestricted Warfare
404

*„A tűnhetne, ha a következményei nem lennének
olyannyira nyilvánvalóan veszedelmesek.” Hew
Strachan⁴⁰⁵*

V. 1. Bevezetés, a 21. század háborúi

A kortárs hadviselés, a hadműveleti környezet a védelmi szektort a termékei, vagyis a haderőképességek formálásán keresztül befolyásolja. Az aktuális hadműveleti környezet egyrészt befolyásolja a katonai képességek termelésének igény oldalát, vagyis a követelménytámasztási paramétereket, másrésztől fizikailag (amortizáció, felörlés, harci veszteségek) és mentálisan (doktrína, megszerzett harci tapasztalatok) is formálja a termékeket, vagyis a katonai képességeket a hadszíntéren, befolyásolva a védelmi szektor aktuális haderőképességeit és a erőforrások felhasználásának hatékonyságát. Az V. fejezetben azokat a paramétereket vizsgálom meg, amelyek a kortárs hadviselési környezetben alkalmazott stratégiákat formálják.

Daniel Marston⁴⁰⁶ véleménye szerint, a jövőben három eltérő természetű fegyveres konfliktusra (alkalmazási környezetre) számíthatnak a világ „élenjáró hatalmai” (Magyarország

⁴⁰⁴ LIANG Qiao, XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodaloo.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)

⁴⁰⁵ Idézte: HOFFMAN, Frank G.: The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War. 2016 Index of US Military Strength. – p. 25 Forrás: <http://index.heritage.org/military/2016/essays/contemporary-spectrum-of-conflict/> (Letöltve: 2016. február 2.)

⁴⁰⁶ MARSTON, Daniel: Force Structure for High- and Low-Intensity Warfare: The Anglo-American Experience and Lessons for the Future. Forrás: http://www.offnews.info/downloads/2020force_structure.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)

a NATO részes államaként ide számítandó). Az első az államok közötti, magas intenzitású (konvencionális) fegyveres összecsapás, melyet összemérhető erejű felek fognak megvívni. A második a változó intenzitású fegyveres összecsapás, melyek államok között kezdődik, magas intenzitású hadviseléssel, majd az erősebb fél katonai győzelmét követően a gyengébbik fél aszimmetrikus hadviselési formákba kezd, csökkenő intenzitással. A harmadik kategóriába egy szövetséges tagállam fegyveres megsegítése tartozik a törvényes hatalom ellen lázadó csoportok megfékezése érdekében (a dolog természetéből fakadóan ez is aszimmetrikus művelet). Ez főleg alacsony intenzitású konfliktusként aposztrofálható. Tény – ahogy Marston professzor is megjegyzi⁴⁰⁷ –, hogy 1945 óta a konfliktusok mindössze 12%-a sorolható a magas intenzitású kategóriába és nem valószínű, hogy a közeljövőben bármely nemzetállam felvállalna egy ilyen jellegű konfliktust a NATO ellenében.

Ezzel együtt a legvalószínűbb jövőkép az, hogy a 21. század első két évtizedének háborúi európai szempontból továbbra sem lesznek egzisztenciális fontosságúak a finanszírozó társadalmak szempontjából. Ezért az ilyen, korlátozott háborúk a kiemelt fontosságú hadszínterek tapasztalatainak feldolgozásán és a jövő hadszíntereinek feltérképezésén túlmenően továbbra sem jelentenek számottevő transzformációs tényezőt az európai haderők fejlődésében, jóllehet a haderő egyes (a harcselekményekben intenzívebben részt vevő és az ilyen elemeket kiszolgáló) szegmenseit aránytalanul nagy transzformációs hatásnak is kitehetik (pl. a különleges műveleti képességszegmensben⁴⁰⁸).

A védelmi szféra és a hadseregek fejlődése externális és internális tényezők állandó szelekciós nyomása alatt valósul meg. Ebben a viszonyrendszerben minden tényező befolyással van a védelmi szektorra. A 21. század Európájában a „béke tényezők”, a fentebb már vizsgált társadalmi, gazdasági és politikai együtthatók lényegesen meghatározóbb „vezetői” a haderő fejlődésének, mint a „háborús tényezők”, azaz a háború változó attribútumainak hatásai, a hadviselés változó jellege, vagy a harctér aktuális körülményei.

Ennek számtalan oka van, melyek közül talán a legfontosabb, hogy a bolygónkon vívott háborúk túlnyomó része kívül esik a legtöbb európai ország politikai elitjének fókuszán és a világ legnagyobb részén elég kevésbé valószínű európai fegyveres erők koalíciós (NATO, EU vagy egyéb) alkalmazása az elkövetkező évtizedben. Ennek eredményeként nem jár

⁴⁰⁷ MARSTON, Daniel: Force Structure for High- and Low-Intensity Warfare: The Anglo-American Experience and Lessons for the Future. Forrás: http://www.offnews.info/downloads/2020force_structure.pdf (Letöltve: 2016. június 1.) – p. 4.

⁴⁰⁸ FARRELL, T. és RYNNING, S.: NATO's transformation gaps: transatlantic differences and the war in Afghanistan. Journal of strategic studies, 2010. Vol. 33. Iss. 5. - p. 673–699..

számottevő haszonnal ezen kis-háborúk katonai-szakmai feldolgozása és a tapasztalatok beépítése a védelmi tervezésbe, valamint a haderő transzformációjába.

A kivételt azok a kis-háborúk képezik, amelyeket az utóbbi tizenöt évben az arab és kisebb mértékben a szubszaharai térségben hajtottak végre az európai haderők, NATO, EU és más koalíciós formátumokban. Az ilyen, korlátozott és asszimetrikus háborúk a jövőben is folytatódni fognak és a következő évtizedben is a legnagyobb valószínűségű alkalmazását jelentik a haderőnek. Lényegesen alacsonyabb valószínűségű, de sokkal komolyabb következményeket eredményező konfliktus lehet két katonai nagyhatalom és szövetségeseik szervezett, elhúzódozó összecsapása. Egy ilyen forgatókönyv – amennyiben nukleáris fegyverek nem kerülnek alkalmazásra – csak abban az esetben érintheti Európát, ha az egy Orországgal történő fegyveres összecsapás képében manifesztálódik. A valószínűségi spektrum extremitásában egy Európán belüli, államok közötti fegyveres konfliktus rémképe bukkan fel, de ehhez minimálisan a NATO felbomlása, valamint az Amerikai Egyesült Államok számottevő meggyengülése, valamint egy másik kontinensen vívott aktív háborúja szükséges.

Ezek a forgatókönyvek egyben azt is jelentik, hogy a biztonsági környezet mindennapi dinamikája elsősorban haderő transzformációjában leginkább érintett „alkalmazható erőket” (amelyek a teljes haderő 5-20%-t teszik ki) érinti,⁴⁰⁹ a nagyobb, „eshetőségi” erők az erőforráshiány és az extrém alacsony bekövetkezési esélyű, de globális kihatású háborúkra készülnek. Vagy leginkább nem készülnek, tekintve, hogy a társadalom ökölszabályokban formálódó véleményét egyrészt nehéz alacsony valószínűségű eseményekkel formálni, másrészt ilyen esetekben nyilvánvaló, hogy a méretarányosság miatt a legtöbb nemzet hadereje csupán alkalmi stratégiai eszköze lenne egy globális konfliktusnak.

Ennek ellenére, a 21. századi háború és annak legvalószínűbb megjelenési formái potenciálisan befolyásolhatják a hadviselésről alkotott nézeteinket, hatással lehetnek a globális erőegyensúlyra és nem jelentéktelen tényezői a haderő fejlesztésével kapcsolatos megfontolásoknak.

Nem hanyagolható el az a tény sem, hogy a mindenkori műveleti környezet erőteljes transzformációt fejt ki a haderők azon részére, amelyek abban telepítésre és alkalmazásra kerülnek. Tekintettel arra, hogy a védelmi szektorokba irányuló erőforrások a szűkösség elve

⁴⁰⁹ NICHOLSON, Brad: Balancing Force Modernization and the most likely future wars we'll be fighting. Forrás: <http://mwi.usma.edu/balancing-force-modernization-likely-future-wars-well-fighting/>

miatt a haderő elemei között prioriálisan és a leginkább preferált az alkalmazható erők köre, ezért az erőforrások, mint a védelmi szektor bementi tényezői és a katonai képességek, mint a védelmi szektor termékei közötti dinamikát a műveleti környezet egészen egyértelműen meghatározza.⁴¹⁰ Figyelembe véve továbbá azt a tényt, hogy a technológia változása a tanszfromáció egyik legjelentősebb befolyásoló tényezője,⁴¹¹⁴¹² az is kijelenthető, hogy a technológia az erőforrások és a katonai képességek között is analitikai kutatásra érdemes reláció van. Míg előbbi relációt (technológia és erőforrások) a védelmi szektor belső környezetének vizsgálata során elemzem, utóbbi (technológia és katonai képességek) a hadműveleti környezet témakörébe tartoznak. Ezért a továbbiakban részleteiben vizsgáljuk e jelenségeket.

V. 2. Főbb trendek: az erőszak csökkenése és a „nagy háború” eltűnése

Az új évszázad eddigi legfontosabb és leginkább reményt keltő tapasztalata, hogy továbbra sem került sor a katonai tervezők által „legjelentősebb”-nek tartott forgatókönyvre, a nukleáris fegyverekkel is rendelkező hatalmak közvetlen összecsapására. Rossz hír azonban, hogy a fegyveres konfliktusok száma összességében egyáltalán nem csökkent, sőt a II. világháború óta stabil növekedést mutat. Jelenleg tíz, 1000 főt meghaladó halálos áldozattal járó konfliktus (melyek háborúnak minősülnek) aktív⁴¹³ és további öt⁴¹⁴, rendkívül súlyos fegyveres konfliktus (200-999 közötti áldozattal) van folyamatban (a lenti ábrán a rendkívül súlyos konfliktusok a „minor” kategóriában lettek elszámolva).⁴¹⁵

⁴¹⁰ FARRELL, Theo: World culture and military power. Security Studies, 2005. Vol. 14. Iss. 3 – p. 448-488.

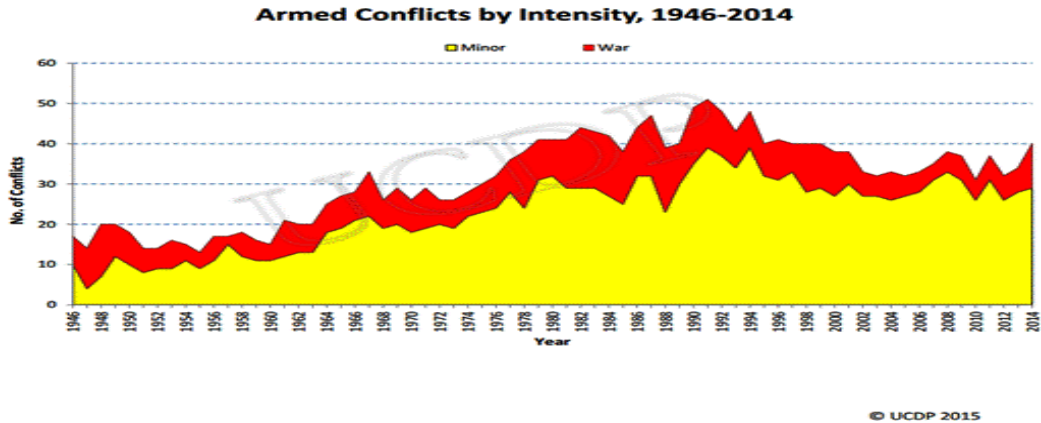
⁴¹¹ VAN CREVELD, Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present. Simon and Schuster, 2010. ISBN: 9781439143971

⁴¹² FARRELL, T. és RYNNING, S.: NATO's transformation gaps: transatlantic differences and the war in Afghanistan. Journal of strategic studies, 2010. Vol. 33. Iss. 5. - p. 673–699..

⁴¹³ Szíria, Irak, Afganisztán, Pakisztán, Nigéria, Ukrajna, Dél-Szudán, Izrael/Gáza, Szomália, Jemen.

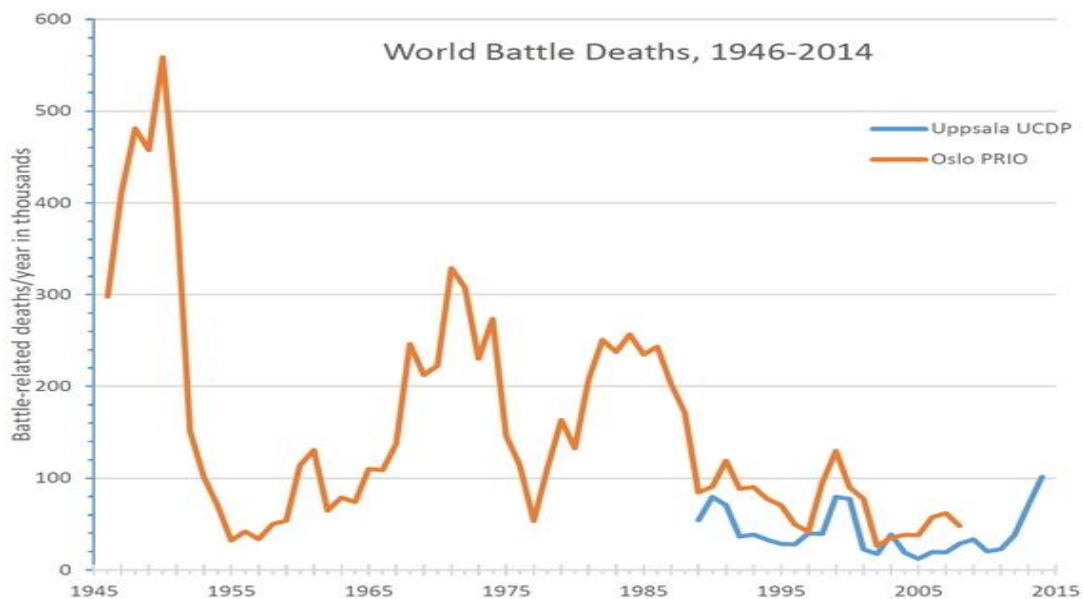
⁴¹⁴ India, Uganda, Líbia, Szudán, Egyiptom.

⁴¹⁵ Forrás: <http://www.internationalrelations.com/wars-in-progress/> (Letöltve: 2015. december 20.)

31. ábra: A fegyveres konfliktusok száma 1946-2014.⁴¹⁶

Az elmúlt években növekedésnek indult a fegyveres összecsapással összeköthető halálos áldozatok száma (battle-related death). A II. világháború óta tartóan csökkenő trend 2011-ben megfordult és a 25 000 fegyveres összecsapáshoz köthető halálozás már 2012-ben 40 000-re ugrott és azóta is emelkedik. 2014-ben a 101 000 csatamezőn bekövetkezett halálesetből 54 000 Szíriában, 14 000 Irakban történt. Afganisztán és Pakisztán 5-5 ezret adott ehhez, míg az ukrajnai konfliktus 4 000 életet követelt.⁴¹⁷

32. ábra: A fegyveres összecsapásokhoz köthető halálesetek számának változása⁴¹⁸

⁴¹⁶ Forrás: http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/66/66314_1armed-conflicts-by-intensity-1946-2014.jpg (Letöltve: 2015. december 20.)

⁴¹⁷ GOLDSTEIN, Joshua S.: World Backsliding on Peace. http://www.huffingtonpost.com/joshua-s-goldstein/world-backsliding-on-peace_b_7924964.html Letöltve: 2015. december 20.

⁴¹⁸ GOLDSTEIN, Joshua S.: World Backsliding on Peace. http://www.huffingtonpost.com/joshua-s-goldstein/world-backsliding-on-peace_b_7924964.html Letöltve: 2015. december 20.

A csatamezőn bekövetkező halálesetek ismételt növekedése a főbb fegyveres konfliktusok számának stagnálása mellett az összecsapások intenzifikálódására utal, jóllehet az ukrán konfliktus magas vérvesztesége ebben a kontextusban meghatározóan befolyásoló tényező. Még nem világos, hogy az ukrán konfliktust kivételt erősítő szabályként vagy fontos precedensként kell kezelnünk.

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a negatív trend ellenére is, egy átlagos fegyveres konfliktus még mindig jóval kevesebb emberéletet követelt, mint a 60-as és 70-es évek csúcspontjain, nem is beszélve a koreai háborúról. Egy magas intenzitású, magas tempójú háború továbbra is nagyon alacsony bekövetkezési eséllyel bír.

Ezt alátámasztja a konfliktusokat meghatározó körülmények vizsgálata is. Az elmúlt tizenöt évben vívott nagyobb háborúk (Afganisztán, 2001- ; Irak, 2003, valamint 2004-2013; Libanon, 2006⁴¹⁹; Grúzia, 2008; Líbia, 2009; Ukrajna 2013-; Izrael/Gáza 2014) legfőbb karakterisztikája a hadviselő felek asszimetrikus viszonya, a hadviselés korlátozott, de egyben újszerű formáinak alkalmazása, a súlypont eltolódása a manőver és tűz alapjain építkező katonai műveletekről a katonai és nem-katonai dimenziókat egyaránt tartalmazó többretegű, politikai és hibrid hadviselés felé. Ezzel szemben ellensúlyozó tényező a tüzérség alkalmazásának az utóbbi évtizedekben nem látott mértékű növekedése.⁴²⁰⁴²¹

A fentebb említett konfliktusok közül a hagyományos hadviselési elemek domináltak az iraki háború első üteme, a grúzai háború, valamint a líbiai légihadjárat során. Ezek államok közötti háborúk voltak, jóllehet hadüzenet nélkül, és mindhárom esetben a hadviselő felek képességeit tükröző lineáris eredmény született. A háborúk a nagyhatalom győzelmével és a kisebb katonai erővel rendelkező hadviselő vereségével végződtek. Líbiában és Irakban a politikai vezetők fizikai elpusztítása követte a katonai vereséget, Grúziában pedig a háborút elvesztő politikai párt bukása. A lecke tehát egyszerű, a kisebb nem győzhet a nagyobb felett. Vagy mégis?

A háborúk kimenetelének a hadviselő felek képességeihez mért proporcionalitása megtévesztő. A „nagyobb hadsereg győz, kisebb veszít” koncepciót a legújabb kutatási adatok árnyalják. Clark tanulmánya is megerősíti,⁴²² hogy a nagyobb hadsereg győzelmi esélye az

⁴¹⁹ „34 napos háború” Izrael és a Hezbollah között

⁴²⁰ KARBBER, Philip A.: „Lessons Learned” from the Russo-Ukrainian War—Personal Observations.” (2015). Forrás: <https://prodev2go.files.wordpress.com/2015/10/rus-ukr-lessons-draft.pdf> (Letöltve: 2016. december 21.)

⁴²¹ MONAGHAN, Andrew: The 'war' in Russia's 'hybrid warfare'. Parameters, 2015. Vol. 45. Iss. 4. – p. 65

⁴²² CLARK, Sean: Wearing Away the Stone: Assessing Theories of Combat Attrition, Comparative Strategy, 2013. Vol. 32. Iss. 2 – p. 115-132.

éremdobás esélyénél csak valamivel nagyobb és az erősebb gazdasággal rendelkező hadviselő fél is csak 60% körüli eséllyel diadalmaskodik a konfliktusokban.⁴²³

Ennek a jelenségnek természetesen számtalan magyarázata van, amelyek önmagukban is megérdemelnének egy doktori értekezést. Ilyen tényező lehet a politikai akarat (vagyis a társadalmak hajlandósága a győzelem költségeinek megfizetésére), a szembenálló felek kohéziója (politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális dimenziókban), a megfelelő (hadszintérre szabott) hadviselési forma alkalmazásának hiánya, vagy részleges alkalmazása, valamint a hibásan meghatározott stratégiai cél. Mind Líbia, mind Irak egyik nagy tapasztalata, hogy a támadó fél által definiált stratégiai célok a katonai győzelemre korlátozódtak, miközben nem számoltak a rendezést követő helyzet megoldásával. Az erősebb hadviselő fél által vizionált kimenetet remekül szemlélteti az ún. „fazekas-műhely szabálya”, vagyis „amit eltörsz, az a tiéd”.⁴²⁴ Számtalan hadviselő rendelkezett a törés kritikus képességével a történelem folyamán, de csak nagyon kevés volt képes a hadviselő kormányzat szétverését követően visszaállítani a társadalom működőképességét. Ennek sikeres végrehajtására a Marshall segély nyomán új életre keltett Európa a legjobb példa, de napjainkban inkább a sikertelen végrehajtás jellemző, Irakban, Afganisztánban, Líbiában és néhány különbséggel, Szíriában.

Mindenesetre a 21. század első éveinek egyik releváns tapasztalata, hogy a robusztus, kinetikus pusztító erő csak a konfliktus első, mondjuk úgy formális szakaszának sikeres megvívását garantálja. Az ezt követő népfelkelés ellenében a kinetikus katonai képességek már csak korlátozottan használhatók.

Néhány tagállam túlnyomó katonai fölénye tehát egyre inkább eltolja a konfliktusokat a formális, hagyományos hadviselési dimenziókból a kiterjesztett, korlátlan hadviselés irányába, amely, mint azt elnevezése is indikálja, átfogja a szervezett társadalom minden szegmensét. Ez a konfliktusok intenzitásának – a II. világháborúban megszokott szinthez képest mért – csökkenését, viszont időbeni elhúzódását és a társadalmi áldozatok időarányosan relatíve alacsony volumenű, de hosszú távon egyre kritikusabb növekedését eredményezi.

⁴²³ CLARK, Sean: *Wearing Away the Stone: Assessing Theories of Combat Attrition, Comparative Strategy*, 2013. Vol. 32. Iss. 2 – p. 115-132.

⁴²⁴ Az eredetileg Thomas Friedman-nek tulajdonított szabályt Richard Armitage helyettes-államtitkár, valamint Colin Powell védelmi miniszter használta nyilvánosan, arra utalva, hogy az iraki kormányzat megtörését követően az elkövető, az Amerikai Egyesült Államok tartozik felelősséggel a társadalomért. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Pottery_Barn_rule.

A nagyobb hadsereg tehát győz, amennyiben a gyengébb fél formalizált keretek között, egy földrajzilag behatárolt szintéren, zárt formációkba tömörülve veszi fel a harcot. Ez azonban csak a hadművelet első szakasza. A következő szakaszban azonban, amennyiben a hadsereg szétverését a politikai vezetés leváltása követi, népfelkelés jellegű ellenállás robban ki, amelynek kezelése már nem lehetséges a formalizált hadviselés keretein belül. Ennek kezelése pedig a megszálló félnek is jelentős költségáldozattal jár. Ez a két, vagy több szakaszra osztható fegyveres konfliktus megfeleltethető a marstoni hadviselési kategóriák között meghatározott változó intenzitású fegyveres konfliktusnak.

A másik marstoni kategória, a magas intenzitású konfliktusok lehetősége és körülményei szintén megérdemlik a tudományos vizsgálatot. Napjainkban általános az a vélekedés, hogy egy magas intenzitású, általános és masszív fegyveres összecsapásban az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei képesek bármely más ország katonai erejének megsemmisítésére. Az USA katonai hegemoniája ma egy olyan alapvető körülmény, amely alapjaiban befolyásolja a katonai riválisok stratégiáját.

Az első Öböl-háborúban az USA bizonyította azt a mára már alapvetésként kezelt feltételezést, hogy minimális katonai veszteségek mellett képes a legtöbb ország haderejének gyors és teljes szétverésére. Az ebből eredő megfelelő következtetést első ízben két kínai ezredes vonta le a korlátok nélküli hadviselésről a határok nélküli hadviselésről írt könyvükben.⁴²⁵ A tézisének egyik központi eleme volt, hogy az amerikai hadsereg az iraki hadsereg mért veresége alapjaiban átformálta magát a háborút is, mivel egyértelműsítette az amerikai hadsereg páratlan fölényét a lineáris (szabályok szerint, keretek között vívott) hadviselésben. Az első Öböl-háborút követően, az amerikai katonai fölénytel megerősített új, unipoláris világrendben egyetlen ország sem kockáztathatta a – biztos vereséggel végződő – hagyományos katonai összecsapást. követezképpen arra is kevés esély kínálkozott, hogy hagyományos módszerekkel tegyen kísérletet a nemzetközi környezet, gazdaság, politikai szövetségek számára előnyös átalakítására, hiszen a globális értékrend ellen fellépőknek előbb-utóbb a verhetetlen amerikai hadsereggel kellett szembenéznük.

A hagyományos hadviselés így elveszítette a clausewitz-i értelmét, tehát azt, hogy a politikai eszközrendszer egyik elemeként kerüljön alkalmazásra, hiszen a várható kockázat az amerikai katonai hegemonia és globális erőkihívési képesség birtokában túl nagy volt. A hadviselés

⁴²⁵ LIANG Qiao, XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodaloop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)

célja többé nem „erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akaratunk végrehajtására kényszerítsük”, hanem egy jóval költséghatékonyabb és kockázatkerülőbb stratégia, amely Lawrence Freedman meghatározásában: „nyílt fenyegetés alkalmazása az ellenfél stratégiai döntésének befolyásolására”⁴²⁶. A haderő politikai célokat támogató, erőszakos eszközként történő alkalmazásának lehetőségei nem maradtak rejtve a nemzetközi szereplők előtt.

A kínaiak számára ilyen alternatíva a „kényszerítő pszichológiai hadviselés”⁴²⁷, amely a stratégiai cél érdekében előkészített információ és dezinformáció vegyítése útján igyekszik korlátozott, de kinetikus hadviselési formákat nem igénylő célokat elérni. Így „megspórolható” a kinetikus pusztítás, miközben elérhetőek maradnak a politikai célok.

David Rothkopf véleménye szerint a korábbi „hidegháborús időszak” helyett, amelyet a valódi háborúra való felkészülés és ezzel egyidejűleg, annak elkerülése dominált, egy új, „enyhe háborús” (cool war) szakasz van kibontakozóban. Ennek lényege, olyan csapásmérési formák kialakítása, amelyek nem lépik át a háborús küszöböt.⁴²⁸

Az új, atipikus érdekérvényesítési és hadviselési formák iránti szükséglet ágyazott meg a politikai hadviselés fogalmának újra-feltalálásához. Ezt eredetileg George Kennan határozta meg⁴²⁹ olyan, a Szovjetunió által kikísérletezett hadviselési formaként, amely a Clausewitz elvek mentén⁴³⁰ de békeidőben kerül alkalmazásra az állam rendelkezésére álló valamennyi eszköz bevetésével, de a „háborús küszöb” alatt. Az eszközök lehetnek nyíltak és titkosak egyaránt, és magukban foglalják a politikai szövetségeket, a gazdasági intézkedéseket, propagandát, pszichológiai hadviselést és a megcélzott ország belső ellenzékének erősítését. A politikai hadviselést Kennan egy olyan korszakban azonosította, amikor az USA még birtokolta a nukleáris csapásmérés monopóliumát, ezért a Szovjetunió atipikus stratégiák kialakítására kényszerült. A politikai hadviselés 2014. évi krími és ukrajnai alkalmazása sem a véletlen műve, hanem gondos számítás eredménye, hiszen Oroszország jól tudta, hogy a Krím annexiója a háborús küszöb átlépése (az amerikaiakkal történő fegyveres összeütközés)

⁴²⁶ FREEDMAN, Lawrence: Strategic Coercion: Concepts and Cases. Oxford University Press, 1998. ISBN: 9780198293491. – p. 3.

⁴²⁷ CHENG, Dean: Winning without Fighting: The Chinese Psychological Warfare Challenge, Backgrounder 2821, The Heritage Foundation, July 13, 2013. Forrás: http://cdn.mashregnews.ir/old/files/fa/news/1392/12/16/512248_358.pdf (Letöltve: 2015. április 4.)

⁴²⁸ ROTHKOPF, David: The Cool War. Foreign Policy, February 20, 2013. Letöltve: www.foreignpolicy.com/articles

⁴²⁹ National Archives and Records Administration, RG 273, Records of the National Security Council, NSC 10/2. Top Secret. No drafting information appears on the source text. An earlier, similar version, April 30, is ibid., RG 59, Records of the Department of State, Policy Planning Staff Files 1944-47: Lot 64 D 563, Box. Letöltve: <http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/65ciafounding3.htm> 2015. december 20.

⁴³⁰ Erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akaratunk végrehajtására kényszerítsük.

nélkül csakis egy innovatív stratégiával érhető el. Ezt a szerepet töltötte be a politikai hadviselés. Ugyanez igaz a Hezbollah által a 34 napos háború (2006) során alkalmazott hadászati védelemre, amely vegyítette magában a konvencionális és nem konvencionális hadviselési formák, valamint a többdimenziójú politikai hadviselés jegyeit.⁴³¹

Jelenünkben és a belátható jövőben tehát, hogy a csatateret az Amerikai Egyesült Államok méretgazdaságosságából és tartósan magas védelmi kiadásából eredő katonai túlhatalom dominálja. A riválisok stratégiáit alapvetően meghatározza az a tény, hogy egy összecsapás esetén a katonai szegmensben vereséggel, következésképpen a konfliktust indító stratégiai célok elhagyásával kell számolniuk. Ez a jelenség, együtt azzal a tapasztalattal, hogy a katonai hegemon fegyveres konfliktusnak csak a lineáris szakaszában képes győzelmet aratni, az azt követő, szétfolyó és non-lineáris harctevékenységekben nem feltétlenül, meghatározóan befolyásolja a 21. század politikai stratégiáit és a hadszíntér átalakulását.

V.3. A hadviselés fejlődése

V. 3. 1. A fejlődési szakaszok klasszikus vizsgálata

A háborúk generációkra osztott fejlődési szakaszait vizsgáló elméletek elsősorban a szakaszolás igényében egyeznek meg. A hadviselési generációkat elválasztó határookban, azok attribútumaiban már kisebb az egyetértés. Lind, Wilson és mások (1989) leegyszerűsített modellje szerint az első generáció a vonal és alakzat-harcászat kialakulásával fémjelezhető, míg a második a tüzert, a harmadik pedig a manővert helyezte a középpontjába.⁴³²

Bővebben kifejtve: az első generációt az államok erősödő képessége jellemzi a szervezett erőszak formáinak (köztük a háború) monopolizálására és rendszerezett alkalmazására (1648-1860). A második generációt az ipar növekvő kapacitása hívta életre, lehetővé téve a tüzert

⁴³¹ HOFFMAN, Frank: Hybrid warfare and challenges. National Defense Univ Washington Dc Inst For National Strategic Studies, 2009. Forrás:

https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj7Ir58ajUAhVImBoKHUDGC3kQFggoMAA&url=http%3A%2F%2Fsmallwarsjournal.com%2Fdocuments%2Fjfqhoffman.pdf&usq=AFQjCNGcQFhNuLAoKd3Hvk_2zv9uzNm8sQ&sig2=WMHx2PBFPLZnwrE6z4WNw
(Letöltve: 2017. január 4.)

⁴³² LIND, William S., SCHMITT John F., WILSON Gary I.: Fourth generation warfare: Another look. Marine Corps Gazette, 2001. Vol. 85. Iss. 11 – p. 69-71.

biztosító eszközök (tüzérség, géppuska) ipari volumenű kibocsátását és a szállítás területén bekövetkező eredményeknek (közút, vasút) köszönhetően, gyors hadszíntérre küldését (1860-1918). A harmadik generáció a tüzérség paralizáló hatását oldotta fel a tér megfelelő kihasználásával, amelyet a belső égésű motorok fejlődése tett lehetővé. Ezt a taktikát a német és a szovjet vezérkar fejlesztette tökélyre a két világháború között, illetve a szovjetek esetében 1942-től kezdve.

A negyedik generációs hadviselés a szerzők szerint az állam erőszak monopóliumának csökkenésével kezdett kialakulni és elsősorban az erősödő iszlám szélsőségesek kezdték széles körben alkalmazni.⁴³³

Az ilyen lineáris elhatárolás természetesen nehezen lehetséges egy olyan összetett jelenség esetében, mint a hadviselés, amelynek egyik elsődleges jellemzője (az egyén komplex rendszerekhez hasonlóan) az additivitás, vagyis az, hogy bármely két rendszer-specifikus érték összeadása új minőséget hoz létre (tehát mást mint a két érték összege). A belső égésű motorok és az orosz polgárháború mélységben végrehajtott lovassági akcióinak tapasztalatai például együttesen vezettek a Tuhacsevszkij féle mély-hadművelet elméletének kialakulásához és annak a németek által intézményesített doktrínájának („blitzkrieg”) sikeres használatához. A blitzkrieg azonban nem egy lépcsőzetes fejlődés eredménye, amelyben a lovasságot egy ponton leváltották a páncélosok, hanem egy olyan, egyedülálló körülményrendszer manifesztációja, amelyben egyszerre állt rendelkezésre a lovasság számára oly ígéretes „hadműveleti tér” az ellenség mélységében, a megfelelő doktrína, az erők mélységi alkalmazására, háborús tapasztalat amely azt alátámasztja, valamint a mélységben szétagolt erők irányítását lehetővé tevő harcászati rádió, belső égésű motorokra épített új manővereszközök, a harckocsik technikai innovációja, együtt azok fenntarthatóságával, vagyis a kőolaj feldolgozási és benzin-szállítási képességgel. Ezek bármelyikének hiánya szinte zéróra redukálta a harckocsik sikeres alkalmazását. Ez bizonyítást is nyert a beépített rádiók nélkül alkalmazott lengyel és a doktrína nélkül harcba vetett francia harckocsik

⁴³³ Meg kell jegyezni, hogy Lind a negyedik generációs hadviseléssel kapcsolatos megfontolásait, amelyek az eredeti, 1989-es cikk idején még meglehetősen gyerekcipőben jártak, részletesen kifejti az alábbi cikkben. Hozzá kell tennem, sajnálatos módon, mivel túlságosan a korszakot meghatározó iraki felkelésre koncentrált, miközben figyelmen kívül hagyja, hogy a nem-állami hadviselés gyökerei annál jóval régebbiek és szélesebbek, de szűk értelmezésben is a Mao Ce Tung-féle kommunista felkelésig (1933-1946) nyúlnak vissza. A cikk: <http://www.antiwar.com/lind/?articleid=1702> Letöltve: 2016.03.07.

esetében (amelyek egyébként technikailag – a közhiedelemmel ellentétben – nem voltak gyengébbek korabeli német riválisaiknál).⁴³⁴

A fenti példával csupán azt kívántam szemléltetni, hogy a különböző hadviselési generációk között nem lehetséges markáns határok meghúzása és azok kialakulása nem lépcsőzetes fejlődés, hanem a környezeti-ipari-társadalmi-doktrínális (és még sok egyéb) határoló tényezők együttfejlődésének eredménye. Ennek a gondolatnak az egyik közvetlen implikációja (és ennek a tudományos értekezésnek a meghatározó gondolata) az a felismerés, hogy a minket (és a hadviselést) körülvevő világ összetettségének növekedése újabb és újabb hadviselési formákat alakít ki, azzal, hogy a tényezők öntudatlan egyidejűsége innovatív megoldásokat tesz lehetővé.

Ezt a gondolatot és egyben a hadviselési generációk éles elhatárolásának kritikáját jelenítik meg azok az alternatív elméletek, amelyek közül kiemelkedik a Rupert Smith féle „háború az egyének szintjén”(GR Smith: 2005), a kínaiak által kialakított „korlátok nélküli hadviselés” (Liang és Xiangsui: 1999), vagy a Geraszimov tábornok által meghatározott non-lineáris hadviselési doktrína.⁴³⁵⁴³⁶⁴³⁷

Ezek elsősorban abban egyeznek, hogy a hadviselés korábbi generációit egyfajta, szabályok által meghatározott és hadszíntérhez (tehát földrajzilag behatárolt térséghez) kötött ipari tevékenységként írják le, míg a küszöbön álló, új hadviselési generációs háborúk fő jellemzőjeként az azonosítható korlátok fokozódó elmosódását (a már említett additivitás) azonosítják. Bár ezen doktrínák egyes megállapításaikban különböznek, abban megegyeznek, hogy felismerik a hadviselést övező környezet kiszélesedését és növekvő összetettségét. Ebben a növekvő komplexitásban a katonai eszköz rendszert csak egy lehetséges dimenzióként, hálózatként kezelik, a számtalan másik (politikai, társadalmi, gazdasági, stb.) aspektus mellett. Ennek következményeként, a stratégia céljaként nem az ellenfél erőinek és eszközeinek fizikai megsemmisítését, hanem a konfliktusban való részvételének szándékát

⁴³⁴ Emlékezzünk csak; a sikernek egy receptje van, a kudarcnak száz.

⁴³⁵ SMITH, Rupert. The utility of force: the art of war in the modern world. Vintage Books USA, 2008. ISBN: 9780307278111

⁴³⁶ LIANG Qiao, XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodaloop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)

⁴³⁷ GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

célozzák, minden elérhető eszközzel. Belátható, hogy napjainkban az állami és nem-állami szereplők rendelkezésére álló eszközök halmazának csupán elenyésző része katonai.

A hadviselési generációk vizsgálata a fentiekből eredően tehát „kifut” a katonai tevékenységek kereteiből és egyre fokozottabb mértékben igényli a háború hagyományos paradigmájának átértékelését és katonai dimenzióra fókuszáló, gyakran historizáló vizsgálati formák átalakítását és kiszélesítését. A jövő csataterének valószínűleg nem fog gátat szabni a hadszíntér fizikai kiterjedése és a jelenlegi haderő fejlesztési trendek ismeretében a belátható jövőben nem valószínű, hogy megismétlődik a II. világháborúban, vagy akár a Yom Kippur háborúban megfigyelt ember- és anyagtömegek robusztus manőverező hadviselése. Ennek oka elsősorban nem a haderőket generáló ipari kapacitások korlátossága, hanem elsősorban az a tény, hogy az egyre komplexebbé váló világban a fegyveres erő az egyik legköltségesebb és legpusztítóbb módjává válik a politikai célok elérésének, miközben számtalan olcsóbb, de hasonlóan hatékony alternatíva kínálkozik a stratégiai célok eléréséhez.

V. 3. 2. A fejlődési szakaszok klasszikus vizsgálatának alternatívája

A hadviselési formák taxatálásnak másik módszere nem a hadviselést, hanem a határoló környezeti tényezőket helyezi a vizsgálat középpontjába. Az 1970-es években a szovjet vezérkar gondolkodásában gyökeret verő katonai-technológiai forradalom alapvető koncepcionális kiindulópontja a technológia mint, a hadviselés jellegét megváltoztató környezeti tényező vizsgálata. Ennek középpontjában az a felismerés állt, hogy a technológia fejlődése olyan eszközöket és hatásokat eredményezhet (az angolszász szakirodalomban: diszruptív változások⁴³⁸), amelyek a korábbi katonai gondolkodás teljes felülvizsgálatát teszi szükségessé.⁴³⁹

Az amerikai szakirodalom (Krepinevich⁴⁴⁰ és mások) nagyjából megegyeznek abban, hogy a szovjet koncepciót az amerikai Assault Breaker doktrína potenciáljának felismerése indította el. Az amerikai doktrínája abban jelentett újdonságot, hogy a vietnámi háború megvívása során fájdalmasan hiányzó precíziós tűzcsapási képesség és a hadszíntér integráláshoz szükséges informatikai képességek a 70-es évekre elérték azt a fejlődési küszöböt, amelytől kezdve lehetségessé vált katonai felhasználásuk. A szovjetek felismerték, hogy az új technológiák adaptálása felgyorsítja a harctevékenység tempóját és a kiterjesztette precíziós csapásmérési képesség potenciális veszélyt jelenthet az orosz katonai elgondolásban meghatározó „mély hadművelet” végrehajtására.⁴⁴¹

A szovjetek a megoldást a hadműveletek tempójának felgyorsításában, a manőverező erők megnövelt alkalmazkodó-képességében, a nagy hatótávolságú tűz(rakéta)csapásmérési képességben és az elektronikai-, valamint a politikai hadviselési formák kiterjesztett alkalmazásában látták a megfelelő koncepcionális választ.⁴⁴² Az a tény, hogy az ehhez szükséges katonai képességek kialakításának költsége végül jelentősen hozzájárult a Szovjetunió gazdasági megroppanásához, mit sem von le annak a felismerésnek az értékéből,

⁴³⁸ CHRISTENSEN, Clayton M.: The Innovator's Dilemma. (Reprint) Harper Business, NY, 2011. ISBN-13: 978-0062060242

⁴³⁹ KREPINEVICH, Andrew: Defense Investment strategies in an uncertain world. Center for Strategic and Budgetary Assessments. 2008. Forrás: <http://csbaonline.org/research/publications/defense-investment-strategies-in-an-uncertain-world/publication> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁴⁴⁰ KREPINEVICH, Andrew: The Military-Technical Revolution: A Preliminary Assessment. Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2002. Forrás: <http://csbaonline.org/uploads/documents/2002.10.02-Military-Technical-Revolution.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁴⁴¹ i.m.

⁴⁴² i.m.

hogy a hadviselés módozataira alapvető és egyre gyorsuló mértékben hatnak a katonai szegmensen kívüli tényezők.

A katonai-technológiai forradalom (MTR vagy RMA, a továbbiakban RMA vagyis Military Technical Revolution, illetve Revolution in Military Affairs. Jóllehet a kettő közötti különbség jórészt szemantikai, én az utóbbi kifejezést preferálom, mert az nem szűkíti le a tárgyat csupán a katonai és technológiai aspektusokra. Mint azt a tézis tárgyalása során is több ízben látni fogjuk, a hadviselés forradalmának kulcsa pontosan az a tény, hogy nem szűkíthető le specifikus területekre, hanem egyre inkább, korlátok nélküli sajátosságokat és növekvő komplexitást mutat), mint megközelítés hasznos alternatívát kínál a hadviselés fejlődésének és a felhasznált eszközök kiszélesedésének vizsgálatához, mert a historicizmus helyett a környezeti tényezők és a cselekvő (haderő) viszonyát helyezi a megfontolások középpontjába.

A hadviselési generáció-alapú szakaszolása nem ad választ arra, hogy miért képes a 21. században egy decentralizáltan vezetett, szórt kötelék (jellemző tálib harcmodor) akadályozni, zavarni és időnként szétverni magas páncélvédettségű és tűzerejű formációkat (a „rajzás” taktikáját követve⁴⁴³), hiszen az elmélet lineáris logikájából adódóan a I. generációnál minőségében fejlettebb a 2. és így tovább. Következésképpen egy I. generációs hadviselési forma nem alkalmazható sikerrel egy fejlettebb generációval szemben. Ez a szemlélet azonban figyelmen kívül hagyja a hadviselési forma és környezetének változó viszonyát, továbbá az előbbi viszonyrendszerből következő komplexitást.

Az RMA teória ezzel szemben abból indul ki, hogy a hadviselés aktuális paradigmáját időről-időre megtörik a technológiai és humán környezet változásai. A paradigmaváltás akkor következik be, amikor rendelkezésre álló eszközök és lehetőségek értéke a korábbiakhoz képest megváltozik, a változó környezeti körülmények között való alkalmazhatóság mértékének növekedése, vagy csökkenése nyomán. Ennek szemléltetésére jó példa lehet az amerikai tüzérség alkalmazásának változása Irakban. Az invázió kezdetén (2003-ban) az önjáró és vontatott tüzerő alegységeket extenzíven alkalmazták. Később, a konfliktus első (manőverező hadviselésre épülő) szakaszának lezárulását követően, a népfelkelési szakasz megkezdődésével a tüzérség szerepe marginalizálódott, nem kis mértékben azért, mert a városias környezetben vívott harcokban a tüzérség pusztító képessége potenciálisan nagy

⁴⁴³ A téma kiváló összefoglalása: Sean J. A. Edwards: Swarming and the Future of Warfare. Pardee RAND Graduate School. 2005. Forrás: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/rgs_dissertations/2005/RAND_RGSD189.pdf

járadékos veszteségeket okozott volna a polgári lakosságnak. Ugyanakkor, a népfelkelés elleni feladatok egyre nagyobb mértékben terhelték le az amerikai haderőt, kiemelten a gyalogságot. Ebben a helyzetben – kényszerből – megkezdték a tüzér alegységek átszervezését és a tüzérek kiképzését hagyományos gyalogsági feladatokra.

Davis és Wilson (2011) négy kialakult (gépesítési, forradalmi hadviselési, nukleáris, precíziós és hálózati alapú) és legalább egy kialakulóban lévő RMA-t különböztet meg.⁴⁴⁴ Az RMA kategóriák, amennyiben tágan értelmezzük őket, nem állnak nagyon messze az egyes hadviselési generációktól, ugyanakkor gyökeres különbséget jelent a két felfogás között, hogy a generációk lineáris – és ezért néhol erőltetett – szakaszolása magára a folyamatra koncentrál, miközben az RMA teória inkább a külső tényezők és a hadviselési módok folyamatos kölcsönhatásait vizsgálja. Felismerve a hadviselés fejlődésének komplexitását, maguk a szerzők is hangsúlyozzák, hogy az RMA komplexumok éles elválasztása időben nem lehetséges ezek folyamatos egymásra hatása és együttfejlődése miatt.⁴⁴⁵ Érdekes példa, hogy a gépesített-ipari hadviselés, amely az első világháború utolsó éveiben jelent meg, a 21. századra repülőgép-hordozók, harckocsi hadosztályok és precíziós csapásmérő rakéták halmazává fejlődött, aztán markáns „leckét” kapott a fejlettség relativitásáról az évszázados törzsi tradíciók alapjain vívott iraki arab felkelés során.

Ahogy arra a kínai, korlátok nélküli hadviselés koncepciója is rávilágít, az amerikai magas-intenzitású hadviselési képességekkel szembeni haderőfejlesztés meglehetősen költséges és ezzel együtt kétes kimenetelű tevékenység. Ezért az amerikai katonai-technológiai fejlődés ellensúlyozására a választ nem a magas-intenzitású hadviselés dimenziójában kell kialakítani, hanem azokban a szegmensekben, ahol az amerikai fölényt (például a precíziós csapásmérés) más tényezők (például a civil lakosság közvetlen jelenléte a katonai eszközök környékén) ellensúlyozzák. Geraszimov is úgy véli, hogy az ellentevékenység megfelelő formái mindig rendelkezésre fognak állni, tekintve, hogy minden komplex rendszer rendelkezik sérülékenységgel.⁴⁴⁶ A kínai és orosz hadviselés, amennyiben a hegemon amerikai katonai erő ellen irányul, mindig különös figyelmet szentel annak haderőstruktúrája, technikai eszközei és doktrínája sérülékenységének.

⁴⁴⁴ KEEGAN, John. A history of warfare. Pimlico, UK 2004. ISBN-13: 978-1844137497

⁴⁴⁵ DAVIS, Pauk K., WILSON Peter A.: Looming Discontinuities In US Military Strategy And Defense Planning: Colliding RMAs Necessitate A New Strategy. Rand National Defense Research Inst Santa Monica CA, 2011. Forrás: http://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP326.html (Letöltve: 2016. március 4.)

⁴⁴⁶ The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Letöltve: <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>

A 21. századi hadviselés egyik legfőbb dinamikája a katonailag erősebb fél sérülékenységeinek keresése és azok kihasználására, ellentevékenység kifejlesztése, amelyet a technológia diszruptív fejlődése és költségcsökkenése általában támogat.

V. 4. Hadviselési formák a 21. században

V. 4. 1. A hibrid konfliktusok

Véleményem szerint a hibrid hadviselési formákat a politikai és a hagyományos hadviselés közti térben, vagyis a háború és a politikai közötti korreláció függvényében határozhatjuk meg. Ebben az értelemben a politikai célok elérése érdekében alkalmazott erőszakmentes stratégiák logikus folytatása (a legtöbb nemzetközi szereplő számára) inkább a hibrid hadviselés, nem pedig a klasszikus háború. Egyrészt a technológia előretörése és a hagyományos hadviselési formákat destruáló hatása, másrészt a hagyományos hadviselési formák rendkívüli költségei, két olyan meghatározó környezeti tényezővé fejlődtek, amelyek szelekciós nyomása alatt Clausewitz unalomig ismételt axiómája⁴⁴⁷, amelyet a politika és a háború relációját alapvetően meghatározó definícióként kezelt a hadtudomány, nem fogadható el többé fenntartások nélkül. A háború, önálló stratégiai eszközként alkalmazva egyre nagyobb költségekkel jár, miközben a politika céljainak támogatására rendelkezésre álló stratégiai eszköztár egyre bővül és egyre szélesebb alternatívát nyújt a hadviseléssel szemben. Egyáltalán nem meglepő tehát, hogy a szelekciós környezet, tehát a politikai igény és a változó lehetőségek interakciója egy félmegoldást evolvál, amely nem egyértelműen háború (az amerikai zsargonban „short-of-war”, „other than war”), de nem is erőszakmentes és egyben támaszkodik a katonai képességekre, de a katonai és nem katonai elemek aránya egyértelműen az utóbbiak javára változik.

⁴⁴⁷ „A háború nem más, mint az állampolitika folytatása megváltozott eszközökkel.” CLAUSEWITZ, Karl: A háborúról. 7. p. http://mek.oszk.hu/13200/13240/pdf/13240_1.pdf

Az előbbieket elfogadva, a hibrid hadviselés a tágabb, kennani politikai hadviselés⁴⁴⁸ keretein belül, egy harcászati-hadműveleti alkalmazási formának tekinthető, a politikai hadviselés pedig nagystratégiai eszköznek.

A hibrid háború a 21. század eddigi legjelentősebb innovációja, amelyet a korábban egymástól távol eső dimenziók (társadalom, gazdaság, diplomácia, hadviselés) növekvő összemosódása tett lehetővé. A hibrid háború különböző a hadviselési módozatok kombinációja, - beleértve a hagyományos és irreguláris hadviselési képességet és akciókat, a szándékos erőszakot, megfélemlítést és terrorista akciókat – nem közvetlenül katonai relevanciájú eszközökkel (diplomácia, gazdaság, média).⁴⁴⁹ A hibrid hadviselés potenciálját és veszélyeit már a 2000-es években felismerték⁴⁵⁰, de az igazi hírnevet a krími és ukrajnai hibrid műveletek páratlan sikere hozta meg.⁴⁵¹

A fentiekben hivatkozott szakirodalomban egyetértés van abban, hogy a hibrid hadviselést mind állami-, mind nem-állami szereplők is képesek folytatni. A hibrid hadviselési forma alkalmazásához szükséges eszközökhöz való, viszonylag könnyű, hozzáférés megnöveli a potenciális felhasználók számát, következésképpen a jövőben, várhatóan proliferálni fogja ezt a hadviselési formát.

A hibrid akciók során, az ellenfél egyszerre alkalmaz a feladathoz szabott konvencionális fegyvereket, irreguláris taktikát, terrorizmust és bűnözést, a hadszíntér egy meghatározott pontján a politikai célok elérése érdekében.⁴⁵² A hadviselési forma kulcsa, hogy a háborús küszöb alatt operál, vagyis a hadviselés intenzitásának limitálására törekszik. Yuliya Latynina megfogalmazásával élve, a „Nyugat elítéli az erő állami alkalmazását, de tolerálja, ha azt

⁴⁴⁸ National Archives and Records Administration, RG 273, Records of the National Security Council, NSC 10/2. Top Secret. No drafting information appears on the source text. An earlier, similar version, April 30, is ibid., RG 59, Records of the Department of State, Policy Planning Staff Files 1944-47: Lot 64 D 563, Box. Letöltve: <http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/65ciafounding3.htm> 2015. december 20.

⁴⁴⁹ <http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/>

⁴⁵⁰ NEMETH, William J.: Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare. Diss. Monterey, California. Naval Postgraduate School, 2002. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/35246085_Future_war_and_Chechnya_a_case_for_hybrid_warfare (Letöltve: 2015. március 4.)

⁴⁵¹ HOFFMAN, Frank: Hybrid warfare and challenges. National Defense Univ Washington Dc Inst For National Strategic Studies, 2009. Forrás:

https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj7Ir58ajUAhVImBoKHUdGC3kQFggoMAA&url=http%3A%2F%2Fsmallwarsjournal.com%2Fdocuments%2Fjfqhoffman.pdf&usq=AFQjCNGcQFhNuLAoKd3Hvk_2zv9uzNm8sQ&sig2=WmHx2PBFpPLZnwrE6z4WNw (Letöltve: 2017. január 4.)

⁴⁵² <http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/> (Letöltve: 2017. január 3.)

nem-állami szerveződések, aktivisták, közösségek, a nép hajtja végre.”⁴⁵³ A katonai hadműveletek egyben kiegészülnek nem-katonai tevékenységekkel is, amelyek súlya, adott esetben olyannyira meghaladhatja a katonai komponenst, hogy az elveszíti eredeti karakterét. E közben – és ebben nyújt újat a Geraszimov doktrína⁴⁵⁴ – az eszkalációs dominancia megőrzésére törekszik.

Az új, hibrid hadviselési kategóriák dialektikus meghatározása nehézkes, mivel a célok elérése érdekében alkalmazott eszközök⁴⁵⁵ a feladathoz – és körülményekhez - szabott egyedi kombinációban kerülnek alkalmazásra, így állandó defícióval nehezen vagy egyáltalán nem határozhatók meg. Néhány kutató ugyanakkor megjegyzi, hogy az eddig látott hibrid hadviselési formák megegyeznek abban, hogy 1.) sikeres információs kampány támogatja a 2.) nem-hagyományos módokon alkalmazott különleges műveleti erőket.⁴⁵⁶ Mások (Karber, Johnson), az oroszok által a Krímben és Ukrajnában alkalmazott eljárások alapján alkottak rendszer-modellt a hibrid hadviselésre.⁴⁵⁷ A hibrid hadviselési formák nem azonosíthatóak egy kizárólagos stratégiai irányzattal, hadikultúrával, vagy személlyel. Jóllehet, Geraszimov non-lineáris hadviselési doktrínája⁴⁵⁸ rendkívül széles körben kapcsolta össze a tábornokot a hibrid hadviseléssel, a Hezbollah már 2006-ban sikerrel alkalmazta a hibrid műveletek egy (védekező) formáját.

A hibrid hadviselés ellen a megtámadott államnak – elméletileg - a hadviselés teljes spektrumán kell védekeznie, gyakorlatilag pedig minden alkalmazott hibrid aspektusra reagálnia kell saját intézkedéseivel. Amennyiben a hadjárat kiterjed a médiára, ellenkampányt kell folytatnia. Amennyiben a támadó az etnikai törésvonalakat próbálja felhasználni, a megtámadottnak fokoznia kell stabilizációs és integrációs erőfeszítéseit. A dinamika elsődleges tanulsága, hogy a hibrid hadviselés elleni fellépés szervezettséget és stabilitást

⁴⁵³ <http://www.fpri.org/articles/2014/05/putins-new-warfare#note7> (Letöltve: 2017. január 3.)

⁴⁵⁴ GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

⁴⁵⁵ Például propaganda, álhír-terjesztés, a lakosság meggyőzése, visszaélés gazdasági monopóliummal, irreguláris csoportosulások alkalmazása

⁴⁵⁶ PERRY, Bret: Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations. Forrás: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-opera> (Letöltve: 2016. augusztus 4.)

⁴⁵⁷ KARBBER, Philip A.: „Lessons Learned” from the Russo-Ukrainian War—Personal Observations.” (2015). Forrás: <https://prodev2go.files.wordpress.com/2015/10/rus-ukr-lessons-draft.pdf> (Letöltve: 2016. december 21.)

⁴⁵⁸ GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

igényel az állam részéről. Minél nagyobb egy állam ellenálló- és reagáló képessége, a lehető legteljesebb spektrumon, annál valószínűbb, hogy a hibrid hadjárat kudarcot vall. Mivel a támadó fél az, aki megválasztja a támadó tevékenységeket, ezért a védekező féllel szemben képes megőrizni az események feletti ellenőrzést, egyben befolyásolni a konfliktus eszkalációs irányának változását.

Jól szervezett állam ellen azonban csak akkor érhet el sikert a hibrid hadviselés, ha az állam a támadó és a hibrid hadviselést választó szervezet van védelemben (mint például a Hezbollah által a 2006. évi „34 napos háború” során alkalmazott, hibrid elemekkel vegyített hadászati védelem). Könnyű belátni, hogy a támadó állam mindvégig a korlátozott és elsősorban katonai aspektusú hadviselési metódusokat fogja preferálni, így a védekező fél ebben az esetben is megőrzi a katonai képességeken túlmutató dimenziók alkalmazási szabadságát.

A hibrid hadviselés elméletének (és gyakorlatának) iskolája tehát elsősorban a hadviselés határainak elmosását, a nemzetközi normák hiányosságainak kijátszását, a valódi, stratégiai szándékok álcázását (maskorivka) és a gyors cselekvést, valamint a helyszíni körülményekhez való, folytonos alkalmazkodást hangsúlyozza.⁴⁵⁹ Ezek közül azonban egyik sem új elem, sőt, az egyes elemek és kombinált alkalmazásuk egyaránt előfordult a történelem folyamán, jóllehet rendkívül speciális körülmények között. A katonai dimenzió tudatos összemosása a diplomáciai, gazdasági és pszichológiai elemekkel például a kommunista ideológia szerves része, Marx és Engels óta, akik több ízben rávilágítottak arra, hogy a háború természete lényegesen túlnyúlik a katonai dimenzióra.⁴⁶⁰ inherens hagyományos szovjet hadműveleti művészet szerves részei. A földrajzi tér és a politikai-etnikai törésvonalak és vallási fanatizmus kihasználása a Lawrence által befolyásolt, Ottomán Birodalom ellen kirobbanó arab felkelés stratégiájának egyik központi eleme volt.⁴⁶¹

A politikai hadviselés persze nem új jelenség és újjászületését, mint ahogy erre már több ízben rávilágítottam, az amerikai és transzatlanti katonai-gazdasági hegemonia semlegesítésének igénye hozta létre. A hibrid hadviselési formák állami alkalmazása

⁴⁵⁹ CHEKINOV, BOGDANOV: The Nature and Content of a New Generation War. Forrás: http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf (Letöltve: 2015. december 25.), valamint GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

⁴⁶⁰ PARET, Peter: Makers of the Modern Strategy. USA. Princeton University Press 1986. ISBN: 9780691027647 – p. 263

⁴⁶¹ LAWRENCE, Thomas. Seven pillars of wisdom. Penguin Adult, 2000. ISBN: 9780141182766

specifikusan a 21. századi világrend gyengeségeit célozza, a háborús küszöb tudatos elmosásával, a valódi szándékok álcázásával, nyílt és titkos akciók folytatásával, masszív médiakampánnyal (amely – többek között – a potenciális ellenfél lakosságának meggyőzésére is irányul), a potenciálisan szembenálló koalíció (NATO, EU) megbontásával.⁴⁶²

Hadműveleti szinten a politikai hadviselést támogató elsődleges innováció az irreguláris hadviselés elemeinek vegyítése a reguláris elemekkel, egységes vezetés-irányítás alatt. Az „összetett hadviselésnek”⁴⁶³ nevezett jelenség önmagában nem új, az ibériai hadjárat során (1809-1813) Wellington intenzíven alkalmazta a spanyol gerillákat a szárnyak fedezésére és a francia megszálló erők zaklatására. De hasonló módon ötvözte a reguláris és mezei erőket a magyar hadvezetés is, Zrínyi Miklóstól, II. Rákóczi Ferencig. (Érdekes kérdés egyébként, hogy a hibrid hadviselést életre hívó környezeti kényszerek szinte mindvégig jelen voltak a magyar államiság történelmi fejlődése során, az 1526. évi mohácsi vereséget követően. Mind a háborúk magas politikai és gazdasági költségei, mind az ország korlátozott teherbíró képessége és a potenciális ellenfelek katonai, politikai és gazdasági túlsúlya meghatározó, történelem formáló kényszerként volt jelen az említett szakaszban. Ez, a Thököly féle felkeléstől egészen a ’48-as forradalomig olyan, hibrid jelleget mutató hadviselési formákat szült, amelyek megfelelnek a hoffmani, összetett hadviselés definíciójának.)

V. 4. 2. A hagyományos konfliktusok

A 21. század elejének trendjei, egyértelműen abba az irányba mutatnak, hogy egy hagyományos, robusztus erőkkel végrehajtott, kontinentális kiterjedésű konfliktus előfordulási esélye egészen minimális. Ennek elsődleges okai, a stratégiai környezet komplexitásának növekedése, amely nem-lineáris kimenetei lehetőségeinél fogva bizonytalanságot szül a háború kimenetelével kapcsolatban, hiszen a globális keretek között

⁴⁶² HOFFMAN Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies. Arlington, Virginia., 2007.

Forrás: http://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)

⁴⁶³ HOFFMAN Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies. Arlington, Virginia., 2007.

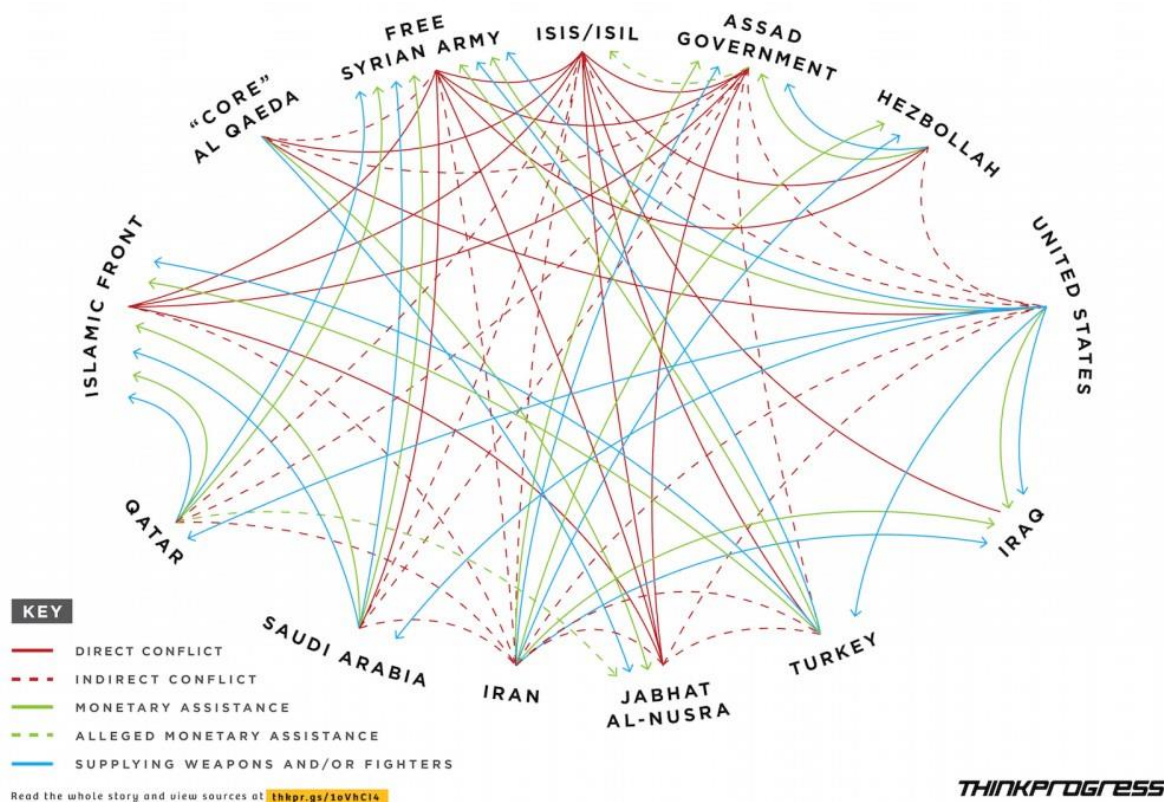
Forrás: http://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (Letöltve: 2016. június 1.) – Jóllehet Hoffman maga is megjegyzi, hogy a fogalmat elsőként Thomas Huber alkotta meg in Thomas Huber: Compound Wars: The Fatal Knot. Fort Leavenworth, KS: Command and General Staff College.

nem bizonyos, hogy melyik nemzetközi szereplő marad semleges, nyújt segítséget, vagy lép fel ellenségként.

Ez a helyzet az Osztrák-Magyar Monarchia az I. világháború kirobbanását megelőző dilemmájához hasonlítható, amikor igyekeztek felbecsülni – sikertelenül -, hogy Szerbia lerohanása globális eskalációt eredményez-e vagy sem, ha a Német Birodalom katonai képességei a nemzetközi szereplőket ettől elrettentő, az osztrák-magyar érdekeket támogató tényezőként jelennek meg.⁴⁶⁴ A különbség az, hogy a bizonytalansági tényezők mennyisége a globális, komplex hálózatok növekedésével nagyságrendekkel növekedett, a földrajzi távolság pedig egyre kevésbé nyújt „védelmet” a külső beavatkozás ellen. Míg egy konfliktus izolációja a stratégiai fontossága ellenére is teljes lehetett a 20. század hajnalán (pl. a búr háború, a Brit Birodalom „Vietnáma”, amelybe az erőnkivetítés magas költségei miatt nem tudtak beavatkozni a britek stratégiai riválisai), manapság ez már elképzelhetetlen. A szíriai és jemeni polgárháborúkban elmaradt amerikai beavatkozás cseppet sem bátortalanította el a kisebb, regionális hatalmakat, hogy a konfliktust saját stratégiai érdekeik támogatására használják. Az elmaradt amerikai beavatkozás részben arra a feltételezésre támaszkodott, hogy a szír polgárháború az arab tavasz forradalmainak mintázatát veszi fel és ezért egy elszigetelt affér marad, amelytől az Egyesült Államok szövetségesei (Szaúd-Arábia és Törökország) távol maradnak és másokat (Irán, Hezbollah) is távol tartanak majd. Nem számoltak azonban az erőnkivetítés csökkenő költségeinek stratégia formáló hatásaival. Pedig ennek eredményeként, mind Oroszország, mind a térség regionális hatalmai elfogadható költségek mellett tudtak belépni a konfliktusba.

⁴⁶⁴ A dilemma rendszer-szintű és didaktikailag is kimagasló értékű vizsgálatát két mű is megfelelően elvégzi, azonos következtetésekre jutva: CLARK, Christopher: *The sleepwalkers: How Europe went to war in 1914*. Penguin UK, 2012. ISBN-13: 978-0141027821, valamint LIEVEN, Dominic. *The end of Tsarist Russia: The march to World War I and revolution*. Penguin, 2016. ISBN-13: 978-0143109556

THE TANGLED WEB IN THE FIGHT FOR SYRIA'S FUTURE

33. ábra: A szíriai polgárháború szereplőinek komplex viszonyrendszere⁴⁶⁵

A „globalizálódó falu” mintázatát tehát komplex és nem-lineáris interakciók építik, amelyek növelik a szereplők közötti interdependenciát és fokozzák a bizonytalanságot. Ebben a közegben az államok közötti nyílt, nemzetközi jognak megfelelő hadiállapot beállása tragikus, globális és rendkívül erőforrásigényes következményekkel járna, amelyet egyetlen fél sem engedhet meg magának.

A katonai hegemon Egyesült Államok számára – Wellington nyomán – egyetlen háború sem lehet korlátozott,⁴⁶⁶ hiszen mindegyikben győzelmet kell aratni, különben hegemon szerepe, hitelessége veszélybe kerülhet. Ezért a katonai hegomónnak óvatos stratégiát kell követnie, amely általa ellenőrzött körülményeket eredményez. Ez, az utóbbi ötven év tapasztalata alapján nem mindig sikerül (Vietnám, valamint a „hosszú háború - szunnita és síita felkelések Irakban, továbbá az afganisztáni államépítés – során), elsősorban azért nem, mert a hegemon,

⁴⁶⁵ Forrás: <https://thinkprogress.org/why-the-middle-east-is-now-a-giant-warzone-in-one-terrifying-chart-b2b22768d952>

⁴⁶⁶ STRACHAN Hew: Strategy and the Limitation of War. Survival, 2008. Vol. 50. Iss. 1 – p. 32.

amely egyben egyfajta Hobbes-i Leviatán, vagy globális őrangyal szerepét tölti be, nem mindig választhat a felmerülő problémák között.

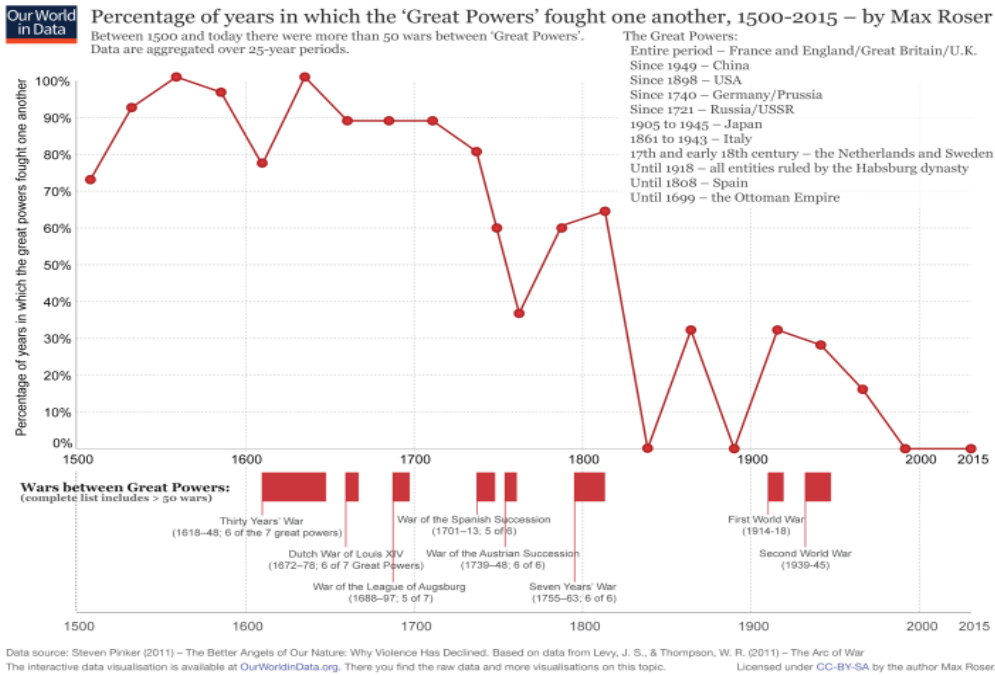
A beavatkozások költségei viszont egyre nőnek. A „hosszú háború”, mértéktartó becslések szerint 13 év alatt (2001-2014) 700 milliárd dollárba, kétezer halottba és tizenkilencezer sebesültbe került az Egyesült Államoknak, miközben a „felszabadított” Afganisztán a világ legkorruptabb és legszegényebb országai közé csúszott vissza, Irak pedig egy permanens szektariánus megosztottság destabilizálja.⁴⁶⁷

A körülmények ellenőrzés alatt tartásának egyre csökkenő esélyei az egyik elsődleges tanulsága a 21. század kis háborúinak, amelyet a szíriai, jemeni, afganisztáni és iraki háborúk egyaránt reprezentálnak. Ennek elsődleges oka a növekvő komplexitás szülte bizonytalanság, amely megnöveli a beavatkozás politikai, gazdasági és társadalmi kockázatát egyaránt. Vagyis, egy egészen kicsi konfliktus is képes aránytalanul nagy aggregált hatás kifejtésére a nemzetközi rendszer szintjén, amennyiben például megroppantja a katonai hegemonót (és ennek következtében például a társadalom izolálódni kívánó politikai erőt segít hatalomba).

A kisebb, globális riválisok érdeke szintén a saját stratégiai céljaik elérése, szintén elfogadható költségek árán, valamint – az ő esetükben legfontosabb feltételként – a hegemonnal folytatott nyílt katonai konfliktus minden áron való elkerülésével. Ehhez elsősorban a politikai hadviselés eszközrendszerével kell élniük, a katonai szegmens minimális szinten tartásával együtt.

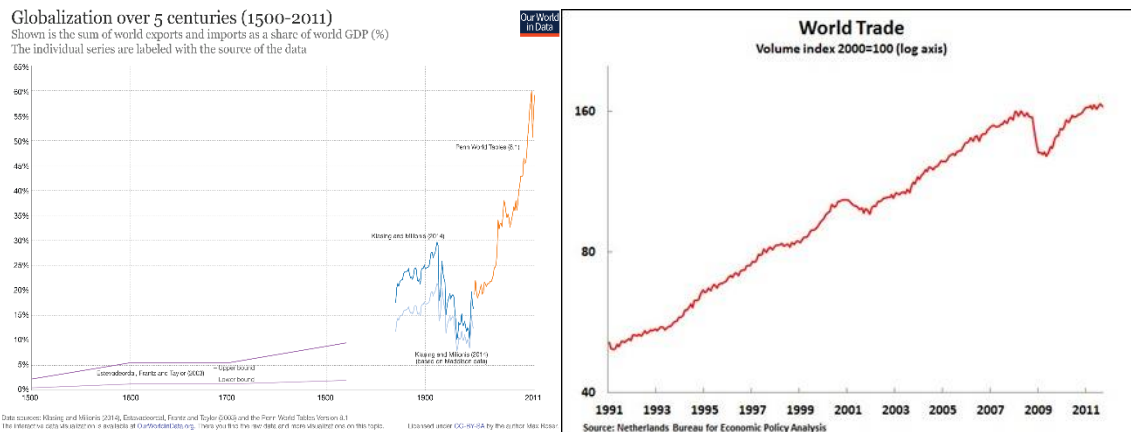
Ezek a trendek és körülmények, együtt a nyílt katonai konfliktus nukleáris eskalációjának ijesztő lehetőségével, egyértelműen arra hatnak, hogy a globális konfliktus kirobbanásának esélye, a magas költségek miatt egyelőre nem valószínű. Ezt a hidegháború óta eltelt időszak és az elmúlt ötszáz év „nagy” háborúinak trendvonala is alátámasztja.

⁴⁶⁷ PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931. – p. 43-44

34. ábra: A nagyhatalmak részvételével vívott háborúk száma⁴⁶⁸

További érv e mellett az a Dale Copeland által megfigyelt jelenség, hogy a hosszú távú kereskedelmi kilátások és a háborús kilátások között negatív irányú összefüggés van.⁴⁶⁹ Ez meglehetősen megnyugtató, figyelembe véve, hogy a kereskedelemben megtermelt javak aránya a globális bruttó összetermék arányában egyre növekszik és a 2009. évi válságot követő visszaesés is átmenetinek bizonyult.

35. ábra: A világ export és import teljesítményének részaránya a globális össztermékhez képest⁴⁷⁰

36. ábra: A világkereskedelem volumen indexe⁴⁷¹

⁴⁶⁸ <https://ourworldindata.org/war-and-peace/> Eredeti forrás: PINKER, Steven: The better angels of our nature: Why violence has declined. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645.

⁴⁶⁹ COPELAND, Dale C.: Economic Interdependence and War. Princeton University Press, 2014. ISBN: 9780691161594

⁴⁷⁰ <https://assets.weforum.org/editor/6n-ocqyn2mp55rZtsQlcaVC--k74tgVdsS9avtFsJKU.png>

Ameddig tehát a világ kereskedelmén keresztül a hosszú távú kilátások pozitívak, addig a felek nem lesznek érdekeltek abban, hogy ezt a kölcsönösen előnyös kimenetet egy konfliktus jelentette zéró összegű játékra cseréljék, amelynek során ráadásul, a nukleáris fegyverek alkalmazása súlyos lehetőségként merül fel, míg a konfliktus hasznossága és kimenetelen rendkívül kétséges marad.

37. ábra: Az euró-rubel árfolyam változása. A trendvonalból világosan látszik a krím orosz annexiója, majd az ukrán konfliktus kirobbanása⁴⁷²

Csökkenti a nagy, konvencionális konfliktusok esélyét az is, hogy a magas bekerülési költségű, a kereskedelmi és gazdasági kilátásokat drasztikusan csökkentő, bizonytalan eszkalációs pályájú és ezért bizonytalan kimenetelű klasszikus háborúknak egyre növekvő számú alternatívája kínálkozik a kiber-hadviseléstől az információs hadviselésen át, az energipolitikán keresztül a szankciókig. Ezek jelentősen költséghatékonyabb megoldások, amelyek csak azokat a szektorokat támadják, amelyeken keresztül nyomást lehet gyakorolni a megtámadott fél politikai kalkuluszára.

⁴⁷¹ <http://ablog.typepad.com/a/6a00e554717cc988330153938a7174970b-pi>

⁴⁷² <http://bayardandholmes.com/wp-content/uploads/2015/02/Wiki-2015-Feb-Russian-Ruble-to-Euro-Exchange-Rate-Gorgo-Link.png>

V. 5. A műveleti környezet hatása a haderők transzformációjára

A 21. század haszintereinek általános, a védelmi szektorokat formáló hatásainak további, jelentős eleme, hogy a műveleti színtérre kivetített erők milyen módon befolyásolták a védelmi szektorok általános, hadivselési képességét. Ebből a szempontból meghatározó Edmunds, korábban már idézett megállapítása (II. 7. fejezet), miszerint, elsősorban az angolszász országokban, a 2000-es évek elejétől kezdve fokozatosan érett az a felismerés, hogy a politikai célok és a katonai eszközök arányossága stratégiai paralízishez vezetett.⁴⁷³

Ennek megfelelően, az utóbbi évtized két, kiemelkedő katonai megszálló művelete Irakban és Afganisztánban a történelmi trendeknek megfelelően, nem jelentettek megoldást az érintett országok területéről kinduló instabilizációs tényezők ellenében, amely pedig ezen beavatkozások eredeti stratégiai célja lett volna. Ezt korábban Franciaország (Algériában), Izrael (Libanonban) és a Szovejtunió (Afganisztánban) is megtapasztalhatta. Sőt a katonai megszálló műveletek egyfajta szivattyúként kezdtek funkcionálni, amelyek elszívták a legjobb amerikai és egyéb NATO erőket, miközben minimális politikai hasznot hajtva, leginkább csak fokozták a megszállt térségek destabilizációját.⁴⁷⁴

A megszálló, vagy felkelés-ellenes (counterinsurgency) műveletekben részt vevő NATO erők a koreai háború óta példátlan volumenű veszteségeket szenvedtek, mind előerőben, mind harcesközben. Afganisztánban és Irakban az Egyesült Államok több mint 6 500 halottat, 41 000 sebesültet és kb. négyezer szerződéses alkalmazottat veszített, miközben a háború költségei 3700 milliárd dollárra rúgtak 2015-ben.⁴⁷⁵ Az egyéb NATO tagállamok vesztesége 1451 fő⁴⁷⁶ halott és – az 1:5 veszteségaránnyal számolva – kb. 7300 sebesült. Sem a politikai elit, sem a társadalom nem mulasztotta el észrevenni ezeket a költségeket. Ez pedig, ahogy fentebb is kitértünk rá, fokozatosan csökkentette a NATO tagállamok társadalmainak étvágyát a katonai műveletek fenntartására.

Mindez, a védelemre szánt erőforrások csökkentésének formájában kulminálódott. Az erőforrás hiány erőteljes, rendszerszintű sokként érte a védelmi szektorokat és ezek

⁴⁷³ EDMUNDS, Timothy: Complexity, strategy and the national interest. International Affairs 2014. Vol. 90. Iss. 3. - p. 525-539

⁴⁷⁴ MAZARR, Michael J.: The Rise and Fall of the State Failure Paradigm: Requiem for a Decade of Distraction. Foreign Affairs. 2014. Vol. 93. Iss. 1. – p. 113-121

⁴⁷⁵ PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931. – p. 43-45.

⁴⁷⁶ <http://icasualties.org/> - Letöltve: 2015. december 20.

képességstruktúrájának számottevő szelekcióját, zsugorodását eredményezte. Az új biztonsági környezetben egyre komplexebbé váló, a hagyományos katonai konfliktus premisszáin túllépő biztonsági kihívások a feladatrendszer bővítésére készítették a hadseregeket. Ez a folyamat azonban kéz a kézben járt a rendelkezésre álló erőforrások stabil csökkenésével, amely strukturális aránytalanságokat kényszerített a haderőkre.

A társadalmi figyelem és az akut erőforrás hiány kettős szorításában, megkezdődött ugyan az átállás a területvédelmi (területvédelmi) képességekről az expedíciókra, de az eredmény – megint csak, a megfelelő erőforrások hiányában – felemás maradt. Ezt súlyosbította, hogy a reálgazdasági inflációt tartósan meghaladó védelmi infláció eszkalálta a haderőfejlesztés költségeit, így hosszabb távon még a szinten tartott védelmi költségvetés mellett is tovább sorvadtak a haderők. A kitűzött feladatrendszer, valamint a végrehajtásához szükséges képességek és az erőforrások egyensúlya nem stabilizálódott.⁴⁷⁷

Az expedíciós haderőszerkezetre történő átállás újabb beruházásokat tett szükségessé, amelyekre azonban csak korlátozott mértékben került sor. De Wijk szerint 2004-ig a NATO erők mindösszesen 10-15%-a vált telepíthetővé (a 18 NATO nemzet 238 dandárjából kevesebb mint 80) és minden tartós művelethez háromszoros váltással számolva, mintegy 13-15 fenntarthatóvá.⁴⁷⁸ Robert Gates szerint az európai NATO tagállamok nem képesek 25-45 000 fő (egy hadtest – N.G) tartós műveletben tartására (A-B-C rotáció).⁴⁷⁹ Ennél is sötétebb képet fest az a - Economist által hivatkozott – tanulmány, amely szerint a NATO 2,8 millió katonájából, aktuálisan csak 50 000 volt alkalmas a területen kívüli műveletben történő azonnali részvételre.⁴⁸⁰

A szélesebb körű és expedíciós alkalmazás politikai igénye és a haderő transzformációjának kényszere mellett még egy korlátozó tényező jelentkezett; a katonai képességek növekvő alkalmazásának fenntarthatósága. Az európai haderők csökkenő lehetőségeit tükrözi a csapatok műveleti területen történő állomásoztatásának hossza is. A II. világháború során a harcoló felek által bevetett alegységek túlnyomórészt műveleti területen vagy annak közvetlen szomszédságában töltötték a háború teljes időszakát, csak kivételes esetben, feltöltés vagy

⁴⁷⁷ ALEXANDER Michael, GARDNER Timothy: The Arithmetic of Defence Policy. International Affairs, 2001. Vol. 77. Iss. 3 – p. 509-529

⁴⁷⁸ DE WIJK, Rob: The Implications for Force Transformation: The Small Country Perspective. Transatlantic Transformations–Equipping NATO for the 21st Century, 2004. p. 115-144. Forrás: https://www.files.ethz.ch/isn/47041/2004_transatlantic_transformations.pdf (Letöltés: 2015. március 13.) – p. 117

⁴⁷⁹ <http://www.cbsnews.com/news/gates-prospects-for-us-nato-alliance-dim/>. Letöltés: 2015. december 20.

⁴⁸⁰ There Must be Some Way Out. The Economist (November 15, 2003).

újjászervezés céljából kerültek vissza a stratégiai értelemben vett hátországba. A koreai háborúban harcoló amerikai alakulatokra még jellemző volt ez a trend, de az ENSZ erők már éves, maximum kétéves rotációban harcoltak. A vietnámi háborúban már, változó intenzitással ugyan, de jellemzővé vált az alegységek rotációja a harctéren. Napjainkban a NATO tagállamok túlnyomó része hat hónapos rotációs időszakokra telepít erőket a válságövezetekbe, az ENSZ pedig – lényegesen kevésbé intenzív műveleti körülmények között – általában egy éves váltásokat alkalmaz. Az Amerikai Egyesült Államok a szárazföldi erőknél továbbra is egy éves rotációban telepít, a műveleti körülményektől függetlenül.

A hat hónapos rotációs ciklus elsősorban a kényszer eredménye. A zsugorodó európai haderők egyszerűen nem engedhetik meg maguknak, hogy hosszabb időre essenek ki az alkalmazható alakulataik. A műveletbe vetést megelőző, felkészítő kiképzés, valamint a hazatelepülést követő pihentetés együttesen legalább hat hónapot tesz ki. Így a műveleti alkalmazással együtt, az aktuálisan kijelölt erő nagyjából egy évre egyszerűen „eltűnik” a haderőből. A jelenség súlyosságának szemléltetésére elég alapul vennünk Európa egyik legerősebb és leginkább intenzíven alkalmazott haderejét, a brit hadsereget. Ennek hadrendjében kb. 10-15 dandár szerepel. Amennyiben egy dandár alkalmazása hat hónapig, felkészítés és pihentetése pedig további – legalább – hat hónapig tart, akkor minden dandárnak átlagosan öt évente kell műveletben települnie. Figyelembe véve azonban, hogy 2003 óta két fő és számos mellékhadszíntéren is sor került a brit alakulatok tartós alkalmazására, a rotációs ciklus lényegében két évre rövidül. Ez azt jelenti, hogy egy dandár átlagosan egy évet harcol, egy évet pedig – ideális esetben – helyőrségi szolgálatban tölt. Egy adott évben tehát két dandár, az előző évi bevetést követő pihenőidőszakát tölti, két dandár műveleti felkészítést végez vagy műveletben van, kettő pedig a következő évi feladataira készül. Két hadszíntéren történő telepítés esetén (Irak és Afganisztán területén 2006-2007 között) ez a brit haderő aktív, szárazföldi komponense háromnegyedének lekötését jelentette, egyben azt is megmutatva, hogy két hadszíntéren egy-egy dandárnyi erővel folytatott tartós alkalmazás lényegében a maximum, amelyre Európa egyik legerősebb hadereje képes.⁴⁸¹

A 2006-2007 közötti időszakban a brit haderő extrém intenzitású műveleti tempót mutatott fel tehát, lényegében hat havi szolgálatra, tizenkét havi aktív békefeladat jutott, amely 1:2-es

⁴⁸¹ LEDWIDGE, Frank: *Losing Small Wars*. Yale University Press, New Haven and London. 2011. ISBN: 9780300227512 – p. 34-35

arány. Az amerikai hadseregben ez az arány, egy éves rotációval számolva 1:3, amelynek fenntartása 73 dandár-harcsoport rendelkezésre állását igényli.⁴⁸²

A csökkenő időtartalmú rotációk eredményeként egyre nehezebbé válik a stratégiai célok egységének megőrzése. A műveletbe vetett erőknek minimálisan is több hónapra van szükségük, hogy összekovácsolódjanak, kiismerjék magukat a helyi viszonyok között, kellő harctéri jártasságot szerezzenek. Ez az adaptáció nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a katonai alakulatok megfelelően hozzájáruljanak a politikai és katonai célkitűzések eléréséhez. A gyakori, hat hónapos rotáció hátrányait Frank Ledwidge részletesen elemzi.⁴⁸³ A túlfeszített haderők rövidülő rotációs ciklusainak leginkább szembetűnő eredménye az ún. „signature campaign” jelenség kialakulása.

Ez arra utal, hogy a váltást megkezdő hadszíntéri parancsnokok általában szükségét érzik azonnali eredmények felmutatásának, amelyet azonban jelentősen megnehezít a az uralkodó politikai-társadalmi viszonyok, valamint általánosságban a műveleti környezet megfelelő ismeretének hiánya. Ennek eredményeképpen a katonai alakulatok saját komfort zónájukba szorulnak vissza és az egyetlen dolgot teszik, amelyben igazán eredményesek tudnak lenni, kinetikus műveleteket folytatnak. Ez egy újabb jelenség, amely nem segíti sem a haderő szerepének társadalmi elismerését, sem pedig a stratégiai erőket céljaként szolgáló államok társadalmi és politikai támogatását. A hadműveleti szinten okozott polgári veszteségek nem csak tragikusak, de a társadalom ellenérzését is növelik a hadsereg alkalmazásával kapcsolatban.

Összeségében, a 21. századi hadszíntér az afganisztáni és iraki hadszíntér tapasztalatai alapján, ezen háborúk korlátozott jellegének ellenére is rendkívül komoly erőforrás igényt generáltak az egyéb környezeti tényezők nyomása alatt így is zsugorodó haderőképességekre és hosszabb távon, a politikai-stratégiai célok katonai lehetőségekkel történő egységesítését, vagy ennek híján, ismétlődő és tartós kudarcot fognak eredményezni.

⁴⁸² PICKUP, Sharon: Military Training: Army and Marine Corps Face Challenges to Address Projected Future Requirements. DIANE Publishing, 2010. Forrás: <http://www.gao.gov/products/GAO-10-720> (Letöltve: 2015. február 6.)

⁴⁸³ LEDWIDGE, Frank: Losing Small Wars. Yale University Press, New Haven and London. 2011. ISBN: 9780300227512 – p. 133-134.

V. 6. Következtetések

A háborúk költségeinek növekedése és az összekapcsolódó globális nemzetközi rendszer aszimmetrikus és nem-lineáris reakciói, növekvő mértékben tántorítják el az államokat a fegyveres erő formális és hagyományos alkalmazásának, vagyis a háború megvívásának stratégiai eszközként történő használatától. Ez a jelenség egy olyan környezetben jön létre, ahol a hadviselés eszkalációjának plafonja a nukleáris küszöb mellett, annál talán jóval valóságosabb mértékben, az amerikai katonai erő által végrehajtott „büntető hadjárat” elkerülése. Utóbbi ugyanis, jelenleg még megfelelő elrettentő erővel bír, így súlyosan befolyásolja a riválisok stratégiai kalkuluszát. Az alternatíva ez utóbbiak számára a háború kereteinek folyamatos erózióján keresztül, annak politikaibb, több dimenzióra támaszkodó megvívása. Ebben a kontextusban a katonai erő alkalmazását nem feltétlenül hadművelési megfontolások, hanem sokkal inkább az alternatívákhoz mért költséghasznosság dönti el. A nyílt, tradicionális alkalmazás költségei pedig, a fentiek miatt, napjainkban a legtöbb esetben túl magasak.

Ezt az is alátámasztja, hogy a háborút önálló díszciplinaként kezelő, annak progresszív, lineáris fejlődését feltételező elméleti iskolák – amelyeket többek között Lind, Davis és Wilson teóriái is reprezentálnak - helyére egyre inkább a háború elmosódó, komplex természetét előtérbe helyező elméletek dominálnak (Smith, Kaldor, Hammes és mások) és nyújtanak megfelelő magyarázatot a 21. század csatamezőin történt eseményekre.⁴⁸⁴

A hadviselés egyre növekvő költségei is a katonai erők alkalmazására irányuló stratégiák áttekintésének szükségességét támasztják alá. Ezt bizonyítják az afganisztáni és iraki, korlátozott háborúk tapasztalatai is, amelyek megmutatták, hogy még a brit, egyébként európai szinten kimondottan jó állapotban lévő védelmi szektor is képes erőforrásai, képességei felőrlésére a stratégiai környezethez nem megfelelően hozzáigazított intervenciók eredményeként.

A 21. század jellemző hadviselési típusa az a politikai, korlátok nélküli vagy hibrid jelzőkkel ellátott hadviselési forma, amelynek számtalan előfordulási formája, variációja létezik, de ezek mindegyikének közös jellemzője a növekvő komplexitás, valamint a hadviselés hadviselés hagyományos korlátainak (centralizált irányítás, az erőkifejtés célja az ellenséges

⁴⁸⁴ KALDOR, Mary: *New and old wars: Organised violence in a global era*. John Wiley & Sons, 2013. ISBN: 978-0-7456-5563-5

erő) szétfeszítése, elmosása. Ezen hadviselési forma folyamatosan adaptálható a környezeti lehetősége és a politikai célok aktuális realitásához, amely sokkal alkalmasabbá teszi a 21. század dinamikusan változó politikai és katonai csataterein történő alkalmazáshoz, mint a rendkívül nagy inerciával rendelkező, sokszor beláthatatlan következményű és nem utolsósorban, nagyon drága hagyományos hadviselési formák.

VI. A politikai és katonai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója

„A demokrácia nem tartható fenn anélkül, hogy azok, akik kifejezhetik az akaratukat, bölcsen válasszanak.”

– F.D. Roosevelt⁴⁸⁵

VI. 1. Bevezető

Az I. és II. fejezetben elvégzett elemzések alapján kijelenthető, hogy a védelmi szektor piac alapú megközelítésében, a termelt katonai képességek egyfajta igényszintre reagálva kerülnek előállításra. Vagyis a katonai képességek a társadalom, vagy politikai elit által generált elvárások nyomán jönnek létre, így a megtermelt képesség-kínálat és a fogyasztói igény között közvetlen kapcsolat azonosítható. Még piaci kudarc esetén is (amelyet elsősorban a piaci szereplők részére rendelkezésre álló információ asszimetriája idéz elő) egyértelműen befolyásolja a politikai elit vagy a társadalom igénye a képességstruktúra mindenkori szerkezetét. Ezért a védelmi szektort befolyásoló tényezők között prominens helyet foglal el az igénytámasztó, társadalmi, vagy politikai vélemény, amely következtetéseit a biztonsági környezetben elérhető információk ökölszabályok és meggyőződések mentén történő egyszerűsítésével hozza meg. A VI. fejezetben ez a folyamat kerül részletes vizsgálatra.

A védelmi szektor rendszerszintű vizsgálatának alapja annak a közgazdasági természetű jelenségnek az elfogadása, hogy a védelmi kapacitások termelését szabályozza az állam részéről felmerülő biztonsági igény, egyfajta „biztonsági javak piacterén”.

Ebben a megközelítésben, a védelmi szektorok termékei által termelt biztonság, egyes esetekben pedig, a specifikus termékek iránt generálódik egyfajta igényszint. Ez az igényszint természetesen nem állandó, befolyással bírnak rá a nemzetközi környezet eseményei és befolyással bírnak, egyebek mellett a szövetségi rendszerek is.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ <http://www.goodreads.com/quotes/search?utf8=%E2%9C%93&q=public+choice&commit=Search>

⁴⁸⁶ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

Hartley (2010)⁴⁸⁷ és Balla (2003)⁴⁸⁸ szerint a biztonság nem fogható fel piacként, mert az információk asszimmetrikusak a jószág pedig nem rivalizáló jellege miatt externáliaként jelentkezik. Jogos kritikájuk ellenére azonban, az elmúlt évek kutatásai egyre növekvő mértékben igazolják, hogy amennyiben a társadalom részére rendelkezésre álló információ mennyisége növekszik, akkor a védelmi ügyekkel kapcsolatos tudatosság is. Másrészt pedig az elit mindenképpen kialakít egy preferenciát és ez a preferencia a médián, kultúrán és egyéb intézményeken keresztül formálja a társadalom véleményét.

De pontosan ki formálja ezt az igényt? A témában folytatott kutatások nagyon megoszlanak a kérdésben, de többségük konklúziója megengedi, vagy kimondottan propagálja, hogy az állam igény szintje a társadalmi rétegződés különböző elemei által kifejtett vélemények aggregációján keresztül jön létre. Ebből a szempontból vizsgálatunkat eredményességét segítő korlátozás, hogy annak fókuszja elsősorban a nyitott európai demokráciák védelmi szektoraira irányul. Ebben az esetben a védelmi intézményeket egy olyan, alapvetően demokratikus folyamat veszi körbe, amelynek keretében az érdekelt résztvevőknek lehetőségük nyílik saját preferenciájuk kinyilvánítására.

Nehéz kérdés, hogy melyik érdekcsoportoknak van nagyobb befolyásuk a védelmi szektor működésére és változásaira, mert nehezen mérhető a társadalmi-politikai elit, a szélesebb, de érdekelt rétegek és az ossztársadalmi vélemény befolyásoló hatása. A jelenségnek bizonyosan meghatározó eleme az érdekelt csoportok információ feldolgozási képessége, a kapcsolódó kognitív folyamatok, valamint ezzel együtt a rendelkezésre álló információk mennyisége és hitelessége, továbbá az érdekeltség intenzitása. Ezek mellett azonban nem mellékes a védelmi szektor saját, belső elitjének percepciója sem, jóllehet, tekintettel arra, hogy ők egyértelműen a keresleti-kínálati viszonyok intenzifikálódásában érdekeltek, ez a vélemény szinte bitonyosan elfogult.

A társadalmi vélemény tehát a nyitott, európai demokráciák esetén a védelmi szektor működésének meghatározó eleme lehet, amelyet a továbbiakban részletesen vizsgálók.

VI. 2. A vizsgálati keretrendszer

⁴⁸⁷ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

⁴⁸⁸ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori (PhD) értekezés. 2003. p. 6.

Alapos vizsgálatot érdemel a védelmi szektor fejlődését alapvetően befolyásoló tényezők között milyen súllyal lép fel a társadalom véleménye, tekintettel arra, hogy a demokráciák működésének alapja a vélemény alkotásának és kifejezésének szabadsága és, tegyük hozzá, egyben egyfajta kötelessége is.

A társadalmi vélemény, egy demokratikus ország esetében, közvetlenül vagy közvetve, de meghatározó befolyással bír arra, hogy a védelem ügye milyen fontossággal bír az állam feladatai között. A társadalmi támogatás, vagy ellenérzés nyilvánvalóan befolyásolja a védelemre fordítható erőforrások mennyiségét, hatással van a védelmi szférába áramló humán-tőke (katonák és civilek) minőségére és volumenére, hiszen itt az állampolgárok valóban a „lábukkal szavaznak”.⁴⁸⁹

Egy alacsony társadalmi beágyazottsággal, szimpátiával bíró haderő valószínűleg még politikai támogatás ellenében is szenvedni fog a felötlöttség hiányától, a szektoron belül munkát vállalók alacsonyabb kvalitásaitól, míg más körülmények között ennek fordítottja is könnyedén igaz lehet.

Az általános megállapításokon túlmenően azonban a témát kutatók számtalan akadályba ütköznek, hiszen az még a legújabb kutatások fényében sem teljesen világos, hogy a társadalmi vélemény pontosan milyen pontokon és milyen erővel befolyásolja a védelmi szféra fejlődési pályáját. Érdekes és alapvető kérdés például a haderő számára elérhető erőforrások és a társadalmi vélemény viszonya. Vagy tovább fűzve a gondolatot, milyen mértékben formálja a társadalmi véleményt a külső, biztonságpolitikai környezet változása?

A továbbiakban, feltételezve azt, hogy a társadalmi vélemény alapvetően kritikus tényezője a védelmi szektor fejlődésének, megvizsgáljuk ennek a kölcsönhatásnak a dinamikáját, felhasználva a témában alkotó kutatók eredményeit. Tekintettel arra, hogy az emberi tényező, az egyéni és csoportvélemény rendkívül erős tényezőként jelenik meg ebben az egyenletben, nem elegendő a biztonságpolitika területén kialakított keretrendszerek alkalmazása. Azokat ki kell egészítenünk a kognitív pszichológia témánk számára releváns eredményeivel, hogy összeköthessük a vizsgált reláció legkisebb és legnagyobb elemeit, az egyéni véleményt és a védelmi költségvetést.

⁴⁸⁹ Ez az exit-voice-loyalty viselkedési modellt leíró hirschmanni keretrendszerre utal, amelyet a későbbiekben részletesen ismertetek. Lásd.: HIRSCHMAN, Albert O.: Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states. Harvard university press, 1970. ISBN: 0674276604

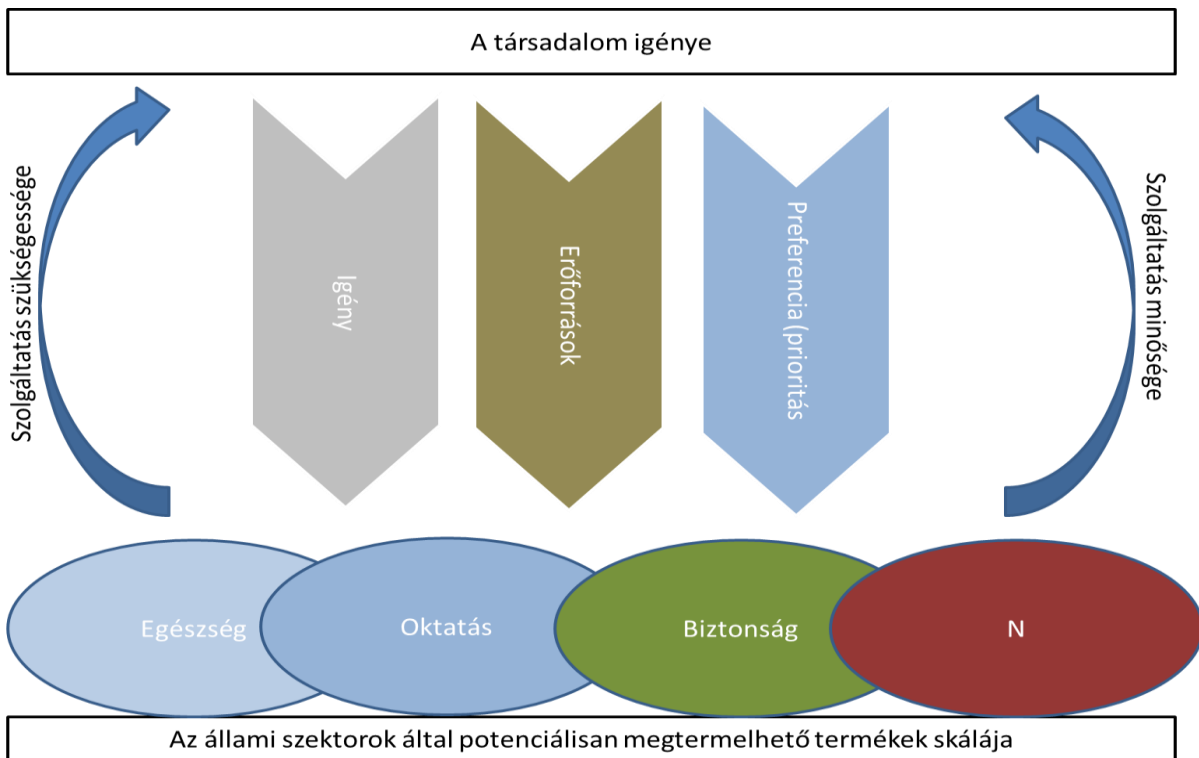
Ebben a megközelítésünkben a védelmi szférát továbbra is a Markowski és társai által felállított keretrendszerben, komplex organizmusként értelmezzük, amely beágyazódott az állami közszolgáltatások rendszerébe és reagál mind a külső környezet, mind az előbbtől egyáltalán nem független társadalmi és politikai vélemény változásaira, helyenként közgazdasági és pszichológiai értelemben racionálisnak tekinthető visszacsatolások útján.

Kiindulási pontunk az elérhető javak szűkössége és az ezekből képzett közjavak és szolgáltatások (lényegében a védelem) iránti igény, valamint annak változékony természete.

A biztonság ebben az (Markowski és társaitól már több ízben idézett – Markowski et al. 2010⁴⁹⁰) értelmezésben egy olyan közjószág, amely előállításának alapvető előfeltétele a társadalmi erőforrások megfelelő mértékű rendelkezésre állása. Ezek azonban természetüknél fogva, csak végesen (szűkösen) állnak rendelkezésre.

Mivel a közszolgáltatások „piacán” a „termelők” alapvető érdeke, hogy maximalizálják az elérhető erőforrásokat, ezért a sikerükhöz szükséges egy olyan keresleti piac létezése, amely szolgáltatásaikra igényt tart és hajlandó azt erőforrásokra cserélni. Ebben a leegyszerűsített keretrendszerben az állami szektorok (köz)szolgáltatásaikkal versengenek egymással a „vevők” kegyeiért, abban bízva, hogy a társadalmi igény megteremti az erőforrásokhoz történő hozzáférés legitimitását.

⁴⁹⁰ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

38. ábra: A társadalmi igény és az állam által megtermelhető kapacitások viszonyának sematizált ábrája⁴⁹¹

Ebben az érdekkonfliktusban a keresleti-, vagy igény oldalt az államháztartás alrendszerei, míg a kínálati oldalt a társadalom által a nemzetgazdaság rendszerében megtermelt és az állam által elosztható erőforrások képezik. Ezek elosztása során, a kínálati oldalon a szükségéből fakadóan egyenetlen és a folyamat során szignifikáns tényezőként jelenik meg a preferencia.

A preferencia alapja ideális esetben az igény vagy szükségesség megítélése. A preferenciát kifejezheti egy szűk elit (diktatórikus, vagy autokratikus rendszerek esetében), egy szélesebb politikai-szakmai elit (többpárti demokráciák), vagy a különösen fontos kérdésekben közvetlenül, népképviselői döntés (népszavazás, vagy választás) útján, közvetve vagy közvetlenül a társadalom egésze.

Értelemszerűen, mivel az adott közszolgáltatásról formált vélemény, megítélés alapja a preferenciát megfogalmazó közösség saját érdeke, ezért a döntések során ezek tudatosan szervezett vagy kognitív folyamatokon keresztül felméri (vélt vagy valós) lehetőségeiket, szükségleteiket és sorrendbe rendezik, priorizálják igényeiket. Például az állami szektor - elméletben - a Nemzeti Biztonsági Stratégiában fogalmazza meg az igényeit, egy átlagosan

⁴⁹¹ Saját ábra.

egy–másfél évig tartó összkormányzati és összpárti egyeztetési folyamat eredményeként. Egy a védelmi kérdésekben nem feltétlenül érdekelt egyén mindezt pár másodperces mérlegelés után képes megtenni. A kettő részletessége és szakmaisága nyilvánvalóan nehezen mérhető össze. A rangsorolás, csakúgy, mint az egyenetlen eloszlást, a javak szűkössége kényszeríti a rendszerre.

Az ideális helyzetértékelést és az ebből következő preferencia sorrendet számos jelenség torzíthatja, mint például, a teljesség igénye nélkül, az ideológiai meggyőződés, a társadalmi tradíciók, a szervezeti kultúra, a véleményformálásra képes szereplők (média) jelenléte és penetrációja. Tovább korlátozza a helyzetértékelést a döntéshozó környezetéből érkező információk sokasága és változékonysága, valamint az ezek feldolgozásához szükséges értelmező kapacitás végeessége. A helyzetértékelés szuboptimalitását alátámasztja, hogy az egyének, közösségek és szervezetek túlnyomó része csak alacsony pontossággal képes a jövőbeni események megjóslására, vagyis a környezetében aktuálisan jelen lévő tényezők dinamikájának megértésére.⁴⁹²

Mivel egy ideális döntés olyan mennyiségű információ meglétét és felhasználását igényli, amely valószínűleg nem áll sem a döntéshozók, sem a szélesebb társadalom rendelkezésére, ezért ilyen valójában nem is létezik (ezért ideális). Minden döntés, szükségszerűen, tökéletlen lesz elsősorban az állandó információhiány miatt, amely a korlátos értelmezési képesség miatt lép fel. A környezet komplexitásából fakadó értelmezési nehézségek megágyaznak egy egyszerűsített, szelektív értelmezési folyamatnak, a szubjektív percepciónak.⁴⁹³

Megjegyzendő, hogy Balla Attila védelemgazdasági megközelítésében az egyéni vagy társadalmi preferenciák nem biztosítják a védelem optimális szintjének előállítását, ezért az optimális teljesítmény-igény meghatározására a szakosodott állami szervezet a legalkalmasabb.⁴⁹⁴

Ezt a képet árnyalja egyrészt a védelem komplex természete, vagyis az a tény, hogy az „optimum” meghatározása egy olyan soktényezős és dinamikus változó környezeti feltételrendszer függvénye, amelynek reális érzékelésére a szakosodott állami szerv sem

⁴⁹² TETLOCK, Philip E., GARDNER, Dan: Superforecasting: The art and science of prediction. Crown, UK, 2015. ISBN-13: 978-0804136693

⁴⁹³ A kognitív heurisztika széles szakirodalommal rendelkezik, de meghatározó Daniel Kahnemann munkássága (lásd pl. Kahnemann: Thinking Fast and Slow. Farrar, Straus and Giroux. 2013).

⁴⁹⁴ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori (PhD) értekezés. 2003. p. 8.

feltétlenül alkalmas, továbbá árnyalják olyan külső externáliák, mint a szövetségi rendszerek által biztosított biztonság.

Ezen felül, a nyitott, európai demokráciák biztonságfelfogását vizsgáló szakirodalom (Larson 1996, Mueller 1973, Gelpi et al 2006, Berinsky 2007, Hartley 2010), jóllehet nem jut konszenzusra abban a kérdésben, hogy a védelmi erőfeszítéseket a politikai elit, avgy a társadalmi vélemény befolyásolja nagyobb mértékben, megerősíti azonban, hogy mindkettő jelentős befolyásoló erővel bír a védelmi ügyekre.⁴⁹⁵⁴⁹⁶⁴⁹⁷⁴⁹⁸ E mellett, Balla is megállapítja, hogy „a védelmi kiadások nagysága a keresleti és kínálati oldal együttes hatásaként alakul ki”⁴⁹⁹.

VI. 3. A sajátos vagy szubjektív percepció és annak pszichológiai háttere

A szubjektív percepció „előnye”, hogy eleve nem törekszik a minden információ feldolgozására, „teljes valóság” megértésére, hanem egy uralkodó érték- vagy érdek alapú logika mentén csoportosítja az elérhető információk egy olyan részét, amely ebbe a keretbe illeszthető. Tehát viszonylag alacsony „feldolgozási költség” mellett képes elfogadható pontosságú döntést hozni. Itt a költség optimalizáció meghatározóbb fontosságú, mint az előrejelzés, helyzetfelismerés pontossága. Így például egy „héja” politikus inkább hajlamos lesz a nemzetközi rendet egy fenyegető, anarchikus rendszerként szemlélni és természetesen a hozzáférhető információkat is e szerint értelmezni (tehát minden sarokban fenyegetést lát), mint egy, a kooperációt előtérbe helyező „galamb”.

A szubjektivitás valójában az a kognitív folyamat, amely a feldolgozandó információ mennyiség egy részének ignorálásával lehetővé teszi a környezet értelmezését, cserében viszont ez az értelmezés sajátos, egy belső értékrend által meghatározott logikai struktúra szerint jön létre. Az egyszerűsítő és attitűd-vezérelt percepció és az ebből következő

⁴⁹⁵ MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

⁴⁹⁶ FEAVER, Peter D., and GELPI Christopher: Choosing your battles: American civil-military relations and the use of force. Princeton University Press, 2005. ISBN: 9780691124278

⁴⁹⁷ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975-997.

⁴⁹⁸ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

⁴⁹⁹ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori (PhD) értekezés. 2003. 18. p.

döntéshozatal valójában „a rendelkezésre álló statisztikai információk inkonzisztens feldolgozása”⁵⁰⁰, vagyis ököl szabályok alkalmazása, rendkívül komplex események értelmezésére is⁵⁰¹. Az ökölszabályok rendkívül egyszerű alapvetéseken nyugszanak, mint például a jó és a rossz – nyilvánvalóan és elsősorban érzelmi - kategóriái.⁵⁰² Alkalmazásuk célja, az emberi evolúció részeként, a kockázatok reális felmérése és lehetőség szerint, elkerülése.

A negatív vélemény kialakulását elsősorban negatív következményekkel járó események formálják, míg a pozitív vélelem általában adott, egészen az első negatív esemény bekövetkeztéig. A negatív vélemény, tartózkodás, ellenézés tehát jellemzően egy negatív élményt követően alakul ki és épül be az általános preferencia-rendszerbe.

Egyéni szinten például egy repülőgép – egyébként meglehetősen ritka – lezuhanása aláássa a társadalom repülésbiztonságba vetett bizalmát, holott a repülés statisztikai adatok alapján mért (valós) biztonságosságát egy incidens csak egészen marginális mértékben csökkenti. Hasonló viselkedés-pszichológiai gyökerei vannak például a csalásnak.

A negatív tapasztalat tehát meghatározó tényezője az egyén és az egyének összessége, tehát a társadalom döntései során. A II. világháborúban vesztes, élőerőben és anyagiakban borzalmas károkat szenvedő Németország, Japán, sőt Magyarország esetében a társadalom évtizedekig ellenezte a védelmi költségvetés növelését, még akkor is, amikor ezen országok haderőképességeire a saját szövetségi blokkjuk már növekvő mértékben kezdett igényt tartani. Mueller (1973) a vietnámi háború során mért közvélemény preferenciák alapján kimutatta, hogy a háború társadalmi támogatottsága a bekövetkező veszteségekkel fordítottan arányos módon (tehát azok logaritmusával) változott.⁵⁰³

A társadalmi vélemény evolúciója kapcsán meghatározható tehát egy logikai keretrendszer, amely egy leegyszerűsített, két ellentétes pólussal bíró értékskálán alapul és a tapasztalatok növekedésével jellemzően a negatív felé tart. Releváns kérdés, hogy ez a megközelítés jobb

⁵⁰⁰ EISER, J. Richard: Public perception of risk. Report prepared for Foresight Office of Science and Technology. 2004. Forrás: <http://www.griequity.com/resources/InvestmentIndustry/HowTo/riskbyforesight.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁵⁰¹ TVERSKY, Amos, KAHNEMAN Daniel: The framing of decisions and the psychology of choice. Science, 1985. Vol. 211, Iss. 4481. - p. 453-458

⁵⁰² A témát Eiser (2004) részletesen tárgyalja in EISER, J. Richard: Public perception of risk. Report prepared for Foresight Office of Science and Technology. 2004. Forrás: <http://www.griequity.com/resources/InvestmentIndustry/HowTo/riskbyforesight.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.) – p. 9-11

⁵⁰³ MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007.

pontossággal működik-e, mint egy nagyobb statisztikai adatmennyiség feldolgozásán alapuló „racionális” becslés?

A statisztikai adatok feldolgozásán alapuló becslés általában jelentősen pontosabb, mint a szubjektív előrejelzés, amennyiben az elemzett tényezők matematikai modellezése lehetséges. Amennyiben azonban a változók nem egyértelműen modellezhetők, akkor a statisztikai előrejelzés pontossága általában csökken és nem feltétlenül pontosabb, mint a szubjektív becslés.⁵⁰⁴

A valósághoz azonban közelebb áll az ún. Lorenzi modell, amelynek lényege, hogy a komplex rendszerek részei nem lineáris (következetes) módon lépnek interakcióba egymással és környezetükkel, hanem non-lineáris, vagyis, esetenként következtlenül változó viselkedést mutatnak és előre nem látható, helyenként aránytalan változásokat indítanak el.⁵⁰⁵

Tekintettel arra, hogy a biztonsági környezetben jelen lévő számos tényező komplex és nem-lineáris viszonyrendszert alakít ki, ezért a statisztikai becslés általában nem hatékonyabb a szubjektív előrejelzésnél, jóllehet, utóbbi esetében nagyban számít a becslést végző személy vagy személyek kvalitása.

Amennyiben tehát szubjektív döntésekre kerül sor, akkor a fentebb már ismertetett, kétpólusú megközelítés az alapvető és általánosan jellemző attitűd (tehát ez az „elsődleges opció”). A döntési alternatívák spektruma nem minden esetben polarizálódik az „igen” és a „nem” végpontoknál, hanem árnyalódik a releváns tapasztalatok megszerzésével. Tehát újabb információk esetén (amennyiben azokat felhasználják) a döntési opciók száma növelhető.⁵⁰⁶ Az ökölszabály, mint preferenciaformáló tényező és alapvetően jellemző attitűd a megismert információ mennyiségének növekedésével (tapasztalattal) tehát formálódik és „fellazul”, a pólusok között kialakítva a köztes preferenciákat (kevésbé jó, kevésbé rossz, vagy további árnyalatok).

A tudás és a döntéshozatali lehetőségek viszonyának elemzése azért fontos számunkra, mert segíti annak a megértését, hogy milyen tényezők befolyása alatt hoz döntéseket a politikai elit vagy a szélesebb társadalom, többek között, a védelmi és biztonságpolitikai kérdések kapcsán.

⁵⁰⁴ TETLOCK, Philip E., GARDNER, Dan: Superforecasting: The art and science of prediction. Crown, UK, 2015. ISBN-13: 978-0804136693

⁵⁰⁵ LORENZ, Edward N.: Deterministic Nonperiodic Flow. – In: Journal of the Atmospheric Sciences 1963. Vol. 20. Iss. 2.

⁵⁰⁶ EISER, J. Richard: Public perception of risk. Report prepared for Foresight Office of Science and Technology. 2004. Forrás: <http://www.griequity.com/resources/InvestmentIndustry/HowTo/riskbyforesight.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)

Az elutasítás és elfogadás, tehát a feldolgozott információ mennyiségének függvényében tovább árnyalódik, és a véges javak elosztásáról szóló döntések során preferencia formájában fejeződik ki.⁵⁰⁷ Az abszolút preferencia leginkább jellemző kifejezési formája a választható alternatívák közötti (relációs) rangsorrend felállítása a döntést hozó személy vagy csoport attitűdjé alapján.

VI. 4. A társadalmi vélemény hatása a védelmi szektor teljesítményére

A preferencia gyakorlati kifejeződése egy plurális politikai rendszerben a közszolgáltatások és jószágosarak közötti rangsorrend felállítása. A pluralitás természetes eleme, hogy közjavak egyikével, a biztonsággal kapcsolatban is eltérő preferenciát vall egy katonai vezető és egy kórházigazgató, egy környezetvédő és egy hagyományörző. Ehhez persze Mueller (2004) nyomán azt kell feltételeznünk, hogy a választók képesek a saját, vélt érdekeiknek megfelelő fontossági sorrend felállítására.⁵⁰⁸

Amennyiben erre képesek, akkor a demokratikus intézményeken keresztül ki is tudják fejteni a preferenciáikat. Ennek nyomán, ideális esetben, amennyiben a választói preferencia első helyen a szociális-, második helyen az oktatási-, harmadik helyen pedig a védelmi közszolgáltatásokat preferálja, akkor az ilyen preferenciával rendelkező választó a demokratikus választási rendszerben azt a pártot fogja előnyben részesíteni, amely ezt a preferenciát tükrözi.

Az erőforrások társadalmi igényeknek megfelelő, optimális eloszlásának meghatározása matematikai pontossággal azonban nem lehetséges. Egyrészt nem képesek a választók racionálisan meghatározni és kifejezni, hogy a védelmi szektor évi támogatottsága 1 millió euró, vagy 1,2 millió euró legyen, mint ahogy abban sem képesek optimális döntést hozni, hogy egy műveletnek mikor kell lezárulnia. Másrészt, az előbbiből fakadóan a kormányzat sem tudja pontosan felmérni a társadalmi igényt, mert az a bipoláris és leegyszerűsítő természete miatt általában egy preferencia sorrend, vagy egy trend (mondjuk emelkedő védelmi költségvetés) kapcsán kifejezett egyetértés-ellenérzés formájában fejeződik ki. Mindezek mellett az igényszint nem állandó, hanem változó. A védelmi közszolgáltatások

⁵⁰⁷ A témáról tudományos igényű összefoglaló olvasható itt: <http://plato.stanford.edu/entries/preferences/> .

⁵⁰⁸ Részletesen lásd, MUELLER Dennis C.: Public Choice: An Introduction in ROWLEY C.K., Schneider F.G.: Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy. Springer Science 2008. ISBN: 978-0-387-74574-9

iránti igény értelemszerűen folyamatosan változik együtt az információk forrásául szolgáló környezet változásaival.

Az igényszint meghatározása Markowski és társai (2010) értelmezésében éppen ezért a kormány feladata, amely elvileg képes „felfogni” és összegezni a társadalmi igényeket. (Már csak azért is, mert amennyiben nem képes, akkor a következő ciklusban nem választják újra.)

Nehéz azonban meghatározni, hogy a társadalom egésze, vagy részei milyen befolyással vannak a védelmi szektor transzformációjára. Melyek a lobbicsoportok és milyen mértékben képesek kihatni a politikai és katonai célrendszerre, illetve az erőforrások prioritására, a védelmi szférán belül és annak a tágabb államháztartási alrendszerben elfoglalt szerepét illetően.

A társadalom háborúval kapcsolatos nézetei értelemszerűen meghatározzák az államok biztonságpolitikai attitűdjét és ezzel együtt befolyásolják hadviselési képességét is. Előbbi elsősorban a demokratikus választási struktúrák fejlődésének és az információ növekvő terjedésének következménye. Az információ áramlás döntő fontosságát támasztja alá, hogy a II. világháború óta eltelt időszakban a társadalom véleményét elemző kutatások szerint a közvélemény racionalitása, tájékozottsága határozottan javul. Coticchia és De Simone tanulmányukban vizsgálták a társadalom véleményalkotásának és befolyásoló képességének evolúcióját.

E szerint az 50-es, 60-as években a társadalom véleményét nem tartották racionális befolyásoló tényezőnek,⁵⁰⁹ hiszen az egyrészt nem rendelkezett a preferencia formáláshoz szükséges stabil információ mennyiséggel, másrészt általában instabil és következtlen álláspontot formált. A vietnámi háborút követően, ahol a háború politikai fontosságával együtt a média technológia és tömegtájékoztatás lehetőségei is megnöttek, a társadalom egyre érettebb hozzászólójává vált a biztonságpolitikai ügyeknek. Az újabb kutatások növekvő racionalitásról számoltak be.⁵¹⁰⁵¹¹

A közvélemény ezek szerint tehát növekvő mértékben képessé vált a háborús költségek

⁵⁰⁹ CONVERSE, Philip E.: Information flow and the stability of partisan attitudes. *Public opinion quarterly* 1962. Vol. 26. Iss. 4. – p. 578-599.

⁵¹⁰ RUSSETT, Bruce: Doves, hawks, and US public opinion. *Political Science Quarterly* 1990. Vol. 105. Iss. 4. – p. 515-538.

⁵¹¹ COTICCHIA, DE SIMONE: The War That Wasn't There? Italy's "Peace Mission" in Afghanistan, *Strategic Narratives and Public Opinion*. *Foreign Policy Analysis* 2016. Vol. 12. – p. 24-26.

felmérésére,⁵¹² jóllehet a költségek összemérése az eredményekkel egy olyan kognitív folyamat maradt, amelyet továbbra is mélyen meghatároz a stratégiai narratíva.

A kormány, vagy más érdekelt szereplők narratívája ugyanis helyettesítette azt az egyéni kapacitás hiányt, amely az okok, következmények, nyereség és veszteség megfelelő értelmezését tett volna lehetővé. A stratégiai narratíva így a komplex valóság egy szükségszerűen egyszerűsített és szubjektív értelmezését teremti meg. Ugyanakkor a narratíva elsősorban akkor lehet sikeres, ha rezonál a nemzeti értékrend releváns elemeivel,⁵¹³ valamint világos, elérhető és értelmezhető célokat tűz ki.

Kérdéses ugyanakkor, hogy a narratíva milyen mértékben befolyásolja a társadalom attitűdjeit? Berinsky csoportosítása szerint az ún. esemény-vezértelt iskola hívei szerint elsősorban a társadalom véleményét elsősorban a környezet valós változásai (háborús veszteségek, győzelem, vereség, gazdasági teljesítménye, várható költség-haszon áldozat) befolyásolják. Ezzel szemben a narratívának nagyobb szerepet tulajdonít az elit-vezérelt véleményformálás pártjára helyezkedő iskola.⁵¹⁴

Az esemény-vezérelt társadalmi percepció hipotézise mellett állást foglalók szerint a demokratikus intézmények megfelelő működése esetén megfelelő közelítést ad a kollektív társadalmi percepció, vagyis az erőforrásokat megtermelő társadalom kimondott fogyasztói igénye az közszolgáltatások szintjére, közvetve pedig az erőforrások elosztására. Megszorító feltétel, hogy az események és a társadalom percepciója közötti ok-okozati viszony akkor áll fenn, ha a releváns információ a társadalom egésze számára hozzáférhető. Amennyiben a katonai célokkal kapcsolatos információk a társadalom számára elérhetők és azokat a társadalom internalizálja és véleményt alkot azok alapján. Larson kutatásai azt támasztják alá, hogy a háború tétje, céljai és a siker esélyei egyértelműek, akkor az esély növekedésével a társadalom támogatása is növekszik.⁵¹⁵

Mueller, Burk és mások (Mueller 1973, Larson 1996, Burk 1999), a fentieket alátámasztva, a társadalom veszteség-kalkuluszát vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy annak a

⁵¹² MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

⁵¹³ RINGSMOSE, Jens, BØRGESSEN B.K.: Shaping public attitudes towards the deployment of military power: NATO, Afghanistan and the use of strategic narratives. European Security 2011. Vol. 20. Iss. 4 – p. 505-528.

⁵¹⁴ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975-997

⁵¹⁵ LARSON, Eric Victor. Casualties and consensus: The historical role of casualties in domestic support for US military operations. Rand Corporation, 1996. Forrás: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/1996/MR726.pdf (Letöltve: 2016. december 4.)

háborúhoz való hozzáállását meghatározóan befolyásolja a siker esélye, a várható élőerő veszteségráta, valamint a várakozásokhoz képest bekövetkező valódi veszteségráta.⁵¹⁶ Amennyiben a katonai győzelem esélye kevésbé valószínű, akkor a társadalom veszteségekkel szemben tanúsított toleranciája is csökken.⁵¹⁷

A veszteség-kalkulusz egyébként indikátornak is tekinthető, amely rámutat a művelet jogosságának és sikerességének társadalmi megítélésére. Ez egy racionális hozzáállásnak tekinthető, hiszen az időszakos talibán offenzívák nyomán az ISAF erők vesztesége általában növekedett, miközben maga az offenzíva ténye – rendkívül egyszerűsítve -, helyesen tükrözte a hadszíntér realitását, vagyis az időszakosan megváltozott erőegyensúlyt és végső soron azt aényt, hogy a dolgok nem mennek jól.⁵¹⁸

Az esemény-vezérelt iskola tézisének középpontjában tehát az a hipotézis áll, hogy a társadalom képes a biztonságpolitikai környezet dinamikáinak megértésére és a számára megfelelő stratégia pártolására. Ebben az értelmezésben, bár jelentős szerephez jut a média, mint közvetítő, csakúgy, mint a politikai- és katonai elit véleménye, mint a „szakértő”, valójában a társadalmi vélemény „alulról” az egyének szintjéről szerveződik és a környezet változásaira reagál.

Az elérhető információk alapján hozott társadalmi döntés racionalitását kétségbe vonják az „elit-vezérelt” (elite-cue) iskola képviselői. Ezek továbbra is vitatják a társadalom, mint önálló véleményformáló aktor racionalitását. Gilens a társadalom politikatudatosságát vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy a állampolgárok általános ismeret anyaga alacsony.⁵¹⁹ További kritika, hogy az esemény-vezérelt hipotézissel szemben, hogy azok adottan feltételezik, hogy a társadalom képes kollektív percepció kialakítására.⁵²⁰

Berinsky véleménye szerint a társadalmak általánosan alacsony politikatudatossága és általános ismeretanyaga (Gilens 2001) cáfolja az információ szabad rendelkezésre állása és kollektív felhasználása közötti összefüggést (Berinsky 2007). Ezt erősíti meg Hartley is (Hartley 2010), aki szerint a kollektív társadalmi preferencia csak korlátozott mértékben

⁵¹⁶ MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

⁵¹⁷ GELPI, Christopher, FEAVAR, Peter D., REIFLER, Jason: Success matters: Casualty sensitivity and the war in Iraq. International Security 2005. Vol. 20. No. 3. – p. 7-46

⁵¹⁸ MILLER, Charles: Re-examining the Australian public's attitude to military casualties: post-heroic of defeat phobic? Australian Journal for International Affairs, 2014. Vol. 68., No. 5. – p. 518.

⁵¹⁹ GILENS, Martin: Political Ignorance and Collective Policy Preferences. The American Political Science Review, 2001. Vol. 95, No. 2. – p. 379-96.

⁵²⁰ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 977

befolyásolja a közjavak prioritását. Ennek oka, hogy a döntéseket a politikai érdek- és lobbicsoportok az nagyobb arányban befolyásolják, mint a társadalom, másrészt a társadalmi érdekérvényesítést akadályozza a rendelkezésre álló információk szűkössége és általában befolyásolja a felkínált narratíva.⁵²¹

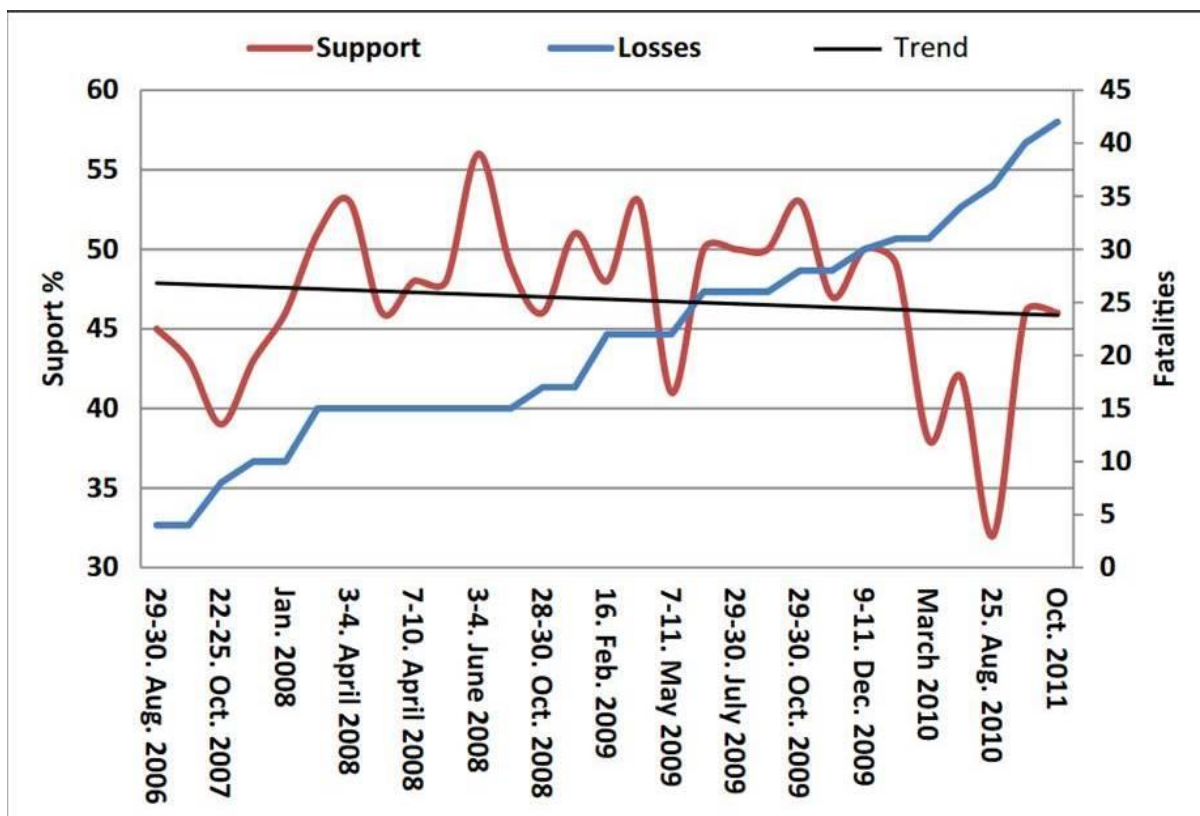
Ezt az információ-elérhetőségének tényezője is megerősíti Zaller szerint, aki rámutat, hogy 1983-ban, amikor az Egyesült Államok „csendben” támogatta az antikommunista gerillákat, mindössze a társadalom 13%-a volt képes meghatározni, hogy melyik fél oldalán áll az USA a polgárháborúban. 1986-ra, a háború fokozatos átpolitizálódását kísérő politikai és kisebb mértékben társadalmi viták eredményeként ez az arány 38 %-ra nőtt. Ez jelentős, de továbbra is rendkívül alacsony, különösen a konfliktus földrajzi közelségét, a szembenálló felek egyértelmű megkülönböztethetőségét is figyelembe véve.⁵²²

A fentiek megerősítik az a következtetést, miszerint a védelmi kiadásokat meghatározó tényezők közül a politikai preferencia vélhetően jelentősebb, mint a társadalmi. Ezt Berinsky is alátámasztja azzal, hogy társadalmi percepció, bár jelentős tényezője a háborúval kapcsolatos megfontolásoknak, elsősorban a politikai elit percepcióján keresztül alakul ki.

Amennyiben a politikai elit egységes nézeteket vall a háború lehetséges előnyeiről és költségeiről, a várható kockázatokról és az elérendő politikai célokról, akkor a társadalom is hajlandó internalizálni ezeket a nézeteket. Ezt egyébként megerősíti többek között Dánia példája is, ahol az afganisztáni művelet a relatíve magas élőerő veszteség ellenére is megőrizte a társadalom támogatását. A 2006-2011 közötti időszakban 42 dán katona vesztette életét Afganisztánban, amely a lakosság arányában a legmagasabb veszteségráta. Ennek ellenére az ISAF misszió támogatottsága a NATO tagállamok között tapasztalt, legmagasabb szinteken maradt.

⁵²¹ HARTLEY, Keith: The case for defence. *Defence and Peace Economics* 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

⁵²² ZALLER, John: Elite leadership of mass opinion. In *Taken by storm: The media, public opinion, and US foreign policy in the Gulf War*. University of Chicago Press, 1994. ISBN-13: 9780226042596. p. 186-187.

39. ábra: A dán veszteségek Afganisztánban és a társadalmi támogatottság mértéke⁵²³

A jelenséget vizsgáló Jakobsen és Ringmosen (2015) következtetése szerint a tartósan magas popularitás elsődleges záloga a széles politikai egyetértés, amely ebben a kérdésben már a művelet megkezdése előtt létrejött és a következő években is stabil maradt. Azt is meg kell jegyezni azonban, hogy a politikai egyetértés a média hozzáállását is befolyásolta, amely szintén pozitív, néhol kritikátlanul támogató álláspontot foglalt a műveletek kérdésében.⁵²⁴

A dán példában azonban van még egy figyelemre méltó aspektus. A politikai, majd ennek nyomán társadalmi konszenzus egy olyan művelet folytatása érdekében alakult ki, amelynek célja az afgán államiság kiépítése és megerősítése volt. Amint megkérdőjeleződött ennek a stratégiai célnak az érvényessége, a politikai konszenzus szinte azonnal bomlásnak indult. Így történt ez, amikor a dán katonák a Helmand tartományba történő megérkezésüket követően egy ütközetben 70 talibánt öltek meg. Egy ilyen méretű ütközet súlyosan megkérdőjelezte a műveletek államiság-építő és béketámogató jellegét. Az ellenzéki szociáldemokraták azonnali

⁵²³ JAKOBSEN P.V., RINGSMOSE J.: In Denmark, Afghanistan is worth dying for: How public support for the war was maintained in the face of mounting casualties and elusive success. *Cooperation and Conflict* 2015. Vol. 50. Iss. 2. – p. 213

⁵²⁴ I. m. – p. 222.

konzultációt igényeltek a kérdés tisztázására. A védelmi miniszter úgy reagált a kialakuló krízisre, hogy a média támogatásával és a hadsereg szakértőinek fokozottabb bevonása mellett, megerősítette a társadalmi tájékoztatást és egyben középpontba helyezte a Helmand tartomány fejlesztése érdekében tett erőfeszítéseket.⁵²⁵

A fenti példa figyelemreméltó tanulsága, hogy a közvélemény a saját „megismerési csatornáin” (médiák, internet) feltehetően folyamatosan érzékeli és értékeli a valós eseményeket és reagál a változásokra. Ezt bizonyítja a helmandi hadművelet miatt kialakult politikai válság is. Ezzel együtt, valószínűsíthető, hogy a politikai elit egységes fellépése és a konszenzusos narratíva széles társadalmi támogatást eredményez. Kull és Destler (1999) véleménye ezt megerősíti. Hipotézisük szerint az elit-konszenzus növeli a társadalom veszteség-toleranciáját.⁵²⁶

Azokban az esetekben, amikor a politikai elit hozzáállása nem egységes, akkor a társadalom véleménye is megoszlik és a kutatások jelenlegi állása szerint, ezt elsősorban ideológiai- és párt preferenciái mentén teszi.⁵²⁷

Zaller (1992) háborúval kapcsolatos társadalmi percepciót a vietnámi háború kontextusában, a 60-as évek adatai alapján vizsgálva arra jutott, hogy a háborúval kapcsolatos társadalmi percepciót elsősorban a politika iránt érdeklődő „elit” nézetei fejezték ki. Mi több, az elit véleménye csak addig képezett kollektív preferenciát, amíg valamennyi párt kiállt a háború mellett. Az idő előrehaladtával, a politikai pártok változó nézetrendszerének megfelelően, az elit véleménye is polarizálódni kezdett. A támogatók és az ellenzők egyaránt növekvő aktivitással fejezték ki a véleményüket, miközben a társadalom más részeinek érdeklődése nem nőtt. Zaller kutatásai alapján, az elit véleménye meghatározóbb, mint a társadalom egészének hozzáállása. Néhány esetben bizonyítást nyert az is, hogy az állampolgárok relatíve kevésbé informált rétegei követték az általuk preferált politikai elit viselkedési mintáját, így az elitpreferencia széles (de nem kollektív) társadalmi preferenciává alakult. Ezek alapján

⁵²⁵ JAKOBSEN P.V., RINGSMOSE J.: In Denmark, Afghanistan is worth dying for: How public support for the war was maintained in the face of mounting casualties and elusive success. *Cooperation and Conflict* 2015. Vol. 50. Iss. 2. – p. 220.

⁵²⁶ KULL, Steven, DESTLER, Irving: *Misreading the public: The myth of a new isolationism*. Brookings Institution Press, 1999. ISBN-13: 978-0815717652

⁵²⁷ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. *The Journal of Politics*, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975

Berinsky felveti, hogy az állampolgárok nagy része az általuk követett politikai elit viselkedését határozza meg referencia pontként.⁵²⁸

Campbell és Cain, a II. világháború veszteségadatai és a társadalmi támogatottság változásának kapcsolatrendszerét vizsgálva (Campbell és Cain; 1965), jutott ugyanerre a következtetésre.⁵²⁹ Itt azonban ismét meg kell jegyeznünk, hogy az információ áramlás növekedése azóta javította a közvélemény 50-es, 60-as években tapasztalt racionalitását. Megjegyzendő az is, hogy a II. világháború totális jellegéből fakadóan nem egyértelmű, hogy az azzal kapcsolatban feltárt eredmények alkalmazhatók napjaink korlátozott háborúi kontextusában.

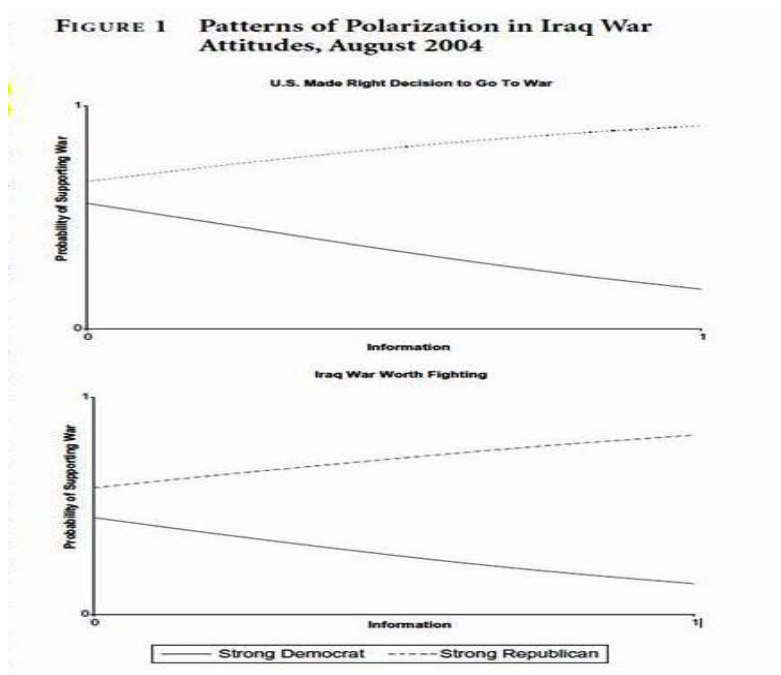
Véleményem szerint a két iskola nem állított fel egymást kölcsönösen kizáró teóriát, amelyet jól megvilágít, hogy pontosan a kollektív döntéshozatallal kapcsolatban szkeptikus Berinsky kutatásai erősítik meg a társadalom megfelelő percepciójára vonatkozó elméletet. Kutatásai szerint a megkérdezett amerikai választók 47%-a képes volt reálisan megítélni az amerikai veszteségeket Irakban, míg 42% alá-, 11% pedig túlbecsülte azokat.⁵³⁰ A kutatások ugyanakkor azt is kimutatták, hogy az elkötelezett republikánusokhoz (tehát jellemzően háború-párti) képest, az elkötelezett demokraták (tehát jellemzően háború-ellenes) kisebb eséllyel becsülték alá és nagyobb eséllyel becsülték túl a katonai veszteségeket. Ezt Berinsky másik kutatása is alátámasztja,⁵³¹ amelyben a politikai preferenciát összekötötte a háborúhoz való általános attitűd felmérésével. Itt azt az eredményt kapta, hogy a rendelkezésre álló információ volumenének növekedésével, a pártpreferenciának megfelelően polarizálódott a háborúhoz való hozzáállás.

⁵²⁸ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. *The Journal of Politics*, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975-997

⁵²⁹ CAMPBELL, Joel T., CAIN, Leila S.: Public opinion and the outbreak of war. *Journal of Conflict Resolution*, 1965. Vol. 9. Iss. 3 – p. 318-329.

⁵³⁰ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. *The Journal of Politics*, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 980

⁵³¹ I. m. – p. 984-985

40. ábra: Az iraki háborúval kapcsolatos választói attitűd polarizációja⁵³²

Az idézett kutatás alátámasztja a korábban már tárgyalt felismerést, hogy a társadalom egésze, általában képes az elérhető információk feldolgozására és azok alapján az attitűdjének megfelelő döntésre.⁵³³ Ugyanakkor Berinsky azt is bizonyítja, hogy a szélesebb társadalom véleményformálását árnyalja (befolyásolja) a politikai elit által sugallt narratíva, vagyis a társadalmi vélemény a politikai preferenciák mentén mutat szórást.

A fentiek alapján tehát a társadalom, részben kollektív, részben politikai preferencia mentén irányított módon képes preferencia kialakítására védelmi szektorban folyó folyamatok, kiemelten a tényleges hadviselés tekintetében.

Az itt összegzett teóriák konklúziója az, hogy a társadalom kollektív döntéshozó testületként, vagy a politikai elit által formált narratíván keresztül képes a biztonsági környezet helyzetének és a változások következményeinek reális érzékelésére és értékelésére. **Ez azért** fontos, mert a fentieket elfogadva, feltételezhetjük, hogy a társadalom attitűdjei alapján formált vélemény befolyásolja a társadalmi intézmények fejlődését, erőforrásokkal történő ellátottságát.

⁵³² BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. *The Journal of Politics*, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975-997

⁵³³ HARFORD, Tim: *Adapt: Why Success Always Starts With Failure*. Farar, Straus and Giroux, 2011. ISBN: 978-0-374-10096-4

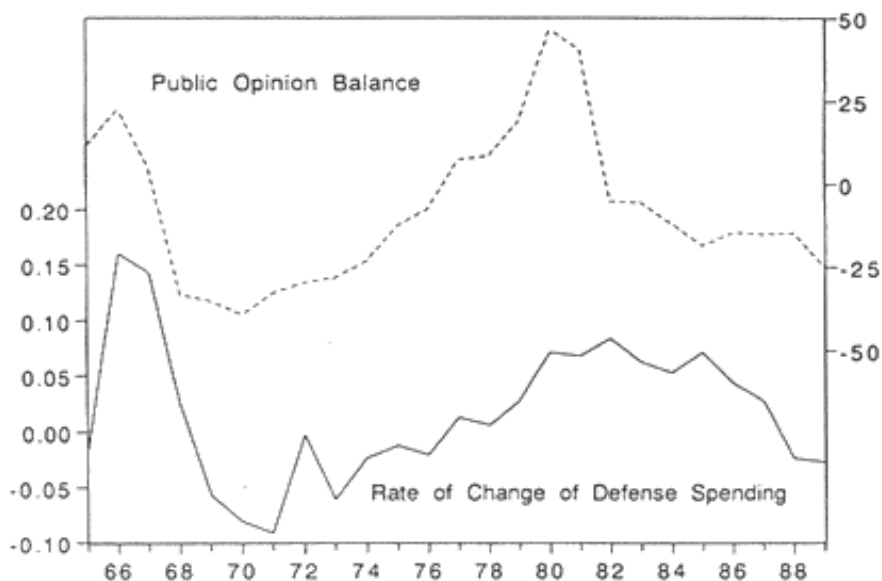

Figure 1 Rate of change of real defense spending (left scale) and public opinion balance, in percent (right scale).

41. ábra: A védelmi kiadásokról alkotott közvélemény és a védelmi kiadások szintjének korrelációja⁵³⁴

Higgs és Kilduff kimutatták, hogy az Egyesült Államokban 1965 és 1989 között a társadalom védelmi kiadásokról alkotott megítélése megelőlegezte a védelmi kiadások szintjének változását.⁵³⁵

VI. 6. Exit, voice, loyalty – a társadalmi vélemény alternatív értékelése

A társadalmi vagy elitpreferencia befolyásoló véleményének szerkezeti kérdései számos, összetett elemet tartalmaznak. A kognitív értelmezéstől, a vélemény differenciálódásának természetén át, az elérhető információk és érintettség kérdéséig bezárólag. Ezért a társadalmi vélemény és a védelmi szektor interakciójának dinamikája nehezen modellezhető.

Erre kínál megoldást, véleménye szerint, a Hirschman⁵³⁶ által posztulált „exit-voice-loyalty” jelenség, amely feltételezi, hogy egy szabad körülmények között működő piacon a fogyasztók a termék költséghasznosságának csökkenését érzékelve csökkentik, vagy abbahagyják annak

⁵³⁴ HIGGS és KILDUFF: Public Opinion: A Powerful Predictor of US Defence Spending. Defense Economics, 1993. Vol 4.

⁵³⁵ I. m.

⁵³⁶ HIRSCHMAN, Albert O.: Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states. Harvard university press, 1970. ISBN: 0674276604

fogyasztását és alternatívát keresnek (exit or voice).⁵³⁷ (Megjegyzendő, hogy az itt tárgyaltak nem mondanak ellent, hanem kiegészítik Markowski és társai (2010), valamint Balla (2004) azon megállapítását, hogy az igényszint meghatározása alapvetően állami feladat. Kiegészítik abban az értelemben, hogy az állami igény meghatározást a befolyásolják a demokratikus választások eredményei, amelyek közvetve a jószágkosarak fontosságának sorrendjéről is szólnak.)

A szabad piaci feltételek azért fontosak, mert ebben az esetben van mód korrekcióra. Ha a fogyasztott jószág hozzáférhetősége, költséghasznossága a piaci kudarc láttán korrigálódik, akkor a fogyasztók visszatérhetnek. Vagyis a fogyasztók különböző interakciókon keresztül jelezhetik (voice) változó preferenciáikat. Ezt befolyásolja ugyanakkor a lojalitás, amely ebben az értelemben egy rendkívül fontos kiegészítő mechanizmus, egy olyan racionális viselkedés, amely a fogyasztók azon értelmezésén alapul, hogy az alternatíva költségei még mindig magasabbak, mint a romló feltételrendszerrel biztosított jószágé.⁵³⁸

Alternatíva híján például a saját országuk védelmi képességeivel elégedetlen fogyasztók a romló piaci körülmények ellenére is rákényszerülnek az egyre kevésbé preferált jószág fogyasztására. A nem hatékony védelmi szektorok egyik igazán nagy szerencséje, hogy az állami szuverenitásból eredő természetük miatt, a választók nem tudnak költségsemlegesen, tehát komoly következmények nélkül „elpártolni” a saját országuktól. Gazdasági megközelítésben értelmezve, a kilépés költségei olyan magasak (például az állampolgárság feladása), hogy annak hasznossága nem haladja meg a romló szolgáltatás folytatásából feltételezett hátrányokat.

A lojalitás egyben az a tényező, amely – külső alternatíva hiányában – lehetővé teszi a jószágot biztosító szervezetnek, hogy hatékonytalan működése ellenére se kelljen változtatnia. Például azért, mert a szervezeten belüli elitnek egy ilyen változtatás nem lenne kedvező.

Az exit-voice-loyalty keretrendszere ilyen módon, amennyiben a megfelelő alternatíva nem áll rendelkezésre, késleltetheti az adott szervezet hiányosságainak javítását, lényegében a megváltozott környezeti feltételekhez történő alkalmazkodását.

Saját következtetésem, hogy a hirschmanni teória praktikus következménye lehet a védelmi szektorok hatékonyságnövelésének elmaradása, transzformációjának késleltetése. Mivel a

⁵³⁷ HIRSCHMAN, Albert O.: Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states. Harvard university press, 1970. ISBN: 0674276604

⁵³⁸ I. m.

biztonság nem rivalizáló közjóság, ezért alternatívája sincsen, a nemzetállam határain belül. Ez egyébként generálhat egyfajta kognitív megtévesztő mechanizmust, amelynek eredményeként, alternatíva híján, a részt vevők pozitívabban értékelik a kínált előnyöket azok valós értékénél. Ilyen módon a kilépési lehetőségek korlátozódnak. A kilépés egy alternatív formája ugyanakkor az ignorencia, amely hosszabb távon azt eredményezi, hogy az adott jószágról, a védelmi szektor esetében a külső katonai biztonságról szóló társadalmi diskurzusban csökken a preferenciát kifejezők aránya. Ez azt is eredményezheti, hogy az állami szektorok által megtermelt jószágkosarak preferenciasorrendjének demokratikus meghatározása során a védelmi közjóság értéke csökken.

Ezt tovább serkentheti a szövetségi rendszerekben termelt biztonság külső gazdasági hatásként történő megjelenése, amely egyrésztől tovább erodálja a nemzeti védelmi szektorral szemben megjelenő fogyasztói igényt (a szövetségi rendszerek fejezetben tárgyaltak szerint), másrésztől egyfajta kilépési alternatívát jelent, a lojalitás megőrzése mellett. Ez racionális cselekvés a fogyasztó részéről, hiszen így egyszerre kerül el a kilépés költségeit, viselkedik lojális szereplőként és részesedik a külső gazdasági termelés pozitív hatásaiból.

Az itt ismertett folyamat egyik lehetséges következménye, hogy a szövetségi rendszerek a társadalmi véleményen keresztül is erodálják a nemzeti védelmi szektort, amennyiben az hatékonytalan szerkezettel és termelési potenciállal lép be a szövetségi rendszerbe.

Mueller (1973) már idézett kutatása megerősíti, hogy a védelmi tevékenység megítélése a veszteségek növekedésével arányosan romlik⁵³⁹, amely alátmasztja azt a feltételezést, hogy a védelmi szektor működésének hatékonyságának érzékelt (vélt vagy valós) romlása növeli az elégedetlenséget (voice). Különösen igaz ez akkor, ha a közvélemény a Tversky és Khanemann⁵⁴⁰ nyomán azonosított ökölszabályokkal él, vagyis a teljes információ halomnak csak a legkönnyebben értelmezhető, illeszthető interpretációját veszi alapul (a hadivselés jellegét, a másik veszteségét, a politikai célok súlyosságát például kevésbé).

⁵³⁹ MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

⁵⁴⁰ TVERSKY, Amos, KAHNEMAN Daniel: The framing of decisions and the psychology of choice. Science, 1985. Vol. 211, Iss. 4481. - p. 453-458.

Különösen fontos az exit-vocie-loyalty keretrendszer hatása abban az időszakban amikor a társadalom számára elérhető információk mennyisége növekedik – függetlenül attól, hogy az az elitek percepcióját, vagy az események kihatásait tükrözik.⁵⁴¹⁵⁴²

Az információ mennyiségének növekedésével a társadalom egyre kevésbé zárható ki egyfajta semleges elszigeteltségben a védelmi ügyekből. Tehát vagy egyre intenzívebben bevonásra kerül, miközben véleményét figyelembe veszik a védelmi szektorok vezetői és meghatározó szereplői, vagy felvállalják az alternatív kilépés, vagyis az ignorencia megerősését, tovább erősítve azt az európa jónéhány országában jellemző tendenciát, amely szerint a társadalom védelmi ügyekkel kapcsolatos kiábrándultsága növekszik.

VI. 7. Következtetések

Ebben a fejezetben áttekintettem a társadalmi vélemény védelmi szektorra gyakorolt hatását. Megállapítottam, hogy azon felvetések ellenére, hogy a társadalmi vélemény nem határozza meg közvetlenül a védelmi szolgáltatások iránti igényt, megállapítható, hogy amennyiben a megfelelő mennyiségű információ rendelkezésre áll, akkor a társadalom, vagy annak egy része véleményt formált. A véleményformálók köre az információ növekedésével – egy bizonyos mértékig – tovább növekedhet.

Bemutattam, hogy a közvélemény és az elit tagjainak véleményformálását egyéni szinten a szubjektív percepció formálja, amely leginkább a komplex környezet egyszerű ökölszabályokba rendezését támogatja. Ennek megfelelően, bár a társadalom nem feltétlenül képes komplex vélemény formálására, egyértelműen képes preferenciák kifejezésére. Figyelembe véve, hogy az állam által biztosított szolgáltatások sorrendjére a társadalmi vélemény hatással van, igazoltam, hogy az befolyásoló tényezőként jelentkezik a védelmi szektor transzformációja során.

Nemzetközi példákon keresztül bemutattam, hogy a relaisztikus információ, a nyílt társadalmi közbeszéd és a politikai konszenzus olyan tényezők, amelyek képesek növelni a társadalom tájékozottságát és elkötelezettségét a védelmi ügyek iránt, még akkor is, ha ezek az

⁵⁴¹ COTICCHIA, DE SIMONE: The War That Wasn't There? Italy's "Peace Mission" in Afghanistan, Strategic Narratives and Public Opinion. Foreign Policy Analysis 2016. Vol. 12.

⁵⁴² BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975-997

információk az ökölszabályként történő leképzés során elsődlegesen negatívak (pl. a veszteség kalkulusz által).

Ismertettem az exit-voice-loyalty modellt, amelynek segítségével keretbe rendezhető az információ, az egyéni viselkedés és annak védelmi szektorra gyakorolt hatása.

Saját következtetésem, hogy a szövetségi rendszerek dinamikáját tárgyaló megállapításaimmal együttvéve, az exit-voice-loyalty hátrányos lehet a nemzeti védelmi szektorokra, mivel a társadalom biztonság igényét a nagyobb méretarányosságú szövetségi rendszerek akkor is kiszolgálják, ha arra a nemzeti védelmi szektor nem képes.

VII. A védelmi szektor működése

„Európa demilitarizálódása, amely a 20. században áldás volt, mára tartós akadályává vált valódi biztonságnak és a tartós békének.”

Robert Gates (2010)⁵⁴³

„Ti mindannyian egyéniségek vagytok!” – Bryan élete

VII. 1. Bevezetés, részleges elhatárolás

A védelmi szektor nyílt és adaptív rendszerként történő működését befolyásoló exogén hatások elemzését követően, szükséges kitérni annak belső környezetének vizsgálatára is. Ennek működése persze, engedelmeskedve az adaptivitás szabályainak, folyamatosan ki van téve a fentebb már elemzett exogén folyamatok egymás közötti és a védelmi szektorra gyakorolt interakciói összességének, ilyen módon a belső környezet állapota elválaszthatatlan a külső hatásoktól. Ezzel együtt, a védelmi szektor rendszerként történő vizsgálatának záró fejezete egyben az egyik legfontosabb is, amelyen keresztül részleteiben kerül megvizsgálásra a szektor erőforrásokat képességekké alakító metabolizmusa és annak főbb szereplői, valamint ezek egymáshoz való viszonya.

A védelmi szektorok transzformációját befolyásoló tényezők között a leginkább ellentmondásos, legnehezebben azonosítható rendszer a szektor belső környezete. Rendkívül nehéz ugyanis egyrészt meghatározni azon változók körét, amelyeket a „belső környezetben” értelmezve vizsgálunk, másrészt ezek között szerepelnek a (védelmi szektor működésének kontextusában) legnehezebben kvantifikálható elemek, mint például a katonai kultúra, a hatékonyság, vagy a morális kohézió.

A védelmi szektor belső működésének elemzése elsősorban a védelmi szektorba irányuló erőforrások és a kiemeneti eredményként jelentkező katonai képességek relációja alapján vizsgálható. Ennek leginkább markáns értékmérője a védelmi iparok vizsgálata, amelyek ezt a

⁵⁴³ Robert M. Gates, amerikai védelmi miniszter beszéde a “NATO Strategic Concept Seminar (Future of NATO) c. előadáson. National Defense University (Washington, DC, February 23, 2010)

metabolizmust végrehajtják. A védelmi iparok hatékonyságát nagyban kifejezi a „nemzeti bajnokok”, tehát az adott nemzeti védelmi ipar legerősebb vállalatának globális rangsornak elfoglalt helye. Ennek a rangsornak a vizsgálata alapján, a védelmi iparokra ható általános folyamatok vizsgálatán keresztül levonhatóak azok a következtetések, amelyek a védelmi szektorokra ható környezeti tényezők, hatások vizsgálatát egységes keretbe zárják a korábbi fejezetek tárgyalását követően.

A megközelítem alapja az a fentiekben már lefektetett kutatási szemlélet, hogy a védelmi szféra egy metabolisztikus folyamat, amely erőforrásokat alakít képességekké és végső soron biztonsággá. Ez a folyamat és saját külső és belső környezet állandó interakcióban van, amelyek természete nem-lineáris.

VII. 2. A védelmi szektorba irányuló erőforrások (input)

Egy ország katonai védelmének alapját tehát – leegyszerűsítve – a rendelkezésre álló képességek, valamint a képességek fenntartásának és megújításának potenciálja képezik. Ezek a védelem fenntartása és fejlesztése érdekében folyó erőfeszítések (folyamatok, funkciók) erőforrásokat igényelnek.

Az erőforrások az irányítási és termelési tevékenységek működtetéséhez egyaránt szükségesek. Az erőforrások meghatározó része a védelmi kiadások, amely (Balla 2003 alapján) „egy ország védelmi képességeinek létrehozására, meghatározott szinten tartására, illetve növelésére – esetlegesen csökkentésére – fordított kiadások” összessége.⁵⁴⁴

Ezt a gondolkodásmódot tükrözi többek között a NATO védelmi költségvetéseket vizsgáló csoportosítása, amely a fiskális erőfeszítéseket három részre, a személyügyi és fenntartási, a fejlesztési és a valós alkalmazási költségekre ossza.⁵⁴⁵

Ezen három, fő kiadási irányzat megfelelő orientációt nyújt a védelmi erőfeszítések rendszerszintű megértéséhez. A személyügyi források elsősorban az irányítási, valamint

⁵⁴⁴ SOÓS Éva: A védelmi kiadások tervezése és finanszírozása (in TURÁK János – NÓGRÁDI György – SEBESI Béla és főmunkatársaik: A védelemgazdaságtan munkafolyamatai, Hadigazdaságtan (Bp. 1996. ISBN 963 503 1505).

⁵⁴⁵ Counting to two: analysing the NATO defence-spending target. Forrás: <https://www.iiss.org/en/militarybalanceblog/blogsections/2017-edcc/february-7849/counting-to-two-67c0>

feladatvégrehajtási funkció hatékonyságát növelik, de a megfelelő emberi erőforrás a fegyverrendszerek és képességek alkalmazásának is kiemelten fontos elemei.

A fejlesztési költségek elsősorban a termelési funkciókba irányulnak és ezekkel együtt hozzájárulnak a védelmi ipari szegmenst, amely elsősorban a technológia és fegyverrendszerek előállítását és fenntartását végzi.⁵⁴⁶ A fejlesztési költségek azonban nem szükségszerűen irányulnak hazai fejlesztési funkciókba, elképzelhető, hogy ezek az erőforrások egy másik ország védelmi iparának működését támogatják, amely cserében képességeket biztosít a megrendelő ország védelmi szektorának.⁵⁴⁷ Ennek eldöntése az ún. „vedd vagy csináld” dilemma, amely vagy megteremti a termelési értékláncolat jelentős részét, vagy elfogadja, hogy az kihelyezett forrással helyettesíti. A döntést az esetek túlnyomó részében a politikai megfontolások dominálják, ezért leírható egyfajta „hatékonyság vs. nemzeti érdekek” döntési spektrummal.⁵⁴⁸

A fenntartási költségek a már meglévő képességek üzemben tartására, teljesítményük szinten tartására vagy növelésére irányulnak. Fontos azonban ismételten hangsúlyozni, hogy a képességek nem önmaguktól jönnek létre, hanem egy összetett folyamatban születnek meg, emberi, fiskális és anyagi erőforrások felhasználásával. A fenntartási erőfeszítések rendszerszerű eredménye a logisztika, amelynek szerkezetét mélyen meghatározza az ország katonai kultúrája, a védelmi képességek alkalmazásával kapcsolatos politikai megfontolások és a haderő alkalmazási elvei.⁵⁴⁹

A bemeneti erőforrások ideális aránya a NATO meghatározása szerint 40-30-30% a személyügyi költségek, valamint fejlesztési és fenntartási költségek tekintetében. A fejlesztések túlnyomó része az upstream tevékenységet, míg a fenntartási és személyügyi költségek jelentősebb része a downstream tevékenységeket táplálja. Értelemszerűen, a szektor

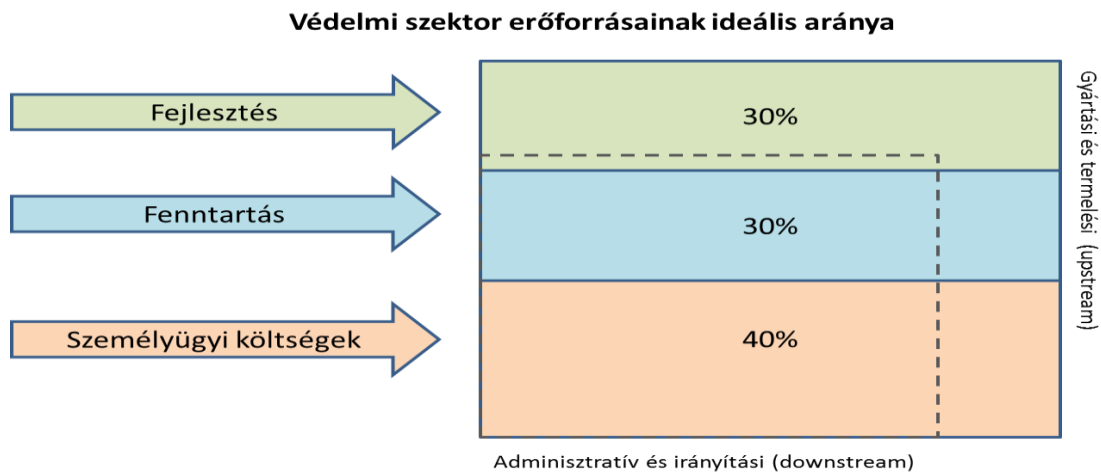
⁵⁴⁶ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

⁵⁴⁷ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

⁵⁴⁸ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 17-18

⁵⁴⁹ YOUNG, Thomas-Durell: The Challenge of Reforming European Communist Legacy ‘Logistics’. The Journal of Slavic Military Studies. 2016. Vol. 29. Iss. 3.

transzformációját elsősorban a termelési, gyártási folyamatokra szánt erőforrások hajtják.

42. ábra: A védelmi szektor bemeneti erőforrásai⁵⁵⁰

VII. 3. A védelmi szektor termelési tevékenységének eredményei (output)

A védelmi szektor az erőforrások „betáplálása nyomán”, bonyolult anyagcsere folyamatokon keresztül képességeket eredményez (helyesebben új képességeket és a meglévők fenntartását).

A védelmi szektor a nemzet védelmének biztosítása érdekében, a már meghatározott definíció szerint a kormányzati rendszer alrendszereként létrejövő szervezetként biztonságot termel, amelynek keretében a termelés folyamata során a védelmi szférának biztosított erőforrásokat (tőke és munkaerő) a védelmi ipar⁵⁵¹ és szervezetek katonai képességekké transzformálja (Markowski, Hall and Wylie 2010). A katonai képességek rendelkezésre állása katonai biztonságot termel. Mivel a biztonságra nem érvényesíthető az egyéb javaknál megfigyelhető keresleti-kínálat verseny, ezért a biztonságsszolgáltatás nem piaci alapú és nem nyereség orientált. Az egyes kínálati termékek iránti igényt a kormányzat határozza meg a védelmi szektor irányításán keresztül. A védelmi szektor pedig ennek meghatározása során figyelembe veszi a lehetséges alkalmazási forgatókönyveket is.

A termelés eredményeként előállított katonai képességek általában specializált szervezetek és fegyverrendszerek összessége, amelyek a megkívánt speciális hatások kivetítését vagy

⁵⁵⁰ Saját ábra.

⁵⁵¹ Nem szükségszerűen az adott ország védelmi ipara.

kikényszerítését teszik lehetővé. A katonai képességek hatáskiváltó potenciálja széles spektrumon változhat a vélelmezett pusztítási képességtől (katonai elrettentés⁵⁵²) a tényleges alkalmazásig (katonai műveletek). A katonai képességek elválaszthatatlanok azoktól a forgatókönyvektől amelyekben alkalmazásukat tervezik és azoktól a politikai céloktól, amelyek támogatása érdekében alkalmazásra kerülnek.⁵⁵³ Ennek egyik szélsőséges esete, amikor a katonai képességek termelése nem a biztonságpolitikai környezet kihívásaira reagáló politikai-katonai igényként, hanem belső, szervezeti lobbikörök céljainak teljesítése érdekében valósul meg.⁵⁵⁴

A katonai képességek funkcionalitásuk szerint két részre oszthatóak. A ténylegesen alkalmazott katonai képességek, mint a nevük is mutatja, aktív alkalmazásban állnak, tevékenységet folytatnak (pl. műveletben vannak). Ezek teszik ki a katonai képességek halmazának kisebb részét. A halmaz másik elemét az eshetőségi, vagy rendelkezésre állási képességek adják, amelyeknek az alkalmazása aktuálisan nem igényelt, de erre bármikor (a biztonsági környezet változása esetén) sor kerülhet.⁵⁵⁵

Tekintettel a hadsereg alkalmazását igénylő forgatókönyvek nagy számára és változatosságára, a jövő bizonytalanságára, az eshetőségi képességek nem kimondottan igényorientáltak és békeidejű hasznosságuk alacsony, a bekerülési és fenntartási költségeik fényében.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk., hogy az eshetőségi képességek kétségkívül hozzájárulnak az ország védelmének erősítéséhez abban a tekintetben, hogy növelik az ország elleni fegyveres agresszió várható erőforrás-költségeit. Például az európai NATO tagállamok nehéz-tüzérségi képességei (155 mm-es önjáró lövegek) az elmúlt tíz-tizenöt évben vívott kisháborúk során csak sporadikusan, korlátozott szerepkörben kerültek alkalmazásra. Ennek ellenére, pusztán rendelkezésre állásuk megsokszorozza az ilyen eszközöket birtokló országok pusztító erejét és ennek következményeként egy esetleges agresszió katonai költségeit.

Külön megfontolást igényel a lényegében alkalmazhatatlan, de az elrettentés során kiemelkedően fontos nukleáris képességek helyzete. Az elrettentés mérhetősége rendkívül

⁵⁵² A katonai elrettentés olyan tevékenység, amely egyértelműen érdekében áll a biztonságfogyasztóknak, mivel nem okoz káros implikációkat, viszont csökkenti a fegyveres agresszió esélyét.

⁵⁵³ NOETZEL, Timo; SCHREER Benjamin: Does a multi-tier NATO matter? The Atlantic alliance and the process of strategic change. *International affairs*. 2009. Vol. 85. Iss. 2. – p. 211-226.

⁵⁵⁴ NORHEIM-MARTINSEN, Per M.: New sources of military change – armed forces as normal organizations. *Defence Studies*, 2016. Vol. 16. Iss. 3. – p. 318

⁵⁵⁵ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: *Defence Procurement and Industry Policy*. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

korlátozott, mivel kognitív aspektust ölel fel, vagyis annak a szereplőnek a percepciójától függ, amelyik cselekedeteit az elrettentés befolyásolhatja.

VII. 4. A védelmi szféra metabolizmusának főbb szereplői, valamint jellemző interakcióik

A védelmi szektorok működéséhez szükséges erőforrások a termelés folyamatán keresztül alakulnak katonai képességekké. A képességek egyik alapvető alkotórésze a haditechnikai eszközpark. Ezeket a védelmi ipar állítja elő, amely lehet az ország saját védelmi ipara, vagy egy másik állam védelmi ipara. A legtöbb ország nem rendelkezik olyan ipari képességekkel, amelyek a képes haderő teljes eszközigényét lefedni (mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt).⁵⁵⁶

A védelmi szektorok felé megfogalmazott igényt, egyszerűsített modellben, a kormány fogalmazza meg, a saját nemzetbiztonsági céljainak történő megfelelés érdekében. Ilyen módon a termékek iránti igény derivált, vagy függő igényként jelentkezik. A kormány szándékai a termelési lánc minden elemét érintik. Egyrészt alapvetően befolyásolják a technikai eszközigényt (alrendszer elem), másrészt a rendszerintegrálási folyamatot, amely során a technikai eszközre fegyverrendszer és alkalmazási koncepció épül. A megrendelő állam számára a képesség értelemszerűen csak az integrálást követően kezd hasznot hajtani, azaz, biztonságot termelni.⁵⁵⁷

A katonai erő minősége tehát nagyban függ az állam szándékaitól, céljaitól, amelyeket pedig az aktuális stratégiai környezet befolyásol. Éppen ezért a haderő mérete, struktúrája és képességei szorosan összefüggnek a politikai elit és a társadalom biztonságpercepciójával.⁵⁵⁸

A hagyományos hadviselés sikeres folytatásához szükséges haderőstruktúra általában a minimális és alapvető elvi cél egy állam számára.⁵⁵⁹ A védelmi szervezetek a kapott erőforrásokat ideális esetben olyan képességekbe investálják, amelyek alkalmazhatóak egy specifikus biztonsági válasz kiváltására, amennyiben ezt egy különös esemény szükségessé

⁵⁵⁶ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

⁵⁵⁷ I. m.

⁵⁵⁸ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 12

⁵⁵⁹ FARRELL, Theo: World culture and military power. Security Studies, 2005. Vol. 14. Iss. 3 – p. 450.

teszi.⁵⁶⁰ Az erőforrások felhasználásának hatékonyságát az előző fejezetekben feltárt viszonyrendszerben, a politikai és társadalmi vélemény, a védelmi szektorra ható környezeti tényezők és a szövetségesi elvárások is befolyásolják. A politikai klíma egyértelműen jelentős elem, ebben a kontextusban, jóllehet dinamikáját tekintve nagyban függ a felsorolt tényezőktől. Ezt igazolja, többek között, hogy a Spanyolország védelmi kiadásai ciklusainak (1978-2009) kapcsán lefolytatott vizsgálat során a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a kiadás szintjét a kormányon lévő párt védelemmel kapcsolatos ideológiájánál lényegesen jelentősebb mértékben befolyásolták a nemzetközi szintér fejleményei. A védelmi költségvetés szintje ennek megfelelően, az egyre stabilabbá váló és a Szövetséghez történő csatlakozással csak még tovább javuló biztonsági környezetben - a kormányon lévő pártok ideológiájától függetlenül – stabil csökkenést mutatott a vizsgált időszakban.⁵⁶¹

A védelmi kiadások Nordhaus szerint inkább csak abban az esetben függetlenek a nemzetközi környezettől, vagyis egyértelműen függvényei az állampolitikának, amikor a kormányzati ciklusok átlagos dinamikájának engedve, az első években megszorításokat, a választások közeledtével pedig a büdzsé lazítását reprezentálják. E közben a politikai ciklus egészében igyekeznek kedvezni a számukra mozgósítható választói rétegeknek, és elsődleges céljuk, az újráválasztásuk érdekében, hogy az átlagos állampolgár is a körülményei fejlődését érzékelje.⁵⁶²

A védelmi szektorok részére jutott erőforrások saját környezetüktől (tehát a regionális országok viselkedését, a szövetségesi rendszerek dinamikáját, a társadalom igényeit és a hadviselés sikeres megvívásának lehetőségeit figyelmen kívül hagyva) független, politikai érdekekből motivált fejlesztését, a védelmi szektorok dinamikáinak részletes elemzését követően, a tézis eddigi fejezeteiben feltárt megállapításokat is figyelembe véve, egy esetben tartom elképzelhetőnek. Ez akkor áll elő, amikor a waltzi nemzetközi rendszer anarchikus viszonyai között,⁵⁶³ a Meng által kialakított modellnek megfelelően,⁵⁶⁴ egy ország politikai vezetése lehetőséget lát abban, hogy saját fegyveres képességeit növelje és ennek bázisán

⁵⁶⁰ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p.12

⁵⁶¹ PÉREZ-FORNIÉS, Claudia, CÁMARA Noelia, GADEA Maria Dolores :Cyclical Properties of Spanish Defence Expenditure. Defence and Peace Economics, 2014. Vol. 25. Iss. 1. – p. 8.

⁵⁶² NORDHAUS, W.D.: The political business cycle. The Review of Economic Studies, 1975. Vol. 42. No. 2. – p. 169–190.

⁵⁶³ WALTZ, Kenneth N: Theory of international politics. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707

⁵⁶⁴ MENG, Binbin: Why nations fail: defense spending, fighting commitment and, inter-nations-prosperity-poverty-gap. Defence and Peace Economics 2015. Vol. 26. Iss. 4. – p. 357-382.

kísérletet tegyen a katonailag gyengébb aktorok fegyveres erőszak alkalmazásán keresztül történő kizsákmányolására.

Ez utóbbira eklatáns példát kínál a náci Németország ambíciója, amely az extraktív politikai rendszer fenntarthatósága érdekében, az államcsődöt azzal igyekezett elkerülni, hogy az európai kontinens országainak fegyveres alávetését követően kifosztotta azok erőforrásait és kisajátította ipari kapacitásait.⁵⁶⁵

Az állampolitika mindenkori szándékaitól függetlenül, a nemzetgazdaság erőforrásainak bizonyos hányada mindenképpen a védelmi szektor felé irányul, azzal a céllal, hogy a metabolisztikus folyamatokon keresztül biztonságot termeljen.

A szükséges képességek rendelkezésre állása gyártási tevékenységek, míg az új képességek kialakítása (védelmi tervezés) a tervezési és gyártási folyamatok összehangolását igényli. Előbbit a védelmi minisztériumok, utóbbit a védelmi ipar biztosítja.⁵⁶⁶

A gyártási tevékenységek minden esetben felvetik a határhasznosság problémáját. Az „ágyú vagy vaj” problémaként is ismert jelenség kiindulási pontja a katonai biztonságra keresletet támogató állam erőforrásainak szűkössége. A katonai jószágok termelése erőforrásokat von el az állam más területeiről, következésképpen csökkenti az állam azon képességét, hogy egyéb közszolgáltatásokat nyújtson. Ez a dinamizmus univerzálisnak tekinthető, tehát az állami szektorok valójában versengenek a szűkösen rendelkezésre álló erőforrásokért miközben nem feltétlenül a hatékony termelésben, amennyiben az csökkenti a rendelkezésre álló erőforrásokat. Mind a katonai biztonsághoz kapcsolódó, mind az ahhoz nem kapcsolódó (és lényegesen számosabb) szektorok abban érdekeltek, hogy minél nagyobb mértékben részesüljenek a szűkösen rendelkezésre álló forrásokból. Ez az erőforrásokért vívott konfliktus a védelmi szféra szemszögéből szelekciós folyamatnak is tekinthető, mivel a nem védelmi célú erőforrás felhasználás az esetek túlnyomó többségében nem előnyös a védelmi szférának (jóllehet nem szükségszerűen előnytelen a nemzetgazdaságnak).

A védelmi szolgáltatások piacán a versenyt generáló legfontosabb tényező a vásárló szabad döntési preferenciája a termékkínálattal szemben. Ez elvileg ár- és minőség versenyt generált a piaci szereplők között, ugyanakkor ez a verseny csak akkor teljeseedik ki, ha a szereplők jól informáltak, a be- és kilépés akadálytalan és nem merülnek fel költség externáliák (tehát az

⁵⁶⁵ TOOZE, Adam: *The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*. Viking Adult 2007. ISBN-13: 978-0143113201

⁵⁶⁶ HARTLEY, Keith: *The future of European defence policy: An economic perspective*. Defence and Peace Economics. Vol. 14. Iss 2. 2003. – p. 109.

egyik termék árelőnye nincs hatással a másik termék árazására). A védelmi piacon azonban ezek a csak feltételek ritkán teljesülnek. A védelmi minisztériumok tipikus dilemmája ezért nem piaci, hanem politikai jellegű. A „csináld vagy vedd” probléma lényege, hogy a legtöbb védelmi ipar nem képes lefedni az értékskála egészét, így amennyiben teljes spektrumú haderőképeségeket igényel, akkor döntésre kényszerül, hogy a hiányzó elemeket „legyártsa”-e a saját, korlátos kapacitásokkal rendelkező védelmi iparán keresztül – megkérdőjelezhető katonai minőséget és ezért megkérdőjelezhető hasznosságot elérve – vagy a gyártást kiszervezze-e egy másik ország védelmi iparába? Amennyiben egy ország nem rendelkezik önálló gyártási kapacitással, akkor mindenképpen egy más ország védelmi iparának termékét kell hozzáadni a saját, katonai biztonságot termelő rendszeréhez.⁵⁶⁷⁵⁶⁸

A védelmi iparban azonban elsősorban a politikai érdekek dominálnak⁵⁶⁹, minthogy az állam is politikai entitásként definiálja magát a nemzetközi környezetében. Ezért a politikusok jellemzően a saját, belföldi hadiiparuk és az ezzel létrejövő állások megmentését, majd bővítését célozzák. Ebben a döntésben, a biztonsági helyzet kritikus romlásának bekövetkeztéig, a megtermelt katonai képesség minősége másodlagos. James Morrow szerint a haditechnikai termékek kontextusában a hazai védelmi ipar (külső függetlenség) stabilan növeli a biztonságot, jóllehet magas költsége van. A külső védelmi iparoktól való függőség ezzel szemben kiszolgáltatja az importőrt, de – relatív – alacsony költségek árán. A választás tehát az államok szempontjából a költséges de biztos autarkia, vagy a kockázatos és bizonytalan, ellenben olcsó, függőség. A logikából következik, hogy az erőforrások (pénz és technológia)⁵⁷⁰ korlátlan rendelkezésre állása esetén minden ország a saját ipari bázist választja, azonban az erőforrások szűkülésével egyre inkább függő helyzetbe kényszerülnek. Ezt némileg ellensúlyozhatja, amennyiben az ország saját ipari bázissal rendelkezik.⁵⁷¹

Ezért a védelmi szolgáltatások piacán elsősorban hazai monopóliumok túlélése a jellemző, ezért a bejutás nehéz, kevés szereplő látja el a védelmi igényeket, a specifikált követelmények

⁵⁶⁷ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446 - p. 25.

⁵⁶⁸ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 17-18.

⁵⁶⁹ Kluth, Michael. "European defence industry consolidation and domestic procurement bias." Defense & Security Analysis 33.2 (2017): 158-173. 159. P.

⁵⁷⁰ Ethan B. Kapstein: Capturing Fortress Europe: International Collaboration and the Joint Strike Fighter. (2004)

⁵⁷¹ James Morrow, 'Arms versus Allies: Tradeoffs in the Search for Security,' International Organization, vol. 47, 1993, pp. 207–233.

pedig aláássák a versenyfegyelmet és proliferálják az árakat. Ez még az olyan országokban is jellemző, amelyek egyébként központilag serkentik a szabad piacot és a versenyt.⁵⁷²

A védelmi beszerzés két részt vevői a védelmi szervezetek és az ipar.⁵⁷³ Utóbbi részben állami, részben magán tulajdonú cégek alkotják. A védelmi ipar feladata a haderő felfegyverzése és folyamatos ellátása.⁵⁷⁴

A védelmi szektorral szemben a hidegháború óta fokozatosan erősödő követelmény a hatékonyság. Ez elsősorban abból a kormányzati szándékból táplálkozik, amelyek fokozni akarták a védelmi kiadások eladhatóságát, miközben igyekeztek megőrizni a védelmi képességeket.⁵⁷⁵ Ez a szándék ágyazott meg a védelmi szektor hatékonyságvizsgáló kutatásainak, amelyek elsősorban a keresletet támaztó és azt kiszolgáló entitásokra ható tényezőket vizsgálták.

A védelmi célú beszerzések legfőbb nehézségét azt adja, hogy a védelmi igényeket nem lehetséges pusztán piaci alapon kielégíteni, mert a specifikus védelmi tevékenységek speciális gyártási és kiszolgáló-fenntartási háttérrel igényelnek. Ez, tekintve, hogy a védelmi képességek politikai célokat szolgálnak, a politika, a védelmi és egyéb állami szervezetek, valamint az ipar együttműködését igényli.

A védelmi tervezőknek ezért nem csak azt kell figyelembe venni, hogy milyen igényeket képes kiszolgálni a hazai piac, hanem azt is, hogy hogyan lehet hatékonyabb öszkormányzati és nemzetközi (kormányközi) együttműködéssel növelni a vásárlóerőt és csökkenteni a beszerzési költségeket.⁵⁷⁶

Már a nyolcvanas évek közepére kirajzolódott a trend, hogy az egyre olcsóbb beszerzéseket kereső és egyébként is csökkenő volumenű keresleti nyomás átrendeződésre kényszerítette a védelmi ipart. Ezt kissé megkésve bár, de a kelet-európai védelmi ipar is leképezte. A folyamat két általános következményt váltott ki. Egyrészt számos ország védelmi ipara a korszerűsítési és logisztikai támogatási szolgáltatásokra állt át, elveszítve hagyományos

⁵⁷² MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446 – p. 27

⁵⁷³ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 3

⁵⁷⁴ uo. 28. p.

⁵⁷⁵ Christian Mölling: Germany's Defense Budget Increase: Analytically Wrong but Politically Right. Forrás: <http://www.gmfus.org/blog/2016/01/28/germany%E2%80%99s-defense-budget-increase-analytically-wrong-politically-right>

⁵⁷⁶ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 7

gyártási kapacitásai jelentős részét. Másrészt a védelmi portfóliójú cégek koncentrációját váltotta ki, cégfúzió formájában. Ez azonban egy kellemetlennek vélt mellékhatással is együtt járt, mégpedig a szabadpiaci verseny csökkenése és a monopolisztikus szereplők térnyerésének növekedése formájában.⁵⁷⁷

Markowski és Hall véleménye szerint a szűkülő védelmi büdzsék és a növekvő technológiai komplexitás a védelmi képességekkel szemben támasztott követelmények minőségi és mennyiségi bővülését eredményezték (megbízhatóság, fenntarthatóság, támogathatóság, biztonság, gyárthatóság, interoperabilitás, stb.).⁵⁷⁸

A védelmi szektor és az ipar kapcsolatrendszerének egyik sajátos eleme a kapacitás-fenntartás. Számos esetben, a védelem nem képes olyan volumenű piaci igényt támasztani, amellyel gazdaságossá tehető az igényelt ipari kapacitás biztosítása. Ezért az igények piaci kiszolgálásának folyamatossága csak a fajlagos bekerülési költség növelésével (piac ösztönzés), vagy a kapacitás védelmi szektoron belüli kialakításával biztosítható. Mindkét megoldás növeli a védelmi szolgáltatások bekerülési költségét. Ugyanez a jelenség figyelhető meg a belső és külső piacok viszonyában. A védelmi szektor igényeit a belső piac számos esetben nem képes kiszolgálni (különös akut a probléma a kis országok esetében), amely a külső piac felé tereli a védelem erőforrásait. Ez a jelenség egyrészt közgazdasági problémát generál (valuta mérleg, export kitettség), másrészt nemzetbiztonsági kockázatokat eredményez (ellátás folyamatossága, megbízhatósága). Ebben a helyzetben a védelem a klasszikus „vedd vagy csináld” problémával szembesül, amelynek logikus megoldása a külső piacokon megjelenő kapacitás kialakítása a nemzeti iparban. Ez azonban visszavezet minket a kapacitás fenntartás, a volumen és az árdragulás problémájához, valamint növelheti a monopolizmusból adódó hátrányokat (magasabb árak, költség-fegyelem hanyatlása, termék-minőség ingadozás).⁵⁷⁹

Ketih Krause szerint a nemzeti védelmi iparok három kategóriára bonthatóak. Az első, azok csoportja, amelyek magas technológiai szofisztikáltsággal bíró termékeket állítanak elő, a védelmi termékek teljes spektrumát lefedik és a magas belső kereslet miatt lényegében export-függetlenek. A második csoportba tartozó országok korlátozottabb kutatás-fejlesztési kapacitással rendelkeznek és szórványosan magas technológiájú termékeket is előállítanak,

⁵⁷⁷ Ibid. 10. p.

⁵⁷⁸ Ibid. 14. p.

⁵⁷⁹ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 16-18

ugyanakkor a termékspektrum többsége elmarad az élvonalbeli minőségtől. A harmadik kategóriába azok az országok tartoznak, amelyek csak alacsony hozzáadott értékű termékeket gyártanak és ezeket is elsősorban licenz alapján.⁵⁸⁰

Átjárás természetesen van a három különböző csoport között. Egy harmadik kategóriába tartozó ország számára a természetes fejlődési irány a licenzgyártott termékeknél kezdődik, amelyeket fokozatosan bővítenek saját modifikációkkal. A fejlődési folyamat során az ipar fokozatosan szert tesz a szükséges tapasztalatra, technológiai tudásra és gyártókapacitásra, mígnem önállóan is képes lesz a termékek újabb változatainak kialakítására és legyártására. A harmadik és második kategória közötti átjárás exponenciálisan növekvő szakmai, technológiai és erőforrás kihívást jelent. Az első csoport elérése, amely a teljes termékportfólió lefedését jelenti az élvonalbeli technológiák kategóriájában, eddig csak az Egyesült Államoknak sikerült. A fejlődési létrán történő előrelépés érdekében az országok - ideális esetben – a fejlettebb partnereiktől importálják a technológiát, a szakértelmet, amelyet aztán a megfelelő körülmények megléte esetén elsajátítanak. A gyártási technológiák azonban érthető módon nem könnyen hozzáférhetőek, mivel elterjedésük sok esetben csökkentheti a kialakító ország versenyképességét, tekintve, hogy új szereplők megjelenítését eredményezi, ugyanazon a piacon. Ezért a technológiákhoz történő hozzáférés három módon lehetséges. A legdrágább és egyben legbizonytalanabb módozat a saját erőből történő kifejlesztés. Drága, de ugyanakkor hatékony megoldás már működő technológiák megvásárlása. A legelőnyösebb módszert pedig az ellentételezés (offset) kínálja.⁵⁸¹

Az offset a kereskedelmi tranzakciók egyik speciális, védelmi beszerzésekhez köthető formája: Az adásvételi szerződéssel párhuzamos megállapodás a felek között, melynek során a szállító a vásárlási költség egy részének gazdasági ellentételezésére vállal garanciát.⁵⁸²

Az offset, egyik típusa a közvetlen ellentételezési ügylet. Ennek keretében a beszerzésre kerülő védelmi termékhez kapcsolódóan licenz megosztásra, közös gyártásra, technológiai transzferre, a gyártási láncban történő részesedésére, a javítási, üzemeltetési és tárolási kapacitások kialakítására kerülhet sor.⁵⁸³ A közvetett offset elsősorban a védelmi szférán kívül eső „civil” gazdasági szféra ellentételezését jelenti.

⁵⁸⁰ Keith Krause, *Arms and the State: Patterns of Military Production and Trade*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, p. 212.

⁵⁸¹ Keith Krause, *Arms and the State: Patterns of Military Production and Trade*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, p. 212.

⁵⁸² Ichim Tünde: *A Grippen ellentételezés a sajtó tükrében*. Diplomamunka. 2002.

⁵⁸³ Joanna Spear: *Defence Offsets: A System-Level View*. 432. p. *Strategic Analysis*, 37:4, 430-445 (2003)

Az első ismert ellentételezési ügylet egy 1954-es USA-Japán repülőgép vásárlási tranzakcióhoz kapcsolódóan jött létre, mára pedig szinte általánossá vált.⁵⁸⁴ Figyelembe véve a védelmi piac kínálati telítettségét és a kereslet – szűkülő erőforrásokból következő – csökkenését, logikus, hogy a vásárlóként fellépő országok magasabb hozzáadott értéket igényelnek a pénzükért. Az offsetek kiváló lehetőséget jelentenek az egyes országok számára ahhoz, hogy részeseivé váljanak a globális ellátási láncolatnak, ipari kapacitásokat hozzanak létre és technológiai tudást, üzemeltetési tapasztalatot szerezzenek. A védelmi ipari ügyletek offset értéke csak ritkán haladja meg a 100%-ot és általában a 65-120%-os sávban mozog.⁵⁸⁵

A jelenségnek természetesen vannak árnyoldalai is. Jóllehet az ipari szereplők a piacszerzés érdekében általában hajlandóak ellentételezési szerződéseket kötni, mindeközben a saját piaci előnyük megőrzése érdekében igyekeznek csökkenteni az átadott kapacitások, szolgáltatások hozzáadott technológiai értékét. Ismeretes, hogy számos amerikai és orosz fegyverrendszer szoftver támogatása a beszállítónál marad, az nem kerül megosztásra a vásárló-felhasználó országgal. Az offsetek technológia-transzfer értéke tehát változó, de az szerződéskötő országok a legtöbb esetben így is szert tesznek a saját nemzeti kapacitásaikon túlmutató védelmi ipari képességekre. Különösen ha a harmadik csoportba tartoznak. Következésképpen az offset által kínált előnyök a technológia átadás szempontjából vizsgálva a vásárló-fogadó ország technológiai fejlettségének arányában folyamatosan csökkennek. Egy második csoportba tartozó ország, amely akár potenciális piaci riválsa lehet az Egyesült Államok vezető védelmi ipari konzernjeinek, csak kivételes esetben számíthat számára előnyös minőségi ellentételezésre.

Az ellentételezés hatékonyságát korlátozó másik tényező a fogadó állam kapacitása a technológia, gyártási feladat átvételére. Amennyiben az adott ország védelmi ipara különösen alulfejlett, nem képes kvalifikált munkaerőt vonzani a civil szektorból, bürokratikusán túlszabályozott, vagy kiugróan hatékonytalan munka- és gyártási kultúrával rendelkezik, akkor az offset által kínált közvetlen előnyök könnyen anullálódhatnak. Erre a szerző által ismertetett példa a Dassault tárgyalása az indiai Hindustan Aerounatics Limited-el (HAL). Itt az India által igényelt ellentételezés, a gyártókapacitás részleges áttelepítése az országba azért

⁵⁸⁴ Joanna Spear már idézett cikke szerint 1972-ben 25 ország kötött ellentételezési megállapodást, 1984-ben már 88, amely 2001-re 120-ra bővült.

⁵⁸⁵ Hagelin, B., Wezeman, P.D., Wezeman, S.T. and Chipperfield, N. (2003) International arms transfers, edited by A. D. Rotfeld, SIPRI Yearbook 2003, 373–402.

nem valósulhatott meg, mert a franciák a vég presztízse szempontjából túl kockázatosnak ítélték, hogy a gyártást áthelyezzék egy alacsonyabb minőségű gyártási kultúrába.⁵⁸⁶

VII. 5. A védelmi ipar teljesítményét és evolúcióját befolyásoló főbb trendek és tényezők

A védelmi iparok aktuális, illetve potenciális teljesítménye döntő hatással van egy konfliktus kiementelére. A II. világháború interpretációjának egyik uralkodó, jóllehet nem tudományos, iránya, hogy a németek „majdnem győztek”. Ez teljességgel igazolhatatlan a védelmi ipari termelési számok alapján, amelyek egyébként nem csak azt támaszják alá, hogy az erősebb fél győz, hanem azt is, hogy a növekedés potenciáljára is hatással van a méretgazdaságosság. Tehát minél nagyobb ipar, annál nagyobb ütemben tud nőni.

Wartime GDP of the Great Powers								
1938 to 1945 in International Dollars and 1990 Prices (billions)*								
Country	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
USA	800	869	943	1094	1235	1399	1499	1474
UK	284	287	316	344	353	361	346	331
France	186	199	164	130	116	110	93	101
Italy	141	151	147	144	145	137	117	92
USSR	359	366	417	359	274	305	362	343
Germany	351	384	387	412	417	426	437	310
Austria	24	27	27	29	27	28	29	12
Japan	169	184	192	196	197	194	189	144
Allied/Axis GDP	2.4	2.3	2.1	2.0	2.1	2.3	3.1	5.0

43. ábra: A II. világháború jelentősebb hadviselőinek bruttó nemzeti összterméke⁵⁸⁷

A szövetségesek győzelme a II. világháborúban tehát elsősorban ipari tényezőkre vezethető vissza. A háborút kezdeményező tengelyhatalmak alapvetően nem rendelkeztek egy elhúzódo háború megvívásához szükséges termelési kapacitással és nyersanyagbázissal. A háború elhúzódoásával együtt, a szövetséges hatalmak képesek voltak kialakítani és fokozatosan felfuttatni a saját termelési kapacitásukat, lényegesen nagyobb nyersanyagbázisukra alapozva. Az amerikai újrafegyverkezés üteme minden előzetes várakozást felülmúlt, miközben az 1941-42 folyamán szétvert szovjet ipart is sikerült egyetlen év alatt helyreállítani. Előbbi megfelelő alapot biztosított ahhoz, hogy a keleti front számára létfontosságú fegyver- és

⁵⁸⁶ Joanna Spear: Defence Offsets: A System-Level View. 440-442. p. Strategic Analysis, 37:4, 430-445 (2003)

⁵⁸⁷ <https://antoncebalo.files.wordpress.com/2013/01/gdp-allies-and-axis.png>

nyersanyag szállítások, valamint az elképesztő ütemben pusztuló atlanti konvojok pótlása mellett, lehetővé vált egy teljesen gépesített, friss amerikai hadsereg felfegyverzése, Európa légtérének teljes megszerzése 1942-től és e közben a japán flotta és tengeri kereskedelem szétzúzása a Csendes-óceánon. Utóbbi pedig elégségesnek bizonyult ahhoz, hogy Németország erőforrásait és élőerejét egy hatalmas anyagcsatában felőrölje. A különbségeket jól mutatja, hogy míg 1943-ban a tengelyhatalmak 43 000 repülőgépet gyártottak, míg a szövetségesek 151 000-et.⁵⁸⁸

Az amerikai és európai ipari szektorok és ennek következtében a védelmi kapacitások közötti arányok a II. világháború végére, a hidegháborúban is helytel-közzel állandóak maradtak. Míg az USA védelmi ipara a Krause által azonosított első szegmensben maradt, az európai védelmi iparok nagy része a 2. és 3. szegmensekbe estek vissza. A hidegháborút követően azonban egy újabb transzformációs hullám köszöntött be, amely végül a 21. század elejére az európai védelmi ipar vezető egységeinek koncentrációját, szupranacionális vállalatokba tömörülését idézte elő, így Európában is létrehozva az 1. szegmensbe történő migráció távlati lehetőségét és egyben elhárítva a 3. szegmensbe történő lecsúszás rémképét. Ezt a trendet elsősorban az alábbi három, egymással szorosan összefüggő tényező formálta, amelyeket az olvashatóság érdekében külön-külön tárgyalok.

Technológia

A 70-es évek végétől robbanászszerű növekedésnek indult technológiai forradalom rendkívüli módon megdrágította a haditechnikai eszközök költségeit, mivel nagyban emelte az kutatás és technológiai (R&D) kiadásokat. A technológiai fejlődés, mint környezeti esemény nagyban hozzájárul a kisebb és nagyobb védelmi ipari kapacitásokkal rendelkező országok gyártási képességei közötti olló szétnyitásához és végső soron, a kisebb védelmi szektorok (minden más környezeti körülmény semlegessége esetén) elhalásához.

A technológiai forradalom által a '70-es évek végétől már jelentkező, de igazán a '80-as évektől sorsfordító drágulás miatt jelentkező extra költségeket a nagy ipari háttérrel rendelkező országok esetében a termelési egységek (haditechnikai eszközök) árképlete abszorbeálni tudta. Ez egyben azt is jelenti, hogy a több egyéget gyártó hadiiparok a költségnövekedés ellenére is relatíve olcsóbbak tudtak maradni. A kis darabszámokkal

⁵⁸⁸ Richard Overly: Why The Allies Won. W.W. Norton & Company 1996. New York 3-5. p.

operáló nemzeti védelmi iparok ezt az árversenyt nem bírták tartani a kis, manufaktúraszzerű gyártókapacitásaikkal. A technológiai fejlődés nyomán létrejövő fejlett, összetett fegyverrendszerek ráadásul sokkal jelentősebb munkatapasztalatot, és szofisztikált gyártási folyamatokat igényeltek, amelyeket a kisebb védelmi szektorokban kevesebb darabszám gyártása során felhalmozott korlátozottabb tapasztalatok csak minőségi hibákkal tudtak teljesíteni.⁵⁸⁹A nagyobb és a kisebb védelmi szektorok között tehát a méretgazdaságosság által generált különbségeket, - amelyek eleinte inkább mennyiségi természetűek voltak- , a technológia fejlődése tovább növelte és minőségi aspektusában is egyre növekvő éket generált.

[The SIPRI Top 100 arms-producing and military services companies in the world \(excluding China\), 2015 *Note \(a\)](#)

Figures for arms sales, total sales and profit are in millions of US\$. Dots (.) indicate that data is not available.

Source: SIPRI Arms Industry Database, retrieved December 2016

Rank (2015)	Company (2015) *Note (c)	Country (2015)	Arms Sales (2015)
1	Lockheed Martin Corp.	United States	36440
2	Boeing	United States	27960
3	BAE Systems	United Kingdom	25510
4	Raytheon	United States	21780
5	Northrop Grumman Corp.	United States	20060
6	General Dynamics Corp.	United States	19240
7	Airbus Group	Trans-European	12860
8	BAE Systems Inc. (BAE Systems, UK)	United States	9670
9	United Technologies Corp.	United States	9500
10	Finmeccanica	Italy	9300
	L-3 Communications	United States	8770

44. ábra: A 10. legnagyobb fegyvergyártó vállalat⁵⁹⁰

A fenti állítást megerősíti, hogy 2016-ben a világ legnagyobb hadiipari vállalatai között az első tizenben egy brit (BAE, 3.), egy össz-európai (Airbus) és egy olasz vállalat (Finmeccanica) kapott helyet. Az első hét amerikai nagyvállalat 153420 millió dollárnyi fegyvereladást bonyolított le, míg a három európai mindösszesen 47670 millió dollárnyit.⁵⁹¹

Az első harminc vállalat adatainak elemzése is azt a megállapítást erősíti, hogy a nagyobb méretgazdaságosságú országok több és nagyobb hadiipari vállalatnak adnak helyet. A technológiai forradalom a nagyok előnyét fokozta tehát, míg a kisebb védelmi iparokat választás elé állította. Az egyik lehetőség, hogy a nemzeti szuverenitást feladva, a határokon átívelő kollaborációra lépnek más ipari konsernekkel. A másik, hogy hatékonytalanok és veszteségesek maradnak, az állam pedig tőkeinjekciókkal életben tartja őket. A technológia

⁵⁸⁹ Kluth, Michael. "European defence industry consolidation and domestic procurement bias." *Defense & Security Analysis* 33.2 (2017): 158-173. 159. p.

⁵⁹⁰ Forrás: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry>

⁵⁹¹ Saját kalkulációk. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry>

ilyen módon egyfajta képességszakadékot hozott létre az európai régiók között, amely különösen a kelet és a nyugat-európai védelmi iparok közötti kapacitás-ollót nyitotta tovább. Ennek praktikus következménye az a már említett negatív spirál, amely a fokozódó versenyképtelenség miatt az exportpiacok elvesztését eredményezi, amely csökkenti a bevételeket, amely tovább korlátozza a technológiai kutatásra és hatékonyságnövelésre fordítható, diszkrecionális összegeket.⁵⁹² Ilyen módon igaz Christophe Dandeker azon megállapítása, mely szerint a technológia a globlizáció mellett, egyes szegmensekben a regionalizációt is elősegítette, elsősorban kiélezett technológiai-ipari verseny formájában, amelynek vesztesei hosszú időre lemaradnak.⁵⁹³

A nagy védelmi ipari vállalatok szintjén a technológiai forradalom által generált termelékenységi és hatékonysági lemaradásra jó példa, hogy míg az első száz legnagyobb hadiipari vállalt között a nagyobb európai országok (Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Olaszország, valamint Spanyolország) mellett megtalálhatóak svájci, svéd és belga konszernek is. A kelet-közép európai térséget egyedül Lengyelország képviseli.

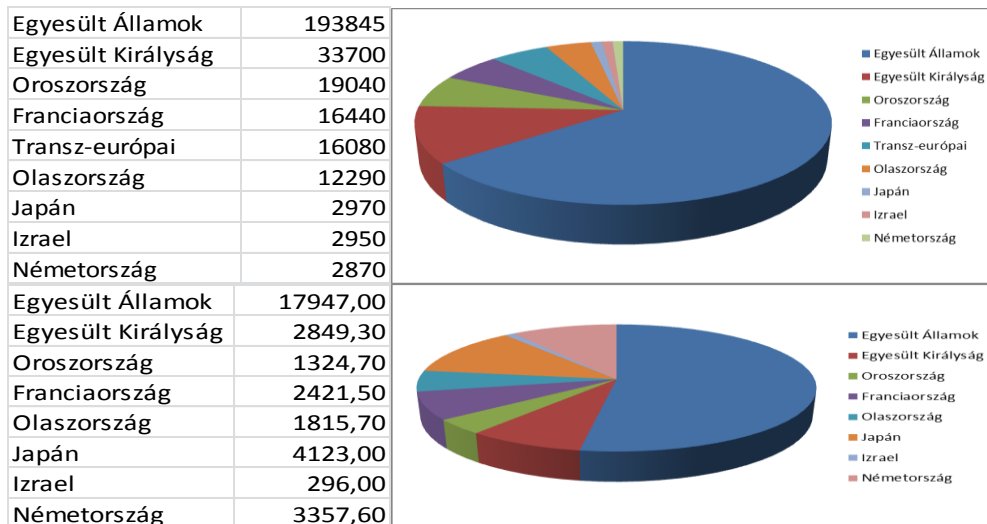
A kis- és középvállalatok szintjén folyó versenyről nem gyűjtöttem önálló következtetésekhez elegendő anyagot, de Gismondi a tanulmányában például azt emeli ki, hogy a katonai hatékonyságnak (amely ebben az értelmezésben a védelmi szektorba juttatott erőforrások hatékony felhasználása a képességfejlesztés során, tehát többek között a védelmi ipar teljesítménye által) a kis- és középvállalatok szintjén jó indikátora az egy főre jutó GDP.⁵⁹⁴⁵⁹⁵

⁵⁹² MOHANTY, Deba R.: Trends in European defence industry in the 1990s: An assessment. *Strategic Analysis* 2004. Vol. 28. Iss. 4. – p. 561-576

⁵⁹³ DANDEKER, Christopher: New times for the military: some sociological remarks on the changing role and structure of the armed forces of the advanced societies. *British journal of sociology*, 1994 - p. 637-654.

⁵⁹⁴ GISMONDI, Mark: Familism and War: The Radius of Trust as an Element of National Power. *Security Studies*, 2015. Vol. 24. Iss. 4. – p. 661.

⁵⁹⁵ <https://www.sipri.org/databases/armsindustry>

45. ábra: A hadiipari vállalatok fegyvereladásai és az országok bruttó nemzeti összterméke (2015 évi konstans dollárban nominálva)⁵⁹⁶

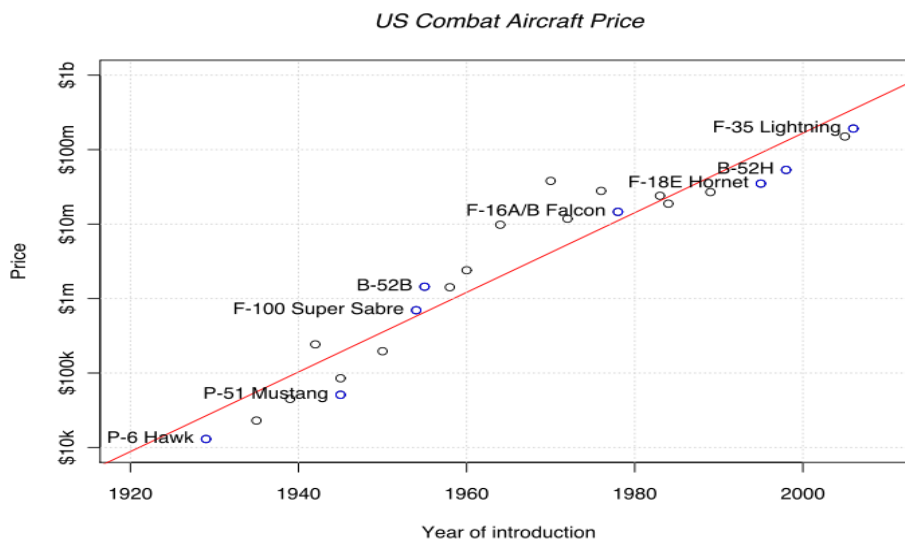
Költség-eszkaláció

Az állam által szponzorált védelmi erőfeszítések központi problémája a közgazdasági értelemben vett fenntarthatóság hiánya. A katonai képességek, eszközök bekerülési költsége ugyanis a technológia fejlődésének és a munkaerő költségnövekedésének köszönhetően évről-évre emelkedik.⁵⁹⁷ Az Augustin törvényeként is leírt jelenség, amely szerint az adott funkciót ellátó haditechnikai eszköz költségnövekménye az idők folyamán exponenciális természetű.⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ Saját ábra. Adatforrás: <https://www.imf.org>

⁵⁹⁷ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

⁵⁹⁸ Augustine, Norman R. Augustine's laws and major system development programs. New York: American Institute of Aeronautics and Astronautics, 1983.

46. ábra: A harci repülőgép platform költségének növekedése 1920-2015⁵⁹⁹

A védelmi inflációnak is nevezett jelenség során egy haditechnikai eszköz átlagos költség eszkalációja átlagosan évi 4%, amelyet a fejlett, nyugat-európai országok esetében az utóbbi 25 évben egyszer sem haladt meg a védelmi költségvetés növekedése. A költségek Hartley számításai szerint 7.25 évenként megduplázódnak.⁶⁰⁰

Típus	Egységnyi gyártási költség (millió font)	Költség eszkaláció (%) (2009)
Harci repülőgép	77	4
Bombázó repülőgép	330-2750	10
Kiképző repülőgép	19	4
Szállító helikopter	10	4
Harcocsi	4	1
Gyalogsági lövész hcj.	4	4
Önjáró löveg	7	5
Légvédelmi rakéta komplexum	20	3

47. ábra: A haditechnikai eszközök költségeszkalációja⁶⁰¹

A források növekedésén túlmutató árdrágulás hosszú távon a védelmi képességek mennyiségi csökkenését eredményezi, amely egyben kevesebb személyzetet, kiszolgálót, szakértőt, következésképpen alacsony haderőlétszámot igényel. Hartley azonosított néhány olyan, a megrendelő védelmi szektor által alkalmazható opciót, amelyek a költségnövekedés hatásait

⁵⁹⁹ https://cdn.arstechnica.net/wp-content/uploads/2014/07/720px-Augustines_law.svg.png

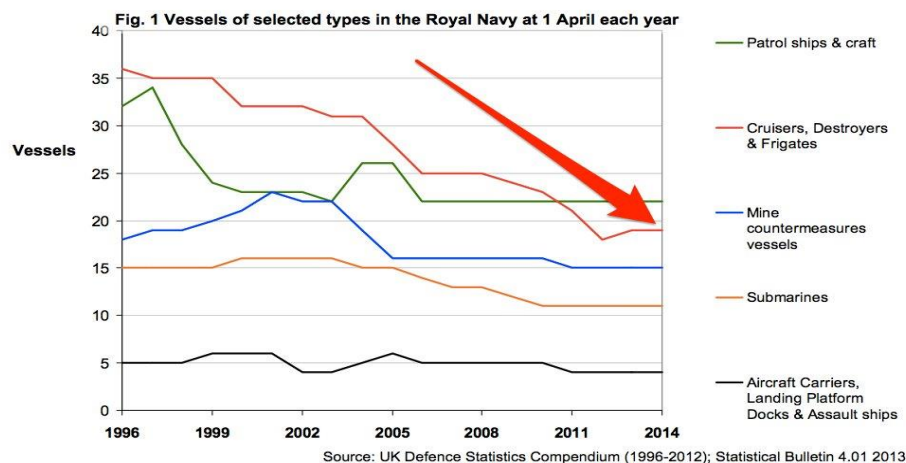
⁶⁰⁰ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 411

⁶⁰¹ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 412

enyhíthetik. Ezek lehetnek a kiképzések és gyakorlatok költségének (számának és intenzitásának) lefaragása, a főbb haditechnikai eszközök beszerzésére vonatkozó programok törlése, a megrendelt darabszám (és/vagy műszaki tartalom) módosítása, továbbá a program késleltetése. Végző esetben lehetséges a politikai-katonai ambíciók és a realitások széteső viszonyrendszerének ismételt összehangolása egy védelmi felülvizsgálat útján.⁶⁰²

A költségek eszkalációja tehát a haderőket a kisebb méret és eszközigény, a védelmi iparokat pedig az alacsonyabb gyártási darabszám és kapacitás felé kényszeríti. Ez azoknak a hadiiparoknak kedvez, amelyeknek eleve magas darabszámú és minőségi követelményekkel bíró igénynek kell megfelelni. Ezek ugyanis képesek a minőség és a gyártási kapacitás volumenének szinten tartására, míg a kisebb védelmi iparok teljesítményére hamarabb kezd el negatív hatást kifejteni Augustin törvénye és a technológiai fejlődés.

A legtöbb szerző szerint a költségeszkalációt csökkentő tényező a nemzetközi együttműködés (Benny and Tishler 2004, Kluth 2010, Markowski et al. 2010), míg Hartley szerint az a kooperáció során is fennmarad, sőt, a részvevő államok számával növekszik (Merlin rakéta, 2 nemzet 140%; Tornado vadászbombázó, 3 nemzet 160-180%; Eurofighter vadászbombázó, négy nemzet, 200%).⁶⁰³

48. ábra: Példa a hidegháborút követően zsugorodásnak indult haderőkre. A brit flotta eszközeinek változása hajótípus/darabszám szerint⁶⁰⁴

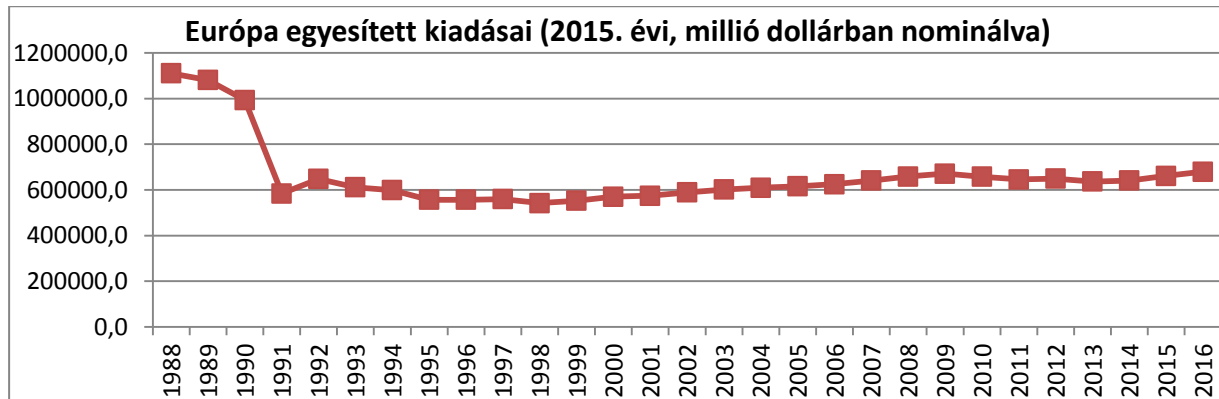
⁶⁰² HARTLEY, Keith: The future of European defence policy: An economic perspective. Defence and Peace Economics. Vol. 14. Iss 2. 2003. – p. 108

⁶⁰³ HARTLEY, Keith: The future of European defence policy: An economic perspective. Defence and Peace Economics. Vol. 14. Iss 2. 2003. – p. 109

⁶⁰⁴ <http://www.businessinsider.co.id/the-decline-of-the-uk-armed-forces-in-charts-2015-2/#F4R8fMtMjC7Rg5bo.97>

A védelmi kiadások csökkenése és a védelmi szektorok leépítése

A hidegháború megszűnését követően a megváltozott biztonsági környezet nyomán az európai országok és Észak-Amerika hozzáálltak az előző évtizedek során hatalmasra duzzadt védelmi szektorok részleges leépítéséhez. Ez a folyamat részben tudatos stratégiák mentén, részben a csökkenő védelmi kiadások kényszerei eredményeként zajlott le.

49. ábra: Európa védelmi kiadásai 1988-2016⁶⁰⁵

Az 1988-ban mért, 1,2 trilliárd amerikai dollárt megközelítő védelmi kiadások 2002 környékén stabilizálódtak ennek az összegnek kb. a felénél. Az 50%-os forráskivonás súlyosan érintette a védelmi szektorokat és iparokat, amelyek történelmi identitás-válságba kerültek a drasztikus transzformáció nyomán.

Norheim-Martinsen stílusosan világít rá, hogy bár a hidegháborút követő transzformáció „hivatalos” története azt sugallja, hogy a monolitikus szembenállást követően a haderők racionalizálásra kerültek és a területvédelmi helyett béketámogató feladatra szervezték át magukat, a valóság jóval plasztikusabb.⁶⁰⁶

A drasztikus forrásmegvonás sokként hatott, „megsemmisítve” a haderőstruktúra számottevő részét, valamint a kereslet beszakadásának köszönhetően lényeges csökkentésre kényszerítette a védelmi ipari kapacitásokat. 1990-98 között a védelmi iparban dolgozók száma 20%-al csökkent,⁶⁰⁷ ez azonban a méretgazdaságosság miatt aránytalanul nagy mértékben érintette a kisebb iparokat. Az iparban dolgozó munkaerő arányában a kelet-közép európai védelmi

⁶⁰⁵ Saját ábra. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>

⁶⁰⁶ NORHEIM-MARTINSEN, Per M.: New sources of military change – armed forces as normal organizations. Defence Studies, 2016. Vol. 16 Iss. 3. – p. 313

⁶⁰⁷ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 9.

szektorok 70%-os csökkenést abszolvátk 1986 és 2000 között, amelyből a magyar védelmi ipar 94%-os csökkenést szenvedett el.⁶⁰⁸

Ezeket a csökkentett képességeket érte az amerikai technológiai forradalom újabb hulláma nyomán erőre kapó globális verseny, amelyben az európai cégek egyre kevésbé voltak képesek önállóan versenyben maradni. Ahogy már korábban is kiemelten, a relatíve kisebb darabszám, az összeszerelési folyamatok volumenéből adódó hosszabb tanulási idő, valamint a kutatás-fejlesztési kiadások végül a gyártási egységek magasabb bekerülési költségét és sokszor alacsonyabb minőségét eredményezték.⁶⁰⁹ Ez növekvő versenyképtelenséget okozott az európai és különösen a kelet-közép európai védelmi iparoknak, amelyek kapacitásait a saját belső keresletük nem volt képes szinten tartani. Ez élesen szembenállt a továbbra is szuperhatalmat élvező Egyesült Államok hadiiparának helyzetével, amely fokozatosan növelte előnyét és ráadásul az exportpiacokról is növekvő mértékben szorította ki a kisebb váresenyársakat.

A lefelé tartó spirálból az európai ipar számára a kapacitások határokon átnyúló összevonása jelentett mentőövet. Ezt megelőzően a leginkább kritikus problémát az amerikai termékekkel szembeni technológiai lemaradás jelentette, amely piacvesztést eredményezett csökkenő kereslet és stagnáló túlkínálat jegyeit mutató és épp ezért az egyre versenyorientáltabb fegyverkereskedelemben. A kutatás-fejlesztési költségek növekedése, együtt a nemzeti védelmi iparok megőrzésének szándékával, azt jelentette, hogy minden nemzet egyenként, egymással párhuzamosan használta fel kutatás-fejlesztési forrásait, lényegében ugyanarra a célra.⁶¹⁰ Ezt a folyamatot tehát növekvő mértékben kezdte racionalizálni a nagyobb európai vállalatok összevonása.

Ezzel együtt is probléma maradt azonban a méretgazdaságosság. Mivel a nemzetek továbbra is igyekeztek a saját védelmi szektorukat „helyzetbe hozni” a védelmi célú megrendelésekkel, a nagyobb tagállamok védelmi iparai „túléltek” a 90’-es évek nehezebb időszakát és a megfelelő racionalizálást, újrastrukturálást és sok esetben állami szubvenciót követően saját lábukra tudtak állni a picaon. Ezzel szemben a kisebb államoknál, ahol a haderők egyrészt nem voltak képesek középtávon is stabil darabszámokkal operáló beszerzéseket

⁶⁰⁸ Saját kalkuláció. Forrás: KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3. – p. 34

⁶⁰⁹ KLUTH, Michael: European defence industry consolidation and domestic procurement bias. Defense & Security Analysis, 2017. Vol. 33. Iss. 2 – p. 159

⁶¹⁰ IKEGAMI, Masako: The End of a ‘National’ Defence Industry?: Impacts of Globalization on the Swedish Defence Industry. – In: Scandinavian Journal of History, 2013. Vol. 38. Iss. 4. – p. 436-457.

megfogalmazni (amely a kapacitásépítéshez nélkülözhetetlen információ), másrészt a haderők puszta méreténél fogva sem tudták a védelmi szektorok teljes értékláncot lefedő kapacitásait igényel lefedni, illetve finanszírozni.⁶¹¹

VII. 6. Következtetések

Ebben a fejezetben részletesen megvizsgáltam a védelmi szektor metabolisztikus, erőforrások felhasználásán és azok képességé alakításán alapuló folyamatának főbb alrendszerait, vagyis a bemeneti (erőforrások), a kimeneti (képessegek), valamint az adminisztratív és gyártási (állam és hadiipar és kisebb mértékben a haderő) elemeket. Megállapítottam, hogy a védelmi ipar alrendszere kritikus kapcsolatot képez az erőforrások és a képessegek között. Megvizsgáltam a transzformáció szempontjából leginkább fontos bemeneti aspektusokat, a gyártás-fejlesztésbe áramló erőforrásokat, amelyek azonban a védelmi ipari kapacitások függvényében nem feltétlenül a nemzeti védelmi szektorba áramolnak. Ez a nemzeti döntéshozók „vedd vagy csináld” dilemmája. A kimeneti értékek kapcsán meghatározó, hogy az így transzformálódó képessegek eshetőségi, vagy effektív alkalmazott haderőstruktúra elemekként manifesztálódhatnak.

Megállapítottam, hogy a vizsgált, metabolisztikus rendszer nem feltétlenül függ a politikai szándékoktól, amelyek tartós fenyegetettség hiányában inkább a politikai ciklus függvényében allokálnak erőforrásokat. (Ez egyben megerősíti, hogy a védelem decentralizált kényszerek mentén transzformálódik.) A politikai szándékok ezzel együtt fontosak, például abban a tekintetben, hogy mennyire támogatják a saját nemzeti védelmi szektor kapacitás-fenntartását, fejlesztését az erőforrások tudatosan belföldi ipari bázison történő elköltésén keresztül. Ennek a döntésnek potenciális hátránya, hogy a fejletlenebb védelmi iparok alacsonyabb minőségű képessegeket hoznak létre, drágábban.

A védelmi iparok fejlettsége alapvetően három kategóriába sorolható, amelyek között az átjárás komplex, idő- és erőforrás igényes feladat. A védelmi ipari kapacitások és minőség növelésének „sematikus” útja a felsőbb kategóriás védelmi iparok használt termékeinek megszerzése, új technológia megvétele és offset egyezmények útján technológia transzfer

⁶¹¹ MOHANTY, Deba R.: Trends in European defence industry in the 1990s: An assessment. Strategic Analysis 2004. Vol. 28. Iss. 4. – p. 561-576

megvalósítása, valamint ipari együttműködés és tudás transzfer. Ez azonban az erőforrások tartós rendelkezésére állását biztosító piaci igény fenntartását igényli, amely a már elemzett külső és belső rendszerek (stratégiai környezet, hadviselési formák, szövetségi rendszerek, politikai és társadalmi percepció) interakcióin múlik.

A védelmi szektort határoló feltételrendszerben az utóbbi évek során bekövetkezett változások fő karakterisztikája a technológia fejlődése és ebből következő költségmetszaladás, amely egy időben a külső, kézzelfogható fenyegetettség megszűnésével, a védelmi szektorok erőforrásigényének növekedését és erőforrásainak csökkenését egyszerre eredményezte. Ez a valamennyi védelmi iparnak egyaránt kedvezőtlen változás kevésbé érintette károsan a nagyobb védelmi szektorokat. Ezek a méretarányosság törvényének hála, viszonylagosan szinten tudták tartani a védelmi kapacitásaikat és szinten a technológiai fejlesztéshez szükséges kutatás-fejlesztési költségeket. A közép-nagy méretű védelmi szektorok, amelyeknek a lehetőségeit ez már meghaladta volna, a fúziót választották. A kisebb védelmi szektoroknak az elemzett környezetben nagyon szűk mozgástere van, az aktuális környezet nem kedvez az önálló túlélésüknek.

Befejezés

„Ha nem tudod, hová mész, oda bármilyen úton eljuthatsz.”

– Alice Csodaországban

i. Epilógus A meghatározó környezeti tényezők és védelmi szektorok interakcióinak eredménye, az európai védelmi szektorok válsága és differenciálódása a 21. század elején

A védelmi szektorok fejlődése a II. világháborút megelőző fegyverkezési és a világháború alatt totalizációs szakaszt követően, a hidegháborús időszakban ismét visszaesett, majd annak lezárultát követően egzisztenciális válságba került. 1945-től kezdve fokozatosan, 1990-től drasztikusan marginalizálódni kezdtek az európai társadalmakba ágyazódó védelmi szektorok. Ez a folyamat egybeesett a társadalmak iparosodásával, demokratizálódásával és a jóléti állam kialakulásával. Ennek alapja, hogy a világháború utáni nemzetállamok, a hidegháború árnyékában és potenciális veszélyei ellenére is, elsősorban nem erővel, hanem a gazdasági fejlődés és a szociális jólét kialakításával tudtak tartós legitimitást biztosítani.⁶¹² Az európai politikai kultúrákra egyébként is jellemző a szociális és jóléti, oktatási, valamint egészségügyi kiadások preferálása, mert a kiadási arányaikat tekintve ezek szerzik a legtöbb politikai hasznot a regnáló kormányoknak.⁶¹³ Ez a folyamat a védelmi kiadások csökkenését és szükségképpen az állam katonai szegmensének fokozatos marginalizálódását eredményezte.

A fentiek hatását, ha lehet, csak tovább fokozta, hogy a hidegháború lezárulását követően a haderők hagyományos területvédelmi feladatai megszűntek. Ez alapjaiban rengette meg a védelmi szektorok jövőképét, szerkezetét, céljait és komoly kételyeket ébresztett a haderők általános hasznosságát illetően, a társadalomban, a politikai elitben és valljuk be, magában a haderőben egyaránt. Az egységes, kiszámítható ellenségkép eltűnése kihúzta a talajt a haderő-paritásra építő katonai-műveleti tervezés lába alól és – legalábbis Európa legtöbb állama esetében – irrelevánssá tette mind a haderő elemeinek földrajzi elhelyezkedését, mind azok földrajzi értelemben vett hadműveleti irányokban történő alkalmazását. A következő világháború megvívásának rémképe elhalványult, megkérdőjelezve a haderők szükségességét.

⁶¹² SHEEHAN, J.: *Where have all the soldiers gone? The transformation of modern Europe*. New York: Mariner Books, 2009. ISBN-13: 978-0547086330

⁶¹³ PÉREZ-FORNIÉS, Claudia, CÁMARA Noelia, GADEA Maria Dolores :*Cyclical Properties of Spanish Defence Expenditure*. *Defence and Peace Economics*, 2014. Vol. 25. Iss. 1. – p. 8.

A '90-es évek polgárháborúinak (Bosznia, Koszovó, Ruanda) tapasztalatai, amelyben az állam fegyveres ereje csak egy volt a számos hadviselő fél közül (paramilitáris, zsoldos, szervezett bűnözői). egyre inkább arra mutattak, hogy a reguláris hadseregek erőszak monopóliuma eltűnt, de legalábbis súlyosan erodálódott.

Ehhez hozzájárult, hogy a nagy, monolitikus ellenségkép megszűnését követően, a magát és célrendszerét újrhangoló amerikai külpolitika a globális kereskedelem perifériáin és az instabil régiókban talált új ellenfeleket.⁶¹⁴ Az ilyen, állam-építő műveletek – amennyiben korlátozottak maradtak – csupán a haderő egyes részeinek szelektív alkalmazását követelték meg, szemben a hidegháború totális haderőigényével. A nyugat-európai és amerikai haderők technológiai és képességbeli fölénye eközben olyan mértékű volt a legvalószínűbb ellenfelekkel szemben (harmadik világ-beli haderők, vagy azok részei, irreguláris, szervezett bűnözői és terrorista szervezetek), hogy az nem indokolt jelentős átalakítási kényszert, mivel a területen kívüli hadműveleteket szinte minden esetben potenciális, könnyű siker esélyével kecsegtette.

A Világkereskedelmi Központ (WTC) elleni támadás (9/11), pedig bebizonyította, hogy nem-állami szervezetek is képesek, klasszikus katonai eszközök bevetése nélkül stratégiai csapást mérni egy ellenséges ország területére. Ez növekvően expedíciós szemléletet alakított ki, elsősorban az angolszász országokban, majd megkésve a kisebb európai országokban is.⁶¹⁵ Ez az expedíciós kényszer azonban inkább egyfajta piár fogás volt, mint valódi megoldás, a stratégiai célokhoz mérten, az alkalmazott katonai erő nagysága rendre alul maradt a minimálisan elégséges szintnek és gyors sikerek helyett elhúzódó stratégiai patthelyzeteket generált és – kevés kivételtől eltekintve, mint történt az pl. Dánia esetében - tovább erodálta a közvélemény bizalmát. (James Quinlivan, a RAND elemzőközpont kutatója, a boszniai, maláj, koszovói és sínai békefenntartó műveletek tapasztalatai alapján kimutatta, hogy a sikeres békefenntartó műveletekhez a lakosság 1-2%-át kitevő méretű katonai erő alkalmazása szükséges.⁶¹⁶)

A hidegháború lezárulását követő másik jelentős trend, hogy a tömeghadseregek fenntartása is anakronisztikussá vált és 2014-re az európai országok kétharmada feladta a

⁶¹⁴ PORTER, Patrick: *The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power*. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.

⁶¹⁵ EDMUNDS Timothy: *What are armed forces for? The changing nature of military roles in Europe*. *International Affairs*, 2006. Vol. 82. Iss. 6.– p. 1063

⁶¹⁶ Forrás: <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/articles/1995/quinliv.htm> (Letöltve: 2016. november 3.)

sorkötelezettséget (27 ország szüntette meg, míg 12 ország esetében továbbra is érvényben van. Utóbbiak közül három NATO tagállam van; Észtország, Norvégia és Törökország).⁶¹⁷ Ez a jelenség, a haderők legitimitásának csökkenésével együtt, fokozódó mértékben fordította el a társadalom figyelmét a védelmi ügyekről. A szilárd ellenségkép hiánya miatt megkérdőjeleződő célrendszer, valamint a növekvő társadalmi érdektelenség együttesen járult hozzá a politikai elitek biztonság-tudatosságának csökkenéséhez. Mindezt nem feltétlenül segítette, hogy az európai haderők eseti alkalmazása más kontinenseken, túlságosan messzire esett a küldő országok lakosságának figyelmétől. Amikor pedig mégis bekerültek a hírekbe az expedíciós műveletek, akkor elsősorban a veszteségek, „hullazsákok” játszották a főszerepet. A modern, összetett, kis háborúban a győzelem túlzottan nehézkesen magyarázható, szemben az elszenvedett veszteséggel, amely abszolút kategória. A hosszan tartó afganisztáni és iraki műveletek lassan, de biztosan fokozták a társadalom fásultságát és érdektelenségét, miközben felemésztették a védelmi szektor erőforrásait.

A védelmi szektorok és a bázisukon fenntartott európai haderők tehát rendszerszintű válsággal küzdenek, amely a feladatrendszer, a társadalmi preferencia, az erőforrás támogatottság és a műveleti alkalmazási és fenntarthatósági problémák „tökéletes vihara” változtatott akut jelenséggé a 21. század második évtizedében.

Annak ellenére, hogy a brit és amerikai hadsereg Európa keleti feléből egy kimagaslóan modern és hatékony eszközhöz tűnik, az érintett országokban máshogy vélekednek. A 2000-es évektől kezdve egyre jellemzőbbek azok a „pesszimista” elemzések (például Alexander és Gardner 2001⁶¹⁸, Krepinevich 2008⁶¹⁹, Mölling 2011⁶²⁰, és Galbreath 2014⁶²¹), amelyek a növekvően kompetitív környezetben negatívan ítélik meg a védelmi szférák teljesítményét.

⁶¹⁷SZVIRCSEV, Tibor: Europe's Armed Forces in Transition: From Conscription to allvolunteer forces 1975-2014. – p. 3. Forrás: <http://www.vtg.admin.ch/internet/vtg/de/home/schweizerarmee/organisation/hkaneu/milak/militaerwissenschaftli-che/militaersoziologie/publikationen.parsys.93405.downloadList.23838.DownloadFile.tmp/541budapestconferen-cede2014szvircsev.pdf> (Letöltve: 2016. október 4.)

⁶¹⁸ALEXANDER Michael, GARDNER Timothy: The Arithmetic of Defence Policy. International Affairs, 2001. Vol. 77. Iss. 3 – p. 509-529

⁶¹⁹KREPINEVICH, Andrew: Defense Investment strategies in an uncertain world. Center for Strategic and Budgetary Assessments. 2008. Forrás: <http://csbaonline.org/research/publications/defense-investment-strategies-in-an-uncertain-world/publication> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁶²⁰MÖLLING, Christian: Europe without defence. SWP Comments, 2011. Vol. 38. Iss. 3-4. Forrás: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf (Letöltve: 2014. május 5.)

⁶²¹GALBREATH, David J. : Western European Armed Forces and the Modernisation Agenda: Following or Falling Behind?, Defence Studies, 2014. Vol. 14. Iss. 4. - p. 394-413.

Az amerikai politikai nyilatkozatok, különösen az európai védelmi erőfeszítésekkel szemben, pedig még ennél is borúlátóbbak.⁶²²

Jóllehet, a 2016. évi varósi csúcserkeztet után, amely megerősítette a NATO hagyományos elrettentésen alapuló stratégiáját és implicit, az ehhez szükséges haderőfejlesztések fontosságát, a globális, egzisztenciális háború továbbra is távoli lehetőség a társadalom szemében. A védelmi szektor piaci megközelítésében ez azt eredményezi, hogy a társadalom a felkínált jószágok közül továbbra sem preferálja a védelmet, így az előállított védelmi termékeket sem; másrészt a társadalom háborúval kapcsolatos nézetei értelemszerűen meghatározzák az államok biztonságpolitikai attitűdjét és ezzel együtt befolyásolják hadviselési képességét.⁶²³

Mindehhez hozzájárul a technológia fejlődéseként egyre drágábbá váló haderő, amelyre a legkiválóbb példa a 3. generációs vadászgépek leváltására tervezett F-35 projekt, amelynek egyetlen (alapváltozatú) darabja 148 millió dollárba kerül,⁶²⁴ amely nagyjából egy teljes lővész zászlóalj eszközparkjának bekerülési költsége. Az Augustin törvényének engedelmessé váló költségcsökkentésének beteljesedése lehet majd, amikor 2055-ben két szuperhatalom egy-egy vadászgépből álló légierője csap össze.⁶²⁵

Ráadásul a hatalmas amerikai intellektuális bázis által tüzelt harmadik és negyedik offset, vagyis az újabb technológiai forradalmak a hadviselésben, az F-35 példájához hasonlóan, tovább növelik a technológiai követelményeket, tovább növelve az így is tátongó szakadékot Európa és az Amerikai Egyesült Államok védelmi iparai között és ezek következményeként a haderőstruktúrák képességei terén is. Ez utóbbira kiváló példa az amerikai haderő és európai szövetségesei közötti teljesítmény különbség Afganisztánban, az előbbi javára. Az afgán háború tapasztalatai Sten Rynning és Theo Farrel szerint arra utalnak, hogy azok a tagállamok, amelyek nem szereznek be amerikai fegyverzetet, alacsonyabb képességű erőket tudnak kiállítani.⁶²⁶ Ez azonban egyfajta korrelációt hoz létre a fegyverimport és a képességek között, amely viszont a nemzetek védelmi szuverenitási kívánalmaival kerülhet konfliktusba.

⁶²² Forrás: <http://www.cbsnews.com/news/gates-prospects-for-us-nato-alliance-dim/> (Letöltve: 2015. december 20.)

⁶²³ COTICCHIA, DE SIMONE: The War That Wasn't There? Italy's "Peace Mission" in Afghanistan, Strategic Narratives and Public Opinion. Foreign Policy Analysis 2016. Vol. 12. – p. 24-26

⁶²⁴ <https://medium.com/war-is-boring/how-much-does-an-f-35-actually-cost-21f95d239398>

⁶²⁵ OLSEN, John Andreas: A history of air warfare. Potomac Books, Inc., 2010. ISBN-13: 978-1597974332 – p. 393.

⁶²⁶ FARRELL, T. és RYNNING, S.: NATO's transformation gaps: transatlantic differences and the war in Afghanistan. Journal of strategic studies, 2010. Vol. 33. Iss. 5. - p. 687.

A legnagyobb európai védelmi ipari konszernek kivételével, a legtöbb kis- és közepes nemzeti védelmi ipar ebben a versenyben óhatatlanul lemarad és vagy a világpiacnál gyengébb minőségű terméket szállít az ottani árnál drágábban, vagy feladja és megszünésén keresztül egyben konzerválja az adott állam védelmi-technológiai importfüggőségét.

A fentebb tárgyalt komplex tényezők egyszerre vannak jelen és fejtik ki önálló, együttes és véletlenszerű kombinációjú hatásaikat a globális biztonsági környezetre, valamint annak lokális szegmenseire. A bonyolult intarkciók eredményeként egy körkörös visszacsatolási rendszer jön létre a startégiiai környezet fontosabb elemei között. A háború megvívásának a várható haszonhoz viszonyított relatív költsége, a hegemon amerikai hatalmon alapuló globális értékrend megtöréséért járó büntetés és a vegytiszta katonai elem relatív súlyvesztése a háború deformalizálódásához vezetett. A tradicionális, formális háború biztonsági környezetünkben történő kihalása és a katonai dimenzió súlyvesztése következtében a társadalom fenyegetettség-tudatossága és katonai ügyekben való jártassága tovább csökkent. Utóbbit tovább rontja a hadseregek természetes, törzsi jellegű, elzárkózást segítő, hierarchikus természete,⁶²⁷ a transzparencia iránti ellenérzés és az a – hamis – illúzió, hogy a társadalom képtelen megérteni a katonai ügyeket.⁶²⁸

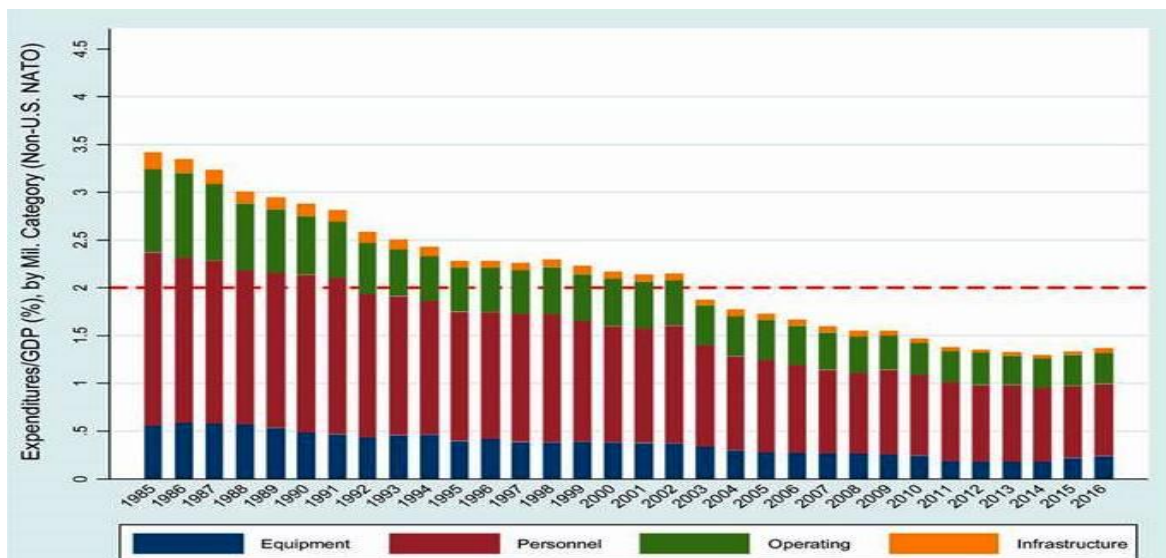
A fenitek következményeként a közvélemény az összes elérhető közjóság közül a legritkább esetben preferálja kiemelt helyen a védelmet és sohasem preferálja az olyan jóléti szolgáltatások előtt, mint az egészségügy, vagy az oktatás. Ennek következtében, együtt az epochi fegyveres kataklizma bekövetkezésének radikális csökkenésével, az erőforrás realitásoknak engedelmessé, maguk a védelmi szektorok is kénytelenek feladni kapacitásaik egy részét, bonsai faként⁶²⁹ zsugorodnak össze és a belső lobbiharc eredményeként győztes és vesztes szegmenseik aránytalan, aszimmetrikus struktúrában szervesülnek. Az erőforrások, technológia és ambíciók egyensúlyának hiánya is destabilizáló tényezőként lép fel, mivel a katonai képességek egyre szofisztikáltabbak és költségesebbek lettek, miközben alkalmazási lehetőségeik csökkennek. A haderő mérete és képességei a technológiai fejlődés következményeként kirobbanó költségeszkaláció miatt még szinten tartott erőforrások mellett is csökken.

⁶²⁷ CORNISH Paul, DORMAN Andrew: National defence in the age of austerity. *International Affairs*, 2009. Vol. 85 Iss. 4 – p. 737-739. p.

⁶²⁸ DANDEKER, Christopher, GOW, James: Military culture and strategic peacekeeping. *Small Wars & Insurgencies* 1999. Vol. 10. Iss. 2. DANDEKER, Christopher: New times for the military: some sociological remarks on the changing role and structure of the armed forces of the advanced societies. *British journal of sociology*, 1994 - p. 637-654.

⁶²⁹ A korábban már tárgyalt, möllingi meghatározás.

Mindennek logikus eredménye, hogy a védelmi szektorok hatékonysága az európai jólét és stabilitás körülményei között, reális, kézzelfogható és azonnali külső fenyegetés hiányában nem követelmény többé. Így a védelmi szektorok számára a prosperitásnak vagy szélsőséges esetben a túlélésnek nem előfeltétele a változó biztonsági környezethez történő adaptáció, vagyis a korszerű, körülményekhez igazított, hadviselési képesség kialakítása. Egyrészt mivel a katonai dimenzió súlyvesztésével ez egyáltalán nem szükséges, mint ahogy nem is elgéséges az állam túléléséhez, másrészt, mert a szövetségi rendszerekben a kisebb tagállamokat megóvják. Nem beszélve arról, hogy egy hatékony haderő kialakítása jelentős erőforrásokat vonna el a társadalomtól és fenntartása konzerválná ezt a kollektív deficitet. Kockázatot egyedül egy rendszerszintű háború jelentene. Ennek azonban minimális az esélye.

50. ábra: Az európai tagállamok és Kanada védelmi kiadásainak részaránya a GDP százalékában⁶³⁰

A stratégiai környezetben rendszereződő tényezők interakcióinak eredménye tehát 2017-ben, az időközben enyhén megforduló védelmi kiadások ellenére is, egy összességében gyengülő, fokozatosan jelentéktelenné váló védelmi kapacitást eredményez. A folyamat évtizedek óta elkezdődött, de a rendszerszintű sokként jelentkező pénzügyi-gazdasági válság és az azt követő fiskális megszorítások mutatták meg igazán a védelem, mint közjószág reális társadalmi megítélését, a preferencia sorrend legalján.

Kivételt egyedül azok a védelmi szektorok élveznek, amelyek erőszak monopolizáció eszközei, vagyis globális intervenciók képességekkel kell bírniuk (Egyesül Államok, Nagy-

⁶³⁰ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2. – p. 153

Britannia, Franciaország); azok, amelyek földrajzilag közel esnek valamilyen világosan azonosítható, a társadalom által is érzékelt fenyegetéshez (baltiak, Lengyelország, Románia, Törökország), végül pedig azok, ahol a nemzetgazdaság és a védelmi szektor metabolizmusa és kimondottan a védelmi ipar értékteremtési láncolata olyan hatékony, hogy a védelemre szánt erőforrás közgazdasági értelemben megtérül (pl. Csehország⁶³¹). A fentiek alól minden esetben kivételt jelent a méretgazdaságosság, vagyis a nemzetgazdaság és a védelmi ipar együttes kapacitása arra, hogy fenntartható, de drasztikus kapacitás bővítést hajtson végre és a nemzetgazdaságból a védelmi ipar felé irányuló, belföldi technológia transzfer útján megteremtse a Krauss-féle első kategóriájú védelmi ipari bázis kialakításának fundamentumait. Legalábbis akkor, ha a biztonságpolitikai környezet ezt szükségessé teszi és a politikai, társadalmi vélemény ezt felismeri (Németország).

Az olyan védelmi szektorok esetében, amelyek egyik ilyen kategóriába sem tartoznak még a szövetségi rendszerek is inkább hatékonyságot gátló tényezőként jelentkeznek, mivel a szövetség katonai eminenseinek kapacitás feleslege lényegében előli a társadalom által amúgy sem kívánt, európai színvonalra csak óriási erőfeszítéssel felhozható nemzeti védelmi szektorokat.

A stratégiai környezet paramétereinek dinamikája, a komplex rendszerekhez hasonlóan, egyfajta differenciálódást, variációt idéz tehát elő a védelmi szektorok között, szétválasztva a jobbakat a rosszabbaktól. Tekintettel arra, hogy a védelmi szektorokat egyetlen társadalom sem számolja fel önként, a túlélés nincsen veszélyben és nem is kapcsolódik a hatékonysághoz, tehát a hatékony transzformáció nem létszükséglet ezen szerveződések számára. Azok a védelmi szektorok azonban, melyek munkájára a társadalom és a politikai elit szemében egyránt, legitim szükség van, tehát a környezeti tényezők komplex interakciója a védelmi szolgáltatások iránti szükségletet támaszt, kiemelt mértékben nyernek erőforrásokat és egy nyílt demokrácia esetében kiemelt figyelem kíséri azok elköltését is, amely így hozzájárul ezek hatékony felhasználásához.

Összegezve, a védelmi szektorok nyílt, komplex hálózatok részeként szoros függnek vannak a stratégiai környezetük paramétereitől. Ennek következményeként transzformációjuk, kényszereik és sikerességük elsősorban ennek a viszonyrendszerük függvénye. Az olyan védelmi szektorok, amelyek erős katonai szövetség tagjai, stratégiai

⁶³¹ KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3

érdekeik lokálisak vagy regionálisak, a társadalom biztonságérzete magas, egzisztenciális fenyegetést nem érzékel, a védelmi ipar értékteremtési képessége pedig korlátozott szükségképpen regresszív pályán vannak, mindaddig amíg paraméterek rendszerében változás következik be. A paraméterek változása tudatos és tudattalan folyamatok összességének eredménye. Ezek rendszerszintű kényszerei között a védelmi szektorok transzformációjának központi irányíthatósága egyértelműen illúzió.

Ez a felismerés megalapozhatja a védelmi szektor transzformációjának indirekt eszközrendszereinek kialakítását, amely a kényszerek között, determinisztikus pályán mozgó védelmi szektor helyett, annak környezete formálására helyezi a hangsúlyt.

Ez új típusú védelmi tervezési felfogásnak ágyazhat meg a magyar hadtudományban és alternatívát kínál az elmúlt húsz év sikertelen védelmi tervezési megoldásainak.

Ii. A kutatómunka összegrzése

Az értekezés bevezető részében megfogalmazott **célkitűzéseimnek megfelelően, elemeztem**, hogy a védelmi szektor általános transzformációjának folyamata vizsgálható-e a környezetével állandó interakciót folytató, annak eredményeként befolyásolt, nyílt, komplex és adaptív rendszerként. Ennek érdekében az **első fejezetben igazoltam**, hogy a védelmi szektor és környezete rendszerekként és azok részeként történő értelmezése (H1) a generáldarwinista megközelítés és a komplexitás meghatározó tulajdonságaival fennálló komformitása miatt lehetséges. Következésként **lehetőség nyílt a védelmi szektor általános fejlődési irányának egy alternatív**, a magyar hadtudományi gondolkodásban még nem szervesült **tudományos megközelítésére**.

A komplexitás tudományteóriák vonatkozó elméleteinek felhasználása útján, a darwinista szemlélet mesterséges szerveződésekre történő alkalmazásával, a **második fejezetben igazoltam, hogy a védelmi szektor fejlődése környezetétől elválaszthatatlan és nyílt hálózatként a transzformációja minden pontján változó mértékű befolyással vannak rá a kívülről és belülről határoló rendszerek, amelyek azonosíthatók (H2).**

A szakirodalmi források szintézise és saját kutatásaim alapján feltételeztem, majd a **harmadik, negyedik, ötödik és hatodik fejezetekben bemutattam hogy a védelmi szektor**

transzformációját meghatározó tényezők között szignifikáns befolyással bírnak a következő tényezők; a stratégiai környezet, a szövetségi rendszerek, a politikai elit és a társadalom biztonságpercepciója, a 21. századi hadviselés és a védelmi szektorok működéséből eredő további (belső) környezeti feltételek. A specifikus és általános példák megerősítették, hogy a tényezők és a védelmi szektor kölcsönhatásainak mechanizmusa általános érvényű, generalizálható (H3). A részletes vizsgálat során, igazoltam ezen környezeti tényezők meghatározó jellegét (H4). Ezen tényezőket önálló rendszerekként kezelve meghatároztam és bemutattam főbb jellemzőiket, továbbá a védelmi szektorra gyakorolt interakcióik hatásmechanizmusát.

Összességében, a védelmi szektor saját környezetével folyamatosan, nem-lineáris természetű interakciókat folytató szerveződésként történő bemutatásán keresztül, annak általános és specifikus példákkal történő alátámasztása útján, rámutattam a szektor transzformációjának decentralizált és tudattalan viselkedésére, következésképpen a stratégiai irányítási eszközök hatókörének korlátaira és a környezet tanulmányozásának paradigmaticus szükségességére.

A védelmi szektor rendszerként és annak transzformációjának környezeti tényezők által meghatározott, tudattalan folyamatként történő azonosítása, vizsgálata és a kialakított vizsgálati keretrendszer megalapozza a téma további, tudományos értékű vizsgálatát és a kapcsolódó tudományos dialógust.

iii. Új tudományos eredmények

1. **Igazoltam, hogy a védelmi szektor értelmezhető komplex, adaptív rendszerként, amelynek transzformációját a környezete decentralizált és non-lineáris interakciókon keresztül befolyásolja.**
2. **Egységes keretbe foglalva, új megvilágításba helyeztem a védelmi szektor működési mechanizmusait, azok főbb szereplőit és jellemző interakcióit, valamint ezek és a szektor környezeti elemeinek kölcsönhatását.**
3. **Meghatároztam öt olyan tényezőrendszert (a stratégiai környezet, a szövetségi rendszerek, a politikai elit és a társadalom biztonságpercepciója, a 21. századi hadviselés és a védelmi szektorok működésének folyamata), amelyeket a védelmi szektor környezetének elemeiként azonosítottam és gyakorlati példákon keresztül igazoltam, hogy ezek fontos befolyásoló tényezői a védelmi szektorok transzformációjának.**
4. Felismertem és öt kiválasztott környezeti tényezőrendszer működésének gyakorlati vizsgálata eredményeivel bizonyítottam, hogy **a védelmi szektor külső és belső környezetének tudattalan interakciói decentralizált viselkedési mintázatot mutatnak.** A védelmi szektor és környezete viselkedését nem központi akarat, hanem a rendszerek véletlenszerű és komplex változásai határozzák meg.
5. **Összefoglaltam és szintetizáltam a téma releváns és aktuális nemzetközi szakirodalmi forrásait és egységes keretbe foglaltam a védelmi szektor vizsgálatát.**
6. A természettudományos megközelítés gyakorlati példákon és logikai úton történő okolása során **a védelmi szektor és környezete egységes értelemezését** alakítottam ki.

iv. Ajánlások

A védelmi szektorok komplexitásának felismerése és elfogadása alapvető ellentmondásban van a saját környezetének irányítására és formálására folyton törekvő emberi elme természetes prekonceptióival. Nem könnyű elfogadni, hogy emberek és szervezetek hosszan tartó munkája, a célokra szánt erőforrások, vagy a zseniálisnak tűnő politikai célok egyetlen pillanat alatt válhatnak semmivé a környezeti kényszerek pillanatnyi átrendeződésének eredményeként. Nem egyszerű a saját korlátok tiszta és világos felismerése sem, mint ahogy az évtizedes szokásokkal történő szakítás is tudatos erőfeszítést igényel.

Az egyének és szervezetek kognitív dilemmáitól függetlenül, azokról tudomást sem véve, globalizálódott világunk mára egy hatalmas, összekapcsolt hálózattá változott, szinte minden pillanatban befolyásolva az emberi életet és tevékenységeket, sokszor olyan kiváltó okok hatására, amelyekről tudomást sem szereznek azok, akiket valójában érint. A szervezett komplexitás problémái mára betörték a mindennapokba és azok részeként figyelmet követelnek.

Ez a tézis egy törekvés arra, hogy a védelmi szektor tudományos elitjének és remélhetőleg stratégiai vezetésének figyelmét is ráirányítsa ezekre a roppant folyamatokra. A porosz, szovjet majd angolszász katonai kultúrák, származásuktól függetlenül, folyamatokra koncentráló, zárt hierarchiába szerveződő vezetési rendszereket eredményeztek a haderőben, amely az adott hadműveleti feladat, vagy egyéb tevékenység megoldására specializálva, egy ideig még képes eredményeket elérni a szűkös erőforrások, a politikai és társadalmi elvárások és a katonai realitások egyre jobban szorító rendszerében.

A védelmi szektorok 21. századi válsága azonban ezt a megközelítést, az aktuális probléma aznapi megoldására koncentráló mikromenedzsmentet már nem teszi lehetővé. Az olyan kisebb védelmi szektorok, mint például, de nem kizárólag, a magyar, véges erőforrásokkal rendelkeznek egy olyan környezetben, ahol a gyorsan változó feltételrendszerhez történő alkalmazkodásnak egyetlen alternatívája van, a kudarc és a fokozatos felbomlás. Bár az állammal való bonyolult szimbiózis miatt, a védelmi szektort közvetlen pusztulás csak az állam felszámolása esetén fenyegeti, a társadalom által biztosított erőforrások hatékonytalan felhasználása hosszabb távon elidegenítheti a szektort a finanszírozó társadalomtól, vagy politikai elitől, amely, ha nem is tudatosan, de általánosságban érzékeli, hogy a pénzéért cserében nem azt kapja, amit elvárt. Ez egy hosszú, lefelé tartó, egymást erősítő

visszacsatolásokból álló spirált indíthat el, amely egy tetszhalott, tehát élő, de mozdulatlan, diszfunkcionális védelmi szektort eredményezhet. A tetszhalott védelmi szektor csak az erőforrások felszívására alkalmas, funkciói a saját életben maradására korlátozódnak.

Ennek elkerülése érdekében elengedhetetlenül szükséges a védelmi szektort határoló környezet értelmezése, ahol lehet, formálása és a lehető leghatékonyabb adaptálódás. A nagyobb védelmi szektorokkal ellentétben, amelyek kapacitásai lényegesen szélesebb mozgásteret és alkalmazkodási hibaszázalékot engednek meg, a kisebbeknek túpontos specializációra, a környezeti feltételrendszer mély megismerésére, a következtetések őszinte levonására és egy koherens adaptációs stratégia kialakítására kell törekedniük.

A dolgozatom célja, hogy hozzájáruljak az ehhez szükséges paradigma váltáshoz, elsősorban a védelmi szektorok rendszerként történő vizsgálatának elméleti megalapozottsága területén, másodlagosan pedig olyan, fősodorbeli tudományteóriák bemutatásával, amelyek megalapozhatják a kialakulóban lévő tudományos párbeszéd folytatását.

Kutatási eredményeimet ezért, azok elfogadása esetén, ajánlom azoknak a védelmi kérdésekkel stratégiai szinten foglalkozó egyetemeknek, kutatóintézeteknek és kormányzerveknek, amelyek a védelmi szektor transzformációját célzó központi stratégiák előkészítésében és végrehajtásában részt vesznek.

Felhasznált irodalom

Időszakos kiadványok (online és nyomtatott folyóirat cikkek)

1. ALBERTS, David S., and HAYES R. E.: Planning: complex endeavours. DoD Command and Control Research Program, Washington, DC. 2007. Forrás: http://www.dodccrp.org/files/Alberts_Planning.pdf (Letöltve: 2015. május 3.)
2. ALEXANDER Michael, GARDNER Timothy: The Arithmetic of Defence Policy. International Affairs, 2001. Vol. 77. Iss. 3
3. BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2.
4. BECKLEY, Michael: Economic Development and Military Effectiveness, Journal of Strategic Studies, 2010. Vol. 33. Iss. 1.
5. BIDDLE S., LONG S.: Democracy and Military Effectiveness: A Deeper Look', Journal of Conflict Resolution, 2004. Vol. 48. Iss. 4.
6. BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4.
7. BEYERCHEN, Alan: Clausewitz, nonlinearity, and the unpredictability of war. – In: International Security. 1992. Vol. 17. Iss. 3.
8. BODA József, BOLDIZSÁR Gábor, KOVÁCS , OROSZ Zoltán, PADÁNYI József, RESPERGER István, SZENES Zoltán: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. Honvédségi Szemle, 2016. 144. évf. 3. szám.
9. BOWER, Joseph L., CHRISTENSEN, Clayton M.: Disruptive technologies: catching the wave. Harvard Business Review, 1995 Január-Február.
10. CAMPBELL, Joel T., CAIN, Leila S.: Public opinion and the outbreak of war. Journal of Conflict Resolution, 1965. Vol. 9. Iss. 3
11. CHEKINOV, BOGDANOV: The Nature and Content of a New Generation War. Forrás: http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No_4_2013.pdf (Letöltve: 2015. december 25.)
12. CHENG, Dean: Winning without Fighting: The Chinese Psychological Warfare Challenge, Backgrounder 2821, The Heritage Foundation, July 13, 2013. Forrás: http://cdn.mashreghnews.ir/old/files/fa/news/1392/12/16/512248_358.pdf (Letöltve: 2015. április 4.)
13. CLARK, Wesley et al.: Closing NATO's Baltic Gap. Tallinn: International Centre for Defence and Security, 2016. Forrás: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/ICDS_Report-Closing_NATO_s_Baltic_Gap.pdf (Letöltve: 2017. március 2.)
14. CONVERSE, Philip E.: Information flow and the stability of partisan attitudes. Public opinion quarterly 1962. Vol. 26. Iss. 4.

15. COPELAND, Dale C.: Economic interdependence and war: A theory of trade expectations. *International Security*, 1996. Vol. 20. Iss. 4.
16. CORNISH Paul, DORMAN Andrew: National defence in the age of austerity. *International Affairs*, 2009. Vol. 85 Iss. 4
17. COTICCHIA, DE SIMONE: The War That Wasn't There? Italy's "Peace Mission" in Afghanistan, *Strategic Narratives and Public Opinion*. *Foreign Policy Analysis* 2016. Vol. 12.
18. DANDEKER, Christopher: New times for the military: some sociological remarks on the changing role and structure of the armed forces of the advanced societies. *British journal of sociology*, 1994.
19. DANDEKER, Christopher, GOW, James: Military culture and strategic peacekeeping. *Small Wars & Insurgencies* 1999. Vol. 10. Iss. 2.
20. DAVIS, Pauk K., WILSON Peter A.: Looming Discontinuities In US Military Strategy And Defense Planning: Colliding RMAs Necessitate A New Strategy. Rand National Defense Research Inst Santa Monica CA, 2011. Forrás: http://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP326.html (Letöltve: 2016. március 4.)
21. DENNETT, Daniel C: Darwin's dangerous idea. *The Sciences*. 1995. Vol 35. Iss. 3.
22. DE WIJK, Rob: The Implications for Force Transformation: The Small Country Perspective. *Transatlantic Transformations—Equipping NATO for the 21st Century*, 2004. p. 115-144. Forrás: https://www.files.ethz.ch/isn/47041/2004_transatlantic_transformations.pdf (Letöltés: 2015. március 13.)
23. EDMUNDS Timothy: What are armed forces for? The changing nature of military roles in Europe. *International Affairs*, 2006. Vol. 82. Iss. 6.
24. EDMUNDS, Timothy: Complexity, strategy and the national interest. *International Affairs* 2014. Vol. 90. Iss. 3.
25. EISER, J. Richard: Public perception of risk. Report prepared for Foresight Office of Science and Technology. 2004. Forrás: <http://www.griequity.com/resources/InvestmentIndustry/HowTo/riskbyforesight.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)
26. FARRELL T., Theo: World culture and military power. *Security Studies*, 2005. Vol. 14. Iss. 3 – p. 448-488.
27. FARRELL, T. és RYNNING, S.: NATO's transformation gaps: transatlantic differences and the war in Afghanistan. *Journal of strategic studies*, 2010. Vol. 33. Iss. 5. - p. 673–699.
28. FREEDMAN, Lawrence: Ukraine and the art of limited war. *Survival*, 2014. Vol. 56. Iss. 6

29. FUKUDA, Junichi: Counteracting China's Anti-Access/Area Denial Capabilities. IIPS Quarterly, Vol. 6 No. 1. Forrás: <http://www.iips.org/en/research/data/fukuda01.pdf> (Letöltve: 2017. március 4.)
30. GALBREATH, David J. : Western European Armed Forces and the Modernisation Agenda: Following or Falling Behind?, Defence Studies, 2014. Vol. 14. Iss. 4.
31. GELPI, Christopher, FEATHER, Peter D., REIFLER, Jason: Success matters: Casualty sensitivity and the war in Iraq. International Security 2005. Vol. 20. No. 3
32. GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)
33. GILENS, Martin: Political Ignorance and Collective Policy Preferences. The American Political Science Review, 2001. Vol. 95, No. 2.
34. GISMONDI, Mark: Familism and War: The Radius of Trust as an Element of National Power. Security Studies, 2015. Vol. 24. Iss. 4.
35. GOLDSTEIN, Joshua S.: World Backsliding on Peace. Forrás: http://www.huffingtonpost.com/joshua-s-goldstein/world-backsliding-on-peace_b_7924964.html Letöltve: 2015. december 20.
36. GRAHAM, Gary, HARDAKER Glenn: Defence sector procurement and supply chain relationships. Supply Chain Management: An International Journal 1998. Vol. 3. Iss. 3.
37. GRAY Colin S.: Strategic Thoughts for Defence Planners, Survival: Global Politics and Strategy, 2010. Vol. 52 Iss. 3.
38. HAMMES, Thomas X.: War evolves into the fourth generation. Contemporary Security Policy 2005. Vol. 26. Iss. 2
39. HANSON, Victor Davis: The western way of war. Australian Army Journal, 2004. Vol. 2. Iss. 1
40. HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics. 2010. Vol. 21 Iss 5-6.
41. HARTLEY, Keith: The future of European defence policy: An economic perspective. Defence and Peace Economics. Vol. 14. Iss 2. 2003.
42. HELLMANN, Gunter: Neorealism, Neoliberal Institutionalism, and the Future of NATO. Security Studies. 1993. Vol 3. Iss. 1
43. HENDRIX, Jerry: Retreat from Range. The Rise and Fall of Carrier Aviation. Center for New American Security. October 2015. Forrás: <https://www.files.ethz.ch/isn/194448/CNASReport-CarrierAirWing-151016.pdf> (Letöltve: 2016. január 6.)

44. HIGGS és KILDUFF: Public Opinion: A Powerful Predictor of US Defence Spending. Defense Economics, 1993. Vol 4.
45. HODGSON Geoffrey, KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. Journal of Economic Behaviour and Organisms. 2006. Vol. 61.
46. HOFFMAN Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies. Arlington, Virginia., 2007. Forrás: http://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)
47. HOFFMAN, Frank: Hybrid warfare and challenges. National Defense Univ Washington Dc Inst For National Strategic Studies, 2009. Forrás: https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj7Ir58ajUAhVImBoKHUDGC3kQFggoMAA&url=http%3A%2F%2Fsmallwarsjournal.com%2Fdocuments%2Fjfhoffman.pdf&usg=AFQjCNGcQFhNuLAoKd3Hvk_2zv9uzNm8sQ&sig2=WMHx2PBFPLZnwrE6z4WNw (Letöltve: 2017. január 4.)
48. HOFFMAN, Frank G.: The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War. 2016 Index of US Military Strength. Forrás: <http://index.heritage.org/military/2016/essays/contemporary-spectrum-of-conflict/> (Letöltve: 2016. február 2.)
49. IKEGAMI, Masako: The End of a 'National' Defence Industry?: Impacts of Globalization on the Swedish Defence Industry. – In: Scandinavian Journal of History, 2013. Vol. 38. Iss. 4.
50. JAKOBSEN P.V., RINGSMOSE J.: In Denmark, Afghanistan is worth dying for: How public support for the war was maintained in the face of mounting casualties and elusive success. Cooperation and Conflict 2015. Vol. 50. Iss. 2.
51. JERVIS, Robert: Complexity and the Analysis of Political and Social Life. Political Science Quarterly, 1997. Vol. 112, No. 4.
52. JOBBÁGY Zoltán: On Adaptation in Military Operations: Tinkering and Bottom-Up Perspectives. AARMS. 2014, Vol. 13. No. 3.
53. JOBBÁGY Zoltán: Effects-Based Operations and the Problem of Causality: Simple and Complex. In Joint Force Quarterly, 2007, Iss 46.
54. JOBBÁGY Zoltán: Clausewitz és a kaméleon színe. Hadtudomány, 2015. E-szám. http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/1_JOBBAGY_ZOLTAN.pdf
55. KAMPIS György: Előszó. – p. 17. In DARWIN, Charles: A fajok eredete. Természetes kiválasztás útján. Forrás: <http://mek.oszk.hu/05000/05011/05011.pdf>
56. KARBER, Philip A.: „Lessons Learned” from the Russo-Ukrainian War—Personal Observations.” (2015). Forrás: <https://prodev2go.files.wordpress.com/2015/10/rus-ukr-lessons-draft.pdf> (Letöltve: 2016. december 21.)
57. KING, Anthony: Towards a Transnational Europe, The Case of the Armed Forces. European Journal of Social Theory, 2005. Vol. 8. Iss. 3.

58. KISS, J. L.: A nemzetközi rendszer modernizációja. Külpolitika. 1997. II évf. 4. szám
59. KISS, Zoltán László: Changes in Hungarian Public Opinion on Security In szerk. Maria Vlachová: Defence and the Military. Public Image of Security. 2003. https://www.researchgate.net/profile/Biljana_Vankovska/publication/240634397_Public_Image_of_Security_Defence_and_the_Military_in_Macedonia_In_a_Broken_Mirror/links/00b4953308e7c91e7b000000.pdf#page=126 (Letöltve: 2015. március 4.)
60. KNIGHTS, Michael, MELLO, Alexander: Defeat by Annihilation. Forrás: <https://www.ctc.usma.edu/posts/defeat-by-annihilation-mobility-and-attribution-in-the-islamic-states-defense-of-mosul>
61. KREPINEVICH, Andrew F.: Cavalry to computer: The pattern of military revolutions. The National Interest 1994. Forrás: <http://users.clas.ufl.edu/zselden/Course%20Readings/Krepinevitch.pdf> (Letöltve: 2016. november 16)
62. KREPINEVICH, Andrew: The Military-Technical Revolution: A Preliminary Assessment. Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2002. Forrás: <http://csbaonline.org/uploads/documents/2002.10.02-Military-Technical-Revolution.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)
63. KREPINEVICH, Andrew: Defense Investment strategies in an uncertain world. Center for Strategic and Budgetary Assessments. 2008. Forrás: <http://csbaonline.org/research/publications/defense-investment-strategies-in-an-uncertain-world/publication> (Letöltve: 2016. március 4.)
64. LARSON, Eric Victor. Casualties and consensus: The historical role of casualties in domestic support for US military operations. Rand Corporation, 1996. Forrás: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/1996/MR726.pdf (Letöltve: 2016. december 4.)
65. LARSON, Eric V., ORLETSKY, David T. és LEUSCHNER Kristin: Defense Planning in a Decade of Change: Lessons from the Base Force, Bottom-Up Review, and Quadrennial Defense Review. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2001. Forrás: http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1387.html. (Letöltve: 2015. május 3.)
66. LEAH, Christine M.: Deterrence and Arms Control in a Second Conventional Age, Comparative Strategy, 2015. Vol. 34. Iss. 5.
67. LEROUX: The Defence Sector And The Defence Budget: Minimising Costs And Maximising Benefits. Forrás: <https://issafrika.s3.amazonaws.com/site/uploads/CIVILLEROUX.PDF> (Letöltve: 2015. szeptember 6.)
68. LIND, William S., SCHMITT John F., WILSON Gary I.: Fourth generation warfare: Another look. Marine Corps Gazette, 2001. Vol. 85. Iss. 11
69. LORENZ, Edward N.: Deterministic Nonperiodic Flow. – In: Journal of the Atmospheric Sciences 1963. Vol. 20. Iss. 2..

70. KLUTH, Michael: European defence industry consolidation and domestic procurement bias. *Defense & Security Analysis*, 2017. Vol. 33. Iss. 2
71. MANN, Michael: The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results. *European journal of sociology*, 1984. Vol. 25. Iss. 2
72. MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. *Defence and peace economics* 1998. Vol. 9. Iss. 1-2.
73. MARSTON, Daniel: Force Structure for High- and Low-Intensity Warfare: The Anglo-American Experience and Lessons for the Future. Forrás: http://www.offnews.info/downloads/2020force_structure.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)
74. MATTELAER, Alexander: Preparing NATO for the Next Defence-Planning Cycle. *The RUSI Journal*, 2014. Vol. 159. Iss. 3.
75. MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. *ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA*, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)
76. MAZARR, Michael J.: The Rise and Fall of the State Failure Paradigm: Requiem for a Decade of Distraction. *Foreign Affairs*. 2014. Vol. 93. Iss. 1.
77. MCCARTHY, Christopher J.: Anti-access/area denial: The evolution of modern warfare. 2010. Forrás: <https://www.usnwc.edu/Lucent/OpenPdf.aspx?id=95> (Letöltve: 2017. március 3.)
78. MENG, Binbin: Why nations fail: defense spending, fighting commitment and, inter-nations-prosperity-poverty-gap. *Defence and Peace Economics* 2015. Vol. 26. Iss. 4.
79. MILLER Charles: Re-examining the Australian public's attitude to military casualties: post-heroic of defeat phobic? *Australian Journal for International Affairs*, 2014. Vol. 68., No. 5.
80. MINTZ, Alex, CHI Huang: Guns versus butter: The indirect link. *American Journal of Political Science*, 1991. Vol. 35. No. 3.
81. MINTZBERG, Henry: The fall and rise of strategic planning. *Harvard business review* 1994. Vol. 72. Iss. 1.
82. MOHANTY, Deba R.: Trends in European defence industry in the 1990s: An assessment. *Strategic Analysis* 2004. Vol. 28. Iss. 4.
83. MONAGHAN, Andrew: The 'war' in Russia's 'hybrid warfare'. *Parameters*, 2015. Vol. 45. Iss. 4.
84. MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. *Contemporary Security Policy*. 2012. Vol. 33 Iss. 1.
85. MÖLLING, Christian: Europe without defence. *SWP Comments*, 2011. Vol. 38. Iss. 3-4. Forrás: <https://www.swp->

berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf (Letöltve: 2014. május 5.)

86. NICHOLSON, Brad: Balancing Force Modernization and the most likely future wars we'll be fighting. Forrás: <http://mwi.usma.edu/balancing-force-modernization-likely-future-wars-well-fighting/>
87. NELSON, Daniel N.: Beyond Defence Planning. Defence Studies 2001. Vol. 1. Iss. 3.
88. NEMETH, William J.: Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare. Diss. Monterey, California. Naval Postgraduate School, 2002. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/35246085_Future_war_and_Chechnya_a_case_for_hybrid_warfare (Letöltve: 2015. március 4.)
89. NÉMETH Gergely: A globális pénzügyi-gazdasági válság hatása az európai régió fegyverkezési volumenére és biztonságára. Hadtudomány, 2012. 22. évf. 1-2. sz. Forrás: http://www.mhht.eu/hadtudomany/2012/1_2/HT_2012_1-2_8.pdf Letöltve: 2015. június 13.
90. NOETZEL, Timo, SCHREER Benjamin: Does a multi- tier NATO matter? The Atlantic alliance and the process of strategic change. International affairs. 2009. Vol. 85. Iss. 2.
91. NORDHAUS, W.D.: The political business cycle. The Review of Economic Studies, 1975. Vol. 42. No. 2.
92. NORHEIM-MARTINSEN, Per M.: New sources of military change – armed forces as normal organizations. Defence Studies, 2016. Vol. 16. Iss. 3.
93. NYE, Joseph S.: The paradox of American power: Why the world's only superpower can't go it alone. Oxford University Press, USA, 2003. ISBN 9780198034360
94. OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3.
95. OYE, Kenneth A.: Explaining cooperation under anarchy: Hypotheses and strategies. World politics, 1985. Vol. 38. Iss. 1.
96. PÉREZ-FORNIÉS, Claudia, CÁMARA Noelia, GADEA Maria Dolores :Cyclical Properties of Spanish Defence Expenditure. Defence and Peace Economics, 2014. Vol. 25. Iss. 1.
97. PERRY, Bret: Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations. Forrás: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-operations> (Letöltve: 2016. augusztus 4.)
98. PICKUP, Sharon: Military Training: Army and Marine Corps Face Challenges to Address Projected Future Requirements. DIANE Publishing, 2010. Forrás: <http://www.gao.gov/products/GAO-10-720> (Letöltve: 2015. február 6.)

99. POSEN, Barry R.: The security dilemma and ethnic conflict. *Survival*, 1993. Vol. 35. Iss. 1.
100. POSEN, Barry R.: Command of the commons: the military foundation of US hegemony. *International Security*, 2003. Vol. 28. Iss. 1.
101. PORKOLÁB Imre: A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében. *Honvédségi Szemle*, 2014. 6. szám
102. PORTER Wayne, MYKLEBY Mark: A National Strategic Narrative. Woodrow Wilson International Center For Scholars. 2011- Forrás: <http://www.wilsoncenter.org/events/docs/A%20National%20Strategic%20Narrative.pdf> (Letöltve: 2017. január 6.)
103. RICKLI, Jean-Marc: European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies. *Cambridge Review of International Affairs*, 2008. Vol. 21. Iss. 3.
104. RINGSMOSE, Jens: NATO burden-sharing redux: continuity and change after the Cold War. *Contemporary Security Policy*, 2010. Vol. 31. Iss. 2.
105. RINGSMOSE, Jens, BØRGESSEN B.K.: Shaping public attitudes towards the deployment of military power: NATO, Afghanistan and the use of strategic narratives. *European Security* 2011. Vol. 20. Iss. 4.
106. RONKOVICS József: A védelmi tervezés napjainkban. *Nemzet és Biztonság*, 2008. július. – p. 54-59 Forrás: http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/ronkovics_jozsef-a_vedelmi_tervezes_napjainkban.pdf (Letöltve: 2016. december 14.)
107. RONKOVICS József: A 21. század hadviselésének néhány főbb jellemzője, *Hadtudomány* 2009. 1-2. szám. Forrás: http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/1_2/057-062.pdf. (Letöltve: 2017. január 4.)
108. ROTHKOPF, David: The Cool War. *Foreign Policy*, February 20, 2013. Letöltve: www.foreignpolicy.com/articles
109. ROWLEY, Timothy J.: Moving beyond dyadic ties: A network theory of stakeholder influences. *Academy of management Review* 1997. Vol. 22. Iss. 4.
110. RUSSETT, Bruce: Doves, hawks, and US public opinion. *Political Science Quarterly* 1990. Vol. 105. Iss. 4.
111. SAMUELSON P.A.: The Pure Theory of Public Expenditure. *Review of Economics and Statistics*, 1954. Vol. 36.
112. SANDLER, Todd, HARTLEY Keith: Economics of alliances: The lessons for collective action. *Journal of economic literature*. 2001. Vol. 39. Iss. 3.
113. SAVAGE, Grant T: Strategies for assessing and managing organizational stakeholders. *The Executive*, 1991. Vol. 5. Iss. 2.

114. SCALES, Robert: A Sword With Two Edges: Maneuver in 21st Century Warfare. In HAWKINS, William R.: Iraq: heavy forces and decisive warfare. Parameters, 2003. Vol. 33. Iss.
115. SHLAPAK, David A., JOHNSON, Michael: Reinforcing deterrence on Nato's eastern flank. Wargaming the Defense of the Baltics, RAND Corporation, 2016. Forrás: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf (Letöltve: 2017. február 5.)
116. SOROKA, Stuart N., WLEZIEN Christopher: Opinion-policy dynamics: public preferences and public expenditure in the United Kingdom. British Journal of Political Science 2005. Vol. 35. Iss. 4
117. STRACHAN, Hew: The lost meaning of strategy. Survival, 2005. Vol. 47. Iss. 3.
118. STRACHAN Hew: Strategy and the Limitation of War. Survival, 2008. Vol. 50. Iss. 1 – p. 31-54.
119. SZENES Zoltán: A magyar haderő-átalakítás a NATO tagság idején. 36. p. Forrás: http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/szenes_zoltan-magyar_hader_atalakitas_a_nato_tagsag_idejen.pdf (Letöltve: 2015. június 13.)
120. SZENES Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). – In. Honvédségi Szemle 2012/6.
121. STICZ László: A program-alapú haderőfejlesztés tendenciái a Magyar Honvédségben. – In. Honvédségi Szemle, 2008/3. 19-27.
122. SZENES Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején. Hadtudomány, 2005. 4. szám
123. TAKÁCS Attila: A posztmodern háborúk jellemzői. Honvédségi Szemle 2016. 3. szám
124. TVERSKY, Amos, KAHNEMAN Daniel: The framing of decisions and the psychology of choice. Science, 1985. Vol. 211, Iss. 4481.
125. KARBBER, Philip A.: „Lessons Learned” from the Russo-Ukrainian War—Personal Observations." Kézirat. Forrás: <https://prodev2go.files.wordpress.com/2015/10/rus-ukr-lessons-draft.pdf>. (Letöltve: 2017. január 3.)
126. KRULAK, C. C. : Warfighting. Marine Corps Doctrinal Publication 1. 1997 Forrás: <http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/MCDP%201%20Warfighting.pdf> (Letöltve: 2017. január 4.)
127. MARKOWSKI, HALL: Challenges of Defence Procurement. Defence and Peace Economics. 1997. Vol. 9.
128. MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)

129. Serena Chan: Complex Adaptive Systems. Forrás: <http://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/Complex%20Adaptive%20Systems.pdf> (Letöltve: 2017. február 1.)
130. VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. Hadtudomány. 2007. XVII. évf. 1. szám. Forrás: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html (Letöltve: 2016. december 21.)
131. ROSENAU, James N.: Governance in the twenty-first century. In Global governance. 1995. Vol. 1. Iss.
132. SHOWALTER, Dennis E.: Caste, skill, and training: the evolution of cohesion in European armies from the Middle Ages to the sixteenth century. The journal of military history. 1993. Vol. 57. Iss. 3.
133. SPIEGELEIRE, Stephan De: Closing the Loop – towards Strategic Defence Management. HCCS Publications, 2009. Forrás: <http://www.hcss.nl/reports/closing-the-loop/62/> (Letöltve: 2011. március 22.)
134. SZVIRCSEV, Tibor: Europe's Armed Forces in Transition: From Conscription to allvolunteer forces 1975-2014. Forrás: <http://www.vtg.admin.ch/internet/vtg/de/home/schweizerarmee/organisation/hkaneu/milak/militaerwissenschaftliche/militaersozilogie/publikationen.parsys.93405.downloadList.23838.DownloadFile.tmp/541budapestconferencedez2014szvircsev.pdf> (Letöltve: 2016. október 4.)
135. YOUNG, Thomas-Durell: The Challenge of Reforming European Communist Legacy 'Logistics'. The Journal of Slavic Military Studies. 2016. Vol. 29. Iss. 3.
136. YOUNG, Thomas-Durell: The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions. Journal of Strategic Studies 2017. Vol. 1. Iss. 27.
137. VAN BAALEN Minus, RAND David A.: The unit of selection in viscous populations and the evolution of altruism. Journal of theoretical biology 1998. Vol.193 Iss. 4.

Könyv

1. ARNOLD, V.I.: Catastrophe Theory (3. kiadás). Berlin: Springer-Verlag, 1992. ISBN 3-540-54811-4
2. BABOS, Tibor: Az európai biztonság öt központi pillére. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. ISBN 978-963-327-425-5
3. BEJAN, Adrian. The physics of life: the evolution of everything. St. Martin's Press, 2016. ISBN: 978-1250078827
4. BIDDLE, Stephen: Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle. Princeton UP 2004. ISBN: 9780691128023
5. BUZAN, Barry: People States and Fear: An Agenda for International security Studies in the Post-Cold War Era (2. kiadás) CA. Lynne Rienner 1991. ISBN: 978-1-55587-282-3.
6. BUZAN, Barry: Regional security complex theory in the post-Cold War world. Theories of new regionalism. Palgrave Macmillan UK, 2003. ISBN: 978-1-349-50792-4
7. BOËNE, Bernard: The Military as a Tribe among Tribes. Postmodern Armed Forces and Civil-Military Relations? In: Caforio, Giuseppe (ed.): Handbook of the Sociology of the Military. US, NY, Kluwer Academic/Plenum Publ. 2003. ISBN: 978-0-306-47295-4
8. CHRISTENSEN, Clayton M.: The Innovator's Dilemma. (Reprint) Harper Business, NY, 2011. ISBN-13: 978-0062060242
9. CLARK, Christopher: The sleepwalkers: How Europe went to war in 1914. Penguin UK, 2012. ISBN-13: 978-0141027821
10. COPELAND, Dale C.: Economic Interdependence and War. Princeton University Press, 2014. ISBN: 9780691161594
11. CORNES, Richard, SANDLER Todd: The theory of externalities, public goods, and club goods. Cambridge University Press, 1996. ISBN: 9780521477185
12. COTTEY, Andrew: East-Central Europe After the Cold War: Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in Search of Security. Palgrave Macmillan UK. 1995. 978-0-230-37420-1 – p. 3-6.
13. DARWIN, Charles (1859): The Origin of Species. Barnes & Noble Classics. 2003. ISBN 1593080778
14. DAWKINS, Richard (1976): The Selfish Gene. Oxford University Press. Oxford. 2006. ISBN 0199291152
15. DIAMOND, Jared M. Guns, germs and steel: a short history of everybody for the last 13,000 years. Vintage New Ed., 1998. ISBN-13: 978-0099302780
16. DESCH, Michael C.: Power and Military Effectiveness: The Fallacy of Democratic Triumphalism. JHU Press, 2008. ISBN: 9780801888014
17. EDMONDS Martin: Armed services and society. Leicester: Leicester University Press, 1988. SBN 13: 9780718512668.

18. EISENSTADT, Michael J., POLLACK Kenneth M.: Armies of Snow and Armies of Sand: The Impact of Soviet Military Doctrine on Arab Militaries. In *The Diffusion of Military Technology and Ideas*, szerk. GOLDMAN Emily O., ELIASONS Leslie C. Stanford, CA: Stanford University Press, 2003. ISBN 13: 9780804745352
19. FEAVER, Peter D., and GELPI Christopher: *Choosing your battles: American civil-military relations and the use of force*. Princeton University Press, 2005. ISBN: 9780691124278
20. FREEDMAN, Lawrence: *Strategic Coercion: Concepts and Cases*. Oxford University Press, 1998. ISBN: 9780198293491.
21. GAT, Azar. *War in human civilization*. Oxford University Press, 2008. ISBN-13: 978-0199236633
22. GIAP, Vo Nguyen: *People's war, people's army; the Viet Cong insurrection manual for underdeveloped countries*. Pickle Partners Publishing, 2015. ISBN: 9781786254931
23. GRAY, Colin: *Strategy and Defence Planning*. Oxford University Press. 2014. ISBN: 9780198701842
24. HANNAH, Leslie. *The rise of the corporate economy*. Routledge, 2013. ISBN: 9781135032500
25. HARARI, Yuval Noah. *Sapiens: A brief history of humankind*. Harper, UK. 2015. ISBN-13: 978-0062316097
26. HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: *The economics of defence spending*. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617
27. HARTLEY, Keith. *The economics of defence policy: a new perspective*. Routledge, 2012. ISBN: 9781136879975
28. HERZ, John: *Political Realism and Political Idealism*. Chicago: University of Chicago Press, 1951. ISBN: 9780598205599
29. HILDINGER, Erik: *Warriors of the Steppe: A Military History of Central Asia, 500 BC to 1700 AD*. Da Capo Press, 1997. ISBN-13: 978-0-306-81065-7
30. HIRSCHMAN, Albert O.: *Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states*. Harvard university press, 1970. ISBN: 0674276604
31. HORVÁTH István (szerk): *A Védelmi Tervező Rendszer*. HM VTKI. 2002.
32. HUNT, Charles: *UN Peace Operations and International Policing: negotiating complexity, assessing impact and learning to learn*. London. Routledge, 2014. ISBN-13: 978-0415742375
33. KALDOR, Mary: *Technical change in the defence industry. Technical innovation and British economic performance*. Palgrave Macmillan UK, 1980. eBook ISBN: 978-1-349-04561-7 p .100-121.
34. KALDOR, Mary. *New and old wars: Organised violence in a global era*. John Wiley & Sons, 2013. ISBN: 978-0-7456-5563-5
35. KILCULLEN, David. *The accidental guerrilla: Fighting small wars in the midst of a big one*. UK. Oxford University Press, 2011. ISBN-13: 978-0199754090

36. KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3 MARSHALL, Christopher. Warfare in the Latin East, 1192-1291. UK. Cambridge University Press, 1994. ISBN-13: 978-0521477420
37. KULL, Steven, DESTLER, Irving: Misreading the public: The myth of a new isolationism. Brookings Institution Press, 1999. ISBN-13: 978-0815717652
38. LANG K.: Military organizations. In: MARCH J. G.(ed): Handbook of organizations. London: Routledge, 2015 (1965) ISBN: 978-0-415-65793-8
39. LAWRENCE, Thomas. Seven pillars of wisdom. Penguin Adult, 2000. ISBN: 9780141182766
40. LIANG Qiao, XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodalooop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)
41. LIEVEN, Dominic. The end of Tsarist Russia: The march to World War I and revolution. Penguin, 2016. ISBN-13: 978-0143109556
42. LEDWIDGE, Frank: Losing Small Wars. Yale University Press, New Haven and London. 2011. ISBN:
43. 9780300227512
44. LORENZ, Konrad. Behind the mirror: A search for a natural history of human knowledge. London: Methuen, 1977. ISBN: 0416942806
45. LUCAS, Edward: The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West. US. Palgrave Macmillan, 2014. ISBN-10: 1137280034
46. LIGHTFOOT, David. The development of language: Acquisition, change, and evolution. Wiley-Blackwell, 1999. ISBN-13: 978-0631210603
47. MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446
48. MASTNY, Vojtech: A Cardboard Castle?: An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991. Central European University Press, 2006. ISBN-13: 978-9637326073
49. MEARSHEIMER John J.: Conventional Deterrence. 2010. US, Cornell University Press; 1st New edition. ISBN-13: 978-0801493461
50. MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007
51. MORGENTHAU Hans J.: Politics among nations: the struggle for power and peace. New York: Alfred A. Knoff, 1973, 2nd ed.. ISBN 13: 9780075544692.
52. MORRIS, Ian: War! What is It good for?: Conflict and the progress of civilization from primates to robots. Macmillan, 2014. ISBN13: 9781250062505
53. MOSKOS Charles C., WILLIAMS John Allen, SEGAL David R., szerk The postmodern military: armed forces after the Cold War. UK, Oxford University Press, 2000. ISBN: 9780195133295.
54. NELSON Daniel: The Political economy of military effort in the Warsaw Treaty Organization. in HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

55. OLSEN, John Andreas. A history of air warfare. Potomac Books, Inc., 2010. ISBN-13: 978-1597974332.
56. OVERY, Richard: The Nazi Economic Recovery 1932-1938. New Studies in Economic and Social History. Cambridge University Press. 2003. ISBN 13: 978052155767
57. PARET, Peter: Makers of the Modern Strategy. USA. Princeton University Press 1986. ISBN: 9780691027647
58. PINKER, Steven: The better angels of our nature: Why violence has declined. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645
59. PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.
60. POSEN, Barry. The sources of military doctrine: France, Britain, and Germany between the world wars. Ithaca, US. Cornell University Press, 1986. ISBN: 978-0-8014-9427-7
61. RIDLEY Matt: The evolution of everything: How new ideas emerge. UK. Fourth Estate. 2015. ISBN: 978-0-06-229600-9
62. RESPERGER István: Biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések 2030-ig, In: Szerk.: KOBOLKA István Nemzetbiztonsági alapismeretek. Budapest: Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt.
63. ROSEN, Stephen: Societies and Military Power: India and Its Armies. Ithaca, NY, Cornell University Press, 1996. ISBN-13: 978-0801432101 – p. 26.
64. ROSENAU, James N.: Turbulence in world politics: a theory of change and continuity. Princeton, NJ. Princeton University Press, 1990. ISBN: 9780691023083
65. ROWLEY C.K., Schneider F.G.: Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy. Springer Science 2008. ISBN: 978-0-387-74574-9
66. SCHELLING, Thomas C.: Arms and Influence. New Haven: Yale University Press, 1966. ISBN: 9780300002218.
67. SHEEHAN, J.: Where have all the soldiers gone? The transformation of modern Europe. New York: Mariner Books, 2009. ISBN-13: 978-0547086330
68. SOÓS Éva: A védelmi kiadások tervezése és finanszírozása (in TURÁK János – NÓGRÁDI György – SEBESI Béla és főmunkatársaik: A védelemgazdaságtan munkafolyamatai, Hadigazdaságtan (Bp. 1996. ISBN 963 503 1505).
69. SZABÓ, János B. A tatárjárás: a mongol hódítás és Magyarország. Corvina, 2007. ISBN: 9789631363487
70. SILVER, Nate: The signal and the noise: Why so many predictions fail-but some don't. USA. Penguin, 2012. ISBN-13: 978-0143125082
71. SMITH, Rupert. The utility of force: the art of war in the modern world. Vintage Books USA, 2008. ISBN: 9780307278111
72. STULBERG, A. N., SALOMONE M. D., LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567

73. TETLOCK, Philip E., GARDNER, Dan: Superforecasting: The art and science of prediction. Crown, UK, 2015. ISBN-13: 978-0804136693
74. TOOZE, Adam: The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy. Viking Adult 2007. ISBN-13: 978-0143113201
75. VAN CREVELD, Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present. Simon and Schuster, 2010. ISBN: 9781439143971
76. WALTZ, Kenneth N: Theory of international politics. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707
77. WEAVER, Warren: Science and complexity. – In: KLIR, George: Facets of Systems Science. United States: Springer. 1991. – p. 449-456. ISBN: 978-0-306-46623-6
78. WENDT, Alexander: Identity and structural change in international politics. in szerk. LAPID, Yosef és KRATOCHWIL Friedrich: The Return of Culture and Identity in IR Theory. Lynne Rienner 1995. ISBN: 978-1-55587-727-9.
79. ZALLER, John: Elite leadership of mass opinion. In Taken by storm: The media, public opinion, and US foreign policy in the Gulf War. University of Chicago Press, 1994. ISBN-13: 9780226042596. p. 186-187.
80. ZEDONG, Mao: On guerrilla warfare. University of Illinois Press, 1961. ISBN: 0252068920
81. YOUNG, Robert J.: An Uncertain Idea of France: Essays and Reminiscence on the Third Republic. Peter Lang Pub Incorporated, 2005. ISBN: 0820474819

Internetes források, weblapok:

<http://armstrade.sipri.org/armstrade/>

<http://www.cbsnews.com/>

<http://www.honvedelem.hu/>

<http://www.nato.int/>

<http://www.pewglobal.org>

<https://www.sipri.org/databases/milex>

<http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/>

Ábrajegyzék

1. ábra: A Magyar Honvédség hadfelszerelési importjának volumene 1996-2014
2. ábra: A komplex rendszerek viselkedésének mintázata
3. ábra: A kelet-közép európai regionális szubkomplexum biztonságpolitikai orinetációja
4. ábra: A visegrádi országsoport védelmi kiadásai (2015. évi US dollárban nominálva)
5. ábra: A visegrádi országsoport védelmi kiadásainak átlaga
6. ábra: A szervezeti transzformáció (stratégiai tervezési modellek) logikai sémáinak változása
7. ábra: A nem lineáris stratégiai tervezés lehetséges sémái
8. ábra: Erőforrásokból katonai biztonság, a védelmi szféra metabolizmusa
9. ábra: A védelmi szektor működésének sematikus szemléltetése
10. ábra: A Varsói Szerződés országainak helyezése a világ gazdasági fejlettségi rangsorában.
11. ábra: A védelmi kiadások fejlesztési részarányának és a haderő műveletben alkalmazható részei fenntarthatóságának viszonya (2006-2014)
12. ábra: A GDP arányában mért védelmi kiadás és a telepíthetőség viszonya (2006-2014)
13. ábra: A védelmi szektor interakcióinak komplex hálózata
14. ábra: A védelmi szektor és a fontosabb környezeti tényezők összefüggései
15. ábra: Az emberölések számának csökkenése néhány európai országban 1300 óta
16. ábra: A világ lakosságának abszolút létminimum alatt élő aránya
17. ábra: Az amerikai és orosz nukleáris potenciál csökkenése
18. ábra: Kína stratégiai visszatartó képességei
19. ábra: Ororszország stratégiai visszatartó képességei
20. ábra: A földrajzi távolságok csökkenése
21. ábra: Az államok közötti konfliktusok számának csökkenése
22. ábra: A VSZ védelmi kiadásainak megoszlása (1988)
23. ábra: A NATO védelmi kiadásainak megoszlása (1988)
24. ábra: A NATO tagországok lakosságának véleménye arról, hogy az USA felmentené-e őket egy orosz támadás esetén?
25. ábra: A NATO erőikvetítése az "Elrettentés és Védelem" koncepciójának keretében
26. ábra: A német és amerikai társadalom eltérő stratégiai preferenciái Ukrajna kapcsán
27. ábra: A lengyel biztonsági percepció Oroszország kapcsán
28. ábra: A beckeri modell és egy hipotetikus vita sematikus ábrázolása
29. ábra: US, a NATO és az európai szövetségesek védelmi kiadásainak változása
30. ábra: A NATO előretolt jelenléte a balti országokban. Elrettentés, közjószág vagy klubjószág?

31. ábra: A fegyveres konfliktusok száma 1946-2014.
32. ábra: A fegyveres összecsapásokhoz köthető halálesetek számának változása
33. ábra: A szíriai polgárháború szereplőinek komplex viszonyrendszere
34. ábra: A nagyhatalmak részvételével vívott háborúk száma
35. ábra: A világ export és import teljesítményének részaránya a globális össztermékhez képest
36. ábra: A világkereskedelem volumen indexe
37. ábra: Az euró-rubel árfolyam változása.
38. ábra: A társadalmi igény és az állam által megtermelhető kapacitások viszonyának sematizált ábrája
39. ábra: A dán veszteségek Afganisztánban és a társadalmi támogatottság mértéke
40. ábra: Az iraki háborúval kapcsolatos választói attitűd polarizációja
41. ábra: A védelmi kiadásokról alkotott közvélemény és a védelmi kiadások szintjének korrelációja
42. ábra: A védelmi szektor bemeneti erőforrásai
43. ábra: A II. világháború jelentősebb hadviselőinek bruttó nemzeti összterméke
44. ábra: A 10. legnagyobb fegyvergyártó vállalat
45. ábra: A hadiipari vállalatok fegyvereladásai és az országok bruttó nemzeti összterméke (2015 évi konstans dollárban nominálva)
46. ábra: A harci repülőgép platform költségének növekedése 1920-2015
47. ábra: A haditechnikai eszközök költségeszkálációja
48. ábra: Példa a hidegháborút követően zsugorodásnak indult haderőkre. A brit flotta eszközeinek változása hajótípus/darabszám szerint
49. ábra: Európa védelmi kiadásai 1988-2016
50. ábra: Az európai tagállamok és Kanada védelmi kiadásainak részaránya a GDP százalékában